

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ
САДУ**

**МОДЕЛИ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ТЕРОРИЗМА У
СВРХУ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА И МОГУЋИ
ПРИСТУП У СУПРОТСТАВЉАЊУ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

Проф. др Љубомир Стајић

Кандидат:

Владан Мирковић, ДЈ 1/15

Нови Сад, 2021. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ОБРАЗАЦ – 5а
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА¹

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Владан Мирковић
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	Проф. др Љубомир Стајић, редовни професор на Правном факултету у Новом Саду
Наслов рада:	Модели експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања и могући приступ у супротстављању
Језик публикације (писмо):	Српски језик, ћирилица
Физички опис рада:	Унети број Страница: 274 Поглавља: 6 Референци: 539 Табела: 1 Слика: 1 Графикона: Прилога: 1
Научна област:	Јавно право, безбедносноправна
Ужа научна област (научна дисциплина):	Систем безбедности
Кључне речи / предметна одредница:	Хибридно ратовање, тероризам, модели експлоатације, супротстављање тероризму, супротстављање хибридном ратовању
Резиме на језику рада:	У теорији постоји сагласност да тероризам представља политички мотивисано насиље и да у том смислу представља један од облика насилне политичке борбе. Специфична разлика тероризма у односу на друге облике политичког насиља је примарна усмереност ка стварању, одржавању и експлоатацији страха ради застрашивања противника и јачања подршке међу присталицама. Суштинска одступања од теоријских и правних критеријума при одређивању тероризма постоје у

¹ Аутор докторске дисертације потписао је и приложио следеће Обрасце:

5б – Изјава о ауторству;

5в – Изјава о истоветности штампане и електронске верзије и о личним подацима;

5г – Изјава о коришћењу.

Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику и не кориче се са тезом.

практици Савета безбедности. Општа оцена деловања Савета безбедности приликом доношења резолуција о тероризму јесте да прати владајући политички дискурс у коме су најпре државе биле одговорне за тероризам, да би потом „слабе“, „неодговорне“ и „репресивне“ државе биле одговорне за омогућавање деловања међународних терористичких организација на својој територији.

Савет безбедности усвајао је резолуције у којима је терористичке акте одређивао спрам природе акта, али и спрам извршиоца чиме су сви акти претходно одређене терористичке организације квалификовани као терористички акти. Истраживањем је утврђено и да је приликом усвајања појединих резолуција политичка сврсисходност утицала да се истоврсна понашања не квалификују увек као терористички акти. На основу изведених закључака утврђено је да сложеност борбе против тероризма представља последицу првенства политичке сврсисходности при квалификавању акта насиља као терористичког акта, а не због тешкоћа у дефинисању тероризма.

Промене у концепцији тероризма у резолуцијама Савета безбедности и њихова усклађеност са владајућим јавним дискурсом одвијају се истовремено са настојањем САД и других западних држава да преобликују међународну заједницу и успоставе нови светски поредак. У таквим околностима тероризам почиње да егзистира као офанзивно политичко средство хибридног ратовања, при чему се негативна конотација тероризма експлоатише на два начина. Прво, тероризам постаје политичка оцена нечијег деловања без обзира на природу тако означене активности. Друго, тероризам се употребљава као насилно политичко средство које, у зависности од интереса онога ко цени одређено понашање, неће у свакој ситуацији бити означено као тероризам, већ понекад и као легитиман облик политичке акције. Офанзивни карактер одлуке истовремено води занемаривању научних критеријума у корист политичке сврсисходности при квалификацији неког понашања као терористичког акта.

Доминација политичког критеријума при квалификавању терористичког акта утиче на инструментализацију тероризма и његово претварање у ефикасно средство хибридног ратовања. Садржај хибридног ратовања није последица неограниченог избора средстава односно оружја нити њихове софистицираности, већ способности безбедносног менаџмента да у свакој конкретној ситуацији независно од организационог нивоа примени такву комбинацију различитих, али међусобно компатибилних појединачних начина ратовања којом се остварује синергијски ефекат ради реализације претходно постављеног циља. Управо због тога тероризам као облик сложеног политичког насиља постаје предмет експлоатације

у сврху хибридног ратовања.

На основу резултата истраживања описана су три модела експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања. Први модел експлоатације тероризма изведен је из политичке праксе САД да државе за које САД сматрају да користе тероризам као политичко средство ставе на Листу спонзора тероризма. Имајући у виду политички и сваки други утицај који САД имају, овакава пракса и њене последице формално или неформално су прихваћене широм света. Основне последице стављања на Листу спонзора тероризма су санкције, дискредитација у међународној јавности и легитимисање мера против таквих држава, док се у исто време таквом праксом врши притисак на државе које нису на Листи да ускладе своју политику са интересима великих сила. Други модел експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања манифестује се кроз организовање, финансирање, опремање, обуку и усмеравање сурогат снага против влада држава са којима није остварена компатибилност интереса, при чему су сурогат снаге представљене у јавном дискурсу као борци за слободу.

Предмет експлоатације у Другом моделу јесте насиље које испуњава теоријске критеријуме да буде означено као тероризам, али је због политичке сврсисходности квалификовано као борба за слободу, отпор против угњетавања и сл. Експлоатација насиља у Другом моделу врши се у циљу промене носилаца политичке власти, стварање аутономних регија односно држава које би биле кооперативне са политиком државе која примењује Други модел или као део шире стратегије управљања безбедносним процесима. Трећи модел експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања подразумева организовање и управљање сурогат снагама које су квалификоване као терористичке организације или се врши инфилтрација појединаца у изворне и самосталне народне побуне ради преузимања руководећих места и управљања њиховим деловањем у складу са интересима државе која предузима Трећи модел.

Предмет експлоатације у Трећем моделу јесте насиље које је квалификовано као тероризам, при чему је циљ експлоатације вишеструк: 1. Путем насиља и страха који настаје као последица вршења терористичких аката управља се безбедносном ситуацијом у држави која је мета агресије или у региону који је потребно политички и територијално контролисати, са или без физичког присуства оружаних снага државе која примењује Трећи модел; 2. Стварање страха код одређеног или унапред неодређеног броја држава од потенцијалних напада терористичких организација ради вршења латентног политичког притиска на државе да буде кооперативне, и 3. Стварање разлога за војну интервенцију ради присуства и политичке контроле одређене државе или

	<p>региона.</p> <p>На основу претходно изнетих резултата истраживања изведен је закључак да први корак у спречавању експлоатације тероризма против наше државе представља отклањање или смањивање потенцијала за друштвене сукобе који настаје услед стварања или продубљивања друштвених противречности. Из тог разлога извршена је анализа нормативно – политичког и институционалног оквира у релевантним областима друштвеног живота. Истраживањем је утврђено да у Републици Србији постоји добар основ за ангажовање и интегрисање свих ресурса друштвене моћи на плану остваривања националне безбедности, али и да постоји потреба да се актуелни политички и безбедносни институционални оквир усклади са таквим могућностима. Као резултат истраживања предложене су три групе мера чија примена треба за резултат да има: отклањање и смањивање опасности од стварања потенцијала за друштвене сукобе; успостављање ефикасног и интегрисаног институционалног оквира за супротстављање политичком насиљу које евентуално проистекне из постојећих противречности и отклањање и смањивање штетних последица таквог политичког насиља.</p>
Датум прихватања теме од стране надлежног већа:	29. април 2021. године
Датум одбране: (Попуњава одговарајућа служба)	
Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)	Председник: проф. др Зоран Драгишић, редовни професор на Факултету безбедности Универзитета у Београду; Члан: проф. др Љубомир Стајић, редовни професор на Правном факултету у Новом Саду и Члан: проф. др Марко Парезановић, ванредни професор на Академији за националну безбедност у Београду
Напомена:	

**UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF LAW IN NOVI SAD**

KEY WORD DOCUMENTATION²

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Vladan Mirković
Supervisor (title, first name, last name, position, institution)	Ph.D. Ljubomir Stajić, Full Professor, Faculty of Law in Novi Sad
Thesis title:	Terrorism Exploitation Models for the Purpose of Hybrid Warfare and a Possible Approach in Confrontation
Language of text (script):	Serbian language (cyrillic script)
Physical description:	Number of Pages: 274 Chapters: 6 References: 539 Tables: 1 Illustrations: 1 Graphs: Appendices: 1
Scientific field:	Public Law, Security
Scientific subfield (scientific discipline):	Security System
Subject, Key words:	Hybrid warfare, Terrorism, Models of Exploitation, Countering Terrorism, Countering Hybrid Warfare
Abstract in English language:	<p>There is a consensus in security studies that terrorism is a politically motivated violence and, therefore, it represents one of the forms of violent political struggle. What distinguishes terrorism from other forms of political violence is its primary focus on creating, maintaining and exploiting fear in order to intimidate opponents and strengthen support among allies. Fundamental deviations from theoretical and legal criteria in determination of terrorism are identified in the practice of the Security Council. The general assessment of the Security Council's actions related to terrorism is that the Council has been following the prevailing political discourse in which, initially, states in their entirety were responsible for terrorism, and later</p>

² The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:

5ċ – Statement on the authority,

5B – Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and about personal data,

5r – Statement on copyright licenses.

The paper and e-versions of Statements are held at the faculty and are not included into the printed thesis.

the blame was put on “weak”, “irresponsible” and “repressive” states for enabling international terrorist organizations to operate on their territories.

The Security Council passed resolutions in which it classified terrorist acts according to the nature of the act but also to the nature of the perpetrator, which resulted in treating all acts of a previously designated terrorist organization as terrorist acts. The research also determined that during the adoption of certain resolutions, political expediency influenced the fact that similar behaviors do not always qualify as terrorist acts. Based on the previously derived conclusions, it could be said that the complexity of fight against terrorism is a consequence of the primacy of the political criterion in designation of an act of violence as a terrorist act, and not because of the difficulties in defining the notion of terrorism.

Changes in the concept of terrorism in the Security Council Resolutions and their harmonization with the prevailing public discourse coincides with the efforts of the United States and other Western countries to reshape the international community and establish a new world order. In such circumstances, terrorism becomes an offensive political tool of hybrid warfare, with the negative connotation of terrorism being exploited in two ways. First, terrorism has become a political assessment of one's actions, regardless of the nature of the such activities. Second, terrorism has become a violent political tool which, depending on the interests of those in the position to evaluate certain behaviors, will not be labeled as terrorism in each situation, but rather as a legitimate form of political action at times. Offensive character of the decision leads to the neglect of scientific criteria in favor of political expediency in the process of terrorist act designation.

Dominance of the political criterion in designation of a terrorist act influences the instrumentalisation of terrorism and its transformation into an effective means of hybrid warfare. Content of hybrid warfare is not a consequence of an unlimited variety of weapons used, nor their sophistication, but the ability of security management to apply such combinations of different, yet mutually compatible types of warfare in order to achieve a previously determined aim. These are reasons why terrorism, as a form of complex political violence, is exploited in hybrid warfare.

Based on the results of the research, three models of exploitation of terrorism for the purposes of hybrid warfare are described. The First Model of exploitation is derived from the political practice of the United States to put countries on the U.S list of state sponsors of terrorism. In accordance with the political and any other influence that the United States has, this practice and its consequences are formally or informally accepted around the world. The main consequences of being placed on the List are sanctions, discredit on the international level and

legitimization of measures against such states, while at the same time putting pressure on countries that are not on the List to harmonize their policies with the interests of great powers. The Second Model of exploitation of terrorism for the purpose of hybrid warfare consists of organizing, financing, equipping, training and directing surrogate forces against the governments of countries with whom compatibility of interests has not been achieved, where surrogate forces are presented in the public discourse as freedom fighters.

The subject of exploitation in the Second Model is violence that meets the theoretical criteria to be designated as terrorism. However, due to its political expediency it is qualified as a fight for freedom, resistance against oppression etc. The exploitation of violence used in the second model is done with the intention of shifting political power in order to create autonomous regions or states that would be cooperative with the policy of the state that applies the Second Model or as a part of a broader strategy for managing security processes. The Third Model of exploitation of terrorism for the purposes of hybrid warfare implies organization and managing of surrogate forces that are qualified as terrorist organizations or infiltrating individuals into original and independent popular uprisings in order to take leadership positions and manage their actions in accordance with the interests of the state which apply the Third Model.

The subject of exploitation in the Third Model is violence that is qualified as terrorism, with multiple goals: 1. Violence and fear that arises as a result of terrorist acts allows crisis management in the country targeted by aggression or in the region in need of political and territorial control, with or without the physical presence of the armed forces of the State applying the Third Model; 2. Creating fear of potential terrorist attacks in order to exert latent political pressure on states to be cooperative, and 3. Creating reasons for a military intervention which results in physical presence and political control of a certain state or region.

Based on the previously presented research results, it may be concluded that the first step to prevent terrorist exploitation against our country should be to eliminate or reduce the potential for social conflicts driven by social contradictions. For this reason, an analysis of the normative - political and institutional framework in the relevant areas of social life was conducted. The research has determined that in the Republic of Serbia there is a good basis for engaging and integrating all resources of national power in terms of achieving national security. In addition, there is a need to harmonize the current political and institutional framework for national security with such possibilities. As a result of the research, three groups of measures have been proposed: elimination or reduction of the potential for social conflicts; establishment of an effective and integrated

	institutional framework for countering political violence that may arise from the aforementioned contradictions, and elimination and reduction of harmful consequences of such political violence.
Accepted on Scientific Board on:	29 th of April 2021
Defended: (Filled by the faculty service)	
Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	President: Ph.D. Zoran Dragišić, Full Professor, Faculty of Security Studies University of Belgrade Member: Ph.D. Ljubomir Stajić, Full Professor, Faculty of Law in Novi Sad Member: Ph.D. Marko Parezanović, Associate Professor, Academy for National Security in Belgrade
Note:	

Најчешће скраћенице

1. **AQ** – Al Qaeda: Ал Каида
2. **AQI** – Al Qaeda in Iraq: Ал Каида у Ираку
3. **AQAP** – Al Qaeda in the Arabian Peninsula: Ал Каида на Арабијском полуострву
4. **AQY** – Al Qaeda in Yemen: Ал Каида у Јемену
5. **AQSA** – Al Qaeda in Saudi Arabia: Ал Каида у Саудијској Арабији
6. **CIA** – Central Intelligence Agency: Централна обавештајна служба САД
7. **FSA** – Free Syrian Army: Слободна сиријска војска
8. **IS** – Islamic State: Исламска држава
9. **ISI** – Islamic State in Iraq: Исламска држава у Ираку
10. **ISIS** – Islamic State in Iraq and Syria: Исламска држава Ирака и Сирије
11. **IW** – Irregular Warfare: Ирегуларно ратовање (мисија специјалних снага)
12. **PKK** - the Kurdistan Workers Party; Partiya Karkeren Kurdistan: Радничка партија Курдистана
13. **SDF** – Syrian Democratic Forces: Сиријске демократске снаге
14. **USCENTCOM** – Military Command for Geographical Area „Center”: Команда америчких оружаних снага за област „Центар” – Блиски исток и централна Азија
15. **USSOCENT** – U.S. Special Operations Command Central: Команда специјалних снага „Центар”
16. **UW** – Unconventional Warfare: Неконвенционално ратовање (мисија специјалних снага)
17. **YPG** - People's Protection Units or People's Defense Unit, Yekîneyên Parastina Gel: Народне одбрамбене снаге (Курди)

САДРЖАЈ

Резиме	12
Summary	15
Глава I	18
МЕТОДОЛОГИЈА НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА	18
1. Увод	18
2. Проблеми истраживања	20
3. Предмет истраживања	21
4. Теоријско одређење предмета истраживања	22
5. Просторно одређење предмета истраживања	24
6. Одређење субјеката који су предмет истраживања	25
7. Временско одређење предмета истраживања	25
8. Циљеви истраживања	26
9. Хипотетички оквир	26
10. Индикатори	28
11. Методе истраживања	31
12. Извори података	32
13. Научна и друштвена оправданост истраживања	33
Глава II	35
ДЕФИНИСАЊЕ ТЕРОРИЗМА – ТЕОРИЈСКИ, ПРАВНИ И ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ	35
1. Теоријски аспекти дефинисања тероризма	35
2. Правни и политички аспекти дефинисања тероризма	48
3. Дефинисање тероризма – закључак	53
Глава III	59
ХИБРИДНО РАТОВАЊЕ	59
1. Појмовно одређење рата и ратовања	59
2. Различити приступи у одређивању хибридног ратовања	61
3. Садржај хибридног ратовања	65
4. Носилац хибридног ратовања	70
5. Карактеристике хибридног ратовања	74
6. Тероризам и хибридно ратовање	81
7. Закључак	82
ГЛАВА IV	86
МОДЕЛИ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ТЕРОРИЗМА У СВРХУ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА	86
1. Први модел – Тероризам у функцији делегитимисања непријатеља	86
1.1. „Државе спонзори тероризма“	89
1.2. Кооперативне државе	105

1.3.	Закључак	127
2.	Други модел – Суругат снаге као борци за слободу	129
2.1.	Ал Каида у периоду од 1984. до 1992. године	132
2.2.	Слободна сиријска војска (Free Syrian Army - FSA).....	133
2.3.	Сиријске демократске снаге (Syrian Democratic Forces - SDF)	140
2.4.	Закључак	144
3.	Трећи модел – Суругат снаге као терористи	147
3.1.	Ал Каида од 1992. године до данас	150
3.2.	Ал Каида у Ираку (Al Qaeda in Iraq – AQI).....	153
3.3.	Ал Каида на Арабијском полуострву (Al-Qa’ida in the Arabian Peninsula (AQAP))	164
3.4.	Ал Шабаб (Al-Shabaab).....	169
3.5.	Курдска радничка партија (енг. The Kurdistan Workers’ Party, курд. Partiya Karkeren Kurdistan - PKK)	173
3.6.	Закључак	177
ГЛАВА V	182
МОГУЋИ ПРИСТУП У СУПРОТСТАВЉАЊУ ЕКСПЛОАТАЦИЈИ ТЕРОРИЗМА У		
СВРХУ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА	182
1.	Анализа области кључних за спречавање експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања	182
1. 1.	Инклузивно и стабилно друштво	182
1.2.	Интегрални институционални оквир у супротстављању експлоатацији тероризма	186
1. 3.	Спречавање терористичких аката и процесуирање извршилаца	191
1. 4.	Проактивна дипломатско – конзуларна активност.....	193
1. 5.	Заштита јавног интереса у области јавног информисања	195
1. 6.	Заштита информационо – комуникационих система	196
1. 7.	Спречавање прања новца и финансирања тероризма.....	199
1. 8.	Спречавање и смањивање последица терористичког напада.....	203
1.9.	Дерадикализација извршилаца терористичких аката.....	204
2.	Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма за период 2017. до 2021. године	205
3.	Елементи за стратегију за борбу против тероризма у сврху хибридног ратовања	208
4.	Активности и мере на плану супротстављања појединачним моделима експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања	215
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	223
ЛИТЕРАТУРА	238
План третмана података	270

Резиме

У теорији постоји сагласност да тероризам представља политички мотивисано насиље и да у том смислу представља један од облика насилне политичке борбе. Специфична разлика тероризма у односу на друге облике политичког насиља је примарна усмереност ка стварању, одржавању и експлоатацији страха ради застрашивања противника и јачања подршке међу присталицама. Суштинска одступања од теоријских и правних критеријума при одређивању тероризма постоје у пракси Савета безбедности. Општа оцена деловања Савета безбедности приликом доношења резолуција о тероризму јесте да прати владајући политички дискурс у коме су најпре државе биле одговорне за тероризам, да би потом „слабе“, „неодговорне“ и „репресивне“ државе биле одговорне за омогућавање деловања међународних терористичких организација на својој територији.

Савет безбедности усвајао је резолуције у којима је терористичке акте одређивао спрам природе акта, али и спрам извршиоца чиме су сви акти претходно одређене терористичке организације квалификовани као терористички акти. Истраживањем је утврђено и да је приликом усвајања појединих резолуција политичка сврсисходност утицала да се истоврсна понашања не квалификују увек као терористички акти. На основу изведених закључака утврђено је да сложеност борбе против тероризма представља последицу првенства политичке сврсисходности при квалификовању акта насиља као терористичког акта, а не због тешкоћа у дефинисању тероризма.

Промене у концепцији тероризма у резолуцијама Савета безбедности и њихова усклађеност са владајућим јавним дискурсом одвијају се истовремено са настојањем САД и других западних држава да преобликују међународну заједницу и успоставе нови светски поредак. У таквим околностима тероризам почиње да егзистира као офанзивно политичко средство хибридног ратовања, при чему се негативна конотација тероризма експлоатише на два начина. Прво, тероризам постаје политичка оцена нечијег деловања без обзира на природу тако означене активности. Друго, тероризам се употребљава као насилно политичко средство које, у зависности од интереса онога ко цени одређено понашање, неће у свакој ситуацији бити означено као тероризам, већ понекад и као легитиман облик политичке акције. Офанзивни карактер одлуке истовремено води занемаривању научних критеријума у корист политичке сврсисходности при квалификацији неког понашања као терористичког акта.

Доминација политичког критеријума при квалификовању терористичког акта утиче на инструментализацију тероризма и његово претварање у ефикасно средство хибридног ратовања. Садржај хибридног ратовања није последица неограниченог избора средстава односно оружја нити њихове софистицираности, већ способности безбедносног менаџмента да у свакој конкретној ситуацији независно од организационог нивоа примени такву комбинацију различитих, али међусобно компатибилних појединачних начина ратовања којом се остварује синергијски ефекат ради реализације претходно постављеног циља. Управо због тога тероризам као облик сложеног политичког насиља постаје предмет експлоатације у сврху хибридног ратовања.

На основу резултата истраживања описана су три модела експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања. Први модел експлоатације тероризма изведен је из политичке праксе САД да државе за које САД сматрају да користе тероризам као политичко средство ставе на Листу спонзора тероризма. Имајући у виду политички и сваки други утицај које САД имају, овакава пракса и њене последице формално или неформално су прихваћене широм света. Основне последице стављања на Листу спонзора тероризма су санкције, дискредитација у међународној јавности и легитимисање мера против таквих држава, док се у исто време таквом праксом врши притисак на државе које нису на Листи да ускладе своју политику са интересима великих сила. Други модел експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања манифестује се кроз организовање, финансирање, опремање, обуку и усмеравање сурогат снага против влада држава са којима није остварена компатибилност интереса, при чему су сурогат снаге представљене у јавном дискурсу као борци за слободу.

Предмет експлоатације у Другом моделу јесте насиље које испуњава теоријске критеријуме да буде означено као тероризам, али је због политичке сврсисходности квалификовано као борба за слободу, отпор против угњетавања и сл. Експлоатација насиља у Другом моделу врши се у циљу промене носилаца политичке власти, стварање аутономних регија односно држава које би биле кооперативне са политиком државе која примењује Други модел или као део шире стратегије управљања безбедносним процесима. Трећи модел експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања подразумева организовање и управљање сурогат снагама које су квалификоване као терористичке организације или се врши инфилтрација појединаца у изворне и самосталне народне побуне ради преузимања руководећих места и

управљања њиховим деловањем у складу са интересима државе која предузима Трећи модел.

Предмет експлоатације у Трећем моделу јесте насиље које је квалификовано као тероризам, при чему је циљ експлоатације вишеструк: 1. Путем насиља и страха који настаје као последица вршења терористичких аката управља се безбедносном ситуацијом у држави која је мета агресије или у региону који је потребно политички и територијално контролисати, са или без физичког присуства оружаних снага државе која примењује Трећи модел; 2. Стварање страха код одређеног или унапред неодређеног броја држава од потенцијалних напада терористичких организација ради вршења латентног политичког притиска на државе да буду кооперативне, и 3. Стварање разлога за војну интервенцију ради присуства и политичке контроле одређене државе или региона.

На основу претходно изнетих резултата истраживања изведен је закључак да први корак у спречавању експлоатације тероризма против наше државе представља отклањање или смањивање потенцијала за друштвене сукобе који настаје услед стварања или продубљивања друштвених противречности. Из тог разлога извршена је анализа нормативно – политичког и институционалног оквира у релевантним областима друштвеног живота. Истраживањем је утврђено да у Републици Србији постоји добар основ за ангажовање и интегрисање свих ресурса друштвене моћи на плану остваривања националне безбедности, али и да постоји потреба да се актуелни политички и безбедносни институционални оквир усклади са таквим могућностима. Као резултат истраживања предложене су три групе мера чија примена треба за резултат да има: отклањање и смањивање опасности од стварања потенцијала за друштвене сукобе; успостављање ефикасног и интегрисаног институционалног оквира за супротстављање политичком насиљу које евентуално проистекне из постојећих противречности и отклањање и смањивање штетних последица таквог политичког насиља.

Summary

There is a consensus in security studies that terrorism is a politically motivated violence and, therefore, it represents one of the forms of violent political struggle. What distinguishes terrorism from other forms of political violence is its primary focus on creating, maintaining and exploiting fear in order to intimidate opponents and strengthen support among allies. Fundamental deviations from theoretical and legal criteria in determination of terrorism are identified in the practice of the Security Council. The general assessment of the Security Council's actions related to terrorism is that the Council has been following the prevailing political discourse in which, initially, states in their entirety were responsible for terrorism, and later the blame was put on “weak”, “irresponsible” and “repressive” states for enabling international terrorist organizations to operate on their territories.

The Security Council passed resolutions in which it classified terrorist acts according to the nature of the act but also to the nature of the perpetrator, which resulted in treating all acts of a previously designated terrorist organization as terrorist acts. The research also determined that during the adoption of certain resolutions, political expediency influenced the fact that similar behaviors do not always qualify as terrorist acts. Based on the previously derived conclusions, it could be said that the complexity of fight against terrorism is a consequence of the primacy of the political criterion in designation of an act of violence as a terrorist act, and not because of the difficulties in defining the notion of terrorism.

Changes in the concept of terrorism in the Security Council Resolutions and their harmonization with the prevailing public discourse coincides with the efforts of the United States and other Western countries to reshape the international community and establish a new world order. In such circumstances, terrorism becomes an offensive political tool of hybrid warfare, with the negative connotation of terrorism being exploited in two ways. First, terrorism has become a political assessment of one's actions, regardless of the nature of the such activities. Second, terrorism has become a violent political tool which, depending on the interests of those in the position to evaluate certain behaviors, will not be labeled as terrorism in each situation, but rather as a legitimate form of political action at times. Offensive character of the decision leads to the neglect of scientific criteria in favor of political expediency in the process of terrorist act designation.

Dominance of the political criterion in designation of a terrorist act influences the instrumentalisation of terrorism and its transformation into an effective means of hybrid warfare. Content of hybrid warfare is not a consequence of an unlimited variety of weapons

used, nor their sophistication, but the ability of security management to apply such combinations of different, yet mutually compatible types of warfare in order to achieve a previously determined aim. These are reasons why terrorism, as a form of complex political violence, is exploited in hybrid warfare.

Based on the results of the research, three models of exploitation of terrorism for the purposes of hybrid warfare are described. The First Model of exploitation is derived from the political practice of the United States to put countries on the U.S list of state sponsors of terrorism. In accordance with the political and any other influence that the United States has, this practice and its consequences are formally or informally accepted around the world. The main consequences of being placed on the List are sanctions, discredit on the international level and legitimization of measures against such states, while at the same time putting pressure on countries that are not on the List to harmonize their policies with the interests of great powers. The Second Model of exploitation of terrorism for the purpose of hybrid warfare consists of organizing, financing, equipping, training and directing surrogate forces against the governments of countries with whom compatibility of interests has not been achieved, where surrogate forces are presented in the public discourse as freedom fighters.

The subject of exploitation in the Second Model is violence that meets the theoretical criteria to be designated as terrorism. However, due to its political expediency it is qualified as a fight for freedom, resistance against oppression etc. The exploitation of violence used in the second model is done with the intention of shifting political power in order to create autonomous regions or states that would be cooperative with the policy of the state that applies the Second Model or as a part of a broader strategy for managing security processes. The Third Model of exploitation of terrorism for the purposes of hybrid warfare implies organization and managing of surrogate forces that are qualified as terrorist organizations or infiltrating individuals into original and independent popular uprisings in order to take leadership positions and manage their actions in accordance with the interests of the state which apply the Third Model.

The subject of exploitation in the Third Model is violence that is qualified as terrorism, with multiple goals: 1. Violence and fear that arises as a result of terrorist acts allows crisis management in the country targeted by aggression or in the region in need of political and territorial control, with or without the physical presence of the armed forces of the State applying the Third Model; 2. Creating fear of potential terrorist attacks in order to exert latent political pressure on states to be cooperative, and 3. Creating reasons for a

military intervention which results in physical presence and political control of a certain state or region.

Based on the previously presented research results, it may be concluded that the first step to prevent terrorist exploitation against our country should be to eliminate or reduce the potential for social conflicts driven by social contradictions. For this reason, an analysis of the normative - political and institutional framework in the relevant areas of social life was conducted. The research has determined that in the Republic of Serbia there is a good basis for engaging and integrating all resources of national power in terms of achieving national security. In addition, there is a need to harmonize the current political and institutional framework for national security with such possibilities. As a result of the research, three groups of measures have been proposed: elimination or reduction of the potential for social conflicts; establishment of an effective and integrated institutional framework for countering political violence that may arise from the aforementioned contradictions, and elimination and reduction of harmful consequences of such political violence.

Глава I

МЕТОДОЛОГИЈА НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА

1. Увод

Александар Македонски окупио је велику армију у намери да освоји и завлада целим (тада познатим) светом. Данас циљ деловања великих сила није просторно освајање света, већ „управљање светом“ као процесом који подразумева планирање глобалне политике, као фактором за одлучивање о свим важним питањима (економским, енергетским, војним и сл.), контрола и надзор над процесом извршавања ових одлука и на крају, санкционисање оних држава које не извршавају одлуке у складу са интересима великих сила. Позиција хегемона у глобалном поретку, није стална и непроменљива. Велики број држава услед стицања моћи потајно или отворено жели да уђе у круг оних који управљају светским процесима. Сила је често пратећи и/или једини начин да се дође до позиције велике силе или да се ту задржи. Отуда свака држава која претендује на такву улогу користи све капацитете националне моћи да остане на тој позицији и то по могућности сама.

Епитет „велике силе“ подразумева да држава има моћ у свим областима друштвеног живота, при чему је често најважнија оружана сила као најочигледнија и највидљивија манифестација силе. Међутим, суштина поретка диктира правила понашања, па и употребу силе. Отуда данас, у условима идеологије људских права, владавине права, правне државе, либерализма и тржишне економије, отворена употреба војне силе у циљу освајања није слављена као у античко време као доказ супериорности и божије наклоности. Напротив, она је данас формално проказана као злочин против мира, цивилизације и човечанства. Из тог разлога матрица политичког деловања великих сила подразумева да се противници партикуларних интереса означе као непријатељи општих вредности, а затим да се у име тих вредности употреби сила за остваривање сопствених интереса.

Задатак да створи наведену матрицу има интелектуална елита велике силе. Та интелектуална елита, која је апологетски настројена, теоријски обликује и уопштава друштвену стварност тако што идентификује изворе, облике и носиоце угрожавања партикуларних интереса као угрожавање општих вредности. Ово се постиже тако што се научним радовима, предавањима, научним конференцијама и другим облицима јавног деловања започиње јавни дискурс у коме су опште вредности човечанства идентификоване са партикуларним интересима оне државе, коалиције или савеза коме културно, политички или интересно таква академска заједница припада. У следећем

кораку аналитичари и стручњаци из области безбедности тумаче конкретне друштвене околности и чињенице у контексту постављених теоријских конструкција чиме се потврђује наведена идентификација општих са партикуларним интересима. На крају, предвиђања даљег развоја ситуације поводом неког облика угрожавања садрже термине као што су „егзистенцијална претња“, „хитност“ и „угроженост“ чиме се производи забринутост и страх у јавности. Страх и забринутост јавности постају средство притиска на носиоце одлучивања, а истовремено и средство легитимисања мера које треба предузети ради „заштите заједнице“.

У следећем кораку на највишем политичком нивоу, сва теоријска и практична објашњења и чињенице постају политичка и доктринарна опредељења, а теоријски извори, облици и носиоци угрожавања постају у тој мери конкретни процеси односно субјекти који угрожавају вредности човечанства и људске цивилизације да је „света дужност“ предузети потребне мере да би се таква деструктивна понашања сузбила. Тако се за грађанина велике силе која жели да задржи доминацију, а који није укључен у процес доношења важних политичких одлука, конструише представа да су развојем људског друштва у последњих неколико година настале квалитативне и квантитативне промене које су довеле до настанка таквих угрожавајућих појава чијег садржаја готово да није свестан нити било чега суштинског у вези њих, осим што је уверен да је потребно предузети мере – углавном оружане – да би се он као појединац, држава и човечанство заштитили. У таквим условима употреба силе на међународном плану представљена је као хуманитарна интервенција, подршка миру односно мировне мисије, а не оно што заправо јесте – агресија као међународно кривично дело.

У синергијском дејству апологетски настројене интелектуалне елите и највиших представника политичке власти настају „нова промишљања и концепти безбедности“ према којима држава више није та која је приоритетни објекат заштите, већ појединац односно његова индивидуална права. Интегрални део тих нових концепата и промишљања је и јавни дискурс у којем носиоци политичке власти суочени са егзистенцијалном угроженошћу виталних вредности покрећу огромну војну машинерију и одлазе у удаљене крајеве света да би се тамо борили са „исквареним политичким елитама“ и екстремистима који би теоријски могли наћи и употребити оружје, (па и оно за масовно уништење) и тако угрозити сваког појединца на било ком месту на планети. Творци концепата безбедности о „оправданој“ употреби силе, сили дају моралистички карактер, при чему свесно или несвесно превиђају да је глобални друштвено-политички поредак заснован на економији, привредном расту и богаћењу

као покретачу људске и државне делатности, а не алтруизму. Све и да је алтруизам покретачка снага модерног доба, оружана сила није начин да се отклони беда, сиромаштво, болест, друштвена, економска, културна и социјална заосталост.

2. Проблеми истраживања

У савременом глобалном међународном поретку као једно од приоритетних безбедносних питања издваја се тероризам који је у јавном дискурсу представљен као егзистенцијална претња виталним вредностима човечанства. Да би се објаснила улога тероризма у савременим глобалним процесима, идентификовале тенденције и последице по националну и индивидуалну безбедност, а у вези за претходно реченим, потребно је покушати одговорити на следећа проблемска питања:

1. Да ли је сложеност борбе против тероризма условљена тешкоћама у његовом дефинисању или због политичког критеријума његове оцене чиме је условљено и понашање актера који најављују „борбу против тероризма“?
2. Које су последице доминације политичког критеријума над другим критеријумима у одређењу неког акта као терористичког или неког актера (држава или недржавни субјект) као спонзора тероризма односно терористичке организације?
3. Да ли политички критеријум служи инструментализацији политичких чинилаца у националним и међународним размерама ради делегитимизације актера према коме је напад усмерен?
4. Да ли предузимање мера делегитимизације противника аутоматски подразумева легитимизацију сопствених мера у оквиру хибридног ратовања?
5. Која је и каква улога тероризма у хибридном ратовању?
6. Који су модели експлоатације тероризма у хибридном ратовању?
7. Који су ефекти експлоатације тероризма у хибридном ратовању?
8. Шта треба предузети на превентивном и репресивном плану ради супротстављања мерама које проистичу из примене политичког критеријума одређења тероризма и делегитимизације легалних метода заштите безбедности угрожених земаља?
9. Каква је улога безбедносног менаџмента система безбедности у супротстављању тероризму као средству хибридног ратовања?

Одговори на постављена питања дају адекватан оквир у коме стратешки менаџмент, посебно мањих држава као што је Република Србија, треба да планира,

организује и предузима активности на сузбијању тероризма на политичком, правном и безбедносном плану.

3. Предмет истраживања

Тероризам као облик политичког насиља и врста политичког деликта представља сложен политички и безбедносни феномен. Сложеност тероризма проистиче отуда што тероризам сам по себи нема специфичну радњу извршења, већ га одређује политичка оцена сврхе и мотива предузимања неке насилне радње. Из одређења тероризма као политичког феномена даље проистиче да је то облик политичке акције чији легитимитет зависи од интереса власти или хегемона. Деценијска пракса терористичког деловања произвела је, с једне стране симпатије према терористима као „борцима за слободу“ међу онима који себе сматрају подређеним и немоћним, док је са позиције оних чији интереси су угрожени тероризмом делегитимисан као бруталан, криминалан и неморалан чин. Отуда и велики интерес да се све активности којима се угрожавају нечији интереси делегитимишу, између осталог и квалификацијом да је то тероризам.

У исто време, квалификација неког акта као терористичког акта легитимише мере власти или хегемона (велике силе) ради супротстављања тероризму као облику угрожавања. Укљученост оваквих интереса искључује реалне и теоријски фундиране критеријуме за оцену неког понашања као тероризма, из чега следи апсурд да је и понашање које конституише тероризам политички одређено. У том смислу, уместо да се неко постојеће насилно понашање квалификује као тероризам на основу политичке усмерености и мотивисаности, сада политичка оцена постаје доминантна компонента у одређењу тероризма у мери да конституше не само тероризам, већ и саму радњу извршења која може да постане тероризам.

У таквим околностима тероризам у политичком и безбедносном дискурсу и пракси егзистира на више начина. Прво, тероризам егзистира као политичка оцена нечијег деловања без обзира на природу такве активности. Друго, тероризам представља насилно политичко деловање које, у зависности од интереса онога ко цени одређено понашање, неће у свакој ситуацији бити означено као тероризам, већ понекад и као легитиман облик политичке акције. У том смислу, предмет овог научног истраживања су модели експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања.

Експлоатација тероризма представља само један аспект савременог ратовања из чега проистиче нужност претходног разјашњења појма, природе и суштине хибридног ратовања који је конципиран као савремени облик угрожавања безбедности који доводи

у стање егзистенцијалне угрожености штићене вредности синергијским деловањем разних државних и недржавних носилаца угрожавања. Успешна конструкција убеђења о егзистенцијалној угрожености штићене вредности потом оправдава хитно деловање које готово увек захтева мере којима се одступа од уобичајених правила поступања у унутрашњем или међународном праву. Из тог разлога и хибридно ратовање представља један од предмета истраживања.

4. Теоријско одређење предмета истраживања

Хибридно ратовање: Хибридно ратовање може бити схваћено у ужем и ширем смислу. У ширем смислу, које је доминантно у политичком дискурсу, хибридно ратовање подразумева комбинацију војних и невојних, насилних и ненасилних мера и активности у свим областима друштвеног живота од стране државе и/или недржавних актера на прикривен и/или отворен начин, а које су комбиноване тако да кроз синергијско и синхронизовано деловање остваре заједнички политички циљ. У ужем смислу хибридно ратовање обухвата комбиновано и синергијско, непосредно и посредно деловање конвенционалних и специјалних снага ради остваривања одређених циљева.

Политички деликт: Политички деликт је сложени деликт кога конституишу прости деликт (најчешће кривична дела са елементима насиља) и политички мотив и сврха због које се прости деликт врши. У том смислу политички деликт нема специфичну радњу извршења. Тероризам представља један облик политичког деликта.

Тероризам: Тероризам као облик политичког насиља манифестује се као систематско и организовано вршење насилних акција, док у исто време може бити и фаза политичког насиља и метод у оквиру следеће фазе политичког насиља, а код кога су употреба силе или претња силом предузети према објекту напада који је срачунато изабран да застраши „непријатеље“, привуче симпатије „пријатеља“ и тако створи притисак на носиоце одлучивања на домаћем и/или међународном нивоу да учине или не учине нешто или да се створе услови за прелазак на следећу фазу оружаног политичког насиља.

Тероризам као политичка оцена: Тероризам као политичка оцена подразумева коришћење квалификације „тероризам“ (и све што се изводи из те речи – спонзор тероризма, терористи, терористичка делатност и сл.) као атрибута уз оне државе или организације чије активности треба делегитимисати у јавности при чему теоријски критеријуми нису примарни или уопште заступљени.

Експлоатација тероризма: Експлоатација у друштвеним наукама углавном има негативну конотацију и значи искоришћавање или израбљивање. У контексту предмета рада експлоатација тероризма подразумева искоришћавање последица било квалификације нечијег понашања као тероризма било самог насиља које се у зависности од конкретне ситуације квалификује као тероризам односно броба за слободу. Процес експлоатације има неколико фаза. Прво се одређује место и улога коју тероризам као политичко насиље односно као политичка оцена има у хибридном ратовању. Затим следи иницирање и одржавање одређеног интензитета политичког насиља праћеног предузимањем мера на обликовању јавног мњења у циљу наметања одговарајућих закључака у вези тог насиља, а све у циљу изазивања одређене емотивне реакције јавности на насиље. Након тога следи контрола и усмеравање емотивне реакције јавности у правцу легитимисања сопствених мера и делегитимизације туђих мера и активности, а затим следи смиривање ситуације, док се пажња јавности оријентише на друге догађаје.

Неконвенционално ратовање: Неконвенционално ратовање је мисија специјалних снага министарства одбране САД и званична ратна доктрина која је формално дефинисана као „активност којом се са или помоћу нелегалних, помоћних или герилских група стварају услови да покрети отпора или побуњеници изврше притисак на владу, утичу на редовно одвијање политичких процеса или оборе владу или власт окупационе силе“. Према томе суштина неконвенционалног ратовања јесте организовање, усмеравање и координација тзв. сурогат снага које по научним и правним критеријумима треба сматрати терористичким организацијама.

Ирегуларно ратовање: Ирегуларно ратовање представља једну од три званично прихваћене доктрине оружаних снага САД (пored конвенционалног и неконвенционалног ратовања) и подразумева борбу између државе и недржавног актера „ради стицања легитимитета међу циљаном популацијом“. Суштина ирегуларног ратовања је неконвенционално ратовање, али се не своди само на њега, већ обухвата криминалне акте, дезинформисање и пропаганду, обавештајну делатност и сл. У таквој врсти ратовања САД спроводе активности против недржавних актера на територији партнерских или савезничких држава ради подршке њиховој унутрашњој безбедности. Супротстављање недржавним актерима обухвата низ војних и цивилних мера као што су неконвенционално ратовање, противтерористичке и противпобуњеничке мере и операције за успостављање стабилности.

Сурогат снаге: Сурогат снаге представљају сложену структуру сачињену од различитих субјеката преко које хегемон остварује своје политичке, безбедносне, војне и друге интересе у другој држави и првенствено их чине држављани те државе. Сложену структуру чине команда, оперативни састав, невладине организације, медији, политичке партије и друга правна лица и појединци.

5. Просторно одређење предмета истраживања

Истраживање је обухватило одабране случајеве на простору географске војне области – Центар (CENTCOM) америчких оружаних снага. Зона одговорности CENTCOM-а обухвата територију Египта, Јордана, Сирије, Либана, Ирака, Саудијске Арабије, Јемена, Омана, Уједињених Арапских Емирата, Бахреина, Катара, Кувајта, Ирана, Туркменистана, Узбекистана, Авганистана, Пакистана, Таџикистана, Киргистана и Казахстана, као и област Црвеног мора, Персијског залива, Аденског залива, Оманског залива и Арабијског мора, укључујући и морске пролазе од стратешког значаја: Суецки канал, Баб ел Мандеб и Хормуз.

Слика 1. Зона одговорности CENTCOM-а

Ова област узета је за анализу из више разлога. Пре свега, ова област је од геостратешке важности за контролу светских процеса и токова, па је хибридно ратовање у овом делу света интензивније и сложеније. Затим, у овој војној области

највећи је број актера који учествују у безбедносним процесима, а највећи је и број терористичких напада и организација које делују у њој. САД су узете као пример државе која експлоатише тероризам у сврху хибридног ратовања због највеће доступности војних и политичких аката и других материјала који су послужили у доказивању хипотеза, али и због тога што су САД најмоћнија сила са способношћу да примене силу на било ком месту на планети.

У три случаја направљени су изузеци од стриктног просторног одређења. Прво, анализа „држава спонзора тероризма“ обухватила је све државе са Листе држава спонзора тероризма Стејт департамента без обзира на њихову географску позицију с обзиром на то да се само кроз јединствену анализу политика тих држава може доћи до закључка о природи активности држава на Листи. Друго, Турска као држава која се географски у једном делу налази на Блиском истоку није у подручју CENTCOM-а, али анализа безбедносних процеса у овој области није комплетна ако није обухваћена и Турска. Треће, предмет истраживања била је и терористичка организација Ал Шабаб која делује на подручју Сомалије и области Рога Африке, области која чини природну целину са Блиским истоком са којим је повезана мореузом Баб ел Мандеб.

6. Одређење субјеката који су предмет истраживања

Субјекти обухваћени анализом су „државе спонзори тероризма“ у делу који се односи на разлоге њиховог стављања на Листу; Турска, Пакистан, Саудијска Арабија, Кувајт, Уједињени Арапски Емирати, Бахреин и Јемен као државе које нису на Листи, а предузимају активности због којих би требало да се нађу на Листи и организације и групе преко којих CENTCOM врши политичко насиље против некооперативних држава. Од организација које су означене као терористичке организације анализирани су салафијске организације које као начин остваривања својих циљева виде насилни цихад, а које представљају или су представљале део Ал Каидиног покрета глобалног цихада. Од оних које то нису анализирана је Курдска радничка партија (РКК). Од организација које нису на листи терористичких организација анализирани су Слободна сиријска војска и Сиријске демократске снаге.

7. Временско одређење предмета истраживања

Временско одређење предмета истраживања није стриктно ограничено и углавном се односи на време после напада на Њујорк и Вашингтон 2001. године, док је у погледу истраживања „држава спонзора тероризма“ обухваћен целокупни период у коме Стејт департамент објављује годишње извештаје о међународном тероризму.

8. Циљеви истраживања

Циљеви истраживања овог рада су научни и друштвени. У истраживању су заступљена научна дескрипција, објашњење и класификација. На почетку је извршен научни опис тероризма као политичког феномена, независно од његовог места у концепту хибридног ратовања. Потом је уследио научни опис и објашњење хибридног ратовања, да би након тога била извршена научна класификација и дескрипција различитих модела експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања. Затим је извршена верификација теоријских модела на примерима деловања држава, организација и група које представљају предмет истраживања.

Остварени научни циљеви послужили су као полазна основа за предлог мера и активности на организовању интегрисаног одговора на тероризам, али и на све друге облике угрожавања који се примењују у оквиру хибридног ратовања. Тиме је остварен и практични циљ оличен у свеобухватном и прилагођеном приступу у организовању и функционисању система безбедности. На крају, заснованост система безбедности на провереним теоријским ставовима и одговарајућем правном оквиру увек представља важан друштвени циљ.

9. Хипотетички оквир

Генерална хипотеза: Политичка сврсисходност као критеријум за одређивање насиља у виду тероризма у хибридном ратовању има приоритет у односу на егзактне теоријске и правне критеријуме. У том смислу тероризам се у јавном дискурсу манифестује као појам који обухвата веома широк спектар активности. Првенство политичке сврсисходности проистиче из корисности и ефектности означавања противника као терористе или његових активности као тероризма или подршке тероризму. У пракси то доводи до тога да се као терористи и тероризам означе и субјекти и ситуације које по теоријски постављеним критеријумима суштински нису терористи односно тероризам. С друге стране, активности које заиста јесу тероризам употребљавају се као начин дестабилизације противника и/или као мере на остваривању сопствених интереса. У таквим околностима настају различити начини експлоатације појаве која се означава као тероризам била то она или не. Експлоатацијом тероризма остварују се ефекти којима се правда егзистенцијална угроженост изазвана хибридним ратовањем непријатеља и тако легитимишу мере ради остваривања сопствених политичких и безбедносних интереса.

Прва посебна хипотеза: Тероризам представља само један од начина борбе против непријатеља у хибридном ратовању који у синергијском дејству са другим

средствима и субјектима треба да оствари политички циљ ради кога се хибридно ратовање примењује.

Прва појединачна хипотеза: Политичка детерминисаност хибридног ратовања утиче да тероризам постане офанзивно средство које се користи да сломи отпор непријатеља, али чији ефекти се експлоатишу и у правцу политичке хомогенизације сопствених присталица, због чега политичка сврсисходност постаје доминантан критеријум приликом одлуке да се насиље у политичке сврхе употреби односно да се већ употребљено насиље оцени као тероризам или борба за слободу.

Друга посебна хипотеза: Начини експлоатације „тероризма” одвијају се кроз три модела. Први модел односи се на означавање некооперативне државе као „спонзора тероризма” без обзира на праву природу њених активности; други модел подразумева организовање и усмеравање сурогат снага уз њихово етикетирање као „бораца за слободу”, док трећи модел подразумева исте активности као код другог модела уз разлику што се такве групе проглашавају терористичким организацијама.

Прва појединачна хипотеза: „Држава спонзор тероризма” најчешће је политичка оцена противника хегемона и као таква користи се у циљу делегитимизације непријатеља и његових активности на унутрашњем или спољнополитичком плану.

Друга појединачна хипотеза: Држава се опредељује за тероризам као организовану и планску активност против друге државе онда када је потребно остварити дестабилизацију те државе или региона, оправдати мере на остваривању сопствених интереса у страни држави или региону или из каквих других разлога.

Трећа појединачна хипотеза: Одабир носиоца терористичке активности (сурогат снаге) врши се по основу њихове корисности, доступности и могућности доприноса коначном циљу, а не на основу природе њиховог политичког циља или природе саме активности. Отуда стављање на листе терористичких организација није увек условљено супротношћу интереса са државом или њеним сурогат снагама, већ потребом да се оправда страх од тероризма и држава које су означени као спонзори тероризма.

Четврта појединачна хипотеза: Отворена подршка групама и организацијама које би се у складу са теоријским критеријумима имале сматрати терористичким организацијама служи изградњи политичке подршке и кредибилитета будуће марионетске власти која ће политику државе или регије која постане самостална или аутономна усмеравати у правцу остваривања политичких и других интереса државе која примењује тероризам или друге облике политичког насиља.

Пета појединачна хипотеза: Активности на организовању и усмеравању сурогат снага на територији друге државе или региона врши се углавном тајно ради избегавања директне правне или политичке одговорности, без обзира на то да ли постоји отворена или прећутна политичка подршка таквим групама и организацијама. Ове активности врше се директно или преко посредника који обухватају широк спектар актера, од држава партнера преко приватних безбедносних компанија до других сурогат снага.

Трећа посебна хипотеза: Првенство политичког критеријума у одређивању тероризма и његова инструментализација утичу на то да је перцепција чињеница важнија од самих чињеница. Због тога се експлоатација тероризма врши преко шире инфраструктуре од оне преко које се реализују конкретни акти насиља који чине фактичку основу тероризма. Ради минимализације штетних последица експлоатације потребно је осмислити и предузети интегрисан и комплементаран систем мера и активности на превентивном и репресивном плану како према актерима који иницирају и обликују јавни дискурс поводом неког терористичког акта тако и према оним актерима који спроводе акте насиља.

Прва појединачна хипотеза: Инфраструктуру преко које се експлоатише тероризам чине не само државни органи великих сила, већ и организације цивилног друштва, политичке партије, медији и други субјекти на унутрашњем и међународном нивоу који утичу на започињање и обликовање јавног дискурса у коме је нека ситуација представљена као *тероризам* или *борба за слободу*, а актери као *спонзори тероризма*, *терористи* или *борци за слободу*.

Друга појединачна хипотеза: Ефикасно предузимање репресивних мера од стране специјализованих органа принуде треба да представља само завршни и/или комплементарни сегмент шире стратегије за борбу против тероризма. У противном, мере органа принуде биће представљене као насиље којим се легитимишу мере против такве државе.

10. Индикатори

1. Резолуције Савета безбедности ОУН;
2. Закон о буџету САД из 2014. године;
3. Извршна наредба председника Обама поводом Јемена из 2012. године;
4. Војни приручници и упутства за деловање америчких специјалних снага на терену у реализацији специјалних мисија;
5. Листа држава спонзора тероризма Стејт департмента;

6. Листа терористичких организација Стејт департамента;
7. Годишњи извештаји о тероризму Стејт департамента (Country Reports on Terrorism);
8. Извештаји и студије Стратфорда;
9. Извештај специјалног известиоца Конгреса Алена Кронштада из 2003. године;
10. Извештај Комисије која је истраживала нападе од 11. септембра 2001. године;
11. Извештај специјалног известиоца Конгреса Алена Кронштада из 2007. године;
12. Извештај специјалног известиоца Конгреса Џеремија Шарпа из 2008. године;
13. Извештај Human Rights Watch-а о тортури затвореника у Јордану;
14. Извештај о финансијској помоћи Јордану у периоду 1998-2008. године;
15. Извештај специјалног известиоца Конгреса Кенета Кацмана из 2006. године;
16. Извештај специјалног известиоца Конгреса Кристофера Бланшарда из 2008. године;
17. Извештај специјалног известиоца Конгреса Џона Ролинса из 2011;
18. Извештај Обавештајног одбора Конгреса о тортури ЦИА из 2014. године;
19. Извештај о 370 милиона долара уложених у јеменску војску од 2010. године;
20. Извештај и процена обавештајне службе Министарства одбране САД о стању и перспективама ситуације у Сирији и Ираку;
21. Извештај Комитета за спољне послове Европског парламента о извозу оружја за 2018. годину;
22. Извештај UNHCR-ове комисије о стању у Сирији из 2013. године;
23. Одлуке о економској помоћи Пакистану у периоду 2001-2010;
24. Одлука о испоруци оружја Саудијској Арабији у вредности од 11,42 милијарди долара из 2007. године од стране америчке администрације;
25. Одлука немачке владе да Саудијској Арабији 2011. године испоручи 270 најсавременијих тенкова типа „Леопард”;
26. Одлука Велике Британије да прода наоружање Саудијској Арабији у вредности од 3.3 милијарде долара априла 2015. године;

27. Одлука турског парламента да не дозволи коришћење турске територије за инвазију на Ирак 2003. године;
28. Одлука Министарства финансија САД да дозволи невладиној организацији са седиштем у САД „Сиријска група за подршку” да пошаље помоћ Слободној сиријској војсци (FSA);
29. Одлука америчких власти да Фетулах Гулен добије дозволу боравка у САД као „појединац са изузетним способностима”;
30. Сведочење генерала Данфорда, као начелника америчког Здруженог штаба о стратегији САД у Сирији и односу према Курдима;
31. Сведочење министра одбране САД 2016. године пред Сенатом да YPG представља војно крило РКК у Сирији;
32. Изјава Чарлса Листера пред Комитетом за спољне послове Представничког дома САД;
33. Изјаве Дејвида Камерона (2010) и Хилари Клинтон (2011);
34. Изјава Первеза Мушарафа да је Осам бин Ладен „пакистански херој” и да је Пакистан обучавао и слао муџахедине у Кашмир;
35. Изјава бившег службеника ЦИА Ларија Џонсона;
36. Изјава Веслија Кларка;
37. Изјава индијског министра унутрашњих послова да тероризам представља „инструмент државне политике” Пакистана;
38. Изјаве председника Јемена Абдулаха Салеха поводом напада на амерички ратни брод U.S.S. Cole;
39. Изјава Барака Обаме из 2011. године;
40. Изјава Мохамеда ал Хутија из 2011. године;
41. Изјава премијера Ирака Маликија из 2014. године;
42. Изјава генерала Петреуса из 2008. године;
43. Изјаве курдских лидера којима се осуђује тероризам РКК;
44. Изјава генерала Кемала Јилмаза из 1990. године;
45. Интервју Хамзе али Салех ал Дајанија из 2008. године;
46. Интервју Абу ал Еза, једног од команданата Ал Нусре;
47. Транскрипт разговора са командантом специјалних снага САД генералом Томасом на безбедносном форуму у Аспену 2017. године;
48. Упозорење талибанског лидера Муле Омара упућено Осам бин Ладену 1997. године;

49. Студија Мајкла Стивенса са Краљевског института за услуге у Катару;
50. Студија Елизабет Обеги са Института за ратне студије из 2013. године;
51. Студија Мајкла Гантера о међународним изворима курдске побуне у Турској из 1991. године;
52. Студија случаја Роба Вајса о Ал Шабабу из 2011. године написана при Центру за стратегијска и међународна истраживања у Вашингтону;
53. Студија Мајкла Чосудовског о америчкој шеми снабдевања Исламске државе и Ал Нусре оружјем;
54. Студија Данијела Гансера о тајној НАТО структури и њеној улози у државама чланицама;
55. Новинарски истраживачки рад CNN о токовима америчког наоружања у Јемену из 2018. и 2019. године;
56. Истраживачки рад Балканске истраживачке мреже (BIRN) о трансферу оружја у Сирију и друге делове Блиског истока;
57. Писање Кадира Саида о улози генерала Чарлса Кливленда у организовању и руковођењу сиријских побуњеника односно терориста;
58. Писање Кадира Саида о руским обавештајним изворима који идентификују три нивоа менаџмента САД у рату у Сирији и
59. Подаци из Global Terrorism Database;

11. Методе истраживања

Методе истраживања детерминисане су предметом истраживања. Појединачне методе које су коришћене у циљу верификације постављених хипотеза и одговора на проблемска питања су:

1. Анализа садржаја је коришћена приликом анализе литературе која се односи на основна питања хибридног ратовања, тероризма и других теоријских питања. Метод анализе садржаја посебно је дошао до изражаја у анализи америчких депеша које су доступне на сајту Викиликс. Применом анализе садржаја дошло се до екстракције основних чињеница, сазнања, ставова и дефиниција који су постали основа за примену других научних метода;

2. Историјски метод коришћен је да би одређени институти, норме и појаве били анализирани кроз њихову историјску еволуцију ради утврђивања законитости које се односе на њих. Ово се односи пре свега на развој концепта хибридног ратовања.

3. Компаративни метод коришћен је ради поређења дефиниција тероризма у циљу утврђивања заједничких елемената, као и карактеристика тероризма и других

облика политичког насиља у циљу њиховог разјашњења и класификације. Из истих разлога овај метод био је примењен и приликом анализе хибридног ратовања. Метод компарације посебно је коришћен приликом поређења активности држава које су на америчкој листи спонзора тероризма и оних које то нису, а по свим критеријумима формалне америчке и међународне антитерористичке политике би требало да буду.

4. Нормативно-догматски метод коришћен је у анализи правних норми којима је одређен тероризам у конвенцијама које представљају међународноправни оквир тероризма. Поред тога, овим методом анализирани су и правне норме у области супротстављања тероризму у Републици Србији;

5. Статистички метод коришћен је приликом обраде података који су доступни у Global Terrorism Database и RAND бази података. Применом дескриптивне статистичке анализе добијени су резултати којима је указано на заступљеност и међусобни однос начина и средстава извршења терористичких напада, као и мета напада из чега су изведени закључци који потврђују тачност тврдњи изречених у хипотетичком оквиру.

6. Аналитичко-синтетички метод коришћен је приликом обраде чињеница, дефиниција, ставова и чињеница до којих се дошло анализом садржаја и других општих научних метода.

7. Индукција и дедукција као научне методе коришћене су код извођења општих закључака и усвајања појединачних судова и закључака у конкретним случајевима, а посебно тамо где није било директних доказа о појединим тврдњама. Овај метод посебно је дошао до изражаја код извођења закључака у вези Другог и Трећег модела експлоатације тероризма.

8. Моделовање као метод подразумева апстракцију која симулира стварну или идеалну појаву или процес (шема, график, скица и сл.). Отуда је моделовање као научна метода коришћена да би се из друштвене праксе апстраховале чињенице на основу којих су израђени и представљени модели експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања. Због природе и сложености предмета истраживања, модели су представљени описно.

12. Извори података

У реализацији истраживања коришћени су следећи извори података:

- Сопствено емпиријско истраживање;
- Друга научна истраживања са сличном тематиком;

- Оригинални научни радови, зборници радова, уџбеници и монографије из области коју обухвата предмет истраживања;
- Најзначајнији политички и правни акти у области која је предмет истраживања;
- Стручни научни часописи, публикације и статистички извештаји;
- Извештаји релевантних институција које се баве праћењем јавног мњења;
- Публикације релевантних невладиних организација које се баве заштитом права грађана, безбедносним и политичким питањима;
- Интернет презентације релевантних државних органа САД и међународних организација;
- Подаци доступни на сајту Викиликс и у базама података Global Terrorism Database и RAND.

13. Научна и друштвена оправданост истраживања

а) Научна оправданост: У међународној и домаћој литератури која се односи на предмет истраживања постоји велики број радова и истраживања у вези дефинисања тероризма. Анализом ставова истакнутих стручњака дошло се до закључка да постоји генерална сагласност око основних елемената тероризма, али постоји несагласност око улоге државе у припреми, планирању и вршењу тероризма и неких других важних питања. Међутим, доста онога што је написано потиче из академске заједнице развијених држава Запада због чега теоријска промишљања у вези спорних питања одржавају ставове владајућих политичких и интелектуалних елита тих држава. Неаналитичко и неселективно преузимање таквих ставова утиче на даље проношење јавног дискурса у коме је тероризам акт насиља радикалних и мржњом инспирисаних група и са њима повезаних држава. Отуда долази до мешања проблема дефинисања тероризма и проблема примене дефиниција на конкретну ситуацију. Доминантност академске заједнице западних држава видљива је и у научном објашњењу хибридног ратовања које се углавном идентификује са свим оним што предузимају Русија, Кина и Иран (у мањој мери и Северна Кореја) на спољнополитичком плану.

Научно истраживање лишено идеолошке и политичке пристрасности допринело је објективном разјашњењу појмова тероризма и хибридног ратовања што је довело до закључка да државе, независно од својих формалних прокламација, користе тероризам као средство прикривеног ратовања, али и као политичку оцену нечијег деловања ради његовог делегитимисања. Одређени научни напори учињени су у правцу класификације

облика политичког насиља по интензитету, те израде модела по којима државе, нарочито оне најмоћније, користе тероризам у оба наведена облика.

б) Друштвена оправданост: Тероризам представља радо експлоатисану појаву у многим областима друштвеног живота, а не само у науци. Сензационализам који доносе бруталност чина и ексклузивност медијске слике о догађају чине тероризам примамљивим и за оне који га проучавају и за оне који се њиме интересују из радозналости. У последње време исти случај је и са хибридним ратовањем које се као појам настоји искористити за сваку активност коју предузима противник. У том смислу тероризам као појединачна активност представља изузетно корисно средство хибридног ратовања. Основна теоријска разјашњења тероризма и хибридног ратовања треба да допринесу стварању свести да и државе које позивају на угроженост од ових појава предузимају исте такве активности правдајући их егзистенцијалном угроженошћу. Таква свест потом треба да допринесе стварању потребе за интегрисањем свих мера и активности ради супротстављања тероризму у јединствен одговор и то не само на угрожавање тероризмом, већ и свим другим облицима угрожавања које чине садржај хибридног ратовања.

Глава II

ДЕФИНИСАЊЕ ТЕРОРИЗМА – ТЕОРИЈСКИ, ПРАВНИ И ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ

1. Теоријски аспекти дефинисања тероризма

Тероризам представља једну од најистраживанијих појава у друштвеним наукама што за последицу има велики број дефиниција. Уобичајено је да се приликом дефинисања тероризма полази од тога да је објекат напада специфична разлика тероризма у односу на друге облике политичког насиља³ преко тога да је тероризам одређен спрема „природе самог акта, а не кроз учиниоца или природу циља“⁴ до тога да је страх који може проистећи из напада, суштинско обележје тероризма. Постоје аутори⁵ који чак одричу могућност да тероризам уопште буде на прихватљив начин дефинисан. Методом анализе садржаја дефиниција тероризма које су дали релевантни стручњаци утврђено је да се домаћи⁶ и страни⁷ аутори углавном слажу да је тероризам *политички мотивисано насиље односно насилно средство политичке борбе*. Поред тога, често цитирана анализа коју је 1983. године извршио Алекс Шмид показала је да је насиље као дефинициони елемент присутно у 83.5 % дефиниција, а политички циљ у 65 % дефиниција тероризма, док је иста врста истраживања групе аутора из 2002. године⁸ показала сличне резултате (71% насиље и 60% политички циљ).

³ Боаз Ганор сматра да су цивили као објекат напада специфична разлика тероризма у односу на друге облике политичког насиља. Види Boaz Ganor, Defining Terrorism – Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? International Institute for Counter-Terrorism, 2010. <https://www.ict.org.il/Article/1123/Defining-Terrorism-Is-One-Mans-Terrorist-Another-Mans-Freedom-Fighter#gsc.tab=0>, 26.7.2019.

⁴ Види Brian Jenkins, The Study of Terrorism: Definitional Problems, The RAND Corporation, Santa Monica, 1980, p. 2.

⁵ Види Alex Schmid, Terrorism – The Definitional Problem, Case Western Reserve Journal of International Law, 2/2004, p. 403-404.

⁶ Види Андреја Савић, Љубомир Стајић, Основи цивилне безбедности, УСБЕ, Нови Сад, 2006, стр. 217. Преузето из Савремени тероризам, група аутора – уредник Бранислав Ђорђевић, Службени гласник и Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, стр. 66; Милан Мијалковски у Савремени тероризам, група аутора – уредник Бранислав Ђорђевић, Службени гласник и Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, стр. 433 и Драган Симеуновић, Тероризам, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 80.

⁷ Види Martha Crenshaw, Characteristics of Terrorism. Преузето из А. Schmid, p. 403; Bruce Hoffman, Inside Terrorism, Columbia University Press, New York, 2006, p. 3; В. Jenkins, p. 3; Paul Wilkinson, Terrorism versus Democracy – The Liberal State Response, Routledge, London, 2006, p. 15; В. Ganor; Walter Laqueur, Terrorism: A Brief History, Countering the Terrorist Mentality, 2007. p. 3. <file:///G:/Disertacija%202.0/III%20poglavlje%20-%20Definisanje%20terorizma/Walter%20Laqueur.pdf>, 25.7.2019.

⁸ Упореди Alex Schmid, Albert Jongman et al., Political Terrorism (New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1988) p. 28. Преузето из Ami Pedahzur et al., The Challenges of Conceptualizing of Terrorism, Terrorism and Political Violence, 4/2004, p. 780. и А. Pedahzur et al., pp.777–794.

Тероризам је недвосмислено политичко насиље, али исто тако је извесно да није једини облик политичког насиља. Напротив, политички мотив и циљ присутни су и код других насилних облика политичке борбе (герила, оружана побуна, устанак, грађански рат). Методом анализе садржаја научних ставова домаћих и страних аутора у вези природе и облика политичког насиља идентификована су одређена обележја која су послужила да се утврди специфична разлика по којој је тероризам различит у односу на друге облике политичког насиља. Идентификована обележја су затим класификована на материјална обележја: масовност, организованост, вршење власти, мета напада и тактика деловања и формално обележје: унутрашње и/или међународноправно признање носилаца политичке борбе као друге ратујуће стране.

Према домаћим и страним ауторима⁹ који анализирају однос између тероризма и гериле, герила се разликује од тероризма по томе што је карактерише већи број припадника (масовност) организованих у јединице (организованост) које су способне да изводе мање или веће изненадне и јавне нападе (тактика деловања) на војску или друге припаднике система безбедности (мета напада). Друга важна разлика тиче се намере вршења власти, при чему герилци физички контролишу територију и настоје да врше политичку власт над становништвом те територије (вршење политичке власти). Ипак, видљиве су и заједничке карактеристике гериле и тероризма, као што су: тактика деловања која подразумева брзе и изненадне нападе; потреба за коришћењем пропаганде и психолошког ратовања ради публицитета и стицања подршке међу циљаном популацијом за борбу против владе или окупатора и недостатак признања статуса друге ратујуће стране.

Оружана побуна дефинише се као „масовна акција индивидуално и по броју неодређене групе људи ради насилног обарања неког друштвеног или државног система или ради супротстављања неком органу или некој мери државне власти“¹⁰ односно као „организована оружана политичка борба“¹¹ за чији успех је „најважнија веза са становништвом. Ако се она не успостави на чврстим основама, побуна ће се

⁹ Види детаљније у В. Hoffman, 2006, p. 35-40; W. Laqueur, p. 2; B. Ganor; P. Wilkinson, p. 8-19; Louise Richardson, *What Terrorists Want – Understanding the Enemy, Containing the Threat*, The Random House Publishing Group, New York, 2007, p. 6-10; Ariel Merari, *Terrorism as a Strategy of Insurgency, Terrorism and Political Violence*, 4/1993, pp. 213-251 и Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989. Преузето из: Бориша Лечић, *Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма – докторска дисертација*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2014, стр. 98.

¹⁰ Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 737. Цитирано према Миодраг Гордић, Горан Матић, *Оружана побуна, Војно дело, јесен/2011*, Београд, 2011, стр. 123.

¹¹ М. Гордић, Г. Матић, стр. 123.

сама од себе угасити.“¹² Оружана побуна представља масовнији, интензивнији и раширенији облик политичког насиља од тероризма и гериле са упориштем и већом подршком у циљној популацији. Организација остаје војна, уз разлику што је бројнија и опремљенија него што је то случај код гериле, а способна је и да изводи сложенија оружана дејства. Циљ оружане побуне престаје да буде трагање за подршком међу циљном популацијом и постаје (међународно) признање статуса друге ратујуће стране. Оружана побуна углавном апсорбује герилске и терористичке методе ратовања.

„Устанак је, поред високог степена организације, карактеристичан и по много ширем учешћу маса и вишем нивоу интензитета активности и као такав представља много више од насилне епизоде у животу неког друштва. Офанзива у устанку је од посебног значаја за његов успех; она му даје инструменталност, указује на снагу његових идеја, револуционише масе, тера их у покрет и ствара револуционарни занос праћен ширењем базе устанка.“¹³ Устанак је, по интензитету и обиму борби, на вишем нивоу у односу на оружану побуну, док подршка у циљној популацији прелази из пасивне у активну подршку и тиме у активно учешће. Вршење власти на територији коју контролишу устаници се претпоставља, док организоване оружане снаге стављене под јединствену команду (која на унутрашњем плану обезбеђује поштовање војне дисциплине, а на спољном плану поштовање међународног ратног права), испуњавају услове да се устаницима призна статус друге ратујуће стране у складу са чл. 43 Додатног протокола¹⁴ уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаных сукоба.

Према Џејмсу Фирону, професору на Стенфорду, грађански рат је „насилни сукоб између група у оквиру државе које се боре због власти, сепаратистичких циљева једне стране или одређене политике владе која изазива раздор.“ Да би се могло говорити о грађанском рату, Фирон наводи да је 1000 погинулих праг након кога се може рећи да се ради о грађанском рату,¹⁵ док другом приликом додаје и барем 100 погинулих са владине стране.¹⁶ Поред тога као битна обележја грађанског рата неки

¹² Хатица Бериша, Основна обележја политичког насиља, Војно дело, лето/2013, стр. 187.

¹³ Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 159–161. Цитирано према: Х. Бериша, стр. 188.

¹⁴ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаных сукоба (Протокол 1), чл. 43.У Извори хуманитарног права, Публикум, Београд, 2007, стр. 204.

¹⁵ Види: James Fearon, Civil War Definition transcends politics, The Center for International Security and Cooperation, April 10, 2006. https://cisac.fsi.stanford.edu/news/civil_war_definition_transcends_politics_20060410, 27.7.2019.

¹⁶ James Fearon, David Laitin, Ethnicity, Insurgency and Civil War, Department of Political Studies, University Stanford, August 20, 2001. <https://web.stanford.edu/group/ethnic/workingpapers/apsa011.pdf>, 19.8.2019.

аутори наводе и признање владе, али и то што војне акције предузимају организоване оружане снаге од којих су у већини случајева с једне стране владине снаге, а са друге побуњене групе.¹⁷ Грађански рат представља најинтензивнији облик унутрашњег оружаног сукоба, у коме се супротстављане стране углавном признају, при чему оружана дејства у погледу интензитета, обима и употребљених средстава имају све карактеристике међдржавног сукоба.

Компарацијом утврђених обележја различитих облика политичког насиља утврђено је да се тероризам разликује по томе што терористичке акте изводе мање групе, без значајније подршке у циљној популацији и без намере да се извршеним актом физички запоседне територија или освоји власт. Ипак, бројност није специфична разлика својствена само тероризму. У току истраживања утврђено је да постоји велики број аутора¹⁸ који тероризам посматрају не као изоловану појаву, већ и као тактику односно метод ратовања код сложенијих облика политичког насиља или чак конвенционалног ратовања. У том смислу може се замислити ситуација да се специјалне снаге као део оружаних снага једне државе употребе за вршење терористичких напада ради дестабилизације противника и припреме отвореног оружаног напада. Штавише, оваква техника ратовања је у америчком војном приручнику за специјалне снаге¹⁹ дефинисана као *неконвенционално ратовање*. У овом случају без обзира на то што је терористички акт извршен од стране мање групе посебно обучених припадника специјалних снага, чињеница да они припадају широј структури (оружаним снагама једне државе), чини критеријум бројности поузданим само онда уколико тероризам не представља садржај других облика насиља. Уосталом, ни терористичке акте не изводи целокупна терористичка група, већ мање ћелије или чак појединци (нпр. бомбаши самоубице). Из овога следи закључак да (мало)бројност припадника јесте одлика терористичких група, али да се не може сматрати специфичном разликом.

Компарацијом кључних обележја политичког насиља утврђено је да само код тероризма циљ деловања није физичко запоседање и контрола територије односно вршење власти. Поменута малобројност припадника као карактеристика тероризма, не дозвољава контролу територије односно вршење власти, па се насиље користи

¹⁷ Види: Michael W. Doyle, Nicholas Sambanis, *Making War and Building Peace*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006.

¹⁸ Упореди резултате истраживања А. Schmid, А. Jongman et al., p.28. Преузето из А. Pedahzur et al., p. 780. и А. Pedahzur et al., pp.777–794.

¹⁹ Види поглавље о неконвенционалном ратовању у Field Manual No. 3-05.130, pp. 1-2:1-4.

првенствено ради стварања страха међу противницима. Страх као реакција на тероризам својствен је сваком облику насиља, па чак и претњи да ће насиље бити употребљено, због чега су истраживањем утврђена и ближа својства страха која раздвајају тероризам од других облика политичког насиља. Стварање страха међу противницима инструменталног је карактера и има двоструку улогу: прво, застрашивањем је могуће ослабити вољу и мотив грађана и/или припадника служби безбедности чиме власт остаје без подршке да се енергичније супротстави терористима или се ствара притисак на власт да попусти пред захтевима терориста; друго, терористички акти могу произвести претерану реакцију власти која у циљној популацији може створити, омасовити или мобилисати присталице. Масовнија подршка и већи број припадника доводе до тога да тероризам прерасте у герилу, а затим у зависности од ситуације, насиље може ескалирати и у сложеније, обимније и интензивније облике политичког насиља који гарантују потпуно или делимично остваривање првобитног циља.

Неки аутори²⁰ препознају ове улоге тероризма и правилно идентификују психолошку димензију тероризма као изузетно важну карактеристику ове појаве. Терористичко насиље има карактер поруке која је упућена и противницима и присталицама, али да би такво насиље остварило потпуни ефекат оно мора да има публицитет²¹ односно да буде експлоатисано у јавном дискурсу и да се одржава потребан ниво насиља периодичним вршењем терористичких аката. Ово даље доводи до других карактеристика тероризма. Наиме, у савременом јавном дискурсу који је засићен свим врстама информација, публицитет се ефикасно може обезбедити избором мете напада (школе, болнице, места јавних окупљања као што су тргови, шеталишта или тржни центри и др.) и/или начином деловања.

Бруталност и екстремно насиље одувек су изазивали пажњу јавности. Довољно је погледати програмску шему неколико гледанијих телевизијских станица, па да се види колико је насиље доминантно у информативном, филмском и серијском програму. Отуда и не чуди што терористи као средство и начин извршења бирају она средства и начине који су у стању да привуку највећу пажњу и изазову највећу сензацију. Начин

²⁰ Види М. Crenshaw, *Characteristics of Terrorism*. Преузето из А. Schmid, p. 403 и А. Schmid, А. Jongman et al., p. 780.

²¹ Публицитет као карактеристику тероризма односно терористичког акта експлицитно истичу неки аутори. Види: М. Crenshaw, *Characteristics of Terrorism*. Преузето из А. Schmid, p. 403; Брус Хофман у тексту на сајту компаније RAND, RAND – Database of Worldwide Terrorism Incidents – Database Score <https://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents/about/definitions.html>, 24.7.2019. Такође види резултате истраживања А. Schmid, А. Jongman et al., p.28. Преузето из А. Pedahzur et al., p. 780. и А. Pedahzur et al., pp.777–794.

стицања публициитета путем избора средстава и начина извршења терористичког акта потврђен је резултатима добијеним коришћењем статистичког метода којим су обрађени подаци доступни у Global Terrorism Database²². Претраживањем по параметру „средство извршења“ утврђено је да је од укупно 201 183 терористичких аката обрађених у овој бази података 101 754 терористичких аката или 51 % извршено експлозивним направама, а 70 897 или 35 % ватреним оружјем односно средствима која недвосмислено привлаче пажњу и изазивају страх међу циљном популацијом. Средства извршења у великој мери одређују и начин извршења што показује претраживање по параметру „начин извршења“ којим је утврђено да су терористички акти у 95 951 случаја односно 48 % били бомбашки напади, затим у 51 616 случаја односно 26 % оружани напади који нису имали одређено лице као мету, а у 21 063 случаја односно 11 % ликвидације претходно одређених лица. Од свих напада, њих 7 269 (око 4%) идентификовано је као „самоубилачки напад“. Овде се види да су бомбашки и оружани напади убедљиво најзаступљенији јер остављају веома снажну поруку властима и циљаној популацији.

Начин стицања публициитета путем избора мете напада потврђен је резултатима добијеним претраживањем по параметру „објекат напада“. Утврђено је да је 55 991 односно око 28 % напада било против приватне имовине и цивила, а 22 456 односно 11 % угрозило је пословне објекте. С друге стране, мета напада били су и полицијски циљеви (28 695 напада односно 14 %) и државни органи укључујући и дипломатско – конзуларна представништва (27 378 односно 14 %) који су у укупном збиру били мета терористичких аката у 28 % случајева. Изненадни напади на слабије браћене полицијске станице уз избегавање отвореног обрачуна са већим полицијским снагама представљају идеалан начин да се пошаље порука да држава није способна да заштити грађане. Када је реч о другим државним органима, могуће је постићи велики публицитет нападом на слабије обезбеђене објекте државних органа надлежних за културу, образовање и сл. јер они нису јако обезбеђени, а напад на њих опет ствара страх и утисак незаштићености међу грађанима.

Избор средстава, начина и мета напада срачунатих да изазову велику психолошку реакцију Брус Хофман довео је у везу са потребом да се превазиђе

²² База података која постоји на Универзитету у Мериленду и која је настала у партнерству са Владом САД. Global Terrorism Database/Advanced Search доступно на: https://www.start.umd.edu/gtd/search/?back=1&casualties_type=b&casualties_max=&start_yearonly=1970&end_yearonly=2017&criteria1=yes&criteria2=yes&criteria3=yes&dtp2=some&sAttack=1&weapon=1,2,6,7,5,8,9,4,12,3,11,13,10&target=13, 26.6.2021.

„толеранција“ на насиље којим је јавни простор засићен.²³ Један од осумњичених за напад на америчку амбасаду у Најробију 1998. године приликом испитивања, изјавио је „да је амбасада у Најробију изабрана као циљ, јер је у њој било много америчких држављана, укључујући и аташее за штампу и војску и обавештајне официре, као и чињеницу да је амбасадор била жена, *па би њена смрт имала већи публицитет*.“²⁴ Међутим, упркос доминантном коришћењу појединих средстава, начина извршења и мета напада, у току истраживања утврђено је да се одређен број терористичких аката изврши и на другачији начин, другим средствима и према другим метама. Због тога се може рећи да избор средства и начини извршења терористичких аката зависе од њихове могућности да у конкретном случају изазову што снажнију реакцију, али да се тероризам никако не може на основу њих издвајати од других облика политичког насиља. Из овога даље проистиче и да „порука“ није упућена онима који су стварне жртве терористичког акта²⁵, већ да терористи користе непосредне жртве да пренесу поруку, изазову страх, створе притисак на власт и обезбеде подршку присталица. У том смислу тероризам је инструментализовано политичко насиље којим се „комуницира“ са противницима и у исто време мобилише подршка присталица.

Приликом дефинисања и одређивања карактеристика тероризма постоје аутори који сматрају да је усмереност терористичких аката према цивилима кључна карактеристика тероризма²⁶ која га одваја од других појава, а првенствено гериле као најсличније појаве. С друге стране постоје и они аутори²⁷ који сматрају да су цивили претежне жртве, али то могу бити и друга лица као што су полицајци или војници. Ипак, доста аутора у дефиницијама се не опредељује експлицитно ни за једну страну, па се због тога не може ни тврдити да је усмереност према било којој категорији жртава специфична разлика тероризма. На крају, подаци добијени статистичком методом показали су да су државни органи и полиција подједнако мете терористичких аката као и цивили. Отуда се исправнијим чини шире схватање по коме жртве могу бити војници

²³ Види Bruce Hoffman, *Terrorism Trends and Prospects*, p. 13. У Ian Lesser et. al., *Countering the New Terrorism*, RAND, 1999.

²⁴ Hirschhorn P. et al., *Special Report: Al Qaeda: Blowback*. In *Jane's Intelligence Review*, August 2001. Прево Младен Бајагић, Специјални извештај: Ал Каида, Полицијска академија, Безбедност 6/01, Београд, стр. 799-814. стр. 810.

²⁵ Међу ауторима постоји имплицитна или експлицитна сагласност у вези разликовања између непосредне жртве и субјеката на које се порука односи. О томе види у: В. Hoffman, 2006, p. 40-41; Р. Wilkinson, p. 15-16; L. Richardson, p. 4-6 или А. Schmid, А. Jongman et al., p.28. Преузето из А. Pedahzur et al., p. 780.

²⁶ Цивили као суштинска карактеристика тероризма која одваја ову појаву од других види код: L. Richardson, p. 4-6 или В. Ganog. Види и ставове неких домаћих аутора поводом овог питања у *Савремени тероризам*, група аутора – уредник Бранислав Ђорђевић, стр. 113-120.

²⁷ Види М. Crenshaw, *Characteristics of Terrorism*. Преузето из А. Schmid, p. 403 или В. Jenkins, p. 2-3.

и полицајци с обзиром на то да се нападима на њих може створити већи страх и послати порука да држава није у стању да заштити грађане.

Страх од тероризма не зависи само од укупног броја терористичких аката, начина и средстава извршења или мета напада. Начин експлоатације (пре свега политичке и медијске) појединих терористичких аката у јавном дискурсу често има пресудну улогу у стварању и ширењу страха. Према GTD²⁸, период између 1999 до 2004. године био је период са релативно мањим бројем терористичких аката, али је упркос томе 2001. година најчешће коришћена година у студијама о тероризму као преломна година због атмосфере створене у јавности после напада на Њујорк и Вашингтон. Према RAND-овој бази података која садржи мањи број терористичких аката него GTD, 1995. године било 267 терористичких аката, 1998. године 1286, док је 2001. године било 1732, а 2006. године 6600²⁹ али је без обзира на то, само један напад из 2001. године обележио политички и медијски дискурс, научне расправе и истраживања и утицао на доношење прописа на међународном и националном нивоу. „Може се рећи да је нова ера тероризма и борбе против тероризма у глобалним размерама настала после чувеног напада на САД 11.09.2001. године. Та ера карактеристична је не само по енормном расту страха од сличних или још опаснијих акција које се најављују, већ и по томе што је тај догађај актуелизовао теоријско промишљање тероризма на глобалном нивоу.“³⁰

На основу анализе и компарације научних ставова релевантних аутора и резултата статистичке обраде података из GTD изведен је закључак да је кључна разлика тероризма у односу на друге облике политичког насиља примарна усмереност насиља ка стварању, одржавању и експлоатацији страха као средству психолошког слабљења противника и обезбеђивања подршке међу присталицама. Кроз публицитет који настаје као последица вршења терористичких аката страх се експлоатише као средство психолошког ратовања, док се код других облика политичког насиља страх јавља као логична последица насилних радњи, док је главни циљ контрола територије и вршење власти на њој. На крају, резултати истраживања упућују на закључак да се правилно одређење тероризма врши спрам природе терористичког акта која се огледа у *политичкој мотивисаности насиља* које је конципирано тако да *екстремни страх* који

²⁸ Види податке доступне у Global Terrorism Database – Data Rivers 2.0. <https://www.start.umd.edu/gtd/features/GTD-Data-Rivers.aspx>, 26.6.2021.

²⁹ RAND – Database of Worldwide Terrorism Incidents, <https://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents/about/definitions.html>, 26.6.2021.

³⁰ Љубомир Стајић, Постмодерни тероризам, организовани криминал и корупција као савремени изазови, ризици и претње, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2016, Нови Сад, 2016, стр. 382.

настаје као последица насилног акта или претње насиљем, постаје *психолошко средство утицаја* на противнике, али и присталице.

Најближи претходном одређењу тероризма је Брус Хофман који третира „тероризам као намерно стварање и експлоатисање страха путем насиља или претње насиљем ради остваривања политичких промена... Тероризам је посебно осмишљен тако да има далекосежне психолошке ефекте изван непосредне жртве или предмета терористичког напада. Циљ је да се унесе страх и тако застраши шира 'циљана публика' која може укључивати супарничку етничку или верску групу, целу државу, владу државе или политичку странку, или јавно мишљење уопштено. Тероризам је намењен да створи моћ тамо где је нема или да консолидује моћ тамо где је има мало. Кроз публицитет који је настао њиховим насиљем, терористи настоје да добију полугу, утицај и моћ која им иначе недостаје како би извршили политичке промене на локалном или међународном нивоу...“³¹

Страх као кључно обележје тероризма утицао је и на потребу разликовања тероризма и терора у чијој суштини је такође стварање и усмеравање страха ради психолошког утицаја. Мерари³² разликује институционализовану силу коју држава користи за спровођење закона и нормално функционисање друштва и насиље које држава односно њени представници користе на илегалан и прикривен начин у намери да застраше и терорису грађане како би обесхрабрили њихов отпор. Хофман појашњава да је уобичајено да се унутрашње политичко насиље које спроводи држава према сопственим грађанима и које као такво постаје средство владања, назива „терор“, а све у намери да се направи разлика у односу на „тероризам“ као насиље које користе недржавни актери.³³ У нашој политичкој теорији Драган Симеуновић дефинише терор као „облик интензивног и застрашујућег насиља које спроводи неко ко је доминантан, што подразумева не само имање власти, већ и коришћење сваке тренутно надмоћне позиције у људским односима, али као политичка категорија терор јесте насиље неке и нечије власти... Терор је вршење насиља претежно у оквиру процеса спровођења моћи са циљем одржавања на власти, односно исказивања, задржавања или увећања моћи владајућих, дакле терор је увек насиље власти, док је тероризам вршење насиља против неке и нечије власти, те је он један од облика насилног супротстављања власти.“³⁴

³¹ RAND – Database of Worldwide Terrorism Incidents – Database Scope <https://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents/about/definitions.html>, 26.6.2021.

³² A. Merari, p. 219.

³³ B. Hoffman, 2006, p. 15-16.

³⁴ Д. Симеуновић, 2009, стр. 23-25.

Компарацијом главних обележја терора и тероризма утврђено је да се терором служе представници политичке власти у намери да задрже власт, док се тероризмом служе недржавни актери у намери да дођу до власти или какве друге политичке користи. Међутим, ако је претходно неспорно утврђено да је тероризам политички мотивисано насиље и да је његово кључно обележје стварање и експлоатација страха у циљу психолошког утицаја онда позиција власти не може да буде основ да се активности представника политичке власти који испуњавају услове да буду означени као тероризам означе као терор или некако другачије. Разлога за то има више. Пре свега, терор је уопштена или боље речено генерична појава која обухвата више разнородних активности почев од оних која немају обележје насиља или претње насиљем до политичких убистава.

Затим, за тако уопштену активност каква је терор, одговорност може бити приписана само политичкој власти која га спроводи, али не и појединцу. Терор јесте системска одлика неког режима и може да варира у обиму и интензитету, али у садржају терора могу и треба да буду идентификована и она (насилна) понашања која су конкретна и довољно одређена да могу бити приписана и појединцу. На крају, представници политичке власти који уместо да штите грађане, злоупотребљавају позицију власти и користе насиље не штите тиме поредак, већ управо супротно. Они чине исто што чине и терористи, угрожавају поредак. Предузимањем насиља они крше правне норме и тиме постојећи поредак, а делујући у оквиру једне шире структуре власти и стварајући страх у циљној популацији испуњавају услове да њихови појединачни акти буду квалификовани као терористички акти, а таква пракса целокупне структуре власти као тероризам. У том смислу однос између терора и тероризма не треба посматрати као однос између две различите појаве, већ однос између шире (терор) и уже (тероризам) појаве.

Питање разликовања терора и тероризма довело је до дилеме да ли државе могу бити извршиоци терористичких аката. Постоје аутори³⁵ који сматрају да су само недржавни субјекти одговорни за тероризам. Луиза Ричардстон³⁶ сматра да тероризам врше недржавни актери, а не држава. Она признаје да је питање извршиоца контроверзно и да не тврди да државе, слабије или јаче, не користе насиље као средство спољне политике у намери да се укључе у локалне ратове или да остваре унутрашње промене у другим државама тако да се не види њихово непосредно учешће. Међутим,

³⁵ Види W. Laqueur, p. 3. или B. Hoffman, 2006, p. 35-40.

³⁶ L. Richardson, p. 4-6.

не даје одговор на питање шта је са том врстом насиља и како је класификовати имајући у виду да и сама признаје да се ради о политички мотивисаном акту насиља против цивила (као примере наводи бомбардовање Хирошима и Нагасакија, савезничко бомбардовање немачких градова у Другом светском рату и сл.).

Постоји велики број и оних аутора³⁷ који тврде да тероризам једнако могу да користе недржавни актери и државе као инструмент спољне политике. Тако Ноам Чомски расправу о (међународном) тероризму почиње причом светог Августина о разговору пирата и Александра Македонског. Према причи, Александар је упитао пирата зашто пљачка мора, на шта му је он узвратио да оба раде исту ствар, Александар пљачка цели свет са својом великом војском и то га чини царем, док он то чини својим малим бродом и због тога је пират. Из ове историјске приче Чомски је извео закључак да се исти модел етикетирања примењује од увек, због чега бежећи од апологије власти и моћи одређује тероризам као „претњу да ће сила бити употребљена или употребу силе у циљу застрашивања или принуде (углавном због политичког, религиозног или другог сличног циља), без обзира да ли је насиље употребио цар или лопов.“ Чомски је на ову дефиницију додао критику да је уобичајено да се одређени акт третира као тероризам само „ако га је извршила друга страна, а не ми“.³⁸

Из овога даље следи да све оно што „ми“ чинимо не конституише тероризам, док у исто време тероризам против „нас“ је преувеличан и оправдава мере које су већ раније планиране. Чомски је довео у везу интензивiranу кампању међународног тероризма са доласком на власт Роналда Регана који је у оквиру борбе против „империје зла“ на глобалном плану поставио три циља. Трећи циљ подразумевао је повећање америчких интервенција, субверзија и тероризма у иностранству.³⁹ Међутим, с обзиром на то да се таква намера не може у тој форми саопштити јавности, Реган је објавио „први рат против тероризма“ у намери да оправда трећи циљ. Масовни злочини које су чиниле војне и паравојне снаге обучене, организоване и усмераване од стране америчких специјалних снага служили су с једне стране као начин да се застраши противничка страна, а с друге стране, да се оправдају интервенције и мешање у унутрашња питања других држава.

³⁷ Види А. Schmid, p. 403-404; M. Crenshaw, Characteristics of Terrorism. Преузето из А. Schmid, p. 403; Cynthia Combs, Terrorism in the Twenty – First Century, Upper Saddle River, New Jersey, 1997, p. 85. Преузето из Младен Бајагић, Тероризам и међународно јавно право, Безбедност, 5-6/2000, 616-642, Београд, 2000, стр. 620; B. Jenkins, p. 3; P. Wilkinson, p. 15-16; B. Ganor и A. Merari, p. 218.

³⁸ Noam Chomsky, Pirates and Emperors, Old and New: International Terrorism in the Real World, South End Press, Boston, 2003.

³⁹ Ibidem.

Таква пракса била је раширена у Јужној Америци и на Блиском истоку и Медитерану, као двема областима које су означене као кључне за сузбијање „отровног тумора“ односно тероризма. Међутим, случај из Никарагве доспео је до Међународног суда правде који је пресудио да су САД кроз континуирану подршку Контрашима одговорне за повреду принципа забране употребе или претње да ће сила бити употребљена и принципа неинтервенције чиме су САД повредиле суверенитет и територијални интегритет Никарагве. Упркос пресуди, чињенице из пресуде нису постале „научне чињенице“ присутне у студијама о тероризму истакнутих стручњака. Према Чомском, САД су брзо пронашле начин да избегну директно мешање у државни терор и организовање и усмеравање злочина тако што су послове специјалних снага повериле приватним безбедносним компанијама (MPRI⁴⁰, Dynacorps⁴¹) које су основане и финансиране од стране САД и које запошљавају америчке официре.

Одговорност држава за тероризам само делимично представља одговор на дилему да ли се терористички акти могу вршити само у мирнодопско време или и за време оружаног сукоба. Аутори који прихватају могућност да држава буде извршилац терористичких аката посредно упућују на закључак да је могуће да се терористички акти врше и за време оружаног сукоба. Наиме, они у овом случају посматрају тероризам као један од метода ратовања против друге државе, па сходно томе терористички акти постају саставни део ратовања. Упориште за овакво схватање делимично пружа поменута пресуда против САД у случају Никарагве, јер су САД осуђене за кршење принципа из Повеље ОУН радњама које се могу квалификовати као тероризам, али се сам термин „тероризам“ не користи у пресуди за ове радње. Ипак, питање одговорности државе за терористичке акте и дилема да ли су терористички акти могући и за време оружаног сукоба нису исто питање, јер и они који не третирају државу као субјекта који користи тероризам могу да прихвате став да недржавни актери за време оружаног сукоба врше терористичке акте. Супротно од тога, један од критеријума⁴² по коме су одређена понашања класификована као терористички акти у

⁴⁰ MPRI приватна безбедносна компанија основана од стране припадника оружаног снага САД, која пружа услуге јавном и приватном сектору, а посебно Министарству одбране САД. Види: <http://www.mpri.com/>, 27.7.2019. О улози пензионисаних генерала америчке војске као припадника MPRI у рату у Хрватској и Босни и Херцеговини види Смиља Аврамов, Трилатерална комисија, LIDJ Ветерник, 1998. стр. 109-110.

⁴¹ Dynacorps је приватна безбедносна компанија која у форми јавно-приватног партнерства обавља послове за америчке владине институције. На њиховом сајту може се видети објава уговора са Министарством отаџбинске безбедности, граничном контролом и Управом царина у вредности од 1.4 милијарде долара. Види: <https://www.dyn-intl.com/>, 27.7.2019.

⁴² Global Terrorism Database, Codebook: Inclusion Criteria and Variables, July 2018, p. 10. <https://www.start.umd.edu/gtd/downloads/Codebook.pdf>, 23.7.2019.

GTD⁴³ јесте да су ти акти извршени ван оружаног сукоба на који се примењују норме међународног хуманитарног права.

Спор око могућности извођења терористичких аката за време оружаног сукоба проистиче из чињенице да се актери сложенијих, масовнијих и интензивнијих облика политичког насиља у неким ситуацијама служе терористичком тактиком. Терористичка тактика подразумева брзе и изненадне нападе мале групе лица на слабије брањене циљеве противника и као таква има своју примену у оружаним сукобима. С друге стране, тероризам као насиље срачунато да кроз експлоатацију страха утиче на противнике и присталице није исто што и техника брзог и изненадног напада. Овде је оправдано запитати се да ли је у току оружаног сукоба који по дефиницији производи страх и ментално напрезање, могуће створити страх таквог интензитета и квалитета да се може говорити о тероризму. Теоријски и практично таква ситуација је ипак могућа. У зависности од конкретног оружаног сукоба, територије на којој се сукоби одвијају, структуре друштва, националне и верске хомогености или хетерогености и односа према мањинама као и других околности, може се претпоставити да се у неким крајевима државе живи мирно и спокојно уз међусобно уважавање мањина, а да се у другом крају државе воде оружане борбе. У том смислу у делу државе који није захваћен борбама и у коме се не очекује насиље могуће је говорити о стварању страха таквог интензитета и квалитета да се може говорити о тероризму.

Претходно речено не представља одговор на питање да ли је могуће говорити о тероризму у оном делу државе у коме се воде оружане борбе. Политичка мотивисаност насиља у овом случају није толико неизвесна, али остаје питање у вези могућности изазивања страха потребног интензитета и квалитета. Теоријски супротна становишта у вези тероризма и оружаних сукоба дају основа да се на ово питање одговори и потврдно и одрично. Теоријски и практично, дакле има простора да се брани став да се тероризам може користити и у току оружаних сукоба, а да ли ће то бити зависи од одлуке која због околности сваког случаја постаје важнија него у мирнодопско време када се ствари могу лакше проценити. Алекс Шмид⁴⁴ идентификовао је критеријуме на основу којих се нека понашања *не могу* сматрати терористичким актима. Неки од тих критеријума који могу помоћи у одговору на претходно питање су: да акти нису усмерени против војних објеката који су обезбеђени или полицијских објеката и

⁴³ У вези претходне расправе треба навести напомену да су у GTD класификовани акти извршени само од стране недржавних актера.

⁴⁴ A. Schmid, p. 408-409.

патрола за време трајања оружаног сукоба; да акти немају за последицу цивиле као колатералну штету (приликом напада на војне и полицијске циљеве) и да се нису квалификовани као ратни злочини. На крају, може се извести закључак да због природе оружаног сукоба и легитимности напада на војне и полицијске мете, као терористички акти би могли бити класификовани они акти усмерени против цивила и других лица која нису активни учесници оружаног сукоба, под условом да претходно нису квалификовани као ратни злочини. Имајући у виду да је истраживањем утврђено да мете напада не представљају специфично обележје тероризма претходно дата дефиниција тероризма задржава своју вредност и употребљивост и током оружаног сукоба и у време мира.

2. Правни и политички аспекти дефинисања тероризма

Тероризам као скуп насилних (терористичких) аката увек је инкриминисан и као такав представља сложен деликт који се састоји од простог деликта односно акта насиља или претње насиљем (убиство, отмица, подметање експлозива, самоубилачких акција и сл.) и политичког мотива и циља који се жели актуелизовати или остварити. Дакле, оно што прости деликт конституише у политички деликт јесте мотив који стоји пре извршења и сврха односно циљ који се жели остварити вршењем дела.⁴⁵ Политичка усмереност насиља представља кључну разлику између тероризма и криминала (организованог или класичног) код кога је коришћење насиља условљено потребом да се одржи ред у криминалној организацији, да се пошаље порука супарницима или да се дође до имовинске користи (крађа, разбојништво, отмица и др.).

Конвенција о спречавању и кажњавању тероризма из 1937. године⁴⁶ Друштва народа била је први међународни акт у коме је дефинисан (међународни) тероризам. Конвенцијом су терористички акти дефинисани као „кривична дела против државе која су предузета у намери да се створи стање страха код појединаца, група или опште јавности,“ а државе уговорнице биле су обавезне да инкриминишу следећа акта почињена на њеној територији као кривична дела, ако одговарају дефиницији терористичког акта: 1. Сваки намерни акт којим се узрокује смрт или тешка телесна повреда или одузимање слободе: шефа државе, лица која врши функцију шефа државе и његових наледника; мужава и супруга горе поменутих лица; лица која обављају јавну функцију када је акт против њих усмерен у вршењу њихове дужности; 2. Намерно

⁴⁵ О односу радње и мотива код сложених политичких деликата види: Иво Политео, Политички деликти, Меркур, Загреб, 1921. стр. 12-13.

⁴⁶ League of Nations, Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism, United Nations Library, Geneva. Ar. 1. <https://dl.wdl.org/11579/service/11579.pdf>, 17.7.2019.

уништење или оштећење јавне својине или имовине која служи јавном интересу, а која припада или је у надлежности друге стране уговорнице; 3. Сваки намеран акт који је предузет у намери да угрози животе грађана; 4. Сваки покушај да се учини кривично дело које је претходно описано, и 5. Производња, набавка, држање и снабдевање оружјем, муницијом, експлозивом или опасним материјама у циљу чињења кривичних дела из овог члана у било којој држави.

Међународне околности настале по избијању Другог светског рата онемогућила су да решења из Конвенције Друштва народа заживе у пракси. По завршетку рата због идеолошке поделе света није било могуће постићи потребну сагласност за јединствену и свеобухватну међународноправну дефиницију тероризма. Ипак, догађаји су приморали главне актере међународних односа да делују на плану сузбијања тероризма. У недостатку јединствене дефиниције прихваћен је тзв. секторски приступ који је подразумевао усвајање међународних докумената којима су регулисана поједина питања као што су безбедност ваздушног саобраћаја; морска пловидба; безбедност дипломатских представника; бомбашки напади; производња експлозива; отмице; заштита нуклеарног материјала и сл. Према информацијама Канцеларије ОУН за борбу против тероризма у оквиру ОУН почев од 1963. године усвојено је 19 међународноправних докумената⁴⁷ у циљу борбе против тероризма.

Анализом међународноправног оквира за борбе против тероризма утврђено је да је све акте могуће поделити у две групе: акте донете за време Хладног рата и акте донете након Хладног рата. За прву групу аката карактеристично је да су као кривична

⁴⁷ Конвенција о сузбијању кривичних дела и других аката уперених против безбедности ваздушног саобраћаја из 1963. године; Конвенција о спречавању незаконите отмице ваздухоплова из 1970. године; Конвенција о сузбијању незаконитих аката уперених против безбедности цивилног ваздухопловства потписана је 23. септембра 1971. године у Монреалу, а ратификована 29. јуна 1972. године. Ова Конвенција допуњена је 1988. године 4. Протоколом о сузбијању незаконитих аката насиља на аеродромима који служе међународном цивилном ваздухопловству; Конвенција о спречавању и кажњавању злочина против међународним правом заштићених лица укључујући и дипломатске представнике из 1977. године; Међународна конвенција против узимања талаца из 1979. године; Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала из 1980. године; Конвенција о спречавању незаконитих аката против безбедности морске пловидбе из 1988. године; Протокол о спречавању незаконитих аката усмерених против безбедности фиксних платформи у континенталном појасу из 1988. године; Конвенција о обележавању пластичног експлозива ради детекције из 1991. године; Међународна конвенција о спречавању терористичких бомбашких напада из 1997. године; Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма из 1999. године; Међународна конвенција о спречавању нуклеарног тероризма из 2005. године; Конвенција о спречавању незаконитих аката усмерених против међународног цивилног ваздухопловства из 2010. године; Додатни протокол уз Конвенцију о спречавању незаконите отмице ваздухоплова из 1970. године који је усвојен 2010. године; Протоколом усвојеним 2014. године извршена је допуна Конвенције о сузбијању кривичних дела и других аката уперених против безбедности ваздушног саобраћаја из 1963. године. Сви документи доступни су на интернет страници Канцеларије ОУН за борбу против тероризма: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/international-legal-instruments>, 17.7.2019.

дела описана насилна понашања или претња насилјем којима се угрожава ваздушни саобраћај, поморски саобраћај, безбедност дипломатских представника и сл. без експлицитног довођења у везу таквог понашања са политичким циљевима и мотивима. Међународна конвенција против узимања талаца из 1979. године представља изузетак у том смислу, јер узимање талаца као кривично дело чини свако ко отме или притвори друго лице под претњом да ће га убити, повредити или и даље држати у заточеништу у *намери да принуди трећу страну, а посебно државу, међународну организацију, правно или физичко лице, групу или појединца, да учини или да се уздржи од чињења*, као експлицитан или имплицитан захтев да би се талац пустио.

Анализом аката из друге групе утврђено је: 1. Да се радња извршења кривичног дела тероризма састоји од употребе или претње да ће сила бити употребљена, при чему се сила може схватити у најширем могућем смислу у погледу начина и средства извршења; 2. Да су циљ и мотив извршења дела увек политичке природе имајући у виду да се од државе или међународне организације тражи чињење или нечињење које је у вези вршења њихових функција (нпр. држава се приморава да пусти затворенике; да донесе законе или постигне договор око аутономије или већих права региона, неке категорије грађана и сл); 3. Да је намера предузимања кривичних дела стварање страха у циљној популацији ⁴⁸ који би створио притисак код представника државе и међународних организација да учине нешто или да се уздрже од чињења.

Три претходно идентификоване карактеристике међународног тероризма одговарају начину одређења и главним карактеристикама теоријског одређења тероризма. Осим тога, Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма из 1999. године прописује да финансирање тероризма постоји и у случају да се финансирају акти којима се изазива смрт или озбиљна повреда цивила или других лица која нису активни учесници оружаног сукоба, када је намера таквог акта, на основу саме природе акта или контекста, застрашивање грађана или приморавање државе или међународне организације да учини нешто или да се уздржи од чињења. Ова одредба је изузетно важна јер раније изведени теоријски закључак у вези могућности вршења терористичких аката у време оружаног сукоба добија (међународно) правно упориште.

Компарацијом аката из обе поменуте групе идентификоване су следеће заједничке карактеристике: насиље или претња насилјем као радња извршења различитих кривичних дела и најшира могућа концепција мете напада која обухвата:

⁴⁸ Види: Међународна конвенција о спречавању нуклеарног тероризма из 2005. године, чл. 6. или Међународна конвенција о спречавању терористичких бомбашких напада из 1997. године, чл. 5.

појединце у мирнодопском или ратном стању; државу у којој се десио напад; страну државу; међународне организације; објекте и системе од јавног значаја. Широко одређен круг мета напада даје основа за теоријско разликовање на непосредне жртве (углавном цивили) и стварне мете насиља (држава у којој се дешава терористички акт, друге државе или међународне организације). Даљом анализом обе групе аката утврђено је: да прописана кривична дела могу извршити и мање групе лица или појединци; да њихов циљ не може бити контрола територије или освајање власти и да нема препреке да се одговорност за кривична дела тих лица припише држави, ако њени органи пружају помоћ и подршку таквим лицима, а посебно ако држава финансира или учествује у вршењу кривичних дела против друге државе или међународне организације. У том смислу истраживањем је утврђена експлицитна и имплицитна компатибилност теоријских ставова и међународноправног оквира у области борбе против тероризма.

Одредбе правних аката које чине међународноправни оквир у области борбе против тероризма представљају правни основ Савету безбедности за усвајање резолуција у овој области. Прва резолуција Савета безбедности у којој је поменуто тероризам јесте RES 579/1985. Позивајући се на постојеће конвенције Савет осуђује све врсте узимања талаца и отмица и захтева од држава да предузму све мере које су у складу са међународним правом како би била олакшана „превенција, процесуирање и кажњавање свих аката узимања талаца и отмица као облика међународног тероризма“.⁴⁹ Узимање талаца и отмице поменути су у још неколико резолуција као облици међународног тероризма (на пример: RES 618/1988 и RES 638/1988).

За време Хладног рата одговорност за вршење терористичких аката начелно је приписивана државама, да би након Хладног рата биле усвојене прве резолуције којима су конкретне државе оглашене одговорним за вршење терористичких аката. У RES 879/199⁵⁰ осуђени су акти тероризма које је предузео Ирак против циљева у иностранству (убиства политичких дисидената) и отмице у Ираку које су извршиле ирачке снаге безбедности за време оружаног сукоба. Друга држава којој је експлицитно приписана одговорност за вршење терористичких аката била је Либија због обарања два цивилна авиона изнад језера Локерби (RES 731/1992 и RES 748/1992). Штавише, Савет безбедности је у RES 731/1992 истакао право држава да предузму мере на

⁴⁹ S RES 579/1985.

⁵⁰ S RES 687/1991.

сузбијању аката међународног тероризма који представља претњу међународном миру и безбедности.

Садржај одлука Савета безбедности мења се након терористичких напада од 7. августа 1998. године у Најробију (Кенија) и Дар ел Саламу (Танзанија) од када се одговорност за вршење међународног тероризма почиње приписивати недржавним актерима који су у стању да независно од интереса и политике било које државе врше терористичке акте, док се државама приписује одговорност за стављање сопствене територије на располагање за скривање и обуку терористима. У том правцу усвојено је неколико резолуција⁵¹ у којима је одговорност за помагање и пружање уточишта терористима приписана Авганистану. Врхунац новог приступа у деловању Савета безбедности уследио је након 11. септембра 2001. године када су усвојене три резолуције⁵² у којима је потврђено право државе на самоодбрану у случају да је погођена међународним тероризмом. Од тада све резолуције Савета безбедности усвајају се под називом „претња међународном миру и безбедности изазвана терористичким актима“, а тероризам почиње да се третира као најозбиљнији облик угрожавања међународног мира и безбедности у 21. веку.

Анализа резолуција Савета безбедности усвојених после 11. септембра 2001. године показала је да постоје две тенденције при усвајању резолуција. Прва⁵³ да су усвојене резолуције утемељене на појединим конвенцијама које чине правни оквир у овој области и које осуђују политички мотивисане бомбашке нападе, убиства, отмице и друге уобичајене начине извршења терористичких аката и друга⁵⁴ да су усвојене резолуције у којима је тероризам идентификован са укупном делатношћу најпре Ал Каиде, а потом и Исламске државе. Анализа свих резолуција усвојених од 1985. године, показала је да после 1992. године Савет почиње да третира међународни тероризам као претњу међународном миру и безбедности чиме је конституисан основ за мере колективне принуде, да би 2001. године било прокламовано и право на самоодбрану. Временом долази и до повећања обавеза које државе имају у вези сузбијања тероризма, почев од првобитних обавеза инкриминације одређених кривичних дела и изручења или суђења терористима до детаљнијих и посредних обавеза које се односе на финансирање, регрутовање, спречавање терористичке пропаганде и сл.

⁵¹ Види S RES 1193/1998; S RES 1214/1998 и S RES 1267/1999.

⁵² Види: S RES 1368/2001; S RES 1373/2001 и S RES 1377/2001.

⁵³ Види на пример: S RES 1438/2002; S RES 1465/2003.; S RES 1511/2003; S RES 1516/2003; S RES 1530/2004; S RES 1611/2005 и S RES 2249/2015.

⁵⁴ Види на пример: S RES 1440/2002; S RES 2133/2014; S RES 2170/2014 и S RES 2199/2015.

На основу резулата анализе резолуција Савета безбедности и компарацијом са теоријским и правним критеријумима изведен је закључак да је Савет безбедности у одређеној мери одступио од уобичајеног начина одређивања тероризма. Паралелно идентификовање тероризма спрема природу и извршиоца акта присутно у резолуцијама чини помало нејасним критеријуме за одређивање тероризма. Оваквом праксом, заједно са сталним ширењем обавеза на плану борбе против тероризма, створена је реална опасност да у односу на било коју државу лако настане правни основ за мере колективне принуде што у пракси може бити предмет бројних злоупотреба.

3. Дефинисање тероризма – закључак

Анализом теоријских ставова релевантних стручњака у области тероризма утврђено је да су политички мотив насиља (употреба или претња да ће насиље бити употребљено), страх као жељена психолошка последица код циљане популације, публицитет, разлика између цивила као непосредне мете напада и носилаца одлучивања којима је порука упућена и употребљивост тероризма као економичног метода (стратегије или тактике) политичке борбе доминантне карактеристике тероризма које су присутне у анализираним дефиницијама. Анализом међународноправног оквира и компарацијом са заједничким елементима теоријских дефиниција утврђена је истоветност у главним карактеристима: тероризам представља употребу насиља или претње да ће насиље бити употребљено (1), са намером да се проузрокују људске и материјалне жртве (2) како би настао страх у циљаној популацији (3) као средству притиска и остваривања политичких циљева (4). У погледу извршиоца терористичког акта (држава, група или организација), објекта напада и тога да се понашања предузета у оквиру оружаног сукоба могу третирати као тероризам не постоји поклапање.

Разлика међу ауторима постоји у вези критеријума за идентификовање тероризма. Постоје аутори који тероризам одређују спрема природу акта као политичког деликта, док други акценат стављају на нелегалност радњи кроз које се тероризам манифестује, без обзира на циљ таквих радњи. Основ за ово теоријско разликовање били су правни акти из прве групе аката међународноправног оквира у којима се инсистира на нелегалности терористичких аката, док су међународни акти у којима је прецизирана употреба силе у међународним односима⁵⁵ из забране увек искључивали

⁵⁵ Види: Декларација о недозвољености уплитања у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверености; Декларација о принципима међународног права који се односе на пријатељске односе и сарадњу међу чланицама у складу са Повељом ОУН; Резолуција Генералне

насиље које је проистекло из права народа на самоопредељење, ослобођење од расне и колонијалне доминације. Ове разлике проистекле су из идеолошке супротстављености колонијалних сила којима је одговарао status quo и које су вршиле делегитимисање насиља као средства остваривања политичких циљева (независност) ослободилачких покрета које су подржавале социјалистичке државе. Процес деколонизације, а касније и крај идеолошке поделе света утицао је да критеријум природе акта постане доминантнији у теоријском промишљању тероризма. У том смислу исправнији је (због доследности и трајности квалификације неког дела као терористичког) став који заступају Џенкинс, Чомски и други аутори према коме треба поћи од природе акта при његовој класификацији, при чему, када је реч о тероризму, природу одређује политичка мотивисаност акције.

Истраживање је показало да се теоријски ставови аутора разликују и у погледу извршиоца терористичког акта. Постоје аутори који наглашавају улогу државе као извршиоца тероризма (нпр. Џенкинс, Чомски и др.) и они који то не чине (Хофман), приписујући одговорност само недржавним актерима. У актима који чине међународноправни оквир у овој области државе су поменуте као посредне мете напада односно као субјекти које треба принудити на неко чињење или нечињење или у смислу њихових обавеза да инкриминишу одређена понашања као кривична дела, да суде или изруче извршиоце, да сарађују у борби против тероризма и сл. Међутим, готово сви међународни акти у овој области започињу опис елемената бића кривичног дела са „ко“ (постави експлозив, отме авион и сл.) што оставља простора да се одговорност за извршење припише појединцу, групи, организацији или држави чији службеници директно или индиректно учествују у вршењу терористичких аката. Резолуције Савета безбедности у којима се прво начелно говорило да су државе одговорне за терористичке акте, а потом и резолуције којима су Ирак и Либија проглашене одговорним за конкретне терористичке акте потврђују исправност оваквог закључка. На крају, критеријум да тероризам одређује природа акта, а не извршилац, сам по себи говори да је држава могући извршилац терористичких аката.

Држава користи тероризам као инструмент спољне политике тако што обучава, организује и усмерава деловање недржавних актера који чине акте насиља у другој

скупштине ОУН од 14. децембра 1974. године; Декларација из Маниле о мирном решавању међународних спорова из 1982. године; Декларацији о унапређењу ефикасности принципа уздржавања од претње или употребе силе у међународним односима из 1987. године и Декларација о спречавању и отклањању спорова и ситуација које могу угрозити међународни мир и безбедност и улози ОУН у овој области из 1988. године.

држави, остварујући политичке интересе државе која их је ангажовала. Међународни акти донети током Хладног рата којима су прецизиране одредбе Повеље ОУН о забрани употребе или претње силом и забрани интервенције у унутрашње послове других држава потврђују овакав закључак. У том смислу Декларација о недозвољености уплитања у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверености забрањује „организовање, помоћ, подстицање, финансирање, подстрекавање или толерисање субверзивних, терористичких или оружаних активности које су усмерене ка насилном политичком преврату у другој држави или мешање у унутрашње грађанске немире.“ Ноам Чомски један је од ретких аутора који у својим радовима на детаљан и педантан начин анализира терористички карактер америчког интервенционизма у Јужној Америци и осталим деловима света. Од домаћих аутора корисно је споменути професора Мијалковског⁵⁶ који у чланку *Терористички карактер америчке хегемонистичке политике* анализира америчку војну доктрину кроз призму њеног терористичког карактера и то на неколико примера, почев од позадине и подршке операцији Олуја; бомбардовања Републике Српске 1995. године; бомбардовања СРЈ и помоћи албанским терористима на Косову и Метохији те субверзивне делатности против политичке власти у СРЈ 2000. године.

Држава, оличена у носиоцима политичке власти, користи тероризам и на унутрашњем плану. Таква тврдња водила је утврђивању разлике између терора и тероризма. Наиме, ако је суштинска карактеристика тероризма стварање и усмеравање страха ради остваривања политичког циља, зар би позиција власти утицала на то да политички циљ освајања власти и политички циљ одржања на власти не буду политички циљеви у њиховој суштини или је пак један циљ мање политички од другог? Даље, злоупотреба политичке власти може искључити кривично гоњење због кршења закона, али чин неправда остаје, због чега је погрешно уз терор стављати епитет легалности који се може срести код неких аутора. Ариел Мерари прави разлику између силе коју врши држава на институционализован и правом прописан начин и силе коју држава користи на тајан и илегалан начин ради индуковања страха код грађана услед кога би се они уздржали од политичке акције и приклонили власти. Она сила коју користе државни агенти или за то унајмљена приватна лица према грађанима ради стварања страха који би се потом експлоатисао у политичке сврхе сматрао би се тероризмом. У том смислу могло би се рећи да је однос терора и тероризма однос

⁵⁶ Види Милан Мијалковски, *Терористички карактер америчке хегемонистичке политике*, Безбедност, 3/2000, 331-344, Београд, 2000.

општег и посебног с обзиром на то да је тероризам једно од могућих средстава којим се власт која врши терор служи. Резолуцијама Савета безбедности којима је Ираку приписана одговорност за отмице политичких противника као за терористичке акте које су извршили припадници ирачких безбедносних представља потврду исправности претходно изведеног закључка. Ипак, овде је потребно поступати са одређеном резервом имајући у виду да део анализираних резолуција Савета безбедности није био у складу са уобичајеним односно већинским теоријским схватањем.

Истраживањем је утврђено да је приликом усвајања појединих резолуција Савета безбедности предност дата политичком критеријуму приликом квалификовања одређеног деловања као терористичког што је довело до тога да се нека понашања не квалификују као терористички акти или је дошло до мешања тероризма са другим облицима политичког насиља. Тако је на пример покушај убиства председника Египта у Етиопији оцењен као терористички акт (RES 1044/1996), док је убиство иранских дипломата у Авганистану квалификовано као „флагрантно кршење успостављеног међународног права“ (RES 1267/1999). Такође, Либији је приписана одговорност за тероризам због обарања авиона изнад Локербија због недостатка сарадње, док су САД остале без осуде у Савету безбедности и поред пресуде Међународног суда правде поводом активности у Никарагви.

Тероризам је у појединим резолуцијама Савета безбедности одређен кроз делатност организације које су означене као терористичке организације (Ал Каида и IS) што је омогућило оним државама које су ставиле Ал Каиду и Исламску државу на листе терористичких организација интервенције на међународном плану и суспендовање грађанских и политичких права на унутрашњем плану. Неки аутори⁵⁷ су управо објашњавање тероризма кроз деловање појединачних терористичких организација сматрали грешком у проучавању савременог тероризма, јер свака терористичка организација има своја обележја односно свој *modus operandi* или још боље речено *modus vivendi*, због чега не постоји могућност да се из једног случаја који је по природи ствари специфичан извуче општи закључак примењив на све. Брајан Џенкинс сматрао је да „када група изведе терористички акт, она добија епитет 'терористичка', епитет који зна да потраје, па од тог момента све што та група учини, без обзира да ли је то учињено у намери да створи страх или не, то се исто тако назива тероризмом... На крају, сви слични акти учињени од стране неке друге групе такође се

⁵⁷ Види I. Lesser et. al., p. 2.

називају тероризам. У неком моменту ове екстензивне употребе термина, тероризам може да буде све што хоће онај који означава неку активност као тероризам – сваки насилни акт противника.”⁵⁸ Боаз Ганор⁵⁹ идентификовао је исти проблем због чега је сматрао да један покрет може да има обележје гериле, али и да врши терористичке акте, те да у зависности од тога да ли су примарна мета цивили или припадници снага безбедности, треба правити разлику између тероризма и гериле.

Политички опортунизам као критеријум одређивања терористичког акта није последица незнања, непрецизности и нејасноће, већ виших интереса безбедносне политике неке државе. Тако на пример, није било свеједно да ли ће стање у Ираку бити квалификовано као грађански рат или као оружана побуна, јер би се у том случају признао неуспех идеје због које је наводно отпочела агресија на Ирак. С друге стране, идентификујући целокупно насиље у Ираку и касније у Сирији као тероризам Ал Каиде и Исламске државе омогућена је мобилизација људи и ресурса у новом рату на Блиском истоку. САД су приликом интервенције у Ираку биле ослоњене углавном на Велику Британију, а у време када су повлачили војне снаге 2011. године били су усамљена војна сила у Ираку. Свега 2-3 године касније САД су у коалицију против IS окупиле преко 60 држава. У том смислу квалификација политичког насиља у Ираку и Сирији није тачна, али је политички оправдана и продуктивна.

Разлике постоје и међу ауторима који експлицитно говоре о тероризму као првој фази оружаног политичког насиља која може (а не мора) да кулминира драстичнијим облицима политичког насиља, док други аутори дефинишу тероризам као изоловану појаву. Природа међународноправног оквира и секторски приступ утицали су да се у правним актима нормирају конкретна кривична дела као терористички акти што иде у прилог дефиницијама друге групе аутора. Међутим, раније поменути међународни акти о забрани употребе силе и мешања у унутрашња питања других држава потврђују исправност првог схватања. Ипак, треба рећи да се овде не ради о мишљењима која се искључују и да је потреба дефинисања тероризма ван контекста оружаног сукоба методолошког карактера, а не због тога што се пориче место и улога тероризма у оружаном сукобу.

Могућност вршења терористичких аката за време оружаног сукоба такође је питање поводом кога су настала различита мишљења. Међутим, на основу резултата истраживања изведен је закључак да терористички акти могу бити изведени и за време

⁵⁸ Види: В. Jenkins, p. 2.

⁵⁹ Види В. Ganor.

оружаног сукоба, али да су у том случају непосредне мете напада цивили и друга лица која не учествују активно у оружаним сукобима (полицајци ван дужности, војници на одсуству и сл.). Ово прецизирање не утиче на вредност и примењивост теоријске дефиниције, јер је истраживање показало да непосредна мета напада јесте важна карактеристика, али није обележје по коме се тероризам разликује од других облика политичког насиља. Став да се терористички акти могу изводити и за време оружаног сукоба има и правно утемељење у Међународној конвенцији о спречавању финансирања тероризма из 1999. године која прописује да финансирање тероризма постоји и у случају да се финансирају акти којима се изазива смрт или озбиљна повреда цивила или других лица *која нису активни учесници оружаног сукоба...*

Глава III

ХИБРИДНО РАТОВАЊЕ

1. Појмовно одређење рата и ратовања

Рат представља *ultima ratio* политичко средство којим се противник настоји принудити да се повинује вољи онога ко силу примењује и као такав представља „комплексан, интензиван и масован сукоб“⁶⁰ између држава, савеза, коалиција односно друштвених група унутар државе и чија је основна садржина оружана борба⁶¹. Међутим, садржај рата није ограничен само на оружану борбу, већ обухвата и низ других мера (политичке, економске, пропагандне, психолошке и др.) чије је предузимање увек у вези и са циљем оружане борбе и са коначним политичким циљем због кога се оружана борба води. Све ове мере, за разлику од оружане борбе, примењују се константно и независно од тога да ли је формално проглашен рат односно да ли се воде оружане борбе. Оружана борба у том смислу представља насилну и драматичну ескалацију супротстављања која увек трају у политичкој сфери.

Природа, интензитет и комплексност мера којима се настоји остварити исти циљ који се остварује оружаном борбом утицала је на настанак концепата којима се објашњава стање између мира и рата. Тако се термини „специјални рат“ односно „сукоб ниског интензитета“⁶² већ дуго користе за мере које не представљају оружану борбу и које се воде ван формално проглашеног или постојећег рата, али којима се остварују исти политички циљеви који могу бити и циљ оружане борбе. У новије време настали су концепти *сукоба у сивој зони*⁶³ (*grey zone conflict*) и *мера које нису рат*⁶⁴ (*measures short of war*). Заједничко свим овим концептима јесте да њихов садржај чини широк

⁶⁰ Војни лексикон, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 508.

⁶¹ Оружана борба је традиционално посматрана као основни садржај рата. У том смислу види: Карл фон Клаузевиц, О рату, Војна библиотека, Београд, 1951, стр. 61; Liddel Hart, *Strategy of Indirect Approach*, Faber and Faber Limited, London, 1941, p. 183; Erich Ludendorff, *Ludendorff's Own Story*, August 1914 – November 1918, Harper, New York, 1919, p. 2; Војни лексикон, стр. 508.

⁶² Специјални рат и сукоб ниског интензитета садржински представљају идентичне појаве, с тим што термин „сукоб ниског интензитета“ јасно сугерише на комплементарност са оружаном борбом којој најчешће претходи. У том смислу упореди Војни лексикон, стр. 572. и *Low Intensity Conflict – Overview, Definitions and Policy Concerns*, Army – Air Force Center for Low Intensity Conflict, Langley Air Force Base, Virginia, 1989.

⁶³ Види више о овом концепту у: Frank Hoffman, *Examining the Complex Forms of Conflict: Gray Zone and Hybrid Challenges*, *The Journal of Complex Operation*, PRISM – National Defense University, Volume 7, no. 4, 8 november 2018. <https://cco.ndu.edu/News/Article/1680696/examining-complex-forms-of-conflict-gray-zone-and-hybrid-challenges/>, 20.6.2020.

⁶⁴ О овом концепту види саслушање неколико стручњака из области безбедности пред Одбором за војна питања Представничког дома САД 2017. године под називом „The Evolution of Hybrid Warfare and Key Challenges“ доступно на https://www.youtube.com/watch?v=s4ais_PH4ic, 2.7.2020. Текст саслушања доступан у Committee on Armed Service House of Representatives, 115th Congress, Hearing Held March 22, 2017, U.S. Government Publishing Office Washington, 2017

спектар мера које не могу бити изједначене са оружаним сукобом, али којима се ипак слаби противник.

Строгим тумачењем, све форме супротстављања које не укључују оружани сукоб (хладни рат, специјални рат, сукоб ниског интензитета и сл.), не би могле бити третиране као посебни облици рата, већ као облици субверзије којима се слаби одбрамбена снага противника. Међутим, данас је уобичајено да се о свим облицима политичког супротстављања говори као о врсти рата (медијски рат, економски рат, хладни рат, специјални рат, царински рат и др.). Штавише, драматичност и озбиљност рата понекад су приписани и политичким напорима да се сузбије кријумчарење и злоупотреба наркотика, криминал, тероризам, ширење заразних болести и сл.

Оружана борба као главни садржај рата није једнократан акт, већ дуготрајна делатност која се састоји од већег броја бојева што захтева вештину коришћења снага у једном боју (тактика), али и вештину повезивања бојева у једну целину на путу ка остваривању јединственог ратног циља (стратегија). Клаузевицева двојна подела ратне вештине није прихваћена у социјалистичкој војној теорији која је прихватила троделну поделу⁶⁵, па је уз стратегију и тактику укључивала и оператику. Коришћење снага и субјеката у појединачном боју и појединачних бојева у току оружане борбе назива се ратовање. „Ратовање“ је глаголска именица настала од несвршеног глагола „ратовати“ који значи водити борбу⁶⁶, па у складу са тим именица „ратовање“ описује радњу вођења оружане борбе. Устаљене поступке коришћења снага и средстава приликом примене војних и невојних мера односно начин вођења борби у рату, Клаузевиц је назвао методама,⁶⁷ због чега се може говорити о различитим начинима или методама ратовања (конвенционално, неконвенционално, сајбер, герилско, информационо и сл.).

За разлику од рата чија се природа никада не мења⁶⁸, начини вођења борбе стално се мењају и настају нови начини ратовања. Техничко – технолошки развој условио је настанак рачунарске технологије и интернета који представљају у исто време критичну инфраструктуру једне државе и средство извршења друге државе која

⁶⁵ Упореди двојну поделу коју је извршио Клаузевиц (К. фон Клаузевиц, стр. 92.) и тројну поделу присутну у социјалистичкој војној доктрини (Војни лексикон).

⁶⁶ Речник српског језика, Матица Српска, Нови Сад, 2011, стр. 1120. У енглеском језику реч „ратовање“ (warfare) користи се да означи метод вођења борби у рату. Види: Longman Dictionary of Contemporary English (LDofCE), Pearson Education Limited, 2012, р. 1971. У том смислу као пример из научног дискурса може се навести Колин Греј који прави разлику између рата и ратовања и третира ратовање као начин односно метод вођења борби. О томе види и у Милинко Врачар, Владлена Тикхова, Дискурзивни приступ феномену хибридног ратовања, Војно дело 3/2018, Београд, 2018, стр 329.

⁶⁷ Види К. фон Клаузевиц, стр. 91.

⁶⁸ Корисно је поређење дијаметрално супротних схватања Клаузевица (К. фон Клаузевиц, стр. 35.) и Лудендорфа (E. Ludendorff, pp. 2-8.) о односу рата и политике.

настоји да *сајбер ратовањем* онеспособи противника и принуди га на предају. У ситуацијама у којима је противник супериорнији у конвенционалном наоружању, инфериорнија страна настојаће да кроз *неконвенционалне начине ратовања* (герилу, тероризам, насиље криминалних група и сл.) ослаби моћ противника. У намери да то учини, слабији противник увек ће настојати да експлоатише слабије и небрањене тачке противника због чега се такав начин ратовања назива *асиметрично ратовање*. Слабљење противничке друштвене основе историјски је потврђен начин да се противник принуди на предају због чега се у зависности од техничких и људских ресурса предузимају мере које за циљ имају промену перцепције јавног мњења противника према рату и политичком циљу таквог рата. Овакав начин ратовања назива се *психолошко ратовање* и у вези је са *информационим ратовањем* које се одвија у сфери прикупљања и ширења информација. Клаузевиц је тврдио⁶⁹ да ће због учесталости бојева по природи ствари разноврсност и заступљеност метода бити већа у области тактике, док се на вишим нивоима разноврсност и заступљеност смањују. Историја и савремена ратна пракса су то и потврдили.

На крају, изведен је закључак да рат представља масован и комплексан друштвено – политички сукоб у коме је оружани сукоб главни садржај, док се у ширем смислу именица рат користи и за било коју другу активност којом се настоји ослабити противник или сузбити нека штетна појава. С друге стране, термин „ратовање“ означава вођење оружане борбе или неке друге врсте супротстављања, при чему се стандардизовани начини коришћења снага и средстава у току такве борбе називају начини ратовања (конвенционално, неконвенционално, сајбер, психолошко и др.). Од значаја за предмет рада изведен је закључак да је сваки рат хибридног карактера јер увек укључује различита средства ради остваривања политичког циља. Даље следи да се не може говорити о хибридном рату, већ само о хибридном ратовању као специфичном начину коришћења снага и средстава у току рата.

2. Различити приступи у одређивању хибридног ратовања

Пре више од две деценије Роберт Вокер први је употребио термин *хибридно ратовање* (Hybrid Warfare)⁷⁰ да означи сложеност оружаних сукоба. Именица *хибрид* означава целину насталу комбинацијом две или више ствари,⁷¹ при чему таква комбинација даје нови квалитет у односу на прост збир елемената, док би придев

⁶⁹ Види К. фон Клаузевиц, стр. 108.

⁷⁰ Robert G. Walker, Spec Fi: The United States Marines Corps and Special Operations, Master's Thesis, Monterey, CA, Naval Post Graduate School, December 1998, p. 4-5.

⁷¹ LDofCE, p. 864.

хибридно указивао на нови квалитет именице који је настао комбинацијом два или више елемената. Језичким тумачењем изведен је закључак да хибридно ратовање представља јединствен начин борбе настао комбинацијом два или више појединачних начина који су комбиновани тако да се позитивни ефекти сваког начина интегришу у целину остварујући тако нови квалитет кроз синергијски ефекат. На овој идеји заснована је Вокерова теза о хибридном ратовању као умешности америчких marinaца да, у зависности од потребе и процене, комбинују конвенционалне и неконвенционалне начине борбе на истом бојишту ради остваривања синергијског ефекта.

Друга фаза еволуције у схватању хибридног ратовања започела је после терористичких напада 2001. године када је у научном дискурсу, претежно западних држава, настала нова безбедносна парадигма која је будућност оружаних сукоба сагледавала кроз угроженост развијених, стабилних и демократских држава од стране недржавних актера и тзв. пропалих држава⁷² чију су инфраструктуру недржавни актери користили да угрозе развијене државе. Проблеми са успостављањем мира након интервенција у Авганистану и Ираку због побуњеничког и терористичког деловања Талибана и Ал Каиде, те сукоб Хезболаха и Израела 2006. године⁷³ послужили су као чињенична основа да се теза о новој врсти сукоба докаже. У том периоду настају први научни радови и студије⁷⁴ у којима се хибридно ратовање почиње сагледавати као облик угрожавања чији је основни носилац недржавни актер као хибридна организација⁷⁵ која је способна да у исто време изводи ограничене (војне) конвенционалне акције, терористичке акте, сајбер нападе и обавештајне акције на истом бојишту ради остваривања циља.

Последња фаза еволуције хибридног ратовања започела је дешавањима у источној Украјини и на Криму, од када се хибридно ратовање у научном дискурсу

⁷² О концепцији пропалих држава и њиховој (различитој) улози у креирању новог светског поретка види и упореди: Noam Chomsky, *Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy*, Henry Holt and Company, 2006 и Gerry Simpson, *Great Powers and Outlaw States*, Cambridge University Press, 2004.

⁷³ Види: Anthony H. Cordesman with George Sullivan and William D. Sullivan, *Lessons of the 2006 Israeli – Hezbollah War*, Center for Strategic and International Studies, Washington D.C. 2007.

⁷⁴ Види на пример: Frank G. Hoffman, “Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict”, *Strategic Forum*, Institute of National Strategic Studies, 1-8, April 2009; Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007; James Mattis, Frank Hoffman, “Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars”, *Proceedings Magazine*, US Naval Institute, November 2005; Michael Miller, *Hybrid Warfare: Preparing for Future Conflict*, Air War College, Air University, research report, 17 February 2015, p. 4/34.

⁷⁵ Френк Хофман сматра да је Хезболах био модел хибридне организације односно хибридне претње. Види у: F. Hoffman, 2018, p.40.

почиње анализирати кроз активност држава⁷⁶ (Русије, Ирана и Кине) и њиховог деловања самостално или преко посредника (тзв. сурогат снага). Промена у промишљању хибридног ратовања проистекла је из забринутости западних држава због јачања Русије и њеног отпора ширењу НАТО-а према руским границама што је јасно потврђено на примеру стратешких аката из области безбедности⁷⁷ водећих држава НАТО-а. Забринутост САД расте⁷⁸ и због акција Кине у области Јужног кинеског мора и Ирана у Персијском заливу.

Промене у приступу хибридном ратовању утицале су на потпуну промену схватања хибридног ратовања од Вокерове тезе о ефикасном начину ратовања посебно обучених и припремљених јединица, преко комбинованог деловања пропалих држава и недржавних актера са тежиштем на активностима недржавних актера до деловања државе преко мреже државних органа и недржавних актера на плану субверзије и пропаганде. Поред тога, хибридно ратовање временом је прерасло из тактичког војног приступа у решавању сложених захтева на конкретном бојишту до свеукупног политичког концепта који се спроводи на стратегијском нивоу.

У сваком од три поменута периода аутори су полазећи од професионалне, политичке и идеолошке опредељености одређивали хибридно ратовање, ширећи његов смисао и садржај. Све то утицало је на експанзију научних радова, студија и аката у којима је хибридно ратовање поменуто. Међутим, упркос великом интересовању у академском дискурсу не постоји сагласност ни око тога да ли је хибридно ратовање

⁷⁶ Види *The Evolution of Hybrid Warfare and Key Challenges* у коме је хибридно ратовање доживљено као начин угрожавања безбедности САД и НАТО-а од стране Русије, Кине и Ирана. Поред тога види и: Maigre Merle, "Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendations for NATO" Policy Brief. Foreign Policy Program. *GMF* – The German Marshall Fund, February 2015 или Michael Kofman, Matthew Rojansky, A Closer look at Russia's "Hybrid War", Woodrow Wilson International Center for Scholars, Kennan Cable No. 7, April 2015. Више о односу западних теоретичара према руским активностима и хибридном ратовању види: М. Врачар, В. Тикхова, стр. 317-342.

⁷⁷ Види на пример: National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015, November 2015, p. 18 and 87 (Велика Британија); The Federal Government, White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr, Germany, July 2016, Introduction and p. 32, 37, 38, 39; French White Paper – Defence and National Security, 2013, p. 81-82. <https://www.defense.gouv.fr/english/dgris/defence-policy/white-paper-2013/white-paper-2013>, 14.1.2019; Defence and National Security Strategic Review, Octobre 2017, p. 37, 47. (Француска); White Paper for International Security and Defence, The Ministry of Defence, July 2015, p. 47, 85. https://www.difesa.it/Primo_Piano/Documents/2015/07_Luglio/White%20book.pdf, 14.1.2019. (Италија); Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization, Jul. 2016. https://www.nato.int/cps/ra/natohq/official_texts_133163.htm, 13.1.2019; Bi-SC Input to a New NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats, 25 August 2010, p.2. http://www.act.nato.int/images/stories/events/2010/20100826_bi-sc_cht.pdf, 12.1.2019; Michael Aaronson et al, NATO Countering the Hybrid Threat, Prism 2/4, 111-124, 2011, pp. 115, 122 и A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats: Factsheets, 13/06/2018. https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en, 13.1.2019. (Европска унија).

⁷⁸ Види *The Evolution of Hybrid Warfare and Key Challenges*.

нова појава⁷⁹, јер постоје и аутори⁸⁰ који сматрају да се ради о старој појави са новим именом. За разлику од академског, у политичком дискурсу и стратешким актима из области безбедности западноевропских држава и НАТО-а, хибридно ратовање експлицитно је означено као облик угрожавања САД, ЕУ, НАТО-а и држава чланица посебно у вези руских активности у Украјини које су представљене као модел хибридног ратовања. Занимљиво је да званична ратна доктрина САД⁸¹, не признаје хибридно ратовање као ратну доктрину, упркос томе што велики број америчких војних докумената и планова⁸² садржи одређење хибридног ратовања.

У оном делу литературе у коме је хибридно ратовање анализирано као нова појава постоји разлика између аутора који на објективан начин покушавају да сагледају проблем хибридног ратовања и оних који хибридно ратовање посматрају кроз призму руског утицаја у Украјини. Штавише, Френк Хофман, анализира руске активности према Украјини као „архетип“⁸³ хибридног ратовања. Међу првом групом аутора уочена је разлика између аутора који третирају хибридно ратовање као облик угрожавања сопствене безбедности⁸⁴ и аутора који посматрају хибридно ратовање као ефикасан и економичан начин ратовања⁸⁵. Ова подела не открива никакву разлику у

⁷⁹ Види Небојша Николић, Стратегијска раскршћа и хибридни рат – нови феномен или ново име за старе приступе конфликтима, Зборник радова „Србија и стратегијска раскршћа”, Београд, 2016, стр. 78-79.

⁸⁰ Поред Роберта Вокера, види: Peter R. Mansoor, “Hybrid War in History,” in *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, ed. Williamson Murray and Peter R. Mansoor (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), Преузето из James Wither, “Making Sense of Hybrid Warfare”, *Connections: The Quarterly Journal*, 15(2), 73-87, 2016, p. 74 или Antulio Echevarri J., *Globalization and the nature of war*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, March 2003.

⁸¹ Види Joint Publication 1-02 у којој су дефинисани сви званично прихваћени појмови и доктрине америчке војске. https://fas.org/irp/doddir/dod/jp1_02.pdf 12.1.2019.

⁸² Види: Operational Environments to 2028: The Strategic Environment for Unified Land Operations, Training and Doctrine Command, (TRADOC) G-2, August 2012, pp. 6, 17, 39; The Army Capstone Concept TRADOC (Pam 525-3-0), Operational Adaptability: Operating under Conditions of Uncertainty and Complexity in an Era of Persistent Conflict, 2016-2028, 21 December 2009, p. 15, 47; Quadrennial Defense Review Report 2010, p.8. <http://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%2029JAN10%201600.pdf>, 12.1.2019; Capstone Concept for Joint Operations (CCJO), Version 3.0, 15 January 2009, p. 8. https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/ccjo_v3_2009.pdf 12.1.2019; Quadrennial Roles and Missions Review Report, Department of Defence (DoD), January 2009, p. 10. https://dod.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/QDR/QRMFinalReport_v26Jan.pdf 12.1.2019. и Davi D’Agostino, Hybrid warfare, report GAO-10-1036R Hybrid Warfare, US Government Accountability office, Washington DC 20548, September 10, 2010, p. 6, 11, 14.

⁸³ Види *The Evolution of Hybrid Warfare and Key Challenges*, 2017, p. 4.

⁸⁴ За први приступ види: F. Hoffman, April 2009; F. Hoffman, December 2007; J. Mattis, F. Hoffman, November 2005; M. Miller, p. 4/34. И у Русији виде хибридно ратовање као облик угрожавања њихове безбедности. У том смислу види Andrew Korybko, *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach To Regime Change*, Institute for Strategic Studies and Predictions, Peoples’ Friendship University of Russia, Moscow, 2015. и Игор Николајевич Панарин, *Хибридни рат – теорија и пракса*, Клуб генерала и адмирала Србије, Београд, 2019.

⁸⁵ За други приступ види: Jagello 2000, “Hybrid Warfare: A New Phenomenon in Europe’s Security Environment”, *Research paper* by Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague in cooperation with Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, and European Commission Representation in the Czech

садржају или начину спровођења хибридног ратовања. Она открива опасност да једна страна било коју активност против сопствених интереса доведе у везу са другим угрожавајућим активностима,значи их као хибридно ратовање, припише их потенцијалном противнику и због тога предузме и легитимише сопствене мере на унутрашњем или међународном плану.

У садржинском смислу могуће је направити поделу између хибридног ратовања као војног концепта⁸⁶ за који се може рећи да представља *хибридно ратовање у ужем смислу* и другог приступа који описује хибридно ратовање у контексту целокупне друштвено – политичке делатности⁸⁷ сугеришући да хибридно ратовање подразумева коришћење свих политичких средстава ради остваривања политичког циља. За други приступ може се рећи да представља *хибридно ратовање у ширем смислу*. Упркос променама у приступу и поменутиим поделама међу ауторима, истраживањем је утврђено да комбинација различитих начина ратовања и јединство субјеката који комбиноване начине примењују, представља константу у свим приступима и схватањима хибридног ратовања. Међутим, већина аутора задржава се само на набрајању средстава, начина ратовања или области деловања, док је мали број аутора⁸⁸ који покушава да хибридно ратовање одреди тако да га је могуће разликовати од других сличних концепата.

3. Садржај хибридног ратовања

Према ауторима који одређују хибридно ратовање у ужем смислу уобичајено је да хибридно ратовање представља комбинацију конвенционалног и неконвенционалног начина борбе. Конвенционални начин борбе у вези је са класичним одређењем рата и подразумева директан сукоб између оружаних снага супротстављених држава чији је циљ савладавање противничке војне силе чиме се остварују услови да се противнику

Republic, Praha-Ostrava 2015; Multinational Capability Development Campaign project - Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare, January 2017 или Давор Милошевић, Перцепција савремених оружаних сукоба као индикатора хибридног концепта рата, модели превенције и супротстављања хибридним претњама, Војно дело 5/2018, 272-293.

⁸⁶ Ово схватање је доминантније у САД. Дефиниције које се могу сврстати у одређење хибридног ратовања у ужем смислу дали су на пример Френк Хофман, Џејмс Матис и Мајкл Милер, а види и дефиниције у следећим студијама и пројектима: Multinational Capability Development Campaign project, р. 3-4 и Jagello, р. 10-11.

⁸⁷ Ово схватање је доминантније у Европи. Дефиниције које се могу сврстати у одређење хибридног ратовања у ширем смислу могу се наћи код Маигре Мерле, Игора Панарина, Андреја Корбика, Мајкла Кофмана и Метјуа Ројанског.

⁸⁸ Френк Хофман као аутор који важи за утемељивача концепта хибридног ратовања један је од ретких који покушава да на доследан начин изведе основне карактеристике концепта. Види: F.. Hoffman, April 2009; F. Hoffman, 2007. или F. Hoffman, November 2018.

наметну услови мира. Неконвенционални начин борбе подразумева специјалне мисије⁸⁹ односно неконвенционална дејстава или методе. Поменута разлика није суштинска, већ је терминолошка јер исти аутори користе различите термине за исте врсте активности. Компарацијом различитих облика неконвенционалних дејстава која се помињу у дефиницијама хибридног ратовања и мисија специјалних снага САД утврђена је њихова садржинска идентичност. Међутим, када различите облике неконвенционалних дејстава предузимају оружане снаге државе којој аутори припадају или подржавају онда се ради о легитимним специјалним мисијама, а у случају да је иста врста активности предузета против њих онда се ради о тероризму, пропаганди, ширењу дезинформација и другим облицима нелегитимног неконвенционалног деловања.

Коришћење придева „неконвенционално“ за активности које припадају другој компоненти има и историјско утемељење. Такав закључак изведен је на основу анализе приручника за деловање специјалних снага САД према којима су све појединачне мисије специјалних снага изведене из неконвенционалног ратовања (UW). UW било је формални назив за широк спектар неконвенционалних дејстава којима је посредно дестабилизован противник односно којима су остваривани тактички задаци. Временом су појединачна неконвенционална дејства постала посебне мисије специјалних снага, па је UW сведено на „активности којима се са или помоћу нелегалних, помоћних или герилских група стварају услови да покрети отпора или побуњеници изврше притисак на владу, утичу на редовно одвијање политичких процеса или оборе владу или власт окупационе силе...”⁹⁰

Као најчешће неконвенционалне методе у дефиницијама хибридног ратовања помињу се тероризам који представља један од начина на који је могуће реализовати UW; пропаганда и ширење дезинформација које садржински одговарају психолошким операцијама као мисији америчких специјалних снага; информационе операције; сајбер напади и ирегуларне тактике односно ирегуларно ратовање. Ирегуларно ратовање (IW) представља и једну од три званично прихваћене доктрине оружаних снага САД (поред конвенционалног ратовања и UW) и подразумева борбу између државе и недржавног

⁸⁹ Више о појму и намени специјалних мисија у: Irregular Warfare: Countering Irregular Threats, Joint Operating Concept, Version 2.0 (IW – JOC 2.0), May 2010; Special Forces Operation Field Manual No. 3-05.20 (FM 31-20), Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 26 June 2001 and Change No. 1. C1, FM 3-05.20, Headquarters, Department of the Army, Washington, DC 1 April 2004; Army Special Operation Forces – Unconventional Warfare, Field Manual No. 3-05.130, Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 30 September 2008 и Special Forces Operation Field Manual No. 3-18, Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 28 May 2014.

⁹⁰ FM 3-18, p. 3-4.

актера „ради стицања легитимитета међу циљаном популацијом”⁹¹. Суштина IW је UW, али није сведено само на њега, већ обухвата криминалне акте, дезинформисање и пропаганду, обавештајну делатност и сл. У таквој врсти ратовања САД спроводе активности против недржавних актера на територији партнерских или савезничких држава ради подршке њиховој унутрашњој безбедности. Супротстављање недржавним актерима обухвата низ војних и цивилних мера као што су UW, противтерористичке и противпобуњеничке мере и операције за успостављање стабилности⁹².

Истраживањем је утврђено да званична конструкција IW представља наставак сложене и делом тајне активност која подразумева организовање екстремистичких организација или инфилтрацију у такве организације ради вршења терористичких аката или изазивања оружане побуне против носилаца политичке власти партнерске државе са намером да се изнуди одређено политичко понашање. Данијел Генсер⁹³ писао је о таквој пракси у НАТО државама током Хладног рата. Он наводи да су припадници специјалних снага и обавештајних служби вршили терористичке нападе које су приписивали комунистичким организацијама, да би потом биле предузимане мере у правцу дискредитације комунистичке идеје и забране комунистичких странака и организација. Спровођење тзв. false flag тероризма вршено је према приручнику FM 30-31В. Представници војске су оспорили аутентичност приручника у сведочењу пред Конгресом САД и окарактерисали га као „најбољи фалсификат”⁹⁴ совјетских тајних акција против САД.

Извори из држава које Генсер наводи као подручје на коме је примењивана оваква тактика подржавају постојање оваквог или сличног приручника. У италијанским новинама⁹⁵ могу се наћи вести о томе да је примерак FM 30-31В нађен приликом претреса Марија Грације Гелија који је у италијанској јавности оцењен као човек који је умешан у многе нерешене афере и кривичне поступке, укључујући и случај убиства Алда Мора. „Након признања постојања пројекта Гладио у Италији, генерал Кемал Јилмаз командант турских специјалних снага службено је потврдио 3. децембра 1990. године постојање ове тајне НАТО мреже и у Турској. Објаснио је да је тајна војна организација била под командом турских специјалних снага и да је њихов задатак био

⁹¹ JP 1-02, 2010.

⁹² Види: IW – JOC 2.0, 2010.

⁹³ Daniele Ganser, NATO's Secret Armies – Operation Gladio and Terrorism in Western Europe.

⁹⁴ Види транскрипт саслушања на сајту <https://cryptome.org/cia-FM30-31B.htm>, 26.2.2020.

⁹⁵ Види <https://progettoerebus.wordpress.com/2019/05/19/field-manual-30-31b-direttiva-westmoreland-18-03-1970/> као и <https://espresso.repubblica.it/attualita/2015/12/16/news/a-96-muore-licio-gelli-in-italia-non-ha-mai-fatto-un-giorno-di-carcere-1.243577>, 27.2.2020.

да организују отпор у случају комунистичке окупације.”⁹⁶ Према депеши амбасадора Пирсона⁹⁷, извор из Савета за националну безбедност Турске потврдио је да тзв. Западна радна група и даље постоји и од маја 2002. године делује под другим именом. Према Шевкету Памуку⁹⁸ (рођеном брату Орхана Памука и левичару по опредељењу), повезаност војске са нерешеним случајевима као што су тзв. инцидент из Сусурлука из 1996. године и Семдинли инцидент из 2005. године који су приписани РКК, искоришћени су као аргументи у договору АКР са војском око мирне политичке коегзистенције.⁹⁹

Са становишта предмета истраживања најважније су инструкције из приручника да у случају да је влада партнерске државе „пасивна“ према терористима или побуњеницима, „војна обавештајна служба САД мора имати средства којима ће убедити владу партнерске државе и јавно мњење у опасност од побуне и потребу противпобуњеничког деловања.“ Ради остваривања овог циља војна обавештајна служба требало је да инфилтрира агенте међу најрадикалније побуњеничке фракције. Ове групе „биле би искоришћене за предузимање насилних или ненасилних активности у зависности од конкретне ситуације.“ Ако инфилтрација у побуњеничке организације не успе, други циљ јесте инфилтрација међу ултралевичарске организације ради подстрекавања на насиље које би имало за последицу мењање става партнерске владе и јавности.¹⁰⁰ Истраживањем је утврђено да се у новије време овакав модел деловања понавља у појединим државама (Турска, Јемен) и у деловању појединих терористичких организација (све фракције Ал Каиде, Ал Шабаб).

⁹⁶ Daniel Ganser, *Terrorism in Western Europe: An Approach to NATO's Secret Stay-Behind Armies*, The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations, Winter/Spring 2005, ETH Zurich, Switzerland, 73.

⁹⁷ Turkey's Deep State – Secret, 2002 November 15. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA8252_a.html, 28.3.2019.

⁹⁸ Public Intellectuals Urge Vigorous Ergenekon Prosecution – Confidential, 2008 September 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/08ISTANBUL499_a.html, 3.4.2019.

⁹⁹ О аутентичности приручника FM 30-31B постоји још доста тврдњи и доказа у Турској. Информације о постојању тајних војних структура које не делују у интересу турске државе, већ САД могу се наћи у вези случаја Ергенкон. Ахмет Доган тврди да је терористичко деловање РКК само наставак активности коју су САД спроводиле против СССР, а сада је усмерена против наводне исламистичке претње. Види Доганов мејл који је објављен на сајту Викиликс: From:ahmetdogan.simsek@gmail.com: PKK'ya ne verildi, 2013-05-22. <https://wikileaks.org/akp-emails/emailid/52931>, 27.3.2019. Овде треба поменути и књигу пензионисаног генерала Талата Турхана под насловом „Специјални рат и герила“ у коме Турхан говори о Одељењу за специјално ратовање које је изнад закона. Види мејл објављен на сајту Викиликс: From:na741954@gmail.com: Yeni Gladio Ne Yapiyor? 2012-09-26. <https://wikileaks.org/akp-emails/emailid/323321>, 27.3.2019. Види још и тврдњу Сердара Челика који је писао о Супер НАТО структурама Serdar Celik, Turkey's Killing Machine: The Contra-Guerrilla Force, Kurdistan Report No.17. February/March 1994. <http://www.hartford-hwp.com/archives/51/017.html>, 27.3.2019.

¹⁰⁰ Уз претходно дате напомене о природи приручника видети: FM 30-31B, Department of the Army, Washington D.C. 10 March 1970.

Ширење пропаганде и дезинформација као облик неконвенционалног дејства противника садржински одговара психолошком ратовању (PSYOPS) као мисији специјалних снага САД. „PSYOPS се углавном реализује кроз ширење информација током мира и конфликта, са намером да се информише и утиче на друге. Када се адекватно користи, PSYOPS може да спаси животе пријатеља и непријатеља кроз смањивање непријатељске воље за борбом. Смањивање непријатељског морала и редуковање непријатељске ефикасности, PSYOPS такође обесхрабрује агресивне акције и ствара незадовољство међу њиховим редовима што на крају може довести до предаје... Циљ PSYOPS је да се утиче на понашање стране јавности у правцу остваривања ... интереса... Промена у понашању суштина је PSYOPS.”¹⁰¹

Информационе операције (IO) ¹⁰² обухватају прикупљање података о непријатељу уз предузимање активности на спречавању и ометању исте активности коју спроводи непријатељ, укључујући и уништавање непријатељске информационе критичне инфраструктуре. Сајбер напади подразумевају деловање у домену информационе технологије на којој се заснива делимично или у потпуности готово свака област друштва која директно или индиректно утиче на безбедност (саобраћај, енергетика, информациона делатност, пословање, финансије и сл.) и може да укључује нападе на информационе системе противника и друге облике компјутерског криминала. Поред тога сајбер простор служи и као подршка другим облицима конвенционалног и неконвенционалног деловања у смислу лакшег руковођења и командовања снагама на терену. Поред ових облика деловања, у дефиницијама су поменути и криминал¹⁰³ којим се изазива насиље и хаос у држави; корупција и нелегалне миграције¹⁰⁴; злоупотреба НБХ ¹⁰⁵; етнички мотивисани конфликти и сукоби ¹⁰⁶; напади на критичну инфраструктуру;¹⁰⁷ злоупотреба правних института и механизма ради политичког притиска¹⁰⁸ (тзв. lawfare) и сл.

Код хибридног ратовања у ширем смислу комбинује се отворена и директна борба против непријатеља чија се морална и физичка снага истовремено настоји

¹⁰¹ Psychological Operations, FM 3-05.30, Department of the Army, April 2005.

¹⁰² FM 31-20, p. 2-19.

¹⁰³ Види на пример: J. Mattis, F. Hoffman, November 2005; Jagello 2000, p. 10-11 и Operational Environments to 2028: The Strategic Environment for Unified Land Operations, p. 6, 17, 39.

¹⁰⁴ M. Aaronson et al, p. 115, 122.

¹⁰⁵ Види Д. Милошевић, стр. 274.

¹⁰⁶ M. Aaronson et al, p. 115, 122.

¹⁰⁷ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats: Factsheets, 13/06/2018. https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en, 13.1.2019.

¹⁰⁸ Види The Evolution of Hybrid Warfare and Key Challenges.

уништити разним невојним и ненасилним методама које за последицу могу имати промену мишљења јавног мњења, економску кризу, друштвену дестабилизацију, хаос, глад, сиромаштво и сл. Као невојне и ненасилне мере могу доћи у обзир политичке (дипломатске) мере, економске мере, финансијске мере, мере у области снабдевања енергентима, пропаганда на ширем нивоу у односу на потребе конкретних војних дејстава (медиски рат) и др. Према Ендрју Радину¹⁰⁹ из RAND-а садржај хибридног ратовања може се поделити у три категорије: 1. Ненасилне субверзивне методе које подразумевају пропаганду, сајбер нападе и друге ненасилне субверзивне методе као што су економске санкције, политички притисци и претње, деловање организација цивилног друштва и сл.; 2. Специјалне, тајне и насилне акције којима се подржава претходно проглашена сецесија; врше терористички акти или подстичу грађани на грађанску непослушност и побуну и 3. Агресија конвенционалним снагама која је представљена као хуманитарна интервенција, мировна мисија или заштита цивила.

Компарацијом хибридног ратовања у ужем и ширем смислу утврђено је да је однос између два приступа однос општег и појединачног и да је хибридно ратовање у ширем смислу начин реализације активности на стратегијском нивоу, док је хибридно ратовање у ужем смислу прилагођено оперативно – тактичком нивоу. Међутим, садржај сам по себи није суштинска карактеристика хибридног ратовања што се види и из различитих дефиниција и одређења хибридног ратовања. Тако на пример, Боб Сили¹¹⁰ идентификовао је између 50 и 60 различитих категорија и већи број подкатегија у које је сврстао средства која државе предузимају у оквиру хибридног ратовања. Анализом садржаја утврђен је услов да појединачни начини ратовања треба да буду суштински различити, али међусобно компатибилни.

4. Носилац хибридног ратовања

Анализом литературе утврђено је да је атрибут „хибридно“ подједнако примењив и на садржај и на носиоце хибридног ратовања. Носиоци су они субјекти који примењују појединачне начине ратовања који чине садржај хибридног ратовања. Међутим, не постоји конзистентан критеријум за одређивање носилаца хибридног ратовања. Први приступ¹¹¹ може се назвати *плуралистички* и по њему су државе и

¹⁰⁹ Andrew Radin, Hybrid Warfare in the Baltics, RAND, 2017. www.rand.org/t/RR1577, 9.6.2020.

¹¹⁰ Види излагање Боба Силија, посланика британског парламента, на конференцији посвећеној хибридном ратовању која је одржана 22.2.2018.: RUSI Hybrid Warfare Conference - Does Hybrid Warfare Exist? <https://www.youtube.com/watch?v=1nob7-cYiLY>, 8.7.2020.

¹¹¹ За први приступ види на пример: F. Hoffman, December 2007, p. 28; M. Miller, p. 4/34; M. Merle, p. 3; Multinational Capability Development Campaign project, p. 3-4 и др.

недржавни актери одвојено идентификовани као носиоци, при чему је њихово комбиновано и синергијско деловање услов да нека активност постане хибридно ратовање. Други приступ¹¹² може се назвати *холистички* и по њему је хибридна претња јединствена структура чије су компоненте државни органи и недржавни актери, а којима синергијско и комбиновано деловање даје нови квалитет потребан да се може говорити о јединственом субјекту.

Други приступ више одговара замисли хибридног ратовања из разлога што се, по природи, различити субјекти кроз синергијско и комбиновано дејство сједињују у једну структуру која реализује целокупну активност која је разноврсна по садржају и која се реализује на унутрашњем и међународном плану. Ако је синергијско дејство различитих субјеката критеријум за квалификацију неког начина ратовања као хибридног ратовања онда има смисла тврдити да мрежа субјеката преко које се реализује таква активност постаје јединствен, нови и квалитативно другачији субјект у односу на прост збир компоненти такве мреже. Поред тога, чињеница да хибридно ратовање доминантно планира и иницира држава, не значи да тежиште активности у конкретној ситуацији не може бити на недржавним субјектима (невладине организације, медији, терористичке организације и сл.) због чега се с правом може рећи да је *носилац хибридног ратовања децентрализована мрежа субјеката коју чине државни органи и недржавни актери различитог статуса, функције и нивоа* и којом се управља из једног центра.

Холистички приступ суштински одговара замисли хибридног ратовања, али термилошки није у потпуности доследно изведен јер термин „хибридна претња“¹¹³ означава неку врсту активности, а не њеног носиоца. У том смислу постоје ставови аутора¹¹⁴ и искази у политичким актима¹¹⁵ у којима се хибридна претња одређује као облик угрожавања. Из тог разлога потребно је термилошки доследно разграничити хибридную претњу као облик угрожавања и носиоца хибридног ратовања као јединствену структуру чије компоненте примењују појединачне начине ратовања.

¹¹² За други приступ види на пример: J. Mattis, F. Hoffman, November 2005; Operational Environments to 2028: The Strategic Environment for Unified Land Operations, p. 6, 17, 39; The Army Capstone Concept TRADOC (Pam 525-3-0), p. 15, 47 и др.

¹¹³ Хибридном претњом често се назива субјекат који реализује активност у хибридном ратовању.

¹¹⁴ Види на пример: M. Aaronson et al, pp. 115 and 122.

¹¹⁵ Види на пример: Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization; Bi-SC Input to a New NATO Capstone Concept, p. 2; A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats: Factsheets, 13/06/2018; White Paper for International Security and Defence, p. 47, 85;

Опредељујући се за холистички приступ из дефиниција су апстраховане следеће компоненте јединствене структуре: држава односно државни органи и различите категорије недржавних актера као тзв. сурогат снаге (терористи, герилци, криминалне организације, медији, политичке партије, организације цивилног друштва (ОЦД), међународне организације, транснационалне компаније, различите категорије појединаца и др.). Хетерогеност компонената последица је интензивног друштвеног развоја који је, посебно у време глобализације, произвео снажну међузависност на унутрашњем и међународном нивоу која је утицала на ширење мреже недржавних актера преко које се могу уништити материјални ресурси и морална снага непријатеља.

Под утицајем САД у другој половини XX и почетком XXI века дошло је до повећања броја политичких система (формално) заснованих на грађанским и политичким правима што је утицало на свест грађана о могућностима деловања у политичкој сфери. ОЦД и политичке партије постале су основни организациони оквир политичког деловања грађана на унутрашњем и међународном нивоу. Основане и финансиране из иностранства ОЦД могу доста учинити на дестабилизацији моралне снаге противника. Прилив страног капитала у форми инвестиција и приватизација домаћих привредних субјеката омогућио је контролу материјалне основе друштва путем контроле капитала држава у развоју. У исто време, развој технологије учинио је свет зависним од информационо – технолошких система, који су подложни нападу, не само организација, већ и појединаца. Уколико се овоме додају и медији у страном власништву и други субјекти који су под страном контролом онда је видљива сложеност и раширеност цивилне инфраструктуре (тзв. сурогат снаге) преко које се могу предузимати неконвенционална дејства. Књига Данијела Гансера о тајним структурама у војскама НАТО¹¹⁶ чланица потврђује ову хетерогеност елемената и активности недржавних актера у спровођењу неконвенционалних дејстава.

Које су компоненте носиоца хибридног ратовања зависи од тога да ли се говори о хибридном ратовању у ужем или ширем смислу. Компоненте носиоца хибридног ратовања у ширем смислу теже је прецизно одредити, па је могуће једино констатовати да то може бити сваки државни орган, било која организација (домаћа или међународна) или привредно друштво и на крају појединац. Компоненте носиоца хибридног ратовања у ужем смислу су редовне односно конвенционалне оружане снаге

¹¹⁶ Види више у: D. Ganser.

које су носиоци конвенционалног ратовања и специјалне снаге које заједно са или преко сурогат снага реализују неконвенционална дејства.

Специјалне снаге су посебно организоване, увежбане и опремљене јединице које предузимају широк спектар различитих активности „ради остваривања војних, политичких, економских и обавештајних циљева неконвенционалним војним средствима у непријатељским, неприступачним или политички осетљивим областима света... Способност неконвенционалног ратовања специјалних снага обезбеђује војна решења за различите оперативне задатке који су неодговарајући или непримењиви за конвенционалне снаге.”¹¹⁷ Специјалне снаге извршавају задатке директно или преко сурогат снаге. Основни елементи сурогат снага¹¹⁸ су: команда, оперативни састав, ОЦД и прикривене организације.

Команду сурогат снага чине представници специјалних снага државе која предузима хибридно ратовање и командни кадар оперативног састава сурогат снага. Присуством специјалаца у команди сурогат снага обезбеђује се деловање сурогат снага у правцу остваривања интереса државе која предузима хибридно ратовање. Оперативни састав чине, зависно од ситуације, терористи, герилци, побуњеници или покрет отпора. Реч је о деловима сурогат снага који отворено предузимају акте насиља у намери да изазову насиље, хаос и/или да привуку пажњу међународне јавности на политичке циљеве. Иако се у приручницима за специјалне снаге не помињу, овде би могли додати и криминалне организације које насилним и коруптивним деловањем, пролиферацијом наоружања и финансирањем терористичке, герилске или побуњеничке кампање могу изазвати друштвену дестабилизацију.

ОЦД су организације које отворено промовишу идеје или вредности, критикују власт, позивају на страну помоћ или медијацију, откривају наводне злоупотребе и предузимају друге мере којима се јавно мњење у држави према којој су предузете припрема да насиље у облику политичког преврата или оружане интервенције прихвати као излаз из неприхватљиве ситуације у којој су држава и грађани доведени лошим и криминалним деловањем легално изабране власти. Оваквим деловањем ОЦД доспевају у центар интересовања власти. ОЦД привлачењем пажње остављају довољно простора за деловање тзв. прикривених организација или боље речено организација које интересе државе која интервенише заступају посредно и тајно. Као примери таквих организација могу се навести медији и политичке партије који јавно врше своју регистровану

¹¹⁷ FM 31-20, p. 1-1.

¹¹⁸ Организацију сурогат снага види у: FM 3-05.130, p. 1-2:1-4.

активност, а тајно и индиректно промовишу интересе стране силе или експлоатишу догађаје у вези оперативног састава и ОЦД у истом циљу као и ОЦД, али тако да се не види директна веза са њима. На крају, треба додати и појединце који могу самостално да делују у сајбер простору за рачун и интерес државе која предузима хибридно ратовање.

Анализом литературе утврђени су следећи услови под којима се може говорити о јединственој структури: 1. Да структуру чине барем два субјекта и 2. Да су по статусу, функцији и/или нивоу суштински различити субјекти (државни органи, терористичке организације, ОЦД, међународне организације, транснационалне компаније, појединци и сл.).

5. Карактеристике хибридног ратовања

Анализом одабране литературе и догађаја на међународној сцени утврђено је да је доминантна карактеристика хибридног ратовања комбинација¹¹⁹ два или више различитих начина ратовања које примењују компоненте носиоца хибридног ратовања ради постизања синергијског дејства¹²⁰ односно ефекта. Поред комбинације, у литератури су наведене и конвергенција¹²¹, синтеза¹²², јединствено¹²³ и синхронизовано деловање¹²⁴, садејство и координација¹²⁵, истовремено деловање¹²⁶ и сл. Међутим, историјско – компаративним методом утврђено је да је комбиновање различитих врста активности (војне, економске, политичке, психолошке, пропагандне и др.), начина ратовања (комбиновање директног сукоба оружаних формација и акција којима се посредно слаби противник) и субјеката који су укључени у борбе, историјска константа и савремена реалност.

Клаузевиц¹²⁷ је писао о апсолутном рату као рату „у коме треба да се нађу сва друга средства заједно,“ при чему „се победа не огледа само у освајању бојишта, већ у уништењу физичке и моралне борбене снаге“ која се може постићи на неколико начина, а посебно деловањем наоружаног народа (терористи, побуњеници, герилци и сл.) чије се деловање мора „замислити у вези са операцијама редовне војске и обоје у вези са

¹¹⁹ Неки од аутора који помињу и аката у којима се помиње ова карактеристика су: M. Miller, p. 4/34; Jagello 2000, p. 10-11; M. Merle, p. 3; A. Korybko, p. 30; D. D'Agostino, p. 6, 11, 14.

¹²⁰ Види: Jagello 2000, p. 10-11; Multinational Capability Development Campaign project, p. 3-4; Operational Environments to 2028: The Strategic Environment for Unified Land Operations, p. 6, 17, 39.

¹²¹ Види на пример: F. Hoffman, April 2009, p. 36-37.

¹²² Види на пример: J. Mattis, F. Hoffman, November 2005.

¹²³ Види на пример: M. Miller, p. 4/34.

¹²⁴ Види на пример: Multinational Capability Development Campaign project, p. 3-4.

¹²⁵ Види на пример: Д. Милошевић, стр. 274-275.

¹²⁶ На пример: Quadrennial Roles and Missions Review Report, January 2009, p. 10.

¹²⁷ К. фон Клаузевиц, стр. 56, 37, 411.

једним планом који обухвата целину.“ Лидл Харт¹²⁸ је у „ресејаности противничког ума и дислокацији расположивих средстава“ видео смисао индиректног приступа којим се настоји пореметити равнотежа противника „да би прави напад био успешан“. Лудендорф¹²⁹, говорећи о концепцији тоталног рата, сматрао је да су немачка „војска и морнарица укореењени у народу као што је храст у немачком тлу“ и да су „моћ народа и војске толико испреплетени да их је немогуће раздвојити“, због чега „нема важнијег захтева пред немачком владом од тога да стави на располагање цару уједињену снагу немачког народа ради остваривања победе на терену и вођења рата против духа и морала непријатељских народа“. Шмит¹³⁰ пише о тоталном рату „у смислу мобилизације сопствених снага до крајњих граница и потпуне посвећености свих ресурса,“ али и у смислу „беспоштедне употребе свих средстава уништења“.

Комбинација различитих активности присутна је као карактеристика и код других савремених концепата рата и ратовања. Према заступницима идеје ратова четврте генерације (4GW)¹³¹ сваки технички развој довео је до промене у тактици ратовања, због чега је кључни моменат у техничком развоју узет као моменат који је означио крај једне и почетак следеће генерације ратова. Свака следећа генерација рата шири подручје супротстављања на већи број друштвених односа, при чему 4GW обухвата цело друштво. Ови аутори су тврдили да ће „разлике између *цивилног* и *војног* нестати“ и да ће се „активности спроводити истовремено преко свих елемената противника, укључујући њихова друштва као културни, а не само физички ентитет.“ Међутим, Линд и други аутори не инсистирају на томе да су се неке радикалне измене десиле и да уопште постоји рат четврте генерације, већ само постављају питање „да ли би комбинација (свих елемената) створила бар почетак развоја ратова четврте генерације?“¹³²

¹²⁸ L. Hart, p. 181, 182.

¹²⁹ E. Ludendorff, p. 2-8. Лудендорфова дефиницију тоталног рата види у: Erich Ludendorff, *Der Totale Krieg*, Ludendorffs Verlag, Munchen, 1935, p. 6-7.

¹³⁰ Carl Schmitt, *Total Enemy, Total State and Total War*. <https://www.counter-currents.com/2011/07/total-enemy-total-state-and-total-war/>, 14.1.2020. Више о Шмитовом развоју рата и ратовања и његовом утицају на међународно право види у: Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europaeum*, Федон, Београд, 2011, стр. 388-408.

¹³¹ Види: William Lind et al., "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette*, October 1989.

¹³² О ратовима четврте генерације види у: W. Lind et al., p. 22-26; Kenneth McKenzie, *Elegant Irrelevance: Fourth Generation Warfare*, U.S. Army War College, Carlisle, Autumn 1993, p. 53, 56. О критици концепта ратова четврте генерације види: F. Hoffman, December 2007, p. 19-21.

Томас Хубер у свом раду *Сложено ратовање – Фатални чвор*¹³³ изложио је „концептуални оквир за сложено ратовање (CW) који је нови приступ ситуацијама у којима су владине и невладине снаге употребљене синхронизовано.“ Синхронизовано деловање пре свега подразумева употребу недржавних актера ради „стварања што већег броја различитих претњи непријатељу“ чиме се врши притисак на непријатеља да конвенционалне снаге усмери на сузбијање мањих претњи, уместо да делује целокупном снагом на противничке конвенционалне снаге. „Термин 'сложени' користи се због тога што су две врсте различитих снага присутне и допуњују или увећавају ефекте другог елемента...“ Хубер се задржава на комбинацији односно синхронизованом коришћењу државних и недржавних актера као карактеристици која је идентична хибридном ратовању као концепту који је настао неколико година раније. У Кини је настао концепт неограниченог ратовања¹³⁴ у коме је тежиште на *новом концепту оружја* по коме средство ратовања може бити све због чега садржај рата постаје нејасан, а онај ко жели да победи „мора да комбинује све ресурсе који су му на располагању и употреби их као средства ратовања.“

Применом историјско – компаративног метода утврђено је да синергијски ефекат представља циљ комбиновања различитих појединачних начина ратовања одувек и да се може остварити деловањем следећих фактора: 1. Савремена технологија која утиче на интеграцију свих друштвених актера, процеса и односа, а посебно система управљања и руковођења снагама на терену; 2. Ширење политичког супротстављања на све области друштвеног живота због чега све може постати оружје односно објекат према коме се делује и 3. Равноправно учешће државних органа и недржавних актера (од међународних актера до појединаца) као субјеката који примењују појединачне начине ратовања.

Заступници ратова четврте генерације (4GW) посматрали су технички напредак¹³⁵ у области производње оружја као фактор који је утицао не само на промену наоружања, већ и на стратегију и тактику ратовања односно коришћења наоружања због чега су, према њима, управо технички проналасци кључна карактеристика сваке генерације ратова. Супротно од тога, заступници концепта неограниченог ратовања сматрају да је због технолошког напретка и глобалне интеграције дошло до промене у

¹³³ Thomas Huber, *Compound Warfare: A Conceptual Framework in Compound Warfare – The Fatal Knot*, U.S. Army Command & General Staff College, Combat Studies Institute, Fort Leavenworth, Library of Congress Cataloging in Publication Data, 2002, p. 1-7.

¹³⁴ Qiao, L., Xiangsui, W., *Unrestricted Warfare*, PLA Literature and Arts Publishing House, Beijing, 1999.

¹³⁵ W. Lind et al., p. 23.

схватању шта све може бити оружје¹³⁶ због чега се не може узети технолошки напредак у области производње оружја као кључна карактеристика савременог ратовања. По њима, промена у рату и начину вођења рата последица је схватања да је потребно искористити све ресурсе ради постизања циља. Код обе концепције присутно је схватање да савремено ратовање одликује супротстављање у свим областима друштвеног живота¹³⁷ из чега даље проистиче и да су субјекти који могу доћи у обзир као учесници сукоба¹³⁸ државни органи и недржавни актери. Међутим, нико од ових аутора не говори о јединственом носиоцу неког концепта ратовања, већ одвојено говоре о различитим субјектима који својим синхронизованим деловањем доприносе остваривању коначног циља.

Методом индукције изведен је закључак да је синергијски ефекат у контексту хибридног ратовања могуће остварити интеграцијом субјеката различитог статуса, функције и нивоа у јединствену мрежу односно структуру чији менаџмент управља и руководи различитим, али међусобно компатибилним појединачним начинима ратовања који чине јединствену делатност. Из овог закључка изведена је суштинска карактеристика хибридног ратовања: Интеграција различитих субјеката у јединственог носиоца и интеграција појединачних начина у јединствен начин ратовања на истом бојишу (хибридно ратовање у ужем смислу) односно поводом конкретног политичког циља на одређеном подручју (хибридно ратовање у ширем смислу). У пракси хибридно ратовање није последица неограниченог избора средстава односно оружја нити њихове софистицираности, већ способности безбедносног менаџмента да у свакој конкретној ситуацији независно од организационог нивоа примени такву комбинацију различитих, али међусобно компатибилних појединачних начина ратовања којом се остварује синергијски ефекат ради реализације претходно постављеног циља.

На примеру САД истраживањем је утврђено да потребне организационе и функционалне претпоставке одликују систем безбедности САД. Стратегијски ниво безбедносног менаџмента САД чини председник САД и Савет за националну безбедност као „највиши орган извршне власти који обезбеђује подршку председнику приликом разматрања, вођења и усмеравања свих обавештајних активности у иностранству, контраобавештајних активности и тајних операција као и стратегија и

¹³⁶ Qiao, L., Xiangsui, W., p. 12.

¹³⁷ Упореди: W. Lind et al., p. 22-26 и Qiao, L., Xiangsui, W., p. 51-55.

¹³⁸ Упореди: W. Lind et al., p. 22-26; K. McKenzie, p. 53, 56. и Qiao, L., Xiangsui, W., p. 48, 182-183.

програма које доносе чланови Савета.”¹³⁹ „Саветом за националну безбедност председава председник САД. Стални чланови Савета су потпредседник, државни секретар¹⁴⁰, министар финансија, министар одбране и саветник за националну безбедност. Заповедник здруженог штаба америчке војске је по закону¹⁴¹ војни саветник при Савету, док је директор обавештајне заједнице саветник за обавештајне послове.”¹⁴² На овом нивоу утврђују се и усклађују национална политика и приоритети у области безбедности. Председник САД доноси стратегију националне безбедности и она представља основу за друге стратешке акте. Стратегију одбране која своје утемељење и исходиште налази у стратегији националне безбедности у делу који се тиче одбране и војних питања потписује министар одбране, док стратегију рада Стејт департмента утврђује државни секретар. Националну стратегију у области обавештајног рада утврђује директор националне службе безбедности.

На вишем нивоу менаџмента управљање невојним активностима врши се преко канцеларија односно бироа које Стејт департмент формира за одређене географске области¹⁴³, док средњи ниво безбедносног менаџмента чине дипломатске мисије¹⁴⁴ у појединачним државама (тзв. Country Team – СТ) које врше координацију и надзор над невојним операцијама које се спроводе у држави домаћину мисије. Као посебан аспект невојних операција над којима дипломатске мисије врше надзор и координацију треба поменути деловање USAID као владине организације која програмски и финансијски утиче на деловање ОЦД у великом броју држава широм света.

На вишем и средњем нивоу менаџмента војне мере и активности су у надлежности оружаних снага САД. Оружане снаге чине сва три војна вида и имају Здружени штаб оружаних снага САД. Здружени штаб чине заповедници свих војних видова (КoВ, РМ и РВ), а на челу Здруженог штаба је заповедник који доноси стратегију за употребу оружаних снага САД. Ова стратегија представља

¹³⁹ Executive Order 12333, United States Intelligence Activities, December 4, 1981, (As Amended by Executive Orders 13284 (2003), 13355 (2004) and 13470 (2008)). <https://www.cia.gov/about-cia/eo12333.html#table-of-contents>, 26.6.2019.

¹⁴⁰ Државни секретар у Влади САД први је човек министарства спољних послова (Стејт департмент).

¹⁴¹ Заповедник главног штаба америчке војске „делује у складу са овлашћењима, упутствима и под контролом председника САД и министра одбране у обављању следећих послова... помоћ председнику и министру одбране у остваривању стратешког правца деловања оружаних снага.” Види National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2017, Public Law 114-328-DEC. 23, 2016. Sec. 921.

¹⁴² The President of the United States, Executive Office, National Security Council. <https://www.whitehouse.gov/nsc/>, 25.6.2019.

¹⁴³ Види регионалне канцеларије: US Department of State, Bureaus and Offices, Political Affairs. <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-political-affairs/bureau-of-south-and-central-asian-affairs/>, 21.6.2019.

¹⁴⁴ FM 3-18, p. 5-1.

конкретизацију стратегије одбране. Заповедници сваког вида војске доносе стратегије које се односе на њихове линије рада, а свака од њих мора да буде у складу са стратегијом коју је донео заповедник Здруженог штаба. Заповедник Здруженог штаба одговоран је министру одбране, док су заповедници видова војске одговорни заповеднику Здруженог штаба. Здружени штаб активности оружаних снага на глобалном плану спроводи преко шест здружених команди за војне области.

У свакој географској области постоји Команда војне области (Geographical Combatant Command, у даљем тексту: GCC), а при команди и посебна команда за специјалне снаге (Theater Special Operations Command, у даљем тексту: TSOC). Заповедници војних области директно су одговорни председнику САД и министру одбране за извршавање стратегије националне безбедности и стратегије одбране које проистичу из утврђених националних политичких циљева у области за коју су надлежни и старају се да се сви војни и цивилни послови одвијају у складу са стратешки постављеним циљевима. У остваривању тих циљева укључене су и специјалне снаге, али се руковођење и контрола таквим снагама врши у складу са ланцем командовања специјалним снагама.¹⁴⁵ Када председник САД или министар одбране одобре војну интервенцију, заповедник GCC у чијој се области интервенција спроводи, дужан је да предузме мере и активности на организацији и координацији активности са активностима коалиционих партнера и других владиних агенција на терену.

Кроз састав и надлежност Савета за националну безбедност обезбеђује се интеграција свих ресора важних за остваривање националне безбедности на стратешком плану, врши њихова координација на нижим нивоима и постиже садејство на плану реализације војних и невојних мера од стране државних органа, недржавних актера, коалиционих партнера и савезника који делују самостално, у коалицији са САД или кроз међународне организације. Истраживањем учешћа САД у Сирији, Ираку и другим ситуацијама утврђени су сви фактори на основу којих се може тврдити да предузете мере против поменутих држава имају обележја хибридног ратовања.

Поред суштинских карактеристика, издвојене су и додатне карактеристике и принципи који се могу наћи и код других концепата:

1. *Сразмерност и економичност употребе снага*: Врсте активности условљене су конкретном ситуацијом, а обим, интензитет и начин спровођења одређени су

¹⁴⁵ Више о томе види у: FM 3-18, р. 5-2.

отпором противника. У том смислу хибридно ратовање нема унапред одређен садржај, а обим и интензитет активности зависе од поменутог отпора, а тиме и компоненте које ће бити укључене у савладавање отпора. Како ће отпор бити савладан и којим средствима зависи од случаја до случаја. Принцип економичности налаже да се циљеви остварују сразмерним напрезањем односно довољном силом. Већи отпор значи и већу силу, која може укључити све, од грађанских немира до отворене интервенције;

2. *Свеобухватност*: У зависности од отпора који треба савладати на што ефикаснији и јефтинији начин, супротстављања се могу јавити у сфери културе, уметности, језика, историје, пропаганде и другим областима којима се посредно еродира отпорна моћ противника, све до оружане агресије као најдрастичнијег начина савладавања отпора;
3. *Флексибилност*: Средства која се користе лако је заменити у случају да је остварен тактички успех односно ако је употребљени начин неефикасан;
4. *Стање сталног рата*: Примена хибридног ратовања значи да су границе између рата и мира тешко одредиве због чињенице да стално и у свим областима друштва могу да се јаве супротстављања која постају видљива онда када настане разлог или повод за оружану интервенцију. У том смислу оружани сукоби само су видљива ескалација сукоба који траје дуже време;
5. *Користићење легалних и нелегалних средстава*: Изазивање грађанских немира у другој држави, убацивање терористичких или каквих других група којима се у задатак ставља да изазивају насиље и хаос, па све до оружане агресије представљају активности које су забрањене међународним правом и поводом којих постоје осуђујуће пресуде међународних судова. С друге стране пропаганда и ширење дезинформација нису забрањене активности;
6. *Усмереност ка грађанима односно друштву*: Већина активности које су предузете усмерене су против друштвене основе у намери да противнику буде ослабљена воља и морал да се брани, због чега приоритетни субјекти преко којих се предузимају активности постају медији, ОЦД, политичке партије, међународне организације, транснационалне корпорације и др.;
7. *Примењивост хибридног ратовања на свим организационим нивоима*: Хибридно ратовање може бити присутно на свим нивоима, почев од државног до међународног нивоа, односно на тактичком, оперативном, координирајућем и стратегијском нивоу и

8. *Усмереност активности против непријатеља, али и према сопственим грађанима:* Хибридно ратовање као комплексна и сложена делатност уз слабење противника, подразумева јачање сопствене моћи кроз пропаганду и дезинформисање на основу којих се легитимишу одлуке на унутрашњем и међународном плану и остварује унутрашња политичка хомогеност.

6. Тероризам и хибридно ратовање

Тероризам може бити вишеструко експлоатисан у сврху хибридног ратовања, а на то највише утиче његова политичка природа. „Политичко“ је у тероризму присутно код мотива и циља насилног акта, али и код одлуке да се мотив и циљ поводом којих је изведен насилни акт квалификују као политички. Припадници организација и група који врше насиље не виде себе као терористе, већ као борце за слободу, већа политичка и грађанска права, другачије друштвене односе и сл. Њихов мотив јесте усмерен ка остваривању политичког циља, али тероризма нема без одлуке власти или неког другог ауторитета (Савет безбедности на пример) да је то насиље тероризам односно терористички акт. У том смислу одлука власти конституише насилни акт у терористички акт и таква одлука по правилу треба да буде дефанзивног карактера јер се њоме настоји делегитимисати насиље које је усмерено против поретка.

У зависности од мотива да се насилни акт квалификује као терористички можемо говорити о „правој“ политичкој одлуци и политизованој одлуци. Обе врсте одлука су политичке по својој форми и ауторитету који их доноси. Оно што их разликује јесте мотив који је у првом случају заштита јавног интереса, а у другом партикуларни интерес владајуће елите на унутрашњем плану односно државе или групе држава на међународном плану којом делегитимизују противнике. „Сматрајући то претњом по себе (и/или државу), политичка власт увек жели да епитет *тероризам* или *терориста* припише политичком противнику ради делегитимисања његове политичке идеје и њега самога. Из тога даље следи да су у пракси квалификовани као терористички акти и она понашања која то по теоријским критеријумима нису. На тај начин квалификација терористичког акта постаје офанзивно политичко средство лишено научног утемељења.“¹⁴⁶

У таквим околностима тероризам почиње да егзистира као офанзивно политичко средство хибридног ратовања, при чему се негативна конотација тероризма експлоатише на два начина. Прво, тероризам постаје политичка оцена нечијег деловања

¹⁴⁶ Љубомир Стајић, Владан Мирковић, Нова улога тероризма данас, рад ће бити објављен у другој свесци Зборника радова Правног факултета у Новом Саду (2/2021).

без обзира на природу тако означене активности. Друго, тероризам се употребљава као насилно политичко средство које, у зависности од интереса онога ко цени одређено понашање, неће у свакој ситуацији бити означено као тероризам, већ понекад и као легитиман облик политичке акције.¹⁴⁷ Сурогат снаге квалификују се као терористи „ради вршења насиља којим се стварају услови за извођење политичких преврата, услови за војну интервенцију или политичко посредовање у решавању кризе или којим се ствара страх који служи као притисак на државе да воде кооперативну политику са хегемом или да траже од њега заштиту и подршку.“¹⁴⁸ Уколико држава која предузима хибридно ратовање жели да од сурогат снага створи политичке партнере односно носиоце политичких промена које су компатибилне са њеним интересима, онда сурогат снаге квалификује као борце за слободу.

У складу са претходно изнетим могућностима експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања изведена је подела на политизоване одлуке којима се делегитимишу супротни интереси и оне којима се легитимишу сопствени. Политизоване одлуке којима се делегитимишу супротни интереси су оне одлуке којима носиоци одлучивања квалификују противнике као терористе, а њихове активности као тероризам или финансирање тероризма. Политизоване одлуке којима се легитимише сопствено понашање могу се поделити на позитивне и негативне. Негативне одлуке су оне код којих изостаје оцена „терористи“, „тероризам“, „спонзори тероризма“ упркос томе што се, објективно гледано, ради о тероризму или финансирању тероризма. Позитивне одлуке су оне код којих је оцена „терористи“, „тероризам“, „спонзори тероризма“ стављена, али не због испуњавања критеријума, већ ради легитимизације сопствених мера на унутрашњем и међународном плану. Класификација политизованих одлука послужила је да се идентификују модели експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања.

7. Закључак

Хибридно ратовање први је поменуо Роберт Вокер 1998. године и њиме означио сложеност оружаних борби у којима се користе конвенционалне и специјалне снаге са намером да се њиховим синергијским дејством савлада отпор непријатеља. Терористички напади из 2001. године променили су дотадашњи научни дискурс у

¹⁴⁷ Види у Vladan Mirković, Terrorism as a Means of Hybrid Warfare; In: Thematic conference proceedings of international significance [Elektronski izvor]. Vol. 2 / International scientific conference "Archibald Reiss Days"; [editor-in-chief Darko Simović], Belgrade, Academy of Criminalistic and Police Studies, 2018, pp. 357-369.

¹⁴⁸ Ibidem.

смислу да је доминантна парадигма оружаних сукоба постала сукоб између развијених држава и недржавних актера и тзв. пропалих држава чијом се инфраструктуром служе недржавни актери да угрозе стабилне и напредне државе. Побуњеничка и терористичка кампања у Авганистану (од 2001. године), Ираку (од 2003. године) и рат између Хезболаха и Израела (2006. године) били су кључни догађаји којима су аутори потврђивали исправност постављене хипотезе. Међутим, са променама на геополитичком плану и интервенцијом Русије у источној Украјини и на Криму, у јавном дискурсу, који је доминантно прозападни, Русија и друге државе постају главни носиоци хибридног ратовања.

Хибридно ратовање у том смислу прошло је кроз три фазе у својој еволуцији, али на начин да су се схватања хибридног ратовања из претходне фазе увек јављала у наредној, унесећи додатне нејасноће у концепт који је упркос великом интересовању аутора и даље недовољно одређен. Експанзија радова на ову тему није довела до обликовања целовитог и јасног става из разлога што је дискурс о хибридном ратовању постао добар начин да се изврши делегитимизација противника с обзиром на то да се хибридно ратовање доминантно третира као облик угрожавања. Ипак, независно од политичких, професионалних и идеолошких опредељења аутора, свим дефиницијама и приступима заједничко је да хибридно ратовање представља јединствен начин ратовања у коме је садржано више појединачних начина које реализују субјекти интегрисани у децентрализовану мрежу субјеката.

Методом анализе и компарације утврђено је да садржај хибридног ратовања и субјекти који реализују садржај нису суштинска одлика хибридног ратовања, већ основа из које се могу извести закључци о условима под којима се комбинација појединачних начина ратовања назива хибридним ратовањем. Методом индукције утврђени су следећи услови: 1. Потребно је да се ради о два или више начина ратовања који су суштински различити, али међусобно компатибилни због чега и постоји сврсисходност њиховог комбиновања и 2. Потребно је да појединачне начине ратовања примењују два или више суштински различитих субјеката повезаних у јединствену структуру. Даље следи да је хибридно ратовање такав начин ратовања у коме безбедносни менаџмент интегрише у јединствену делатност различите, али међусобно компатибилне појединачне начине ратовања који се реализују преко децентрализоване мреже субјеката различитог нивоа, статуса и функције. На крају, утврђено је да синергијски ефекат који утиче на стварање јединствене структуре и квалитативно новог начина ратовања представља последицу кумулативног дејства равноправног значаја

државних и недржавних субјеката који потичу из свих области друштвеног живота који су интегрисани у јединствену структуру под утицајем савремене технологије која омогућава централизовано управљање и руковођење овом сложеном структуром.

Избор појединачних начина ратовања који се комбинују у хибридном ратовању одређени су политичким циљем и сврхом, али и проценом о успешности појединачних начина ратовања у конкретном случају. Запажено место у одређењима хибридног ратовања има тероризам као сложени облик политичког насиља чија политичка детерминисаност га чини једним од идеалних средстава хибридног ратовања. Одлука о томе ко је терориста и шта је тероризам у контексту хибридног ратовања представља офанзивно средство делегитимисања противника, стварања страха и притиска у домаћој јавности и међу партнерима. У време општег важења људских права и слобода квалификације „спонзор тероризма“ или „терористичка организација“, поред моралних осуда, производи велике политичке, економске, безбедносне, социјалне и друге последице. Наведене последице, заједно са другим облицима притисака могу принудити државу или организацију према којој су предузети на политичке уступке. У исто време страх од тероризма који финансира нека држава или спроводи терористичка организација експлоатише се и у домаћој јавности и међу страним партнерима и савезницима на начин да се према њима врши латентан притисак да остваре компатибилност са политиком хегемона. Експлоатација тероризма на овакав начин на унутрашњем плану има обележја терора, јер је позиција власти злоупотребљена ради стварања и одржавања страха међу грађанима како би се њихово деловање усмерило у жељеном правцу.

Поред притиска путем наведених квалификација, тероризам се у сврху хибридног ратовања ефикасно користи и као политичко насиље које у зависности од конкретног интереса хегемона може бити квалификовано као тероризам или борба за слободу. У оним ситуацијама када је потребно створити кооперативног носиоца политичке власти и партнера преко кога хегемон остварује интересе сурогат снаге су представљене као борци за слободу. Тада се против постојеће легалне политичке власти спроводи насиље које би се теоријски могло квалификовати као тероризам, али из разлога политичке сврсисходности таква квалификација изостаје. Имајући у виду да мањи покрет не може остварити постављени циљ, хегемон кроз експлоатацију поменутог насиља сурогат снага настоји обезбедити што већи легитимитет сурогат снагама који би утицао на интензитет и масовност насиља. Обезбеђивањем легитимитета и међународне подршке стварају се услови да настане већи друштвени

покрет (побуна или грађански рат) којим би се извршио политички притисак, извршио политички преврат или извршила сецесија дела територије одређене државе. Сурогат снаге су у овом случају конципиране као трајнија структура којој је намена да на делу или целој територији одређене државе води кооперативну политику са интересима хегемона.

Циљ хегемона може бити и покретање, управљање и гашење политичких и безбедносних процеса у одређеном региону или држави због чега хегемон користи сурогат снаге квалификоване као терористичке организације да на терену створе чињеничну основу за политичке, војне и друге одлуке којима се остварују његови интереси. Тероризам као средство ратовања којим се ствара и експлоатише страх може утицати на понашање и одлуке друштвених група у нападнутој држави, непријатеље, али и на партнере и савезнике које је константно потребно држати у страху како би деловали у складу са интересима хегемона. Страх у друштвеној групи која је погођена насиљем утиче на њено мобилисање и деловање у жељеном правцу у смислу тражења помоћи од хегемона и/или мобилисања присталица различитих друштвених група у оружане формације које спроводе хегемонске интересе на терену. Партнери и савезници због страха од тероризма постају зависни од политичке, војне и друге помоћи хегемона, док на унутрашњем и међународном плану страх легитимише све врсте мера које хегемон предузима против представљеног противника.

ГЛАВА IV

МОДЕЛИ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ТЕРОРИЗМА У СВРХУ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА

1. Први модел – Тероризам у функцији делегитимисања непријатеља

После напада од 11. септембра 2001. године многе државе¹⁴⁹ и међународне организације¹⁵⁰ су у циљу сузбијања међународног тероризма почеле да објављују листе организација и лица осумњичених за вршење терористичких аката односно за подршку и помоћ извршиоцима. Према организацијама и лицима са листа примењују се економске и политичке санкције ради стварања притиска на њих да се одрекну тероризма односно да се потенцијални извршиоци и помагачи застраше и одврате од таквог понашања. САД су једина држава која, поред поменутих, има и Листу држава спонзора тероризма. Иако су једина држава са таквом листом, због ефеката санкција према државама са Листе и државама које сарађују са таквим државама, као и због глобалног политичког утицаја који САД имају у међународним организацијама, САД успевају да остваре велики утицај на политику знатног броја држава таквом праксом.

Према америчким законима, државни секретар до 30. априла подноси Конгресу Извештај о тероризму¹⁵¹ који се односи на претходну годину са освртом на оне државе и групе које по закону испуњавају услове да буду квалификоване као државе спонзори тероризма односно терористичке организације.¹⁵² Закони којима су прописани услови, процедура стављања и санкције због стављања на Листу држава спонзора тероризма (у даљем тексту: Листа спонзора) су: Закон о управљању извозом (Export Administration Act);¹⁵³ Закон о контроли извоза наоружања (Arms Export Control Act)¹⁵⁴ и Закон о

¹⁴⁹ Види листу терористичких организација Уједињеног Краљевства: Proscribed Terrorist Organisations https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/901434/20200717_Proscription.pdf, 3.6.2020.; Аустралије Listed Terrorist Organisations <https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/default.aspx> приступљено 3.6.2020. или Канаде Listed Terrorist Entities <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/ntnl-scrtr/cntr-trrrsm/lstd-ntts/crnt-lstd-ntts-en.aspx> 3.6.2020.

¹⁵⁰ Види листу терористичких организација ОУН United Nations Security Council Consolidated List <https://scsanctions.un.org/fop/fop?xml=htdocs/resources/xml/en/consolidated.xml&xslt=htdocs/resources/xsl/en/consolidated.xsl>, 3.6.2020. или ЕУ <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/terrorist-list/>, 3.6.2020.

¹⁵¹ До 2004. године извештаји су носили назив Patterns of Global Terrorism – Обрасци глобалног тероризма, а од 2004. године Country Reports on Terrorism – Извештаји о тероризму по државама.

¹⁵² Види листу држава односно терористичких организација на: <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/>, 5.3.2019.

¹⁵³ U.S. Export Administration Act of 1969, P. L. 91-184.

¹⁵⁴ Члан 40 забрањује државним органима САД, правним и физичким лицима продају оружја државама које „континуирано подржавају акте међународног тероризма“. „Arms Export Control Act“, P. L. 90-629, As Amended Through P. L. 115-232.

страној помоћи (Foreign Assistance Act)¹⁵⁵. На Листу спонзора државе доспевају ако по мишљењу Државног секретара „континуирано подржавају акте међународног тероризма”.¹⁵⁶

Стављање на Листу спонзора формални је аспект Првог модела и у исто време услов за предузимање санкција против такве државе. Санкције које се предузимају према државама са Листе спонзора обухватају: забрану пружања помоћи која се пружа државама у развоју према Закону о старој помоћи; забрану продаје оружја; одређена ограничења у вези извоза робе двоструке намене (роба која се може користити у цивилне и војне сврхе) и разна финансијска ограничења и санкције. Стављање на Листу спонзора повлачи и примену других закона који садрже санкције према оним државама које сарађују са државама са Листе спонзора у оним областима у којима су им САД наметнуле санкције. Тим другим законима предвиђене су мере које су усмерене ка јачању и стабилизацији режима и грађанског друштва и које су као такве намењене кооперативним државама.

У том смислу, амерички закони и одлуке поводом њих неформално имају обавезујућу (политичку, не и правну) снагу и ван територије САД због чега постају изузетно важан оријентир спољне политике сваке државе. Циљ санкција јесте да се путем политичке изолације оствари политичка, економска и социјална дестабилизација која би погодовала предузимању других оружаних и неоружаних мера против државе са Листе спонзора (политички преврати, војне интервенције и сл.). Последице које санкције имају треба да утичу и на друге државе да следе политику САД чиме САД обезбеђују проходност својих одлука и у унутрашњим политичким и правним системима других држава (нпр. изручење припадника оних организација и група које су на Листи Стејт департмента, увођење санкција државама према којима санкције предузимају и САД, замрзавање финансијских средстава таквих држава и организација, усклађивање правних прописа, закључивање билатералних споразума са САД и сл.). На крају, експлоатацијом страха од тероризма у државама које се налазе у непосредној близини држава спонзора врши се снажан притисак на њих да прихвате политичке, безбедносне и друге аранжмане са САД по којима постају зависне од политичке и економске помоћи САД. У исто време такве државе су охрабрене да предузму било које мере против држава са Листе спонзора и остану некажњене.

¹⁵⁵ Део 620A Prohibition On Assistance To Governments Supporting International Terrorism, говори о укидању помоћи државама са Листе спонзора. The Foreign Assistance Act of 1961, P. L. 87–195, As Amended Through P. L. 115–440, Enacted January 14, 2019.

¹⁵⁶ <https://www.state.gov/j/ct/list/c14151.htm>, 5.3.2019.

САД формално виде *ratio* одређивања неке државе као спонзора тероризма у следећем: „Одређивање неке државе као спонзора тероризма од стране САД и наметање санкција тој држави представља механизам који је усмерен ка изолацији држава које користе тероризам као политичко средство. Америчка политика настоји да створи притисак и изолује државе спонзоре тако да се те државе одрекну тероризма као политичког средства, обуставе подршку терористима и осуде терористе за почињена кривична дела. САД су посвећене да терористе и оне који их штите, позову на одговорност за нападе без обзира на то када су се они догодили... Државе које пружају уточиште терористима су као саизвршиоци који пружају склониште криминалцима.“¹⁵⁷ Међутим, ако би ово преформулисали у складу са стварним критеријумом стављања на Листу спонзора, формулација би гласила овако: Одређивање неке државе као спонзора тероризма од стране САД и наметање санкција тој држави представља механизам који је усмерен ка изолацији држава које *имају супротне политичке и безбедносне интересе у односу на САД*. Америчка политика настоји да створи притисак и изолује *некооперативне државе у намери да промене политичке приоритете и почну да воде политику која је компатибилна са интересима САД*. САД упорно настоје да казне све појединце, организације и државе које се понашају супротно ономе што се од њих очекује у Вашингтону.

„Пракса квалификовања држава као спонзора тероризма и примена санкција представља политички корисну, али правно неваљану праксу. Наиме, квалификовање држава као спонзора тероризма представља политички акт детерминисан интересима САД у свету. У том смислу санкције које примењују САД и њихови партнери и савезници према држави са Листе и које остављају неизбрисиве последице по друштво и државу у означеној држави, примењују се на основу дискреционе оцене органа извршне власти најмоћније државе света без преиспитивања у правом прописаној процедури од стране било које државе или међународне организације. Одлука је политичка, није утемељена у међународном праву и служи делегитимисању противничких интереса и легитимизацији сопствених мера на унутрашњем и спољном плану. У том смислу закључак је да оваква пракса квалификације државе као спонзора тероризма служи као офанзивно политичко средство у хибридном ратовању.“¹⁵⁸

¹⁵⁷ US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, Overview of State-Sponsored Terrorism, Patterns of Global Terrorism 2000, <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2000/2441.htm>, 2.3.2019.

¹⁵⁸ Љ. Стајић, В. Мирковић, 2/2021.

У табели која следи приказан је списак држава које су у периоду 1996-2019. године биле или су и даље на Листи спонзора тероризма коју објављује Стејт департамент у Извештајима о међународном тероризму.

Год/држава	Куба	Иран	Ирак	Либија	С. Кореја	Судан	Сирија
1996	+	+	+	+	+	+	+
1997	+	+	+	+	+	+	+
1998	+	+	+	+	+	+	+
1999	+	+	+	+	+	+	+
2000	+	+	+	+	+	+	+
2001	+	+	+	+	+	+	+
2002	+	+	+ 2002	+	+	+	+
2003	+	+		+	+	+	+
2004	+	+		+	+	+	+
2005	+	+		+	+	+	+
2006	+	+		+ 2006	+	+	+
2007	+	+			+ 2007	+	+
2008	+	+				+	+
2009	+	+				+	+
2010	+	+				+	+
2011	+	+				+	+
2012	+	+				+	+
2013	+	+				+	+
2014	+ 2014	+				+	+
2015		+				+	+
2016		+				+	+
2017		+			+ 2017	+	+
2018		+			+	+	+
2019		+ 2019			+ 2019	+ 2019	+ 2019

Табела – Листа држава спонзора тероризма (Листа спонзора), преглед за период 1996-2018¹⁵⁹

1.1. „Државе спонзори тероризма“

1.1.1. Исламска Република Иран

Иран је први пут стављен на Листу држава спонзора тероризма 1984. године, а у периоду који је обухватила анализа извештаја о тероризму (1996-2018), сваке године је идентификован као најактивнија држава спонзор тероризма. Према извештајима САД, Иран преко Иранске револуционарне гарде организује, обучава, наоружава, финансира и на друге начине помаже терористичке групе које делују против Израела. Ту се пре

¹⁵⁹ Табела је рађена на основу анализе доступних извештаја Стејт департамента о државама спонзорима тероризма у периоду 1996-2019. Извештаји доступни на <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/>, 28.6.2021.

свих издвајају Хамас (али и друге палестинске групе) и Хезболах у Либану. Иран је доведен у везу и са групама из Алжира које наводно обучава на својој територији. Као ретке позитивне ствари које су поменуте у извештајима наведене су саучешће иранског руководства због америчких жртава у Кенији и Танзанији (1999) и осуда терористичких напада у Луксору (Египат) за време месеца Рамазана, мада се то не узима као велика олакшавајућа околност. У исто време, врши се притисак и на све државе које одржавају добре односе са Ираном и организацијама које подржава Иран (пример Судана и Катара).

На унутрашњем плану, САД су замерале Ирану насиље које предузима према најјачој опозиционој групи у Ирану (Mujahedin-e Khalq – МЕК), коју су у међувремену и САД ставиле на Листу терористичких организација (на Листи у периоду 1997-2012), као и према Курдима и сунитској мањини у Ирану. Међутим, у Извештају специјалног известиоца Конгреса о стању у Ираку¹⁶⁰ говори се о томе да „Иран врши притисак на Маликија да преузме контролу над кампом 'Ашраф' где је око 3 500 припадника опозиционе МЕК под заштитом америчких снага иако су САД ову групу ставиле на Листу терористичких организација.“ Даље је утврђено да је америчка перцепција иранске опасности временом расла, јер је Иран повезан са нападима у Индији, Тајланду и Грузији, а амерички извори идентификују ирански утицај и у Средњој Азији, Африци и широм Залива, пре свега у Бахреину, где иранске власти помажу шиитским милицијама, а затим и Хутима у Јемену. Иранским обавештајцима приписани су покушаји атентата на саудијског амбасадора у САД; прогон опозиције у иностранству (конкретно се помињу покушаји убистава у Чешкој); фатва против писца Салмана Руждиа; док је у једном извештају наведено да су два иранска обавештајца протерана из Босне и Херцеговине.

Кључни догађаји за процену политичке кооперативности према САД били су напади на Њујорк и Вашингтон (2001) и агресија на Ирак (2003). Судаћи по извештајима, Иран нуди помоћ око евакуације америчких пилота са иранске територије и помоћ око стабилизације нове владе у Кабулу (2001), а ту је и декларативна подршка америчким напорима на стабилизацији ситуације у Ираку. Упркос томе, Иран и даље формално остаје главни спонзор тероризма, а извештаји показују да се америчка политика заоштрава према Ирану. Наиме, 2007. године Ирану се замера подршка

¹⁶⁰ Congressional Research Service - Report RL31339, Iraq: Post-Saddam Governance and Security, Kenneth Katzman, Specialist in Middle Eastern Affairs, January 14, 2009, p. 27-29. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL31339.pdf>, 19.5.2019.

Талибанима и подршка Ал Каиди, иако је до тада ирански однос према Авганистану оцењиван као позитиван. У исто време САД закључују да Иран преко Хезболаха фаворизује шиитске милиције у Ираку и на тај начин тамо покушава да направи „палестински модел” чиме се онемогућава одржива транзиција власти са коалиционих снага на новоизабране ирачке органе. Са Арапским пролећем, у Сирији започиње грађански рат, где Иран активно учествује и то према извештајима на више начина: активним учешћем официра Иранске револуционарне гарде на страни Башара ал Асада; слањем наоружања за сиријску војску; деловањем Хезболаха и регрутовањем шиитских милиција широм муслиманског света да ратују на страни Асада.

Од агресије на Ирак 2003. године у америчким доктринарним и стратешким актима претња од тероризма по националну безбедност САД конципирана је као употреба оружја за масовно уништење (ОМУ) од стране терориста којима помоћ пружају државе спонзори тероризма. Почев од извештаја из 2004. године поседовање и/или коришћење ОМУ једна је од основних карактеристика која се приписују свим државама спонзорима тероризма, а посебно Ирану. Штавише, ирански нуклеарни програм постаје једна од главних преокупација америчке спољне и безбедносне политике. Још једна опасност која према извештајима долази од Ирана јесте развијени програм за сајбер нападе који је наведен у извештајима за 2016. и 2017. годину. Ирану је замерена и недоследна примена мера у области спречавања прања новца и финансирања тероризма. С обзиром на то да је у извештају америчких власти о нападу на Њујорк и Вашингтон¹⁶¹ злоупотреба финансијског система наведена као једна од слабости због које су се напади догодили, свака држава која не примењује америчке стандарде постаје потенцијална држава спонзор тероризма.

Експлоатација страха од тероризма подржаног и усмераваног од Ирана врши се ради управљања политичким и безбедносним процесима на подручју Блиског истока и Каспијског басена (Кавказа и централне Азије) путем стварања економске и политичке зависности држава које су у суседству Ирана. Улога Ирана у овом делу света је од велике важности због чега је и представљена опасност од Ирана велика. Штавише, једно време Иран је био кључни савезник САД и Велике Британије, а за време Хладног рата Иран је имао изузетну улогу као део политике обуздавања и природни продужетак копнене баријере према СССР ради спречавања СССР да изађе на јужна мора. У том смислу, подржавање династије Пахлави у Ирану у то време било је од виталног

¹⁶¹ Види “The 9/11 Commission Report”, <https://www.9-11commission.gov/report/>, 4.3.2019.

националног интереса за САД. Међутим, политички преврат 1979. године означио је велику политичку промену, па је Иран формално постао највећи непријатељ САД у овом делу света. Упркос декларативно непријатељском односу, иранска револуција произвела је, са становишта америчких политичких интереса, позитивне ефекте: претња од Ирана као државе која организује политичке преврате у корист шиитске верске заједнице створила је страх међу сунитским, претежно монархистичким, режимима што је довело до стварања политичке, економске и одбрамбене зависности у односу на САД.

Након револуције, Иран активно почиње да делује на ширењу шиитског учења ислама, па се и шиитске заједнице у региону идентификују са Ираном као непријатељским фактором преко кога Иран остварује свој утицај. У том смислу Иран постаје држава спонзор тероризма, а све организације и групе које примају помоћ од Ирана постају терористичке организације. Један од најјачих утицаја Ирана је у Сирији где алавити као шиитска секта која је мањинска у Сирији имају политичку власт. Иран има интерес да се у Сирији одржи Асад јер тиме спречава сопствену изолацију у веома осетљивом региону, а у исто време спречава да се насиље и политички преврати дешавају на иранској територији. Отуда Иран преко Иранске револуционарне гарде и Хезболаха помаже Асаду да се одржи на власти. Поред шиита, опасност од сецесије Курда чине другу тачку везивања Ирана и Сирије, а у исто време то је тачка везивања и са Турском која је у великој мери незадовољна америчком подршком Курдима у Ираку. Утицај Ирана видљив је и у Авганистану где Иран подржава шиитску мањину (10-15% шиита) која је противник Талибана, па је у периоду од 2001. године Иран уложио близу 500 милиона долара у суседну провинцију Херат која је насељена шиитима.

Страх од заједничког непријатеља навела је сунитске режиме на Блиском истоку да у Ријаду 1981. године оснују Савет за сарадњу држава Залива¹⁶² чији је главни циљ „остваривање јединства међу чланицама, заснованом на заједничким циљевима и сличним политичким и културним идентитетом”, а који чине Бахреин, Катар, Саудијска Арабија, Оман, Кувајт и Уједињени Арапски Емирати. Друга последица страха од Ирана су билатерални војни и политички споразуми које су САД закључиле са заливским државама, а који им омогућавају да контролишу регион. Бахреин као мала заливска држава идеално је место где је могуће експлоатисати страх од Ирана. Наиме, непосредна близина Ирана и 60% шиитског становништва које је у опозицији сунитима

¹⁶² Gulf Cooperation Council – International Organization. <https://www.britannica.com/topic/Gulf-Cooperation-Council>, 20.5.2019.

представља велику опасност за политичку власт сунитске породице Калифа. Партнерство са САД омогућило је да се социјални и економски протести из 2011. године, који су били наставак народног бунта изазваног Арапским пролећем, представе као политички мотивисани немири организовани и подржани од стране Ирана. Као резултат експлоатације страха од Ирана, САД су са Бахреином потписале војни споразум о седишту Пете америчке флоте и већи број политичких споразума који су Бахреин учинили великим корисником финансијске помоћи која долази из Вашингтона.

Уједињени Арапски Емирати (УАЕ) су у спору са Ираном поводом суверенитета над Тунб острвом и острвом Абу Муса у Персијском заливу. Иран је преузео контролу над острвима за време владавине шаха Резе, због чега САД упркос томе што подржавају УАЕ, не заузимају став поводом суверенитета над острвима. Што се тиче националне и верске структуре треба рећи да је од укупне популације УАЕ само 15% држављана и да су то углавном Арапи. Од укупне популације УАЕ 11.6% су Арапи док су остало досељеници из Индије, Бангладеша, Пакистана и других држава. Званична религија је ислам (76%, од чега су већина сунити).¹⁶³ УАЕ су политички и војно зависни од САД које слободно могу да користе капацитете луке Џебел Али и ваздухопловне базе Ал Дафра за војне потребе. Поред тога, УАЕ кроз војно партнерство са Саудијском Арабијом које је формално усмерено против Ал Каиде на Арабијском полуострву, јачају своје присуство на Рогу Африке где су изградили базе у Етиопији и Сомалији.¹⁶⁴ Због стратешки важне позиције УАЕ, САД имају интерес да експлоатишу страх од Ирана у вези поменутих острва и присуства шиита у УАЕ ради јачања војног и политичког партнерства као ефикасног начина да се Иран политички и економски изолује.

У једном Стратфором извештају¹⁶⁵ указано је да је интерес САД на Блиском истоку одржавање антагонизма између Ирака и Ирана. Антагонизам између Ирана и Ирака продубљен је због рата (1980-1988) у коме је Ирак био јавни корисник америчке помоћи, док је Иран снабдеван тајним програмом наоружавања преко Израела. Програм

¹⁶³ CIA - The World Factbook, United Arab Emirates. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>, 20.5.2019.

¹⁶⁴ Eleneora Ardemagni, The UAE's security-economic nexus in Yemen, Carnegie Endowment for International Peace, July 18, 2018.

¹⁶⁵ Стратфор је једна од водећих светских компанија која се бави проучавањем и анализом бројних сегмената друштвеног живота, при чему су корисници информација многи државни органи, између осталих и САД. Geopolitical Weekly: Three Points of View: The United States, Pakistan and India, <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1168840>, 24.3.2019. Оригинални извор: <https://worldview.stratfor.com/article/three-points-view-united-states-pakistan-and-india>, 24.3.2019.

тајне испоруке наоружања према истрази Конгреса¹⁶⁶ датира из 1985. године, мада се у самом извештају помиње и податак да су либанске новине износиле чињенице о наоружавању Ирана још 1981. године. Откривање продаје оружја постало је познато као афера Иран-Контра. Након америчке окупације Ирака, према извештају специјалног известиоца Конгреса,¹⁶⁷ Иран је охрабривао „све шиитске фракције у Ираку да сарађују у политичком процесу којим су руководиле САД, с обзиром на то да би број шиита у Ираку (око 60% становништва) гарантовао доминацију шиита у влади.” Ова процена испоставила се као тачна с обзиром на то да је на изборима 2005. године успостављена влада са Нури ел Маликијем као премијером. Малики и други шиитски политички представници су за време владавине Садама Хусеина време проводили у Ирану и Сирији, па се могло очекивати да ће представљати проирански политички блок у Ираку. Међутим, формирање шиитске власти у Ираку послужило је да се створи страх међу сунитима да ће бити политички маргинализовани и да се испровоцира њихово политичко ангажовање које је требало да ограничи шиитски (проирански) утицај у Ираку. Случајеви Сунитског буђења из 2006. године и Исламске државе из 2011. године представљају последице експлоатације шиитско-сунитске нетрпељивости у Ираку.

У Каспијском басену у коме је интерес САД више него присутан из енергетских и геостратешких разлога, САД настоје да сузбију утицај Ирана у Азербејдану који је претежно насељен шиитима (96,9% становништва су муслимани од чега је велика већина шиита), али су они турског порекла, док је држава секуларна. Партнерство са Азербејданом требало би да искључи енергетски монопол Русије и Ирана због чега Азербејдан постаје стратешки партнер САД у овом осетљивом делу света.¹⁶⁸ С друге стране, Азербејдан види корист у сарадњи са САД због политичке подршке око Нагорно Карабаха, области која је део Азербејдана, али која је већински насељена православним Јерменима којима помаже Иран као исламска држава.¹⁶⁹ САД виде у

¹⁶⁶ Report of the Congressional Committees Investigating the Iran-Contra Affair, Washington 1987. <https://archive.org/stream/reportofcongress87unit#page/n7/mode/2up>, 12.9.2019.

¹⁶⁷ Congressional Research Service Report RL33793 Iraq: Regional Perspectives and U.S. Policy Christopher M. Blanchard, Coordinator, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division December 1, 2008. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL33793.pdf>, 19.5.2019.

¹⁶⁸ Adelle Nazarian - Azerbaijan: A Key Piece In The Shifting Puzzle Of America's Strategic Alliances – Analysis, Eurasia Review, July 12, 2019. <https://www.eurasiareview.com/12072019-azerbaijan-a-key-piece-in-the-shifting-puzzle-of-americas-strategic-alliances-analysis/>, 12.9.2019.

¹⁶⁹ CIA - The World Factbook, Azerbaijan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>, 20.5.2019.

томе начин да Иран дестабилизује Азербејџан¹⁷⁰ и прошири утицај на Кавказу међу муслиманима.

1.1.2. Сирија

Сирија представља државу којом управља шиитска мањина (алавити) и преко које Иран врши утицај на Либан и Палестину. У извештајима о спонзорима тероризма, сиријске везе са Техераном идентификују се као опасне, а констатује се да Иран преко Сирије користи Хезболах за угрожавање мира и безбедности Либана и Израела. Према стручњацима за Блиски исток, није јасно и сигурно колико Сирија утиче на Хезболах, а колико им се само поистовећују интереси. Имајући у виду да се таква политика према Палестини и Либану директно супротставља америчкој политици на Блиском истоку јасно је зашто је Сирија квалификована као држава спонзор тероризма. Сирија је означена као држава спонзор тероризма још 1979. године, али је у извештајима истакнуто да Сирија није била директно укључена у организовање и планирање терористичких напада од 1983. године.

У извештајима се отворено говори о томе да између Сирије и САД постоји суштинска разлика у погледу перцепције ситуације у Палестини, Либану, а касније и у Ираку. САД замерају Сирији што деловање Хезболаха, Хамаса и других палестинских група и шиитских милиција у Ираку посматра као легитимно право на отпор тих група „терористичкој држави” Израел односно америчкој окупацији Ирака, због чега Сирија пружа помоћ и подршку тим групама почев од пружања уточишта, преко наоружавања до уступања сопствене територије за извођење напада на Израел. Долина Беко у Либану која је била под контролом сиријске војске, сматрана је главним упориштем антиизраелских група. У извештају од 2010. године отворено је речено да Сирија има законе, али само на папиру и да их користи ради прогона група које су против режима и државе. Након избијања грађанског рата у Сирији, оцена сиријских власти да је оно што је Запад називао „умерена опозиција” заправо скуп терористичких група у више наврата је наведено као пример погубне и погрешне политике сиријске владе.

У исто време у извештајима се могу наћи похвале због учешћа Сирије у регионалним споразумима са Јорданом, Турском и Израелом у циљу сузбијања тероризма; затим је истакнуто да је Сирија осудила нападе на Њујорк и Вашингтон и пружала подршку у рату против тероризма. Извештај Обавештајног одбора америчког

¹⁷⁰ Congressional Research Service Report RL32048 Iran: U.S. Concerns and Policy Responses Kenneth Katzman, Specialist in Middle Eastern Affairs December 31, 2008. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL32048.pdf>, 19.5.2019.

Сената ¹⁷¹ из децембра 2014. године открива да су сиријске снаге примењивале „унапређене истражне технике” (различите облике мучења и нехуманог поступања) у циљу добијања информација које би САД користиле у борби против тероризма. Према извештајима, сиријске снаге су у првим годинама окупације Ирака савесно контролисале границу према Ираку и спречавале прелазак бораца из једне у другу државу. Уз то, као позитивне ствари у вези Сирије наводи се да од 1983. године није било терористичког напада који би могао бити приписан активној или пасивној подршци сиријских снага безбедности, те да је од тада сиријска влада у више наврата обавештавала САД да према америчким грађанима и имовини не сме бити напада. Штавише, у извештајима су поменути и напади на америчке интересе у Сирији који су спречени благовременим деловањем сиријских безбедносних снага. Као позитивна страна сиријске политике истакнут је споразум са Турском из 1999. године на основу кога се мења однос према Курдима и подржава Турска у сузбијању тероризма РКК.

Као и у случају Ирана, америчка реторика у вези Сирије мења се током 2006-2007. године. У извештајима је констатовано да тада долази до прекида формалне сарадње, али да Сирија и даље пружа подршку у рату против тероризма и нормализацији стања у Ираку. Међутим, већ 2008. године говори се о томе да је сиријска подршка нормализацији стања у Ираку само декларативна, а 2009. године признаје се да је граница према Ираку јака, али да се ипак користи за дестабилизацију Ирака. У извештају који се односи на 2013. годину тврди се да Асад толерише присуство Ал Каиде и омогућава прелазак њених припадника у Ирак. Као наводни доказ за повезаност Сирије са тероризмом у једном од извештаја изнета је тврдња да Исламска држава користи територију Сирије да покрене нападе у региону. Међутим, у извештају није било говора да су ти напади усмерени против сиријске владе на чијој територији је Исламска држава прогласила калифат. Смисао довођења у везу Асада и Сирије са Ал Каидом и Исламском државом исти је као и у случају Ирана, а то је делегитимизација режима и оправдање подршке насиљу које САД организују и усмеравају против Сирије.

Сирија је још од 2004. године, заједно са другим државама спонзорима тероризма, доведена у везу са ОМУ на начин да постоји могућност да се преко Сирије обезбеди такво оружје и преда терористима. Уопштена формулација о умешаности Сирије у пролиферацију ОМУ прерасла је у тврдњу о континуираном коришћењу

¹⁷¹ Види: Senate Select Committee on Intelligence, Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program, Declassification Revisions December 3, 2014.

биолошког и хемијског оружја против цивила за време грађанског рата, упркос Женевском договору о уништавању постројења и складишта таквог оружја под међународним надзором. У извештајима пише да америчке снаге немају тачне податке, али да процењују да се из године у годину сиријске снаге служе овом врстом оружја против цивила. Оптужбе против Сирије за поседовање и коришћење ОМУ конструисане су ради стварања и експлоатације страха од Сирије и свих група са којима има сарадњу (Хамас, Хезболах и др.) На крају, као недостатак сиријске власти наведен је неадекватан финансијски систем који у преко 70% трансакција подразумева готовину. Такав недостатак контроле узрокован непримењивањем строгих стандарда у области прања новца и спречавања финансирања тероризма погодује „хавали” као веома заступљеном начину финансирања тероризма у муслиманском свету.

Вишедеценијске санкције, политички притисак на Сирију и коришћење тероризма против сиријске владе довели су до грађанског рата. Према проценама Церемија Шарпа¹⁷², известиоца пред Одбором за спољне послове, одбрану и трговину, несагласност друштвене структуре са структуром политичке власти виђена је као слабост сиријског друштва која ће у случају слабљења централне власти довести до сукоба између алавита и сунита. У време политичког притиска изазваног Арапским пролећем, а непосредно пред грађански рат, у Сирију су стигли припадници Ал Каиде из Ирака, Пакистана и Авганистана. Погоршање економског и социјалног стања због санкција и иницирање тероризма довело је до грађанског рата. Грађански рат води се (избио у граду Хомсу који је већински сунитски) између алавита којих има око 12 % и који су држали кључне позиције у власти, сунита који чине већину са око 70 % и Курда који су на северу тражили самосталност територија на којима живе. Да процена Церемија Шарпа заправо представља план деловања против Сирије и да долазак терориста у Сирију није случајност, индиректно је потврдио командант америчких специјалних снага генерал Томас¹⁷³, који је ствари посматрао из своје перспективе. На безбедносном форуму у Аспену изјавио је да где год да се појави радикална идеологија и Ал Каида, ту су и они (САД – прим. аут.).

¹⁷² Види: Congressional Research Service Report RL33487 Syria: Background and U.S. Relations Jeremy M. Sharp, Foreign Affairs, Defense and Trade Division May 1, 2008. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL33487.pdf>, 21.5.2019.

¹⁷³ Види: The Aspen Institute, Aspen Security Forum 2017, SOCOM: Policing the World, July 21, 2017. Transcript.

У току грађанског рата „под окриљем арапских и западних држава основане су Сиријска национална коалиција и Слободна сиријска војска”¹⁷⁴ које су требало да постану виши политички и војни ауторитет за све сунитске опозиционе побуњеничке (терористичке) групе у намери да се оствари боља координација активности и олакша слање помоћи од арапских и западних држава. САД су отворено помагале и Курде који су били организовани у Сиријске демократске снаге. Америчко учешће у рату у Сирији могуће је посматрати кроз активности три органа извршне власти. На терену, америчке специјалне снаге из SOCCENT – а на прикривен, тајан, а некад и отворен начин утицале су на организацију и борбену способност ове две фракције побуњеника. Затим, ЦИА је започела тајни програм¹⁷⁵ организовања, финансирања и обуке одабраних припадника сиријске опозиције током 2012. године, да би у јулу 2012. године Министарство финансија САД дозволило¹⁷⁶ Сиријској групи за подршку (америчка невладина организација са седиштем у Вашингтону) пружање логистичке и финансијске помоћи Слободној сиријској војсци. Званични програм помоћи Конгрес је одобрио 2014. године¹⁷⁷ када су Законом о буџету одобрена материјална средства и употреба америчких војних специјалних снага¹⁷⁸ ради обуке побуњеничких група у Сирији. Стејт департмент је, као носилац дипломатских активности, у току целог рата пружао

¹⁷⁴ Види: The Al-Nusra Front (Jabhat al-Nusra),” The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, Israeli Intelligence & Heritage Commemoration Center, September 23, 2013. p. 17.

¹⁷⁵ У том смислу види: De Young, Karen and Liz Sly. 2012. “Syrian Rebels Get Influx of Arms with Gulf Neighbors’ Money, US Coordination.” The Washington Post, May 15. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/syrian-rebels-get-influx-of-arms-with-gulf-neighbors-money-us-coordination/2012/05/15/gIQAds2TSU_story.html, 19.8.2019; Mark Hosenball, Exclusive: Obama authorize secret U.S. support for Syrian rebels, Reuters, August 1, 2012. <https://www.reuters.com/article/us-usa-syria-obama-order/exclusive-obama-authorizes-secret-u-s-support-for-syrian-rebels-idUSBRE8701OK20120801>, 20.6.2019; Rozen, Laura: “US Authorizes Financial Support For the Free Syrian Army.” Online News. *Al-Monitor*. July 27 2012. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2012/al-monitor/us-authorizes-financial-support.html>, 19.8.2019; Mark Mazzeti, Adam Goldman and Michael S. Schmid, Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria, The New York Times, August 2, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/middleeast/cia-syria-rebel-arm-train-trump.html>, 20.6.2019; The Aspen Institute, Transcript, p. 12.

¹⁷⁶ Rozen, Laura. 2012. “US Authorizes Financial Support For the Free Syrian Army.” Online News. *Al-Monitor*. July 27. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2012/al-monitor/us-authorizes-financial-support.html>, 19.8.2019.

¹⁷⁷ У том смислу види: Continuing Appropriations Resolution, 2015. 113th Congress Public Law 113-164. Approved September 19, 2014. <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-joint-resolution/124/text?overview=closed>, 20.6.2019. Према медијским натписима за програм је одвојено око 500 милиона долара. Види Ian Black, US axes \$500m scheme to train Syrian rebels, The Guardian, 9 October 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/09/us-to-axe-5-scheme-train-syrian-rebels-nyt>, 20.6.2019.

¹⁷⁸ Према писању сиријских медија, „милитанти у Сирији деловали су под командом америчких службеника из Ирака уз директну подршку америчке администрације и неколико суседних држава.” Види о томе у: “Terrorism in Syria Under the Command of US General Cleveland”, Text of report by Syrian government-owned newspaper Al-Thawrah website on 5 December, Al-Thawrah website, Damascus, in Arabic 5 Dec 11. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/204471>, 23.4.2019.

политичку подршку тзв. „умереној сиријској опозицији“ и Сиријским демократским снагама у североисточном делу Сирије.

На крају, изведен је закључак да су САД експлоатисале статус Сирије као државе спонзора тероризма да би извршиле политички и војни притисак и на режим у Сирији, али и на суседне државе које су и саме оптерећене проблемом тероризма на својој територији (Турска, Либан и Јордан). Сиријски режим оцењен је као кооперативан у већем делу периода на који се извештаји односе што упућује на закључак да је Сирија непотребно на Листи спонзора тероризма. Међутим, сиријски режим био је, због стављања на Листу, под константним притиском због кога су сиријске власти и чиниле бројне уступке у корист америчких интереса. Вештачки направљена веза Сирије са Ал Каидом и Исламском државом која је супротна чињеницама и односима на терену помогла је да се одржи представа о Сирији као спонзору тероризма. Статус Сирије експлоатисан је и у намери да се одржава страх од курдског сепаратизма у Турској која је добијала подршку за решавање тог проблема у границама Турске само као амерички савезник. Сирија као заштитник палестинских организација увек је деловала претеће и по интересе Јордана, Либана и Израела који су због тога увек зависили од америчке помоћи. У тренутку када Турска почиње више да сарађује са Русијом и када у државама Блиског истока шиитски утицај постаје доминантан (Иран, Ирак, Либан, Хамас као сунитска организација подржана од Ирана и Сирије и др.) политички интерес САД престаје бити експлоатисање страха од Сирије и постаје промена политичке власти. Међутим, у покушај политичког преврата у Сирији умешала се Русија због чега је дошло до грађанског рата са неизвесним исходом.

1.1.3. Либија

Либији је мало конкретних ствари стављано на терет као држави спонзору тероризма. Почев од 1996. године константно се понавља одбијање Либије да испуни обавезе предвиђене Резолуцијама Савета безбедности 731, 748, 883 и 1192, а у вези обарања авиона у случају Локерби. Поред овог инцидента, отварање ватре на демонстранте у Лондону испред либијске амбасаде, а затим напад у ноћном клубу у Берлину 1986, за који је Либија окривљена помињу се у извештајима све до 2007. године, када је Либија уклоњена са Листе Стејт департамента. Као негативна страна либијског режима у периоду 1996-1999, наводи се пружање уточишта неким палестинским групама (Абу Нидал, Палестински цихад и друге групе) и јавна и приватна подршка пуковника Гадафија тим групама.

У већем делу анализираног периода (2000-2007) Либија је углавном позитивно оцењена у контексту борбе против тероризма. Након напада на Њујорк и Вашингтон, Гадафи осуђује нападе, позива Либијце да дају крв за жртве напада и нуди сарадњу у борби против Ал Каиде. У извештајима је констатовано да Либија сарађује са САД и међународном заједницом како њена територија не би била „сигурна кућа“ за терористе. У исто време Гадафи најављује активности на уклањању ОМУ. Као једна од негативних ствари за коју се Либији приписује одговорност у овом периоду јесте наводна умешаност либијских обавештајаца у покушај атентата на саудијског принца.

Либија је упркос томе што се у извештајима помиње доста примера и чињеница који њену политику приказују у позитивном контексту, остала на Листи спонзора због потребе да се изврши притисак на Гадафија који је подржавао палестински отпор Израелу, а тиме и интересима САД у региону Блиског истока. Поред тога, Гадафи је био присталица промена у међународним односима и регионалних савеза који би изражавали интересе народа¹⁷⁹, а не би представљали војно – политичке аранжмане од којих корист имају само велике силе што је такође било супротно америчким интересима у региону. На крају треба додати и страх од тероризма који финансира Либија међу европским државама и другим савезницима који је заједно са другим околностима утицао на то да се и поред позитивних оцена, Либија континуирано држи на Листи спонзора до 2007. године.

1.1.4. Ирак

У извештајима Стејт департмента о тероризму констатовано је да ирачке службе безбедности нису повратиле снагу и утицај који су имале пре Заливског рата, па отуда и немају нарочито велики допринос у спонзорисању тероризма. Ирак је углавном доведен у везу са насиљем које се спроводи против опозиције на унутрашњем (убиство два истакнута шиитска свештеника 1998, а ту су напади на међународно особље као вид одмазде за проблеме изазване међународним санкцијама) и међународном плану (покушаји убистава дисидената и подметање бомбе у просторијама Радио Слободна Европа 1998-1999).

Ирак је држава која је веома брзо доведена у везу са нападима 11. септембра 2001. године. Према извештајима, Ирак је једина муслиманска држава која није осудила нападе Ал Каиде против САД. Уз то, као разлози за одређивање Ирака као државе спонзора тероризма, наведени су напади на припаднике УН-ове мисије у Ираку;

¹⁷⁹ Види обраћање Гадафија пред Генералном скупштином ОУН 23.9.2009. године: <https://www.youtube.com/watch?v=BKMyY2V0J0Y>, 10.3.2019.

прогањање опозиције у иностранству и подршка терористима. У извештајима је поменуто пружање уточишта Ал Каиди у Багдаду након америчке интервенције у Авганистану, затим везе са терористичком групом која предузима нападе против Ирана (МЕК). Међутим, највећи проблем америчке администрације јесте антиизраелски став ирачког руководства. Према извештајима, Садам Хусеин је давао 25 000 долара породицама палестинских бомбаша самоубица као неку врсту подстрека и награде за нападе на Израел. Од терористичких група, осим Ал Каиде, наводи се присуство Абу Нидалове групе, Арапског ослободилачког фронта и Организације 15. мај и других палестинских фракција које одбијају мировне процесе са Израелом који се одвијају под покровитељством САД. Коалиционе снаге 2003. године окупирале су Ирак, па се већ следеће године Ирак не налази на Листи спонзора, док је у извештају за 2004. годину констатовано да је терористичка кампања прерасла у побуњеничку активност.

1.1.5. Куба

Куба је од 1982 до 2014. године била на Листи спонзора тероризма. У том смислу, Куби је замерено пружање уточишта и подршка двома Колумбијским фракцијама које је Стејт департмент означио као терористичке организације (FARC и ELN), скривање 40 чилеанских терориста који су побегли из затвора у Чилеу 1999. године, као и подршка ЕТА-и чијих је двадесетак припадника боравило једно време на Куби. Куба је доведена у везу са левичарским фракцијама широм Јужне Америке, а посебно у Колумбији, дакле у делу света који САД посматрају као искључиву интересну зону и у којој су предузимане веома насилне мере на сузбијању непожељних режима и државних уређења. „Само у Средњој Америци снаге подржаване од САД су од краја седамдесетих година убиле негде око 200 000 људи, уништавајући народне покрете и друштвене промене.“¹⁸⁰ Поред уточишта и подршке терористичким организацијама, слаба контрола граница и међународног аеродрома у Хавани, Кубанци према извештајима омогућавају слободно кретање терориста. Међутим, отворено се говори о томе да је Куба престала да финансира, обучава и наоружава левичарске милиције широм Латинске Америке.

Амерички рат против тероризма Фидел Кастро оценио је као фашистички акт, што му је према извештајима замерено све до 2007. године. У вези праксе Стејт департамента да државе и организације квалификује као спонзоре тероризма и терористичке организације, став Кубе био је да се то њих не тиче јер се ради о политичким одлукама. Друга група опасних лица којима Куба пружа уточиште, према

¹⁸⁰ Ноам Чомски, Шта то Америка у ствари хоће, Чигоја штампа, Београд, 1999. стр. 37.

извештајима, представљају криминалци и пред америчким судовима осуђене убице. Након рата у Ираку, у извештају из 2004. године и Куба је доведена у везу са ОМУ по обрасцу да свака држава спонзор тероризма има или може набавити ОМУ које ће потом проследити терористима. Недостатак легислативе на унутрашњем нивоу у вези сузбијања тероризма експлицитно је наведен као један од разлога квалификовања Кубе, од које није ни било за очекивати да предузме мере у вези рата кога не признаје.

Временом ситуација почиње да се мења, а односи између Кубе и САД се поправљају. Почев од 2008. године, Куба је идентификована као сигурна кућа за раније поменуте терористичке групе, али је негирана директна подршка и финансирање покрета који се боре за револуцију у Јужној Америци. Међутим, Куба и даље критикује рат против тероризма што је оцењено као негативна карактеристика кубанске политике. Као позитивном карактеристиком кубанске политике оцењено је усвајање закона у области спречавања прања новца и финансирања тероризма, али је истакнута недоследна и слаба примена прописаних стандарда. Све до 2014. године, у извештајима се све слабије помиње веза са терористима и другим групама које се боре у Јужној Америци, због чега је Куба 2015. године скинута са Листе спонзора.

Куба као слаба и санкцијама исцрпљена комунистичка држава која је у исто време спонзор тероризма и која се налази на граници са САД представља идеалну претњу по безбедност САД и целе Јужне Америке коју САД сматрају својом интересном зоном. Отуда држава која је после Хладног рата извела велики број политичких преврата наводно није успела то да учини и на Куби, али је зато дуго успевала да експлоатише страх од тероризма и комунизма широм Средње и Јужне Америке и тиме обезбеди партнерство са великим бројем држава.

1.1.6. Северна Кореја

Северна Кореја налази се на Листи спонзора од 1988. године, упркос томе што директне везе са терористичким нападима нису потврђене још од 1987. године. Као основни разлози за стављање на Листу спонзора наведени су: одговорност за обарање путничког авиона 1987; присуство јапанске терористичке групе комунистичке оријентације на територији Северне Кореје, а која је одговорна за омицу јапанског путничког авиона 70тих; отмица неколико десетина Јапанаца; убиства јужнокорејских дипломата у Владивостоку 1996; испоруке оружја Либији и Сирији; могућност продаје оружја терористима 1999. године; декларативна подршка, али слаба реализација подршке рату против тероризма и довођење у везу са ОМУ у извештају од 2004. године.

Временом критика према Северној Кореји у вези тероризма у извештајима постаје све слабија, да би 2008. године Северна Кореја била скинута са Листе спонзора. Међутим, услед нуклеарне кризе и напетости на релацији Пјонгјанг-Вашингтон, Северна Кореја 2017. године опет бива стављена на Листу спонзора. Као разлози враћања на Листу спонзора наведени су: сумња да је руководство Северне Кореје одговорно за убиство брата лидера Северне Кореје у Малезији, те поново пружање склоништа раније поменутој јапанској терористичкој организацији и отмице Јапанаца које су се догодиле током 70тих и 80тих година прошлог века. Северна Кореја је специфичан случај јер враћање на Листу спонзора није последица оптужби за континуирану подршку терористима, већ хипотетичке везе да државе које имају нуклеарни програм, нуклерани материјал могу проследити терористима. Међутим, страх од нуклеарног програма Северне Кореје експлоатише се ради увећања одбрамбеног буџета САД¹⁸¹, а са друге стране ради притиска на Јужну Кореју¹⁸² и Јапан¹⁸³ да одрже постојеће војно-политичке уговоре на снази, а тиме и доминацију САД у овом делу света.

1.1.7. Судан

Судан је на Листи Стејт департмента од 1993. године. Судан је сматран првом државом која је послужила као база за Ал Каиду. Поступајући по резолуцијама Савета безбедности 1044, 1054 и 1070 из 1996. године Судан је маја 1996. године протерао Осаму бин Ладена, али је и неколико година после тога Судан идентификован као главна база за неколико међународних терористичких организација, а посебно за Ал Каиду. Међутим, због подршке делова система безбедности и појединих политичких фракција, у Судану су дуго боравиле бројне терористичке, а посебно палестинске групе (Абу Нидал, Хезболах, Палестински џихад и друге). Судан је критикован због помоћи побуњеницима у Уганди, Тунису, Етиопији и Еритреји. Поред тога, у извештају из 1997, наведено је да је Судан служио као место окупљања терористичких група које је подржавао Техеран. Пријатељски однос према Ирану и толерисање иранских акција на територији Судана наведени су као посебно негативна страна суданске политике.

¹⁸¹ Буџет Министарства одбране 2016. године износио је 736,4 милијарде, 2017. године 818,9 милијарде, а 2018. године 890, 8 милијарди, што представља значајан раст у односу на годину у којој Северна Кореја није била на Листи спонзора. Види: US Military Budget, Its Components, Challenges and Growth, <https://www.thebalance.com/u-s-military-budget-components-challenges-growth-3306320>, 29.6.2020.

¹⁸² Јужна Кореја одбрамбено зависи од САД због чега је закључен војни споразум још 1953. године. Види споразум: Mutual Defense Treaty Between the United States and the Republic of Korea; October 1, 1953, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kor001.asp, 10.3.2019.

¹⁸³ Јапан је са САД закључио војни споразум 1951. године, који је измењен 1960. Види: The Treaty of Mutual Cooperation and Security between the United States and Japan, <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html>, 10.3.2019.

Према неким информацијама, напади на америчке циљеве у Кенији и Танзанији 1998, били су организовани и припремљени у Судану. Због сумње да се у Судану налазе Ал Каидине фабрике биохемијског оружја, САД су извршиле ваздушне нападе, што је наишло на осуду владе у Картуму.

Према извештајима, у периоду од 2000 до 2019. године Судан предузима све потребне мере како би заштитио америчке интересе у Судану; укључен је у међународне иницијативе на плану борбе против тероризма; сарађује са САД на спречавању коришћења територије Судана за терористичке нападе на суседне државе посебно Уганду, Конго, Централноафричку Републику, Мали и Сомалију; предузима мере на заштити велике и прилично порозне границе од упада страних терористичких група и спречава одлазак домаћих бораца у Сирију, Ирак, Либију и Јемен; води судске процесе против извршилаца терористичких аката; предузима мере на заштити финансијског сектора од злоупотреба у вези прања новца и финансирања тероризма и предузима друге мере на основу којих САД у извештајима закључују да се територија Судана не користи вољом државних органа као терористичка база.

Извесна веза са терористима ипак је установљена. Пре свега, постоје „цепови“ Ал Каиде, али и мање терористичке групе које су инспирисане деловањем Ал Каиде и које могу представљати претњу по Судан, америчке интересе и интересе других држава у региону. Као једна од негативних појава поменути су киднаповање страних држављана ради откупа и финансирања терористичких активности и масовни протести испред Немачке и Британске амбасаде у Картуму који су кулминирали насиљем. Реч је о демонстрацијама које су биле део глобалних демонстрација муслимана¹⁸⁴ због увредљивог коришћења лика пророка Мухамеда у филму „Невиност муслимана“ снимљеном 2012. године у САД. Посебан разлог због кога је Судан на Листи спонзора било је присуство Хамаса на територији Судана. Упркос блиској сарадњи Судана и САД на плану борбе против тероризма, Судан је прихватио Хамас као легитимне борце за слободу против израелске окупације палестинских територија. Међутим, присуство Хамаса није поменуто у извештајима из 2016 и 2017. године, већ само спорадични случајеви насиља који датирају из 80тих или 90тих година прошлог века, при чему је похваљен напредак у свим областима сарадње.

¹⁸⁴ О реакцијама на филм „Невиност муслимана“ види „Филм који је изазвао бес исламиста“, сајт РТС-а, 13. септембар 2012. године: <http://www.rts.rs/page/stories/st/story/10/svet/1172624/film-koji-je-izazvao-bes-islamista.html>, 3.3.2019.

Два грађанска рата која су трајала скоро 40 година, сецесија Јужног Судана 2005. године и санкције уведене због статуса Судана као државе спонзора тероризма утицали су на велико сиромаштво и глад у држави која је оптерећена верским и другим поделама и која је због географског положаја била предмет надметања неколико држава. Незадовољство народа због глади и сиромаштва увек је представљало потенцијал за насиље које доводи до државних удара, при чему је последњи био априла 2019. године¹⁸⁵ и чији исход су САД прихватиле. Статус Судана обезбеђује континуиран притисак на суданску владу да због унутрашњих проблема сузбије утицаје који нису компатибилни са интересима САД. На спољнополитичком плану страх од тероризма и других облика угрожавања који долазе из Судана утиче на државе у региону Рога Африке (Еритреја¹⁸⁶, Етиопија¹⁸⁷, Уганда¹⁸⁸ и Кенија¹⁸⁹) да сопствену безбедност штите кроз партнерство са САД.

1.2. Кооперативне државе

1.2.1. Пакистан

Везе Пакистана и терористичких организација су општепознате. Петер Томсен, бивши амбасадор у Индији и специјални извештач за Авганистан, приликом сведочења¹⁹⁰ пред Комисијом која је истраживала терористичке нападе од 11. септембра, рекао је да су „Талибани заправо млађи партнери у нечасном савезу између ISI (Inter Services Intelligence – ISI, пакистанска обавештајна служба), Ал Каиде и Талибана.” Он је такође тврдио да су „многа лица која је ISI регрутовала за борбу у Кашмиру прошли обуку у бин Ладеновим камповима.” Званичници ISI су, према сведочењу Петера Томсена, имали контакт са бин Ладеном најкасније у децембру 2001. године, а и после тога била им је позната његова локација с обзиром на то да је Осама

¹⁸⁵ Види: Sudan's Omar Hassan al – Bashir is ousted by military after 30 years in power, The Washington Post, April 11, 2019. https://www.washingtonpost.com/world/africa/sudans-military-expected-to-announce-overthrow-of-president-following-months-of-popular-protests/2019/04/11/bedcc28e-5c2b-11e9-842d-7d3ed7eb3957_story.html, 29.9.2019.

¹⁸⁶ САД немају војну сарадњу са Еритрејом, а политички напори САД усмерени су ка интеграцији Еритреје са другим државама на плану регионалне стабилности и безбедности. Види страницу Стејт департмента посвећену односима са Еритрејом <https://www.state.gov/u-s-relations-with-eritrea/>, 29.6.2020.

¹⁸⁷ На сајту Стејт департмента може се наћи да од 1991. године САД имају добре односе са Етиопијом која представља једног од најзначајних партнера на континенту. Види: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-ethiopia/>, 29.6.2020;

¹⁸⁸ Уганда прима близу милијарду долара америчке помоћи што је условљено реформама система одбране и другим питањима. Види страницу Стејт департмента о односима са Угандом: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-uganda/>, 29.6.2020.

¹⁸⁹ Кенија је важан партнер САД и прималац велике америчке помоћи. Види страницу Стејт департмента о односима са Кенијом: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-kenya/>, 29.6.2020.

¹⁹⁰ Anthony Summers And Robbyn Swan, The Kingdom and the Towers, August 2011. [HTTPS://WIKILEAKS.ORG/SAUDI-CABLES/DOC119025.HTML](https://wikileaks.org/saudi-cables/doc119025.html), 12.6.2019.

бин Ладен убијен 1. маја 2011. године у Аботабаду, граду у коме живе многи активни и пензионисани војни официри, у коме се налази најпрестижнија пакистанска војна академија и у којој је присутна и ISI.

У извештају Алана Кронштада о америчко – пакистанским односима на плану борбе против тероризма који је поднет Одбору за спољне односе 2003. године¹⁹¹ наведене су изјаве високих америчких званичника који Пакистан виде као „главну платформу тероризма“, изражавају забринутост због чињенице да Ал Каиду и Талибане подржавају делови пакистанске обавештајне службе и да се не чини много да се спречи прелазак индијско-пакистанске границе и авганистанско-пакистанске границе од стране Талибана и Ал Каиде. Једна од најдиректнијих оптужби против Пакистана из извештаја потиче од неименованог високорангираног стручњака за борбу против тероризма који је изјавио да „Пакистан толерише постојање и слободно кретање терориста на својој територији“ и да верује да Пакистан пружа „материјалну подршку за неке од милитаната, укључујући и Харакат ел Муџахедин (Harakat ul-Muĵahidin)¹⁹², групу коју су САД означиле као страну терористичку организацију.” У извештају Алана Кронштада из 2007. године¹⁹³ наведене су изјаве појединих представника администрације, војних заповедника и сенатора о Пакистану као терористичкој бази у региону, да би у извештају из 2009. године¹⁹⁴ Кронштад тврдио да постоји уверење да пакистанска војска и обавештајне службе деценијама преко сурогат снага спроводе државни тероризам против Индије.

У различитим изворима налазе се оптужбе на рачун Пакистана и за конкретне терористичке нападе, пре свих за помоћ и подршку терористичкој групи Lashkar-e Таууџа (Војска правоверних¹⁹⁵) која је извела терористички напад у Бомбају новембра 2008. године. Према Кронштадовом извештају из 2009. године, постоји веза између пакистанске обавештајне службе и ове групе, при чему је у извештају наведена изјава пакистанског амбасадора у САД да је ова терористичка група „финансирана саудијским

¹⁹¹ Congressional Research Service Report RL31624 Pakistan-U.S. Anti-Terrorism Cooperation K. Alan Kronstadt, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division Updated March 28, 2003. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL31624.pdf>, 29.5.2019.

¹⁹² На Листи од 8.10.1998. године. Види листу терористичких организација Стејт департамента: <https://fas.org/sgp/crs/terror/IF10613.pdf>, 10.5.2019.

¹⁹³ Види: Congressional Research Service Report RS22632 Pakistan and Terrorism: A Summary K. Alan Kronstadt, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division March 27, 2007. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RS22632.pdf>, 29.5.2019.

¹⁹⁴ Види: Congressional Research Service Report R40087 Terrorist Attacks in Mumbai, India, and Implications for U.S. Interests K. Alan Kronstadt, Specialist in South Asian Affairs December 19, 2009. <https://file.wikileaks.org/file/crs/R40087.pdf>, 29.5.2019.

¹⁹⁵ Војска правоверних, чије је седиште у пакистанском делу Кашмира, је од 26.12.2001. године на Листи терористичких организација.

новцем и заштићена од стране пакистанске обавештајне службе”.¹⁹⁶ Поред тога, у извештају је и податак да је Абу Зубајид (припадник Ал Каиде осумњичен за нападе од 11. септембра 2001. године) пронађен и ухапшен у скровиштима ове организације, на основу чега је изведена веза ове организације са Ал Каидом.

Бивши аналитичар ЦИА и службеник Стејт департамента Лари Џонсон сматра¹⁹⁷ да Пакистан представља државу која најинтензивније помаже терористе. Према Џонсону, Пакистан ограничује, финансира, усмерава и координира терористичким групама које су починиле и терористички напад у Момбају 2008. године. Џонсон тврди да обавештајна служба и војска Пакистана активно „спонзоришу“ бројне терористичке групе, а не само Ал Каиду, те да Пакистан представља државу која највише учествује у пролиферацији нуклеарног материјала. Штавише, један пакистански политичар на Твитеру је поделио интервју у коме бивши председник Первез Мушараф тврди да су Осама бин Ладен и Ајман ал Завахири због борбе против СССР били пакистански хероји, али да се „потом глобално окружење променило“ и „свет је почео да посматра ствари другачије“ због чега су „наши хероји претворени у зликовце“. Мушараф је у интервјуу рекао и да су „Кашмирци који су долазили у Пакистан третирани као хероји... Сматрали смо их муџахединима који се боре против индијске војске. У том периоду настале су бројне теористичке организације као *Војска правоверних*. Они су сматрани нашим херојима.“¹⁹⁸

Везе Пакистана са терористима нису остале непознате ни другим државама. Индијски званичници тврдили су¹⁹⁹ да имају јасне и необориве доказе да су новембарски напади у Бомбају планирани од стране *Војске правоверних* која је обучена и на други начин помогнута од стране пакистанске обавештајне службе. Британски премијер Дејвид Камерон²⁰⁰ говорио је 2010. године током посете Индији о Пакистану као држави која промовише и извози тероризам и да Исламабад не може на такав начин да буде део коалиције која се бори против међународног тероризма. Поједини авганистански аналитичари²⁰¹ су поводом посете америчког државног секретара

¹⁹⁶ Види: Alan Kronstadt, 2009.

¹⁹⁷ Larry Johnson, Pakistan, the Ultimate Sponsor of Terrorism. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/2888974>, 24.3.2019.

¹⁹⁸ Интервју са Первезом Мушарафом види: <https://www.news18.com/news/india/osama-bin-laden-was-pakistans-hero-says-pervez-musharraf-in-an-undated-video-clip-2386363.html>, 14.11.2019.

¹⁹⁹ Alan Kronstadt, 2009.

²⁰⁰ UK/Pakistan - Terrorism row: David Cameron refuses to back down on Pakistan terrorism remarks, By Andrew Porter, <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/843388>, 24.3.2019.

²⁰¹ [OS] AFGHANISTAN/PAKISTAN/US/CT/MIL - Afghan observers discuss ways US can make Pakistan fight terrorism, 2011-10-24. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/155458>, 23.3.2019.

Хилари Клинтон Пакистану (2011) оценили да Пакистан мора да напусти политику двоструких стандарда и да поред декларативне подршке рату против тероризма мора предузети и мере које укључују елиминисање терористичких база са њихове територије. Исте године, поводом напада који су се десили у Пакистану и који су оцењени као терористички напади, индијски министар унутрашњих послова²⁰² изјавио је да нико не сме да избегава одговорност за тероризам тако што ће окривити недржавне актере за нападе. По њему, инсистирање на недржавним актерима као главним и независним носиоцима тероризма представља „замагљивање” праве суштине ствари. Индијски министар је исте године током сусрета са америчким званичницима скренуо пажњу на то да је тероризам у Пакистану „инструмент државне политике.”²⁰³

Упркос јасној представи САД о активном учешћу Пакистана у вршењу терористичких аката, чињеница да Пакистан није стављен на Листу спонзора може се објаснити само потребом да се преко Пакистана остваре регионални амерички интереси у овом делу света. Према Стратфоровој²⁰⁴ анализи циљ САД је „одржавање регионалне равнотеже моћи... Вашингтон жели да одржи подељену Евроазију у намери да спречи појаву континенталне силе или савеза који би довели у питање америчку хегемонију. У случају Средњег истока и Јужне Азије за САД су кључни: Арапско-израелски конфликт, равнотежа моћи између Ирака и Ирана односно Пакистана и Индије.”²⁰⁵ Равнотежа између Пакистана и Индије остварује се тако што се Пакистан толерише или можда и подстрекава да политичке интересе у Авганистану и Кашмиру остварује тероризмом. С друге стране, САД, охрабрују Индију да инвестира у Авганистан и да путем економске помоћи остварује утицај на Кабул. У случају Кашмира, САД не спречавају Пакистан да користи терористичке групе, али признају да је Кашмир унутрашње питање Индије²⁰⁶ што изазива негодовање у Пакистану. САД су створиле уверење које постоји код обе државе да сопствене интересе могу остварити само уз помоћ САД иако САД немају намеру да се интереси остваре, већ да трајно експлоатишу супротност интереса ради одржавања равнотеже моћи између Пакистана и Индије.

²⁰² Pakistan/India - Blaming non-state actors for terrorism not enough - Indian home minister, PTI news agency, New Delhi, in English 23 Jul 11. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/677800>, 23.3.2019.

²⁰³ [OS] India/Us/Pakistan -Indian minister meets visiting US official, discusses Pakistan, terrorism, PTI news agency, New Delhi, in English 27 May 1. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1372788>, 24.3.2019.

²⁰⁴ Geopolitical Weekly: Three Points of View: The United States, Pakistan and India.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ BBC Monitoring Alert – Pakistan, Source: Nawa-i-Waqt, Rawalpindi, in Urdu 12 Jul 10. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/834681>, 24.3.2019.

САД су предузеле и активне мере подршке Пакистану и његовом руководству са циљем да буду створени услови да Пакистан успешно врши намењену улогу. Первез Мушараф на власт је дошао након војног пуча, да би на изборима 2000. године формално постао председник Пакистана што га није спречило да одмах након 11. септембра 2001. године постане амерички партнер. Ради политичке и економске консолидације Пакистана председник Буш је 22. септембра 2001. године укинуо санкције које су се односиле на пакистански нуклеарни програм. Економска помоћ подразумевала је финансијска средства која су имала за циљ јачање органа принуде. Америчка помоћ Пакистану повећана је са 10 милиона за 2001. фискалну годину на 1 милијарду за 2002, а у то време планирано је да се за 2003. и 2004. фискалну годину издвоји још 305 односно 395 милиона долара.²⁰⁷ Од фискалне 2005. године почео је да се примењује петогодишњи план²⁰⁸ економске подршке Пакистану у износу од 600 милиона долара годишње.

САД су пружале помоћ у виду обуке, опремања и тренинга специјалних снага и обавештајних служби Пакистана. Септембра 2008. године завршена је изградња SOCCENT-овог кампа за обуку (Warsak) у коме је обука почела и пре завршетка радова на изградњи. Обуку су у то време реализовала 24 америчка и 6 британских тренера. Поред тога, у току исте године SOCCENT преузима одговорност за управљање Граничним корпусом који представља пакистанску паравојну формацију од око 70 000 људи²⁰⁹ којом руководе официри пакистанске војске, а који је задужен за контролу границе према Авганистану и Ирану.

1.2.2. Саудијска Арабија

Према Стратфорфовим анализама²¹⁰ извоз вахабизма служио је смиривању унутрашњих напетости, док је на спољнополитичком плану служио сузбијању иранског шиитског утицаја у Авганистану, Централној Азији, Балкану и Кавказу. У извештају Кенета Кацмана о ситуацији у Заливу²¹¹ Саудијска Арабија, Пакистан и УАЕ биле су једине државе које су у периоду 1996-2001 признавале и одржавале контакте са талибанским режимом у Кабулу, упркос томе што је у том периоду Савет безбедности

²⁰⁷ Према Alan Kronstadt, 2003.

²⁰⁸ Види: Alan Kronstadt, 2007.

²⁰⁹ Fata Implementation Update For 04/11/08 – Confidential. 2008 April 18. https://wikileaks.org/plusd/cables/08ISLAMABAD1611_a.html, 12.6.2019.

²¹⁰ S-Weekly For Comments - Saudi Arabia's Role In Combating international Jihadism, May 12, 2009, <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/963083>, 24.3.2019.

²¹¹ Види: Congressional Research Service Report RL31533 The Persian Gulf: Issues for U.S. Policy, 2006 Kenneth Katzman, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division August 21, 2006. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL31533.pdf> 19.5.2019.

усвојио већи број резолуција²¹² којима је од режима у Кабулу тражено да престане да пружа уточиште Ал Каиди. Чињеница да је већина нападача на Њујорк и Вашингтон имала саудијско држављанство сугерисала је да Саудијска Арабија стоји иза напада. Међутим, Комисија која је истраживала нападе од 11. септембра 2001. године²¹³ утврдила је да су нападачи у великој мери користили финансијски систем УАЕ, као и добротворне организације у Саудијској Арабији, али се директна веза влада обе државе са финансирањем и организовањем напада није доказала.

По подацима из Кацмановог извештаја, Саудијска Арабија и друге сунитске државе Залива пропуштале су саудијске држављане у Ирак, а према информацијама америчких војних извора око половине страних бораца убијених у Ираку током 2005. године било је из Саудијске Арабије. Деловање Саудијске Арабије у овом контексту потврдио је 2014. године премијер Ирака Малики. Малики је тврдио²¹⁴ да Саудијска Арабија води отворен рат против Ирака финансирањем и помагањем бораца који долазе у Ирак. Мајкл Стивенс са Краљевског института за услуге у Катару²¹⁵ тврдио је да Саудијска Арабија и Катар стоје из финансирања побуњеничких група у Сирији. Међутим, Стивенс пориче директну везу са главним терористичким групама Ал Нусром и Исламском државом, већ тврди да су ове две државе финансирале побуњеничке групе које су се залагале за ислам, али да су се оне у међувремену приклониле најистакнутијим терористичким групама, па су и средства посредно дошла до њих. Међутим, по критеријумима Стејт департамента, свака држава која у континуитету пружа помоћ терористичким организацијама треба да доспе на Листу спонзора, а не само оне државе које финансирају Ал Нусру и Исламску државу.

Поред Ирака и Сирије, Саудијска Арабија је користила тероризам и у Јемену. Мохамед Бадредин ал Хути брат оснивача шиитског покрета Хути (Хусеин), оптужио је (2011) Саудијску Арабију да је „непријатељ свих слободних људи, укључујући и муслимане. (Они) производе тероризам и идеологију која дели људе, дели муслимане и ствара мржњу и непријатељство.“²¹⁶ Извоз вахабитског и салафијског екстремизма и

²¹² Види S RES 1267/1999, S RES 1333/2000, S RES 1386/2001, S RES 1383/2001, S RES 1378/2001, S RES 1377/2001, S RES 1373/2001, S RES 1368/2001, и S RES 1363/2001.

²¹³ Kenneth Katzman, 2006.

²¹⁴ Iraqi PM Maliki says Saudi, Qatar openly funding violence in Anbar, March 9, 2014. <https://www.reuters.com/article/us-iraq-saudi-qatar/iraqi-pm-maliki-says-saudi-qatar-openly-funding-violence-in-anbar-idUSBREA2806S20140309>, 19.5.2019.

²¹⁵ Islamic State: Where does jihadist group get its support? 1 September 2014. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29004253>, 21.5.2019.

²¹⁶ [OS] Yemen/KSA - The leader of the Houthi movement in Yemen says Saudi Arabia is an enemy of Muslim world, Oct 4, 2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/134028>, 24.3.2019.

тероризма у Јемен произвео је сукоб између Хута као шиитске секте која се доводи у везу са Ираном и сунитских вахабита и салафиста које подржава коалиција држава предвођена Саудијском Арабијом. CNN је открио и документовао²¹⁷, кроз слике и видео материјале, да су Саудијска Арабија и УАЕ током рата у Јемену предале велику количину оружја AQAP (Ал Каида на Арабијском полуострву) или милицијама са којима је AQAP у савезништву. Према наводима CNN, AQAP има добру сарадњу са Абу Абас бригадом коју су САД 2017. године ставиле на листу терористичких организација²¹⁸, али да та група и даље ужива подршку Саудијске Арабије. Штавише, ова група је прикључена 35-ој бригади јеменске војске. У извештају се помиње и испорука антитенковског наоружања AQAP, али и борбених оклопних возила које користи и америчка војска, а за које је утврђено да су део пошиљке у вредности од 2.5 милиона долара која је упућена УАЕ. У периоду 2014-2019. године највећи извозници оружја Саудијској Арабији су САД, Велика Британија, Канада, Бразил, Јужна Кореја, Хрватска, Шпанија, Француска, Словачка и Јужна Африка.²¹⁹ Од ових 10 држава 7 су чланице НАТО-а, док је 9 од 10 држава потписало Уговор о продаји оружја²²⁰ који је ступио на снагу 2014. године.

Потенцијална улога Саудијске Арабије у остваривању политичких интереса САД у региону била је основни разлог савезништва између ове две државе, због чега је и тероризам који је Саудијска Арабија помагала користио и САД. Саудијска Арабија у слабљењу Ирана види начин да оснажи свој утицај у региону на рачун шиитског утицаја у Ираку, Сирији и Либану. У једном чланку објављеном у време Арапског пролећа у Wall Street Journal²²¹ који детаљно говори о хладном рату између Ирана и Саудијске Арабије, поменуто је да историја сукоба између ове две државе дуга и да се често одвијала преко посредника, док се на другом месту у истом чланку наводи да

²¹⁷ Nima Elbagir, Salma Abdelaziz, Mohamed Abo el Gheit and Laura Smith-Spark, Exclusive Report – Sold to an ally, lost to an enemy, CNN, 2019. <https://edition.cnn.com/interactive/2019/02/middleeast/yemen-lost-us-arms/>, 17.8.2019.

²¹⁸ Sudarsan Raghavan, The U.S. put a Yemeni warlord on a terrorist list. One of its close allies is still arming him, The Washington Post, December 29, 2018. https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/the-us-put-a-yemeni-warlord-on-a-terrorist-list-one-of-its-close-allies-is-still-arming-him/2018/12/28/f3c4fb5b-f366-4570-b27b-75a3ed0f0f52_story.html, 31.8.2019.

²¹⁹ Emily Doerner, Peter Danssaert, Infographic: Arms trade to Saudi Arabia, ATT and Escalating violence in Yemen, IPIS, February 8, 2019. <http://ipisresearch.be/publication/infographic-att-arms-trade-saudi-arabia-violence-yemen/>, 24.8.2019.

²²⁰ Види посебно чланове 6 и 7. Уговора о продаји оружја који прописују случајеве у којима продаја забрањена ако би се оружје могло употребити за кршење међународног мира и безбедности, кршење међународног хуманитарног права или друге повреде међународних прописа. https://thearmstradetreaty.org/hyper-images/file/ATT_English/ATT_English.pdf?templateId=137253, 24.4.2019.

²²¹ The New Cold War, The Wall Street Journal, 16 April 2011. <https://wikileaks.org/saudi-cables/doc119060.html>, 28.2019.

Саудијци предводе сунитски блок кога чине, поред држава са Блиског истока и палестински Фатах. Фатах је дуго био лидер оружане борбе против Израела, али је после 1993. године и прихватања постојања државе Израел његов утицај почео да опада²²², да би на изборима 2006. године Хамас, кога подржава Иран, преузео политичку контролу над Палестином. У том смислу треба тумачити изостанак израелске реакције на испоруку немачких тенкова типа „Леопард“ Саудијској Арабији 2011. године. Немачки Шпигл²²³ наводи да се Израел није противио продаји тенкова због тога што су везе са Ријадом услед опасности од иранског нуклеарног програма ојачане. Аутори чланка закључују да активности на сузбијању иранског утицаја у региону директно иду у прилог Израелу јер потенцијално слабе Хезболах и Хамас у корист Фатаха као палестинске организације коју подржава Ријад.

Слабљење Ирана водило би промени шиитских позиција и у Ираку где Саудијска Арабија настоји да експлоатацијом сунитске заједнице утиче на политичке процесе. Велики број америчких депеша доступних на сајту Викиликс садрже захтеве да Саудијска Арабија и друге сунитске државе подстакну суните да учествују у политичким процесима како не би били маргинализовани због утицаја шиита. У извештају Кристофера Бланшарда из 2008. године²²⁴ истакнуто је да је Ријад од посебног интереса да се стање у Ираку држи под контролом како се нестабилност не би пренела на тло Саудијске Арабије, а у исто време важно је да Ирак не постане поново јака држава која би могла угрозити суседе. Такође, производња нафте у Ираку треба да буде под контролом како не би била угрожена доминација Саудијаца у тој области.

САД настоје да искористе могућности Саудијске Арабије да путем меке моћи утичу на повезивање бројних сунитских заједница у Авганистану и Пакистану и ускладе њихово деловање са интересима САД. Међутим, ово подручје не прихвата вахабитско учење, па се Саудијци у крајњем случају могу ослонити на „употребу финансијске и енергетске моћи да обликују жељено политичко понашање“²²⁵.

²²² Profile: Fatah Palestinian movement, 16 June 2011. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13338216>, 28.5.2019.

²²³ Holger Stark: “The Merkel doctrine - Tank exports to Saudi Arabia signal German policy shift”, Spiegel Online website, Hamburg, in English 14 Oct 11. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/730060>, 24.3.2019.

²²⁴ Congressional Research Service Report RL33793 Iraq: Regional Perspectives and U.S. Policy Christopher M. Blanchard, Coordinator, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division December 1, 2008. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL33793.pdf>, 19.5.2019.

²²⁵ S-Weekly For Comments - Saudi Arabia's Role In Combating international Jihadism, May 12, 2009, <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/963083>, 24.3.2019.

Саудијска Арабија покренула је 2011. године иницијативу²²⁶ да Блиски исток и Арапски залив учини слободним од оружја за масовно уништење. Иницијатива се односила на нуклеарни програм Техерана који су САД означиле као један од безбедносних претњи светском миру. Веома брзо отпочели су преговори између Ирана и Групе 5+1 (Кина, Русија, САД, Француска, Велика Британија и Немачка) и они су завршени потписивањем споразума 2015. године из кога су САД изашле 2018. године²²⁷.

Напуштање споразума о нуклеарном програму треба посматрати у контексту одржавања страха од иранске нуклеарне претње која заједно са тероризмом кога наводно спонзорише Техеран у региону, представља једно од два ефикасна начина којим се одржава стање политичке и војне зависности заливских држава у односу на САД. САД не одговара доминација ни Саудијске Арабије ни Ирана, због чега у ситуацији када се поремети равнотежа, експлоатацијом страха од Ирана односно војном и економском помоћи доводе у стање равнотеже односе у региону. У том смислу САД су током 2006. и 2007. године, када је шиитски утицај у региону ојачао,²²⁸ ради јачања Саудијске Арабије и њеног утицаја на суните у региону, најавиле испоруку наоружања у износу од 20 милијарди америчких долара, али је испорука доведена у питање²²⁹ због мишљења неких чланова Конгреса да ће средства бити искоришћена за спонзорисање тероризма. На крају, Конгрес је одобрио Саудијској Арабији, Кувајту и УАЕ набавку наоружања²³⁰ у износу од 11,42 милијарде долара.

Следећи контингенти војне и финансијске помоћи Саудијској Арабији пристигли су у време пред Арапско пролеће и касније за време рата у Јемену. Вредност америчког уговора из 2010. године²³¹ са Саудијском Арабијом износио је рекордних 60 милијарди долара. Од тога 30 милијарди било је предвиђено за набавку авиона, а 30 милијарди

²²⁶ [OS] KSA - Saudi Arabia calls on the world community to support Arab efforts for dismantling mass-destruction weapons, Dec 1, 2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/199804>, 24.3.2019.

²²⁷ Трамп: САД се повлаче из нуклеарног споразума са Ираном, Н1 8.5.2018, Београд. <http://rs.n1info.com/Svet/a386356/Tramp-SAD-se-povlace-iz-nuklearnog-sporazuma-sa-Iranom.html>, 24.3.2019.

²²⁸ У Ираку формирана шиитско – курдска влада, док је у Палестини на изборима победио Хамас кога подржава Хезболах.

²²⁹ Види: [OS] US/KSA/IRAQ - Saudi Arabia accused of terrorist collusion, by Safura Rahimi on Wednesday, 19 September 2007. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/370535>, 24.3.2019.

²³⁰ Tracking the Saudi Arms Deal, Washington is gearing up for a historic arms sale to Riyadh. So why is it so hard to learn the details of the deal? Anthony Newkirk, July 1, 2011. https://fpif.org/tracking_the_saudi_arms_deal/, 24.3.2019.

²³¹ US secures record \$60 billion arms sale to Saudi Arabia, Alex Spillius in Washington, 13 Sep 2010. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/8000747/US-secures-record-60-billion-arms-sale-to-Saudi-Arabia.html>, 24.3.2019.

било је планирано да се инвестира у осавремењивање морнарице. Тако је направљен план да се целокупна војска Саудијске Арабије у истој години снабде наоружањем у вредности од око 100 милијарди америчких долара. Такав план обезбедио би војну доминацију Саудијске Арабије у региону што би искључило америчке интервенције ради решавања криза у овом делу света. Тенкови који су купљени у Немачкој 2011. године одмах су искоришћени ради сузбијања демонстрација у Бахреину за које је био оптужен Иран. У поменутом чланку Wall Street Journal наведено је да су демонстрације 2011. године биле инспирисане лошом социјалном и економском ситуацијом, а да је осим шиита, у демонстрацијама учествовало доста и сунита. Међутим, саудијска војска тенковима је растерала демонстранте, а да при томе није било никаквог протеста са Запада.²³² Штавише, доктори који су пружали помоћ повређеним демонстрантима осуђени су на казне затвора²³³ из разлога што су пружали медицинску помоћ демонстрантима, а да ни поводом тога нико са Запада није реаговао.

1.2.3. Турска

Турска није на Листи спонзора, али би због помоћи групама у Сирији током грађанског рата требало да буде квалификована као држава спонзор тероризма. Према информацијама из више извора²³⁴, утврђено је да је куповину оружја за побуњеничке и терористичке групе у Сирији и Ираку организовала СИА. Оружје је преко америчких и других компанија куповано од трећих држава, посебно од балканских држава и држава из области Црног мора, одакле је преко Турске копном (сиријско-турска граница уопштено, а Манциб као гранично место је посебно идентификовано) или морем преко јорданских лука одлазило у кампове за обуку који су били у суседним државама (помињу се кампови у близини турске и НАТО базе Инцирлик). У Турским медијима

²³² The New Cold War, The Wall Street Journal, 16 April 2011.

²³³ Worldwide English Media Report, The External Implications of Syrian Turmoil. 2.10.2011. <https://search.wikileaks.org/syria-files/emailid/2096326>, 19.5.2019.

²³⁴ О кријумчарским каналима и државама умешаним у транспорт оружја види на пример: Matt Herbert, Arms Trafficking in Syria: A Case of the Biter Getting Bitten, Global Initiative Against Organized Crime. <https://globalinitiative.net/syria-arms/>, 2.7.2020; The Al-Nusra Front (Jabhat al-Nusra), p. 77; Michel Chossudovsky, U.S. Military Aid to Al Qaeda, ISIS-Daesh, Global Research, June 24, 2019. <https://www.globalresearch.ca/u-s-military-aid-to-al-qaeda-isis-daesh/5548960>, 23.8.2019; На сајту Балканске истраживачке мреже (BIRN) постоји велики број извештаја о учешћу балканских држава у наоружавању сиријских побуњеника и терориста. <https://balkaninsight.com/balkan-arms-trade/>, 20.8.2019; Martin Berger, Operation Timber Sycamore and Washington's Secret War on Syria, MPN News, December 1, 2016. <https://www.mintpressnews.com/operation-timber-sycamore-washingtons-secret-war-syria/222692/>, 20.6.2019; Elizabeth O'Bagy, "Middle East Security Report 9: Free Syrian Army", Institute for the Study of War, March 2013, p. 16. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/The-Free-Syrian-Army-24MAR.pdf>, 19.8.2019. Види интервју у коме један од команданата Ал Нусре Абу ал Ез говори о начинима набавке оружја: Das Interview von Jürgen Todenhöfer mit dem Rebellen-Kommandanten Abu Al Ezz, <https://www.ksta.de/politik/interview-mit-al-nusra-kommandeur--die-amerikaner-stehen-auf-unserer-seite--24802176-seite2>, 23.8.2019;

експлоатисан је случај из јануара 2014. године када је турска полиција пресрела камионе оружја и муниције²³⁵ који су чинили тајну испоруку сиријским побуњеницима, а наводно су упућени од стране турске обавештајне службе.

Ради боље координације и контроле великог броја група које су чиниле Слободну сиријску војску (Free Syrian Army – FSA) у Анталији је 7. децембра 2012. године основан Врховни здружени војни савет²³⁶ (енг. the Supreme Joint Military Command Council познатији као the Supreme Military Command (SMC)), на конференцији на којој је учествовало 260 представника побуњеничких група и политичко-безбедносних представника западних држава. SMC је замишљен као министарство одбране привремене владе²³⁷ која је такође децембра 2012. године основана у Катару и коју су признале државе Залива, САД, Турска и друге државе.

Учешће у дешавањима у Сирији представља само један сегмент турске улоге у постхладноратовској политици САД у овом делу света. Одмах након Хладног рата председник Тургут Озал²³⁸ почео је да води политику која је требало да учини од Турске матичну земљу за све муслимане са територија коју су некад биле део Отоманског царства због чега се ова политика назива неоосманизам. Турска је у том смислу требало и даље да буде носилац Труманове доктрине обуздавања²³⁹ према Русији, али су промењене околности захтевале да путем меке моћи оствари што већи политички утицај међу муслиманима у бившим совјетским републикама и да тако приближи НАТО руским границама. Политика неоосманизма добила је своје целовито теоријско, а касније и политичко уобличење у делу Стратегијска дубина²⁴⁰ Ахмета Давутоглуа.

²³⁵ Види: More officers arrested for exposing illegal Syria arms transfers, 18 May 2015, Today's Zaman. <http://ipisresearch.be/publication/arms-trade-highlights-january-may-2015/>, 23.8.2019.

²³⁶ Elizabeth O'Bagy, p. 16.

²³⁷ CEIP 2013. "National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces." Carnegie Endowment for International Peace. <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=50628>, 19.8.2019.

²³⁸ Alexander Murinson, The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy, Middle Eastern Studies, 6/2006, pp. 945-964.

²³⁹ У посети Америчко-јеврејског комитета Турској 2002. године председник Комитета Танер је прокоментарисао да америчка помоћ Турској у примени Труманове доктрине има корене још из 1913. године када је отац Ханса Моргентауа служио као амбасадор у Турској. Види депешу AMERICAN Jewish Committee Meets With Turkish Leaders, Including President Sezer – Confidential, 2002 December 18. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA9040_a.html, 29.3.2019.

²⁴⁰ Анализу политике „Стратегијске дубине” види у: Alexander Murinson, 2/2006, а за изворни текст доктрине види Ahmet Davutoglu, Stratejik Derinlik, Kure Yayinlari, 2001.

Турска је у доста случајева поступала у складу са интересима САД. Под америчким притиском²⁴¹ Турска је прихватила улогу посредника у палестинско – израелском дијалогу²⁴² у оквиру кога је позвала Палестинце да признају државу Израел²⁴³, упркос томе што на сопственој територији имају проблем са сепаратизмом Курда и чињеници да су турски званичници отворено подржавали Хамас²⁴⁴ и критиковали Израел као терористичку државу²⁴⁵. Штавише, турски новинари су писали да Израел подржава Курде²⁴⁶ у северном Ираку и тиме врши дестабилизацију Турске. Поред тога, Турска је економски присутна и у Авганистану²⁴⁷, док је путем трилатералног савеза покушала да обезбеди учешће Пакистана у нормализацији стања у Ираку²⁴⁸ и Авганистану²⁴⁹. Такви напори су у извештају Стејт департмента о борби против тероризма из 2011. године утицали да Турска буде оцењена као кључни партнер у борби против тероризма.

Америчка политичка визија у северном Ираку подразумева баланас између турског економског присуства и ограничене војне интервенције и са друге стране де факто државности Курда на северу Ирака која представља слободну зону за деловање

²⁴¹ Амбасадор САД упозорио је Турску да је турско-израелски однос важан део америчко-турских односа. Види Codel Wexler Tells Ankara That Gaza Response Undercut Pro-Turkey Advocacy In Washington – Confidential, 2009 March 4. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/09ANKARA336_a.html, 1.4.2019.

²⁴² Фебруара 2006. године договорен је састанак са представницима Хамаса у Анкари. Види Hamas -- Turks Describe Planned Meetings In Ankara – Secret, 2006 February 16. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA722_a.html, 1.4.2019. Ердоган је једном приликом у Давосу рекао да Хамас треба да се одрекне тероризма и призна државу Израел и право Израела да постоји. Види Turkish Foreign Minister Complains To Iran; Comment On Hamas – Secret, 2006 February 3. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA443_a.html, 31.3.2019.

²⁴³ Turkey's Message To Hamas – Confidential, 2006 February 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA765_a.html, 1.4.2019.

²⁴⁴ Види на пример: Graham E. Fuller, Our fraying alliance with Turkey, The Los Angeles Times, 19 Oct 2007. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/299686>, 25.3.2019.; KSA/ISRAEL/TURKEY/UK-Turkish, Palestinian economy ministers discuss Israel, terrorism, Anatolia news agency, Ankara, in English 1447 gmt 19 Oct 11. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/732542>, 24.3.2019.

²⁴⁵ Поводом напада израелских специјалаца на турски брод који је превозио помоћ у Палестину Ердоган је осудио напад као акт државног тероризма. Види Ердоганову изјаву: Turkish PM condemns Israeli “state terrorism”, PKK attacks, Anatolia news agency, Ankara, in Turkish 4 Jun 10. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/793315>, 25.3.2019.

²⁴⁶ У том смислу види: Mumtazer Turkone, “Who is the PKK fighting for, Zaman website, Istanbul, in English 5 Jun 2010. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/828992>, 25.3.2019. или Asli Aydinbas: Is The PKK Working for Israel? Turkish newspaper Milliyet website on 21 June 2010. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/834515>, 25.3.2019.

²⁴⁷ Види: Update On Turkey's Contribution To Afghanistan Reconstruction – Unclassified, 2002 November 13. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA8150_a.html, 28.3.2019.

²⁴⁸ Види: Turkey Encourages Pakistan To Contribute To Iraq Stabilization Force – Confidential, https://search.wikileaks.org/plusd/cables/03ANKARA5233_a.html, 29.3.2019.

²⁴⁹ Turkey/Pakistan/Afghanistan - Pak, Afghanistan, Turkey to intensify cooperation against terrorism. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1196520>, 25.3.2019.

РКК против Турске²⁵⁰. Из тог разлога, САД су допуштале ограничене војне акције против терориста у брдским пограничним областима Ирака²⁵¹, али турској војсци није било дозвољено значајније решавање проблема курдског тероризма у Ираку. Уместо тога, Турска је стимулирана да оствари економску корист из трговине и обнове Ирака²⁵². Решавање проблема са присуством РКК у Ираку Турци су могли предузимати само кроз политички договор са политичким представницима Курда у Ираку²⁵³. Међутим, присуство РКК у северном Ираку угрожава и Иран, због чега је постигнут споразум²⁵⁴ између Турске и Ирана поводом овог питања. На крају, страх да би остварена аутономија могла бити угрожена интервенцијом Турске или Ирана, утиче да један део курдског руководства у Ираку не гледа благонаклоно на борбу РКК.

Стратешки важно партнерство са Турском САД обезбеђују политичком подршком по питању територијалне целовитости²⁵⁵ и пружањем економске помоћи чиме награђују кооперативност Турске. Независна и диверсификована спољна политика представља претњу америчким интересима²⁵⁶, посебно у контексту јачања односа са Русијом, због чега се врши експлоатација тероризма РКК у оним ситуацијама у којима Турска није кооперативна. Својим деловањем у Сирији и Ираку где сарађују са Курдима, САД константно одржавају потенцијал за деловање Курда²⁵⁷ који

²⁵⁰ О овоме је говорио Масуд Барзани. Види Turkey seeks Iraq's help against PKK terrorism, 9.9.2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/4220159>, 25.3.2019.

²⁵¹ Види на пример изјаву Давутоглуа: Turkey's foreign minister says Turkey cannot allow presence of a threat just beyond its borders, 29.11.2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/162672>, 25.3.2019.

²⁵² Turkish Exports To Iraq Flourishing - Unclassified, For Official Use Only, 2003 December 30. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/03ANKARA7992_a.html, 30.3.2019.

²⁵³ Види став потпредседника Ирака Тарика ал Хашемија: Neutrality no option in anti-PKK fight, Turkey tells Iraqi Kurds, Zhixing Zhang - Asia-Pacific Analyst, 30 October 2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/4583342>, 25.3.2019.

²⁵⁴ Види: Turkey praises counterterrorism cooperation with Iran, Anatolia news agency, Ankara, in English 14 Oct 2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/722488>, 25.3.2019.

²⁵⁵ Види писање турских новина о зависности Турске од америчке војне и политичке помоћи: Ali H. Aslan: "Why Did Those Telephone Calls Come From Washington?", Zaman website, Istanbul, in Turkish 24 Oct 11. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/5475763>, 24.3.2019.

²⁵⁶ Упореди депеше поводом сусрета Ердогана са Путином и Бушом: Putin Visit To Turkey September 2-3 - Secret, 2004 August 27. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/04ANKARA4887_a.html, 30.3.2019. и Turco-Russian Rapprochement: Seven Hours Of Erdogan-Putin Talks In Sochi - Secret, 2005 August 12. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA4751_a.html, 31.3.2019.

²⁵⁷ Извори сугеришу да постоји директна веза између боравка америчке војске на северу Ирака, интензивираних акција Израела против Хамаса и Хезболаха (посебно 2006) и повећаног тероризма РКК против Турске. Види: Tfle01: Turkey: Israeli Actions Translate Into Widespread Public Pressure For Early Action Against The PKK - Confidential, 2006 July 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA4236_a.html, 17.6.2019. Види још и тврдње да САД обучавају чланове РКК: Iraq: Turks Allege Us Contacts With PKK - Request Guidance To Respond To Claims - Secret, Noform, 2004 July 14. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/04ANKARA3901_a.html, 30.3.2019.

охрабрани америчком помоћи покрећу кампање против Турске и тако настоје да остваре националну независност. С друге стране, Турска је у више наврата упозорена да не предузима интензивније војне акције против Курда у Ираку²⁵⁸ и Сирији, али јој је на унутрашњем плану остављена потпуна слобода деловања.

Истраживањем је утврђено да САД експлоатишу проблем тероризма РКК тако што кроз интензивирање и смиривање насиља утичу на јачу односно слабију политичку позицију владе односно војске. Јачањем политичке позиције владе, САД сузбијају пренаглашену улогу војске која инсистира да се изврши агресија на Ирак и Сирију ради решавања проблема са Курдима. Тако на пример, анализом података доступних у Global Terrorism Database²⁵⁹, у периоду 2002-2004. године утврђено је да готово није било озбиљнијих напада РКК, док је у исто време САД одобрила зајам новој турској влади²⁶⁰ од 200 милиона америчких долара ради враћања дугова ММФ-у. Позиција владе у то време била је слаба, посебно у тренутку када је турски парламент одбио предлог да коалиционе трупе приликом агресије на Ирак користе турску територију што је оцењено као „озбиљан неуспех владе АКР (Странка правде и развоја), а посебно њеног лидера Реџепа Тајипа Ердогана, који је уложио свој ауторитет лидера партије да иницијатива успе.”²⁶¹ Дешеше из каснијег периода такође говоре у прилог инструментализацији тероризма РКК с обзиром на то да се у њима види незадовољство владе војним решењима проблема²⁶², али и негативан однос Курда према тероризму РКК²⁶³.

²⁵⁸ У депешу из јула 2005. године речено је да би евентуална акција турске војске у северном Ираку била „права катастрофа за турску владу“. Види: Turkey And The PKK: Raising The Heat - Secret, NoFORN, 2005 July 19. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA4186_a.html, 31.3.2019.

²⁵⁹ START, Global Terrorism Database.

²⁶⁰ Види депешу: Finalizing The \$200 Million Grant To Turkey - Unclassified, For Official Use Only, 2002 November 6. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA7973_a.html, 28.3.2019.;

²⁶¹ IRAQ: Turkish Parliament Rejects U.S. Troop Deployment – Confidential, 2003 March 1. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/03ANKARA1345_a.html, 29.3.2019.

²⁶² Види ставове политичких партија 2007. године: Turkish Politicians Use PKK Amnesty Remarks To Push Back At Military – Confidential, 2006 October 18. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA6014_a.html, 2.4.2019. Види изјаву министра Аталаја BBC Monitoring Alert – Turkey, Turkish interior minister says “democratization” way to solve Kurdish issue, Anatolia news agency, Ankara, in Turkish 2 Jul 2010. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/840387>, 25.3.2019. Види изјаву министра Давутоглуа BBC Monitoring Alert – Turkey, Turkish daily examines “new direction” of Turkey's foreign policy, Samih Kohen: “What is Going on' in Foreign Policy? <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/852179>, 25.4.2019.

²⁶³ РКК наводно представља само трећину Курда који живе у Турској. Види Turkey's Kurds condemn attacks, speak out against PKK terrorism, 21.10.2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/154633>, приступљено 25.3.2019; [MESA] Turkey - Surge in terrorism leaves Kurdish supporters of peace helpless, 19 August 2011. <https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1458772>, 25.3.2019. Види још и Turkey: Ambassador Meets Pro-PKK Dtp Leader – Confidential, 2009 May 14. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/09ANKARA697_a.html, 2.4.2019. Осуде Курда присутне су и у

У ситуацији када влада настоји да оствари самосталну политику која није у складу са интересима САД, тероризам РКК се интензивира, а војска добија овлашћење да реши проблем и тиме јача своју позицију у односу на владу. Након што је Ердоган интервенцију америчких трупа у Фалуци 2004. године, оценио као геноцид²⁶⁴ и упоредио је са методама гушења побуна које је користио Садам Хусеин, односи САД са турском владом се мењају. У исто време, тероризам РКК постаје интензивнији (144 турска војника су страдала до средине 2005. године)²⁶⁵, а Турска војска преузима иницијативу у анитерористичкој борби, али и на политичкој сцени²⁶⁶ у периоду од краја 2004. до средине 2008. године. Непоредно пред посету Вашингтону 2005. године, министар Гул указао је да појачане активности РКК условљавају реакцију „турске државе” која би могла да „онемогући АКР потребну стабилност да влада”.²⁶⁷ У исто време док траје анитерористичка кампања у југоисточној Турској, америчке депеше²⁶⁸ критикују владу АКР „због потпуног одсуства политичке воље за договором”. Штавише, говори се о препоруци шефу европске Комисије Барозу да Турска не показује искрен однос према ЕУ интеграцијама.

У току 2008. године због хапшења великог броја официра у случају Ергенекон²⁶⁹ војска почиње да губи утицај због чега се војска приклања политичким ставовима²⁷⁰ поводом решавања проблема тероризма, а фактор политичке равнотеже уместо војске постао је ФЕТО. ФЕТО је организација Фетулаха Гулена која наводно окуља

депешама из 2005. године када је ово питање било нарочито интензивирано. У том смислу види: State Of Play On Turkey-PKK - Secret, NoFORN, 2005 September 1. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA5114_a.html, 31.3.2019.

²⁶⁴ Distorted Turkish Reaction To Fallujah Operation Creates Poisonous Anti-U.S. Atmosphere – Confidential, 2004 November 29. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/04ANKARA6615_a.html, 30.3.2019.

²⁶⁵ Види: START, Global Terrorism Database и Non-Kinetic Action Against The PKK - Secret, NoFORN, 2005 June 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA3456_a.html, 30.3.2019.

²⁶⁶ Посебно треба истаћи улогу генерала Бујуканита, начелника Главног штаба турске војске. Види депешу: General Buyukanit's Visit To Washington, February 14-16 – Confidential, 2007 February 6. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/07ANKARA253_a.html, 2.4.2019.

²⁶⁷ Ambassador's Farewell Call On Foreign Minister Gul, May 26 – Secret, 2005 June 1. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA3086_a.html, 30.3.2019.

²⁶⁸ Southeast Turkey Update: Anti-PKK Operations And Political Trends – Confidential, 2005 July 11. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA4032_a.html, 31.3.2019.

²⁶⁹ Афера Ергенекон односи се на тајну организацију којом руководи посебно одељење за специјалне операције турске војске које је имало за циљ да за време Хладног рата предузме све мере и активности на плану сузбијања комунистичке претње, а које је после Хладног рата наставило да делује. Те мере укључивале су и тзв. false flag тероризам и друге облике насиља која су приписана комунистичким организацијама, али и убиства политичких противника. Постојање ове структуре потврдио је њен командант генерал Кемал Јилмаз. Види у Daniel Ganser, Winter/Spring 2005, p. 73.

²⁷⁰ Види: Turkey: Got On Non-Military Solutions To PKK Problem – Confidential, 2008 January 8. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/08ANKARA31_a.html, 2.4.2019; Turkey's Top General Speaks Out On Civil-Military Relations, PKK And Role Of Religion – Confidential, 2009 April 15. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/09ANKARA560_a.html, и Turkey: PKK Attack Puts Military Under A Microscope – Confidential, 2008 October 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/08ANKARA1806_a.html, 2.4.2019.

припаднике свих слојева друштва (посебно из полиције, судова и тужилаштва) и којом управља Фетулах Гулен који је добио азил као „особа од утицаја“ у САД управо 2008. године. Ова организација у Турској има статус терористичке организације и оптужена је²⁷¹ за неуспеле пучеве из 2012., 2013. године и јула 2016. године, случај Ергенекон, Маљ и војну шпијунажу у периоду 2007-2011. године и друге случајеве који су квалификовани као тероризам. Хапшење великог броја официра турске војске у периоду 2007. - 2012. године и слабљење политичког утицаја војске може се тумачити у контексту планираног повлачења америчких снага из Ирака. Наиме, повлачењем америчких снага настао би вакуум моћи који је требало да буде испуњен савезничким утицајем. У том смислу војне интервенције турске војске против Курда у северном Ираку, требало је заменити политичким и економским партнерством путем кога би се могло утицати и на владу у Багдаду чиме би био онемогућен ирански утицај који је присутан међу шиитима.

Након што је опасност од утицаја војске на решавање проблема са Курдима отклоњена, започела је 2009. године тзв. политика демократског отварања према Курдима, па је и тероризам РКК престао. Међутим, после одлуке Уставног суда да забрани једну курдску организацију блиску РКК²⁷² дошло је до масовног хапшења Курда, што је изазивало нову терористичку кампању која је трајала закључно са 2012. годином. Окупираност владе новом офанзивом РКК у вези је са слабљењем позиције Турске пред усвајање новог стратешког концепта НАТО-а 2010. године што потврђује став француске делегације²⁷³ у коме је снажнија Турска представљена као проблем у разговорима поводом усвајања новог стратешког концепта.

С друге стране, 2012. године Турска је активно укључена у рат у Сирији помажући сунитску умерену опозицију, а РКК први пут у својој историји објављује примирје са Турском након чега започињу тајни преговори у Ослу 2012. године²⁷⁴. Преговори су настављени и касније, а посебно 2013. године када је Оцалан позвао припаднике РКК да оставе оружје и напусте Турску. Међутим, последице деловања Исламске државе поништиле су бенефите политичко – економске сарадње са Курдима у Ираку и договорено примирје са РКК у самој Турској, јер су напади Исламске државе

²⁷¹ О овим догађајима више види на сајту Министарства спољних послова Турске, Before Coup Attempt. http://15.07.gov.tr/#timeline_before, 28.3.2019.

²⁷² Види START, Global Terrorism Database и упореди са Government of Turkey – PKK, General information. <https://ucdp.uu.se/additionalinfo?id=781&entityType=4&id=781&entityType=4>, 9.4.2019.

²⁷³ Readout Of January 20 U.S.-France Strategic Dialogue In Washington - Secret, NoForN, 2010 February 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/10STATE13750_a.html, 3.4.2019.

²⁷⁴ Government of Turkey – PKK, General information. <https://ucdp.uu.se/additionalinfo?id=781&entityType=4&id=781&entityType=4>, 9.4.2019.

на градове насељене Курдима (Кобане у Сирији и Сурук у Турској) оцењени као последица пасивности Турске. Због тога је РКК, која је ојачана техником и другим врстама помоћи коју су добили од САД у Сирији, отпочела нову кампању насиља која је до краја 2017. године имала за последицу преко 10 000 погинулих.

1.2.4. Јордан

Краљевина Јордан представља важног партнера САД на Блиском истоку, преко кога САД користе тероризам против суседних држава (Ирака и Сирије). Према извештају Церемија Шарпа²⁷⁵, Јордан представља велики регрутни центар из кога побуњеници одлазе у Ирак. Индустијски град Зарга који се налази неколико миља североисточно од Амана, идентификован је као град одакле долазе сунитски борци, при чему „на десетине младих људи одлази у Ирак да погину као бомбаши самоубице.” У непосредној близини Зарге налази се Центар за обуку специјалних јединица „краљ Абдулах” коме је намењена улога регионалног центра за обуку специјалних снага²⁷⁶ (јорданских, суседних држава и на крају САД) за борбу против тероризма. У изградњу Центра били су укључени CENTCOM, SOCCENT, инжењерија америчке војске и јордански пројектанти. Седиште Центра је у близини Амана, док се обука за морнаричке операције реализује у луци Акаби која је идентификована као лука у коју стиже оружје намењено за борце у Сирији.

Кооперативност Јордана доказана је више пута. Влада краља Абдулаха II није се противила агресији на Ирак, одбила је гостопримство Хамасу и помогла је у ликвидацији ал Заркавија 2006. године. Ово су кључни разлози зашто је Јордан оцењен и у Шарповом извештају и у депешама Стејт департамента²⁷⁷ као кључни партнер у сузбијању тероризма. Поред тога, помињу се и други разлози као што су: обука припадника ирачких снага безбедности; одржавање политичког утицаја у Ираку; посредништво у израелско-палестинском мировном процесу; подршка санкцијама и притиску на Сирију; сарадња јорданске обавештајне службе са СИА. Посебно место у односима САД-Јордан заузима јорданска обавештајна служба која важи за „једну од најефикаснијих организација у региону када је реч о инфилтрацији у цихадистичке

²⁷⁵ Види: Congressional Research Service Report RL33546 Jordan: Background and U.S. Relations Jeremy M. Sharp, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division October 17, 2008. p.14. <https://file.wikileaks.org/file/crs/RL33546.pdf>, 20.5.2019.

²⁷⁶ Према Scen setter For The Visit To Jordan Of Lieutenant General North, Commander 9th Air Force And U.S. Central Command Air Forces – Secret (06AMMAN1657_a). https://wikileaks.org/plusd/cables/06AMMAN1657_a.html, 11.6.2019.

²⁷⁷ Види Jordan-U.S. Security Dialogues – Confidential. 2009 November 25. https://wikileaks.org/plusd/cables/09AMMAN2579_a.html, 12.6.2019; или 06AMMAN1657_a.

групе.”²⁷⁸ Поред прикупљања информација које су довеле до ликвидације Заркавија, јорданска обавештајна служба коришћена је за ислеђивање лица заробљених у рату против тероризма о чему су писали Washington Post, Amnesty international и Human Rights Watch, док је у извештају Human Rights Watch-a²⁷⁹ утврђено да је таква пракса постојала у периоду од 2001. до барем 2004. године.

Политичка подршка Јордана није изражавала и став грађана који су осуђивали сарадњу са САД, првенствено због улоге Јордана у палестинско – израелском сукобу. Међутим, због стратешког значаја Јордана²⁸⁰, САД су настојале да подрже „јорданске интересе са адекватним износима финансијске и друге помоћи.“ Америчка финансијска помоћ²⁸¹ 1998. године износила је 223 милиона америчких долара, да би до 2008. године износ порастао на приближно 912 милиона. Поред основне помоћи, на основу допунских буџетских аката на име помоћи опредељено је још 1.78 милијарди у периоду од 2003. до 2008. године. Поред фондова посебно намењених за Јордан, допунски фондови за хитне ситуације садржали су надокнаду за Пакистан, Јордан и друге кључне партнерске државе за трошкове логистике приликом извођења америчких војних операција. Подаци показују да су додатни фондови некад садржавали више финансијске помоћи, него основна пројектована средства.

Депеша из 2005. године²⁸² открива да је само за 2005. фискалну годину за Јордан обезбеђено 204 милиона долара основних средстава и још додатних 100 милиона војне помоћи, а издвојено је и 99 милиона за тренинг центар „краљ Абдулах“. Додатних 97 милиона уплаћено је крајем јула, док је још 250 милиона издвојено на име економске помоћи и развоја, а затим је још 100 милиона издвојено на име додатних фондова. Према извештају Церемија Шарпа септембра 2008. године закључен је војно-економски споразум којим се америчка влада обавезала да ће у петогодишњем периоду исплаћивати годишње 660 милиона америчких долара, од чега 360 милиона за економски развоја, а 300 милиона за набавку наоружања и модернизацију војске.

1.2.5. Катар

Према америчкој агенцији²⁸³ која располаже детаљним информацијама о енергентима у свету, Катар је 2018. године био трећа држава по резервама, а прва по

²⁷⁸ Jeremy M. Sharp, 2008, p.15.

²⁷⁹ Double Jeopardy – CIA Renditions to Jordan, Human Rights Watch. <http://www.hrw.org>, 13.10.2019.

²⁸⁰ Види 06AMMAN1657_a.

²⁸¹ Jeremy M. Sharp, 2008, p. 18-19.

²⁸² 06AMMAN1657_a.

²⁸³ U.S. Energy Information Administration, Proved Reserves of Natural Gas – 2018. <https://www.eia.gov/beta/international/>, 12.6.2019.

извозу у САД, док су управо САД највећи произвођач гаса. Америчка заинтересованост за енергенте и благонаклон став Катара према америчким фирмама довео је до великог скока у експлоатацији гаса услед чега је и животни стандард осетно порастао у Катару. Са повећањем економске моћи почеле су да расту и политичке аспирације Катара чији званичници нису желели да Катар буде продужетак Саудијске Арабије. Вероватно услед тога долази до приближавања Катара и Ирана. Америчке депеше из 2007. године²⁸⁴ откривају да односи између САД и Катара нису добри, због сарадње са лидерима Хамаса, подршке Сирији и њеним сурогат снагама у Либану, затим подршке Хезболаху и Судану и неотписивању дугова Ираку.

Свесне значаја стратешког и енергетског партнерства са Катаром, САД су настојале да у Катару одржавају и експлоатишу опасност од агресије Ирана са којим Катар дели поља богата природним гасом (Северна поља). У том смислу, мала површина територије и недостатак мушкараца за војну службу оцењени су као кључни разлози везивања Катара за САД у безбедносном смислу због чега је постигнут договор о изградњи војне базе Ал Удеид²⁸⁵ коју су финансирале катарске власти са 700 милиона долара. Приликом припреме посете америчког амбасадора Катару²⁸⁶ скренута му је пажња о важности базе за извођења операција од Ирака до Авганистана и Рога Африке. У депеши се страхује да би преливање политичких тензија на војну сарадњу угрозило извођење ваздухопловних мисија. Поред тога, база Ал Удеид је и истурено командно место SOCCENT-а одакле се управља специјалним мисијама у овом делу света. Отуда је од велике важности одржавање стратешког партнерства са Катаром који не би могао да оствари своје политичке, економске и безбедносне интересе партнерством са неком другом државом (Велика Британија, Француска и др.).

На почетку сукоба у Сирији, Катар је заједно са Саудијском Арабијом, био главни финансијер рата против Асада. Међутим, ситуација се временом мења, а индикатор промена јесу сукоби у SMC (2014)²⁸⁷ који су довели до „чишћења“ оних лица које је подржавао Катар. Затим су чланице Савета за сарадњу држава Залива прекинуле везе са Катаром и увеле тој држави санкције (2017), док је амерички

²⁸⁴ Види: Scen setter For Deputy Secretary Negroponte's September 9 Visit To Doha – Secret, 2007 August 31 (07DOHA871_a). https://wikileaks.org/plusd/cables/07DOHA871_a.html, 12.6.2019. или Scen setter For December 18 Gulf Security Dialogue With Qatar – Secret, 2007 December 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/07DOHA1172_a.html, 12.6.2019.

²⁸⁵ Scen setter For U/S Levey's February 24-25 Visit To Doha – Secret, 2008 February 21. https://wikileaks.org/plusd/cables/08DOHA155_a.html, 12.6.2019.

²⁸⁶ 07DOHA871_a

²⁸⁷ Види више о сукобу фракција у: Aron Lund, “The Free Syrian Armies: Failed Reconciliation.” Carnegie Endowment for International Peace, March 26, 2014.

председник Трамп оптужио Катар да финансира тероризам. Међутим, САД нису ставиле Катар на Листу спонзора, већ су извршиле притисак преко чланица Савета које су поставиле Катару 13 услова²⁸⁸ који се односе на прекидање веза са Ираном и свим терористичким организацијама са Листе Стејт департамента и чланова Савета, затим да угаси медијску кућу Ал Џазиру и да прекине односе са Турском која у то време предузима акције у Сирији и Ираку без сагласности САД. Веома брзо односи између Катара и САД су побољшани. Прво је бивши министар правде Џон Ашкрофт постао заступник владе у Дохи за решавање проблема у вези оптужби за тероризам²⁸⁹, да би након тога са Катаром био потписан меморандум о сарадњи у борби против тероризма²⁹⁰.

1.2.6. Јемен

Република Јемен основана је 1990. године, а већ 1994. године избио је грађански рат који је представљао кулминацију велике политичке, економске и социјалне кризе изазване санкцијама суседних држава због противљења америчкој интервенцији у Ираку 1991. године. Председник Салех је и почетком новог миленијума у више наврата подржавао оружани отпор Палестинаца као једино средство отпора против Израела што је изазвало реакције америчке амбасаде²⁹¹. Исте године када је започела друга Интифада изведен је напад на амерички брод USS Cole (октобар 2000. године) у Аденском заливу. У почетку, председник Салех је сматрао да кривица за напад делимично може да буде приписана америчкој команди²⁹², али је веома брзо променио мишљење и изјавио да је питање кажњавања починилаца искључиво правно питање, а не политичко²⁹³ и да се починиоци морају казнити како би се спречили други слични напади. Салех се током 2001. године потпуно окренуо сарадњи са САД, па је после напада на Њујорк и Вашингтон обећавао заштиту америчким држављанима у Јемену

²⁸⁸ What are the 13 demands given to Qatar? Acting as a mediator, Kuwait presented Qatar a list of demands from Saudi Arabia, Bahrain, the UAE and Egypt. June 23, 2017. <https://gulfnews.com/world/gulf/qatar/what-are-the-13-demands-given-to-qatar-1.2048118>, 20.5.2019.

²⁸⁹ Qatar, accused of supporting terrorism, hires ex-U.S. attorney general – Reuters". Retrieved 10 June 2017. <https://www.reuters.com/article/us-gulf-qatar-ashcroft-idUSKBN1910T6>, 3.7.2020.

²⁹⁰ "Rex Tillerson applauds Qatar plan but Gulf rivals refuse to lift sanctions". The Guardian. 11 July 2017. Retrieved 2 November 2017. <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/11/rex-tillerson-qatar-gulf-saudi-arabia-terrorism>, 3.7.2020.

²⁹¹ Saleh's Rhetoric Over The Top, But Policy Unchanged – Confidential, 2000 November 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/00SANAA5396_a.html, 26.8.2019.

²⁹² Saleh Cites Usn Culpability In The Uss Cole Attack – Confidential, 2000 November 26. https://wikileaks.org/plusd/cables/00SANAA5449_a.html, 26.8.2019.

²⁹³ USS Cole: Investigation And Prosecution – Secret, 2002 October 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/02SANAA3591_a.html, 26.8.2019.

тврдећи да ће „бити безбеднији у Сани него у Вашингтону”²⁹⁴. У исто време Јемен је подржавао право на самоодбрану на које су се позвале САД приликом агресије на Авганистан. Имајући у виду спремност Салеха да сарађује, амбасадор САД предлаже сарадњу са Јеменом као партнером у рату против тероризма.

Након терористичких напада који су изведени у Јемену 2003. године, а за које је оптужена Ал Каида, Јемен је искористио прилику „да се сврста у антитерористички блок и да избегне да буде означен као спонзор тероризма.”²⁹⁵ Недуго затим, амбасада у Сани даје позитивно мишљење да специјалне снаге Јемена прођу америчку обуку, уз констатацију да нема сазнања о томе да су јеменски специјалци одговорни за веће повреде људских права.²⁹⁶ Јемен је затим приступио *Иницијативи за партнерство на Блиском истоку*²⁹⁷ која је заснована на економској, политичкој и безбедносној сарадњи ради изградње јачег друштва које може представљати релевантан фактор за борбу против тероризма. У то време поново постаје актуелна интервенција у Ираку поводом које су јавност и председник Салех били против²⁹⁸, али су формално били и против Садама Хусеина. Штавише, Јемен није доводио у питање правне основе интервенције чиме је отворено подржао САД.²⁹⁹ Истовремено у Стејт департмент стижу депеше о елиминисању хелије Ал Каиде у Јемену³⁰⁰ и сузбијању одласка добровољаца из Јемена у Ирак да се боре против САД.

Сарадња са Јеменом даље се развија у области јачања капацитета за сузбијање грађанских немира,³⁰¹ а на спољном плану започињу преговори са *Здруженом борбеном групом за Рог Африке* око безбедносних аранжмана³⁰² са Суданом, Еритрејом, Цибутијем и Етиопијом, али и са САД око успостављања ефикасне обалске страже која би онемогућила проток миграната односно терориста преко мореуза и

²⁹⁴ Saleh Promises Protection For Americans – Confidential, 2001 October 7. https://wikileaks.org/plusd/cables/01SANAA5200_a.html, 11.6.2019.

²⁹⁵ Royg Seizes Opportunity To Increase Yemeni Political Will To Fight Terror In The Aftermath Of Recent Terror Incidents – Secret, 2003 January 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA86_a.html, 11.6.2019.

²⁹⁶ Human Rights Verification For Yemeni Forces To Be Trained By U.S. – Secret, 2003 January 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA143_a.html, 11.6.2019.

²⁹⁷ Sanaa Response To Next Steps On U.S. - Middle East Partnership Initiative (MEPI) – Unclassified, 2003 January 23. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA166_a.html, 11.6.2019.

²⁹⁸ Iraq: Evolving Yemeni Attitudes Toward A Possible War – Secret, 2003 February 27. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA380_a.html, 26.8.2019.

²⁹⁹ Royg Briefed On Legal Authority For Use Of Force In Iraq - Unclassified, For Official Use Only, 2003 March 25, https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA591_a.html, 26.8.2019.

³⁰⁰ Reports Of Al-Qaida Arrests In Yemen - Secret, NoFORN, 2003 April 3, https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA657_a.html, 26.8.2019.

³⁰¹ Yemen: Assistance For Civil Disorder Management (Cdm) - Unclassified, For Official Use Only, 2003 April 9. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA690_a.html, 26.8.2019.

³⁰² Yemen Seeks Increased Cooperation With HOA To Decrease Terrorism – Confidential, 2003 August 11. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA1975_a.html, 26.8.2019.

слабо брањене морске границе. У исто време САД инсистирају на решавању отворених питања које Јемен има са Саудијском Арабијом, а под притиском САД Јемен одустаје од војног споразума са Северном Корејом³⁰³ која је требало да испоручи војну опрему и изгради војну базу у граду Худаиди. Нови партнер за изградњу базе у једној од најфреквентнијих лука у овом делу света био је амерички савезник Јапан.

Партнерство са САД омогућило је Салеху да на плану политичке консолидације, без икакве санкције САД или међународне заједнице, искористи Ал Каиду и њене фракције ради елиминисања Хута са којима је у сукобу од 2003. године³⁰⁴, као и против других политичких противника³⁰⁵. Поводом убиства Ал Хутија у депеши која извештава о догађају пише да је „антиамерички побуњени шиитски свештеник Ал Хути” убијен 10. септембра 2004. године. На интернету се може наћи интервју Хамзе али Салеха ал Дајанија који је оптужен за напад на америчку амбасаду у Сани 2008. године. Према његовим речима председник Салех преко обавештајне службе одржава везе и координира са Ал Каидом нападе како би Јемен дошао у први план борбе против тероризма. Дајани тврди да јеменска војска пружа обуку паравојним јединицама (тзв. Народна војска) које учествују у смиривању побуне Хута и да велики део таквих снага представљају борци Ал Каиде. Како тврди Дајани, Салех користи Ал Каиду да створи и изазове страх у САД како би добио потребну војну и политичку помоћ за смиривање стања у држави.³⁰⁶

Дајанијеве тврдње подржане су бројним чињеницама. Наиме, после одбијања Завахиријевог захтева да пусти неке припаднике Ал Каиде из притвора, Салех је од САД добио за 2010. фискалну годину 290 милиона долара, да би та помоћ наредне године премашила 1.2 милијарде долара.³⁰⁷ Подаци показују да је износ помоћи био готово дуплиран у односу на оно што је генерал Петреус обећао³⁰⁸ 2010. године, да би следеће године тај износ био неупоредиво већи. У прилог ономе што тврди Дајани иду

³⁰³ Yemeni Military Leaders Brief Ambassador On Dprk Contacts – Confidential, 2003 August 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA1990_a.html, 26.8.2019.

³⁰⁴ Jane Novak, “Arabian Peninsula Al Qaeda Groups Merge.” The Long War Journal. January 26. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/01/arabian_peninsula_al.php, 17.8.2019.

³⁰⁵ Bill Rogio, Osama's son coordinates call between Zawahiri and Iran's Qods Force, The Long War Journal, January 12, 2009. https://www.longwarjournal.org/archives/2009/01/osamas_son_coordinat.php, 17.8.2019.

³⁰⁶ Jane Novak, Yemeni al Qaeda leader: State conducts terror attacks, The Long War Journal, December 3, 2008. https://www.longwarjournal.org/archives/2008/12/yemeni_al_qaeda_lead_2.php, 17.8.2019.

³⁰⁷ John Rollins, Al Qaeda and Affiliates: Historical Perspective, Global Presence, and Implications for US Policy. R41070. Washington, DC: Congressional Research Service, 2011, p. 18.

³⁰⁸ General Petraeus' Meeting With Saleh On Security Assistance, Aqap Strikes - Secret, Noforn, 2010 January 4. https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA4_a.html, 27.8.2019.

и депеше³⁰⁹ које откривају да амерички новац стоји иза тајних набавки илегалног оружја, које је потом нестало из војних складишта односно које је подељено неидентификованим лицима од стране министарства одбране.

У америчким депешама³¹⁰ отворено се говори о томе да водеће личности режима, почев од председника Салеха употребљавају лако оружје као валуту којом купују оданост племена и политичких савезника. Према америчким проценама у Јемену има (у то време) 9 милиона комада оружја, при чему јеменске снаге безбедности броје око 60 000 припадника, због чега само 25% набављеног оружја заиста иде у складишта војске, док остало оружје доспева до терориста, политичких савезника и др. Упркос свему, генерал Петреус је током једне посете Сани оценио Јемен као „државу од приоритета у његовој зони одговорности у области борбе против тероризма“ и оценио „да су САД спремне да обезбеде већу безбедносну подршку.“³¹¹

1.3. Закључак

Први модел експлоатисања тероризма изведен је из политичке праксе САД да државе за које сматрају да користе тероризам као политичко средство ставе на Листу спонзора са свим последицама које из тога проистичу. Имајући у виду политички и сваки други утицај које САД имају, овакава пракса и њене последице су формално или неформално прихваћене широм света. Према критеријумима Стејт департмента, држава која континуирано подржава међународни тероризам, на основу мишљења државног секретара бива стављена на Листу спонзора ради стварања притиска на њу да се одрекне тероризма као политичког средства. Међутим, истраживањем је утврђено да државе које су на Листи спонзора и поједине државе које нису на Листи спонзора имају исту врсту понашања која није праћена истоветним одлукама у погледу њиховог статуса. Штавише, државе из друге групе подстакнуте су да подржавају терористичке и друге групе које примењују насиље ради остваривања америчких интереса.

Разлози за наведену ситуацију проистичу из политичке детерминисаности тероризма и хибридног ратовања. Пре свега, одлука о томе да ли је нека држава у континуитету подржавала тероризам није донета у судском поступку, већ је доноси носилац спољне политике на основу мишљења. Затим, ко су терористи којима одређена држава пружа помоћ такође није одлука која је донета у правном поступку, већ је и

³⁰⁹ Yemen Requests U.S. Role In Manpads Buy-Back Remain Secret – Secret, 2004 August 21. https://wikileaks.org/plusd/cables/04SANAA2009_a.html, 27.8.2019.

³¹⁰ Combating Yemen's Gray Market In Small Arms And Light Weapons – Secret, 2005 February 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/05SANAA269_a.html, 27.8.2019.

³¹¹ General Petraeus' Visit To Yemen – Secret, 2008 December 6. https://wikileaks.org/plusd/cables/08SANAA1947_a.html, 11.6.2019.

таква одлука политизована. У том смислу, политичка сврсисходност утиче на одлуку и да ли је неко насиље тероризам и да ли је подршка таквом насиљу подршка терористима. Када се ове две одлуке посматрају у контексту хибридног ратовања онда се оне морају посматрати као офанзивна политичка средства којим се делегитимише противник, легитимишу сопствене мере и врши политички притисак на друге државе.

Истраживањем је утврђено да је циљ стављања на Листу спонзора вишеструк. Прво, негативна конотација тероризма утиче да атрибут држава спонзор тероризма створи страх код суседних држава које мотивисане страхом за сопствену безбедност настоје да остваре партнерством са јачом државом. Друго, из страха од терористичких аката државе спонзора тероризма проистиче легитимитет мера које се предузимају против такве државе на спољном плану, али и легитимитет мера на унутрашњем плану којима се држава и друштво настоје изнутра заштити. На крају, санкције које проистичу из статуса означене државе утичу на погоршање економског, затим социјалног и на крају политичког стања, због чега тако ослабљена држава постаје погодно место за извођење политичких преврата, терористичких аката или других тежих облика угрожавања безбедности. Заједничко за све ове ситуације јесте што статус на Листи спонзора бива искоришћен ради управљања политичком и безбедносном ситуацијом.

САД успешно експлоатишу статус држава спонзора тероризма широм света. На Блиском истоку, подручју на коме се налази већина држава обухваћена анализом, САД експлоатишу страх од Ирана и Сирије на два начина. Прво, војно слабије суседне државе, Катар, Бахреин и Јордан, имају војно – политичке савезе са САД на основу којих су седиште Пете америчке флоте, Центар за обуку специјалних снага и њихово истурено командно место у ове три државе. Потом, партнерство Саудијске Арабије и Турске са САД омогућава овим државама да шире сопствени утицај на Блиском истоку. Друго, страх од Ирана и шиитских организација утиче да државе из региона предузимају активне мере преко сурогат снага против шиитских организација без страха да ће такве активности бити квалификоване као помагање тероризму. У том смислу Турска, Јордан, Саудијска Арабија, Катар и Уједињени Арапски Емирати организују, опремају, обучавају сурогат снаге које делују у Либану, Ираку, Јемену и Сирији, а чије деловање утичне на остваривање америчких интереса у овом делу света.

У Централној Азији политичка контрола остварена је одржавањем равнотеже између две нуклеарне силе, Пакистана и Индије. САД формално подржавају индијске напоре у Кашмиру, а истовремену прећутно подржавају Пакистан који шаље у Кашмир терористичке групе. Поред тога, САД охрабрују индијски економски утицај у

Авганистану, а не предузимају ништа против Пакистана са чије територије терористичке групе покрећу терористичке активности у Авганистану. Политичком, војном и економском помоћи коју дају Пакистану, САД обезбеђују партнерство Пакистана не само у односима према Индији, већ и у свим ситуацијама у којима се коришћењем тероризма настоје остварити амерички политички интереси. У исто време, Индија у партнерству са САД настоји да реши проблем у Кашмиру, а са друге стране види начин и да оствари економску корист кроз присуство у Авганистану.

На Далеком истоку страх од нуклеарног програма Северне Кореје експлоатише се ради одржавања војних споразума које САД имају са Јапаном и Јужном Корејом. Јужна Кореја која је формално још увек у рату са Северном Корејом која има нуклеарни програм своју безбедност остварује партнерством са САД. Јапан који је у домету севернокорејских ракета и који нема своју војску, већ га од агресије брани војска САД, такође види начин да оствари безбедност одржавањем партнерства са САД. Када се узме у обзир наведена ситуација на Далеком истоку онда није тешко схватити зашто је Северна Кореја упркос прописаним критеријумима, 2017. године враћена на Листу спонзора због нуклеарног програма, а не због подршке терористима.

Куба је као држава спонзор тероризма и комунистичка држава која се налази у близини САД дуго била идеални противник САД. Страх од комунистичких револуција утицао је да се све активности Кубе у правцу подршке левичарским групама у Јужној и Средњој Америци делегитимишу као финансирање тероризма. Штавише, и када Куба није била оптужена за активну подршку терористима она је била на Листи спонзора како би САД због страха од народних покрета држале у стању зависности велику већину држава у Средњој и Централној Америци. Судан је на Листи спонзора као економски, социјално и политички подељена држава упркос позитивним оценама Стејт департамента. Међутим, статус државе спонзора утиче на суседне државе да кроз партнерство са САД остваре сопствену безбедност, а у исто време врши се утицај на Судан да политички делује у складу са интересима САД.

2. Други модел – Сурогат снаге као борци за слободу

Након неуспеха у рату у Вијетнаму, САД су терет спровођења спољнополитичке доктрине задржавања ширења раније комунистичког (тзв. Труманова доктрина), а данас сваког ривалског утицаја пренеле на сурогат снаге (тзв. Реганова доктрина³¹²). Из праксе САД изведена је шема деловања по којој хегемон организује, руководи и

³¹² Torbjorn L. Knutsen, *The Reagan Doctrine and the Lessons from the Afghan War*, 2/1992, pp. 193-205, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-8497.1992.tb00672.x>, 7.7.2020.

финансира милитаристичке организације које се боре против легалне власти оне државе са којом хегемон има супротне интересе. У реализацији Другог модела на оперативном – тактичком нивоу кључну улогу имају специјалне снаге чији је основни задатак „развој домицилних герилских група, извођење акција иза непријатељских линија и вршење ових активности у току недефинисаног временског периода“³¹³. Избор и концепција сурогат снага зависи од конкретног циља хегемона у одређеној области, због чега сурогат снаге могу бити оријентисане ка остваривању верских, секуларних, сепаратистичких, националистичких, реформских, племенских и других циљева.

У Другом моделу хегемон као општи циљ има да идентификује групе „које би одговарале интересима САД,“ затим да им обезбеди легитимитет и представи их циљној популацији „као прихватљиву алтернативу влади коју треба свргнути или сменити, односно покрету који треба поразити“, због чега се с правом тврди да је коначни циљ „остваривање политичке, а не војне победе над противницима.“³¹⁴ Обезбеђивање статуса „бораца за слободу“ и делегитимизација власти као репресивне и диктаторске представља увод у остваривање конкретних циљева које хегемон има према одређеној држави. Посебни циљеви могу бити политички преврат, сецесија дела територије, отпор другом хегемону који политички и војно контролише државу према којој је предузет Други модел, борба против сурогат снага другог хегемона која је представљена као борба против тероризма и сл.

Да би хегемон остварио наведене циљеве потребно је обезбедити основ за акцију на унутрашњем и међународном праву. Имајући у виду забрану у вези употребе силе које пред чланице ОУН поставља Повеља ОУН, оправдање за мешање у унутрашње ствари других држава и употребу силе против легалне власти, хегемон налази у мисији универзалног заштитника људских права и међународног мира. Таква мисија обично је идентификована у унутрашњим политичким актима (стратегије безбедности) као интерес националне безбедности, док се на међународном плану у међународним организацијама усвајају и доносе акти у којима је одређена држава проглашена за окупатора, прекршиоца међународног мира и сл., а политичка власт као диктаторска, репресивна и сл.

„Хегемон обезбеђује кооперативност сурогат снага тако што подржава остваривање њихових политичких и геополитичких циљева. Ипак, интереси сурогат

³¹³ Field Manual No. 3-18, p. 5-1.

³¹⁴ Вилијам Робинсон, Подстицање полиархије – глобализација, интервенција САД и хегемонија, Албатрос плус, Београд, 2012, стр. 99.

снага никада се не остварују у потпуности како би хегемон увек имао начина да их дисциплинује и управља њиховим деловањем. Независно од чињенице што је њихова активност незаконита, рушилачка и субверзивна, сурогат снаге инсистирају на секуларним, демократским и другим либералним и прогресивним ставовима и идејама које им обезбеђују легитимитет. Управо такво залагање обезбеђује константну могућност хегемона да преиспитује њихово деловање и тако врши притисак на сурогат снаге да делују у складу са интересима хегемона.³¹⁵ Према приручнику за специјалне операције из 2014. године UW које је основа Другог модела има неколико елемената³¹⁶ који су послужили да се идентификује шема по којој специјалне снаге хегемона бирају, обучавају, организују, руководе и контролишу сурогат снаге.

Припремна фаза подразумева обавештајни рад и процену да је стање у циљаној популацији такво да ће омогућити брзо и ефикасно стварање сурогат снага које ће остварити раније идентификоване циљеве. Обавештајним радом утврђују се потенцијалне тачке раздора у одређеном друштву и/или држави и врши *иницијални контакт* којим се идентификују лица која ће постати акционо језгро и будући носиоци политичке власти и/или језгро превратничке делатности у другим државама. За ове потребе хегемон образује посебну организациону структуру специјалних снага за одређено подручје која делује у садејству са дипломатском мисијом на том подручју, обавештајном заједницом, редовним оружаним снагама и субјектима безбедности савезника и партнера. Потом следи *инфилтрација специјалних снага* тако што се на тајан и прикривен начин улази на територију на којој треба организовати и обучити сурогат снаге. Активности на *организовању сурогат снага* имају за циљ стварање мањих, покретљивих и флексибилних јединица које су способне да брзо делују, а затим напусте подручје на којем су ангазоване и да се реорганизују у случају потребе. Паралелно се врши и продор у ОЦД, медије, политичке партије и сл.

Употреба сурогат снага има више последица. Вршењем аката физичког насиља ствара се и експлоатише страх у циљној популацији, затим се провоцира реакција власти која треба да изазове револт међу присталицама који би утицао на већу подршку и мобилизацију, да би крајње последице били политички преврат или сецесија дела територије. Акти физичког насиља пропраћени су снажном пропагандном делатношћу по којој су активности сурогат снага оправдане и целисходне, а реакција власти делегитимисана као брутална и прекомерна. Пропаганда служи као мултипликатор

³¹⁵ Љ. Стајић, В. Мирковић, 2/2021.

³¹⁶ Field Manual No. 3-18, p. 6-1.

силе и њоме хегемон окреће домаћу јавност против владе, а на међународном плану ствара црно – белу слику конфликта која доприноси политичком консензусу у вези интервенције, санкција или других принудних мера против државе која је објекат напада.

Забрана употребе силе у међународним односима, немешање у унутрашња питања других држава и други принципи међународног јавног права у Другом моделу заобиђени су синергијским деловањем на војном и политичком плану хегемона, самостално или преко партнера, савезника и међународних организација и сурогат снага. Хегемон увек настоји да оствари ширу политичку подршку сурогат снагама како би им обезбедио легитимитет у међународној и домаћој јавности. Међутим, укључивање партнера и савезника из региона у коме се примењује Други модел увек подразумева и остваривање партикуларних интереса тих држава, понекад и независно од знања или подршке хегемона, због чега се безбедносна ситуација усложњава и на терену и на политичком нивоу.

Безбедносну ситуацију додатно компликује чињеница да експлоатација антагонизама не престаје са окончањем примене Другог модела. Напротив, хегемон Другим моделом покреће сложене друштвене процесе који не могу бити окончани вољом хегемона, па се њима управља на начин да се периодично смањује и повећава напетост у зависности од тренутног интереса хегемона због чега је ситуација трајно погоршана. „Примена Другог модела у једној мери зависи од подршке сопствене јавности, али губљење подршке јавности не значи и нестанак интереса према одређеном подручју, због чега хегемон изнова проналази нове начине да употреби насиље и да за то стекне легитимитет јавности. Да би се осигурао успех сурогат снага, а без укључивања сопствених снага и привлачења пажње међународне и домаће јавности, неретко се ангажују приватне војне компаније и плаћеници.“³¹⁷

2.1. Ал Каида у периоду од 1984. до 1992. године

Реганова доктрина примењена је у Авганистану где су САД организовале и финансирале мрежу муслиманских организација које су се бориле против СССР. Једна од тих организација била је и Ал Каида. Џон Ролинс, стручњак из области тероризма и аутор извештаја о Ал Каиди за потребе Конгреса,³¹⁸ сматра да је Ал Каида настала 1984. годину, када су Осама бин Ладен и Абдулах Азам основали организацију која је вршила прикупљање средстава и регрутацију добровољаца (арп. Maktab al Khidamat,

³¹⁷ Љ. Стајић, В. Мирковић, 2/2021.

³¹⁸ John Rollins, 2011, p. 5.

енг. Services Office) за рат у Авганистану. Као неко ко је помогао конституисање ове мреже наводи се и духовни вођа египатског ел Џихада, Умар Абд ал Рахман, познатији као *слепи шеик*. САД су сматрале да добровољци врше позитиван утицај на напоре да се совјетске снаге отерају из Авганистана и упркос јавном порицању веза са ситуацијом у Авганистану, тајно су преко Пакистана финансирале и наоружавале муџахедине са 3 милијарде долара у периоду 1981-1988. Међутим, према Ролинсу, пресудан утицај на повлачење СССР из Авганистана нису имали арапски добровољци, већ домицилне муслиманске снаге у Авганистану.

Повлачење совјетских снага из Авганистана и крај Хладног рата утицали су на промену улоге Ал Каиде. Ролинс тврди да је Азам сматрао да организација треба да постане нека врста јединице за брза дејства у свим муслиманским државама када за тим наступи потреба. С друге стране, бин Ладен је сматрао да припадници организације треба да се врате у своје државе и покушају да свргну, по њима секуларне лидере, пре свега у Египту и Саудијској Арабији (у то време, а и касније партнери САД). Бин Ладеново мишљење делио је и Ајман ал Завахири. Међутим, убрзо је Азам убијен, чиме је разрешена дилема око будућности организације којом је од тада у потпуности управљао бин Ладен. Према студијама аналитичара из организације СТАРТ-а³¹⁹, нови циљеви Ал Каиде постали су: протеривање западних држава са муслиманских територија, успостављање шеријатског права у свим муслиманским државама и успостављање *панисламског* калифата. Овоме треба додати и помоћ свим муслиманским групама које воде џихад ради циљева које прокламује Ал Каида, а које формално или фактички прихватају водећу улогу Ал Каиде у глобалном џихаду. Нова улога Ал Каиде означила је и промену у њеном статусу односно припадници Ал Каиде су од борца за слободу постали терористи.

2.2. Слободна сиријска војска (Free Syrian Army - FSA)

САД на подручју Сирије преко сурогат снага формално настоје да изврше смену политичке власти у корист грађанске и демократске опозиције и да поразе терористичке организације (пре свих Исламску државу и Ал Нусру). Постављени циљеви одређују и статус дела сурогат снага као бораца за слободу (уместо терориста) и природу њихове активности као ослободилачке (уместо терористичке). У том смислу и подршка коју имају од САД је отворена и јавна. С обзиром на то да су сурогат снаге конципиране за остваривање конкретних политичких циљева подршка њиховим

³¹⁹ Види интернет страницу: https://www.start.umd.edu/baad/narratives/al-qaida#_edn19, 16.8.2019.

напорима иде у два правца. Први је стварање војних структура које ће примењивати насиље, а други је стварање политичких структура које експлоатишу успехе војних структура и које су пројектоване за јавно вршење политичке улоге (у независној држави, аутономној области или кооперативно вршење власти у постојећој држави и сл.).

Сурогат снаге у Сирији долазе из две верске и националне групе. У првој су секуларни сунити које је требало организовати у војне и политичке структуре које ће преузети политичку власт уместо Башара ал Асада. Делегитимизација Асадовог режима као репресивног и диктаторског један је од начина на који се правдају мере подршке секуларним сунитима. Курди су национална група која је за активно учешће у америчким пројектима у региону добили аутономију у североисточном делу Сирије. Деловање Исламске државе на територији насељеној Курдима доприноси њиховој кооперативности у односу на америчке интересе од чије војне и политичке помоћи у великој мери зависе. Инсистирање на секуларности, грађанском и демократском опредељењу сурогат снага имало је за циљ идеолошко раздвајање група са салафијско-цихадистичком идеологијом од секуларних група и група које се залажу за „ислам који је компатибилан демократији“. У том смислу створена је црно – бела слика према којој су исламистичке групе и владине снаге непријатељи сиријског народа коме је требало помоћи.

Формално је програм помоћи сиријским побуњеницима почео 2014. године, а ради селекције, организовања, усмеравања и координације сурогат снага у Сирији министарство одбране САД формирало је 2015. године Комбиновану здружену групу за специјалне операције – Сирија³²⁰ (Combined Joint Special Operations Task Force-Syria (CJSOTFS)). Кампови за селекцију и обуку сурогат снага формално су формиран 2015. године у Јордану, Турској, Саудијској Арабији и Катару³²¹, а прве групе бораца почеле су да пристижу средином 2015. године. У сведочењу пред Сенатом³²², министар одбране Ештон Картер и генерали Демпси и Селва, потврдили су да је за годину дана

³²⁰ Види страницу Министарства одбране САД: <https://dod.defense.gov/OIR/>, 14.7.2020. Види такође и Aaron Stein, Partner Operations in Syria, Atlantic Council, July 2017, p. 10.

³²¹ Види: U.S. program to train new Syrian force faces logistic, diplomatic headaches". The Washington Post. April 3, 2015. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/plan-to-train-new-syrian-force-already-facing-logistics-diplomatic-hurdles/2015/04/03/46a6f3e8-d958-11e4-b3f2-607bd612aeac_story.html, 14.7.2020.

³²² Види сведочење од 7. јула 2015. године министра Ештона Картера и команданта Здруженог штаба америчких оружаних снага генерала Мартина Демпсија: <https://www.youtube.com/watch?v=BcblYQRi9IU>, 20.8.2019. и сведочење министра Ештона Картера и заменика команданта Здруженог штаба америчких оружаних снага генерала Пола Селве од 9. децембра 2015. године: <https://www.youtube.com/watch?v=IdhbyfowMT8>, 20.8.2019.

обучено само 60 бораца, а да је још око 7 000 потенцијалних кандидата који су прошли безбедносне провере. Међутим, још од 2012. године CIA је спроводила исту врсту програма у тајности, али ни овај програм није имао значајнији утицај на ситуацију на терену. Ипак, на фејсбук страници CJSOTFS³²³ у објави од 23. априла 2020. године пише да је коалиција у Сирији присутна ради помоћи партнерима да задрже територије које контролишу и да обезбеди да се преостале ћелије Исламске државе униште.

Језгро сурогат снага које су назване Слободна сиријска војска (Free Syrian Army – FSA) били су појединци и групе који су дезертирали из сиријске војске, а којима су САД придодале групе које су америчке специјалне снаге организовале, обучиле и наоружале. Генерал Питард³²⁴, један од руководиоца специјалних снага у Сирији, тврдио је да је постојала мрежа милиција која се борила против режима Башара ал Асада, да се САД нису мешале у њихов рад и да су их називали „умерена сиријска опозиција“. Према њему, САД су организовале и обучавале тзв. Нове сиријске снаге (други назив: Дивизија 30), али су истовремено бирали милиције из умерене сиријске опозиције за које је доказано да су против Исламске државе и сиријског режима. Сведочења министра Картера и генерала Демпсија и Селве садрже исте тврдње. Генерал Питард такође је тврдио да је постојала инструкција да се не предузимају акције против Ал Нусре с обзиром на то да се њени припадници боре против Исламске државе и Асада. Посредна потврда његових тврдњи може се наћи и у поменутиим сведочењима у којима се инсистира само на уништењу Исламске државе.

Неколико извора из тог периода³²⁵ сведочи о томе да су групе које су имале америчку подршку, опрему и наоружање предавали управо Ал Нусри или да су

³²³ <https://sr-rs.facebook.com/SOJTF/posts/1124883694565212>, 14.7.2020.

³²⁴ Према: Dana J.H. Pittard, Wes J. Bryant, *Hunting the Caliphate: America's War on ISIS and the Dawn of the Strike Cell*, A Post Hill Press Book, New York, 2019.

³²⁵ Види на пример: Syrian rebel group leaves their HQ after clash with al-Qaeda. AP. 1 August 2015.; Rivals of ISIS Attack U.S.-Backed Syrian Rebel Group". New York Times. July 31, 2015. <https://www.nytimes.com/2015/08/01/world/middleeast/nusra-front-attacks-us-backed-syrian-rebel-group.html>, 14.7.2020.; Nabih Bulos, "US-trained Division 30 rebels 'betray US and hand weapons over to al-Qaeda's affiliate in Syria". The Telegraph. Retrieved September 23, 2015. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11882195/US-trained-Division-30-rebels-betrayed-US-and-hand-weapons-over-to-al-Qaedas-affiliate-in-Syria.html>, 14.7.2020.; Hamza Hendawi, "With Wary Eye, Syrian Rebels Welcome Islamists into Their Ranks." Online News. The Times of Israel. October 25, 2012. <http://www.timesofisrael.com/with-wary-eye-syrian-rebels-welcome-islamists-into-their-ranks/>, 19.8.2019. или Patrick Martin and Christopher Kozak, "The Pitfalls of Relying on Kurdish Forces to Counter ISIS," Institute for the Study of War, 3 February 2016. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/The%20Pitfalls%20of%20Relying%20on%20Kurdish%20Forces%20to%20Counter%20ISIS.pdf>, 20.8.2019. Hamza Hendawi, 2012. "With Wary Eye, Syrian Rebels Welcome Islamists into Their Ranks." Online News. The Times of Israel. October 25. <http://www.timesofisrael.com/with-wary-eye-syrian-rebels-welcome-islamists-into-their-ranks/>, и упореди са Elizabeth O'Bagy, 8.

нападани од стране Ал Нусре. Штавише, америчке војне власти су издале званично саопштење³²⁶ у којем признају да су тек обучени борци, чим су прешли у Сирију, предали оружје борцима Ал Нусре. Извори наводе и да су јединице Ал Нусре у више наврата наступале заједно са FSA, због чега су припадници FSA заједно са оружјем које су добили бежали у редове Ал Нусре. С друге стране велики број страних држављана долазио је у Сирију и попуњавао редове између осталих и FSA, да би потом одлазио код Ал Нусре и других цихадистичких група. На крају, америчка подршка Курдима у Сирији довела је до великих територијалних освајања Курда који су то искористили да би сузбили Арапе на ослобођеним подручјима. Ово је такође био разлог због кога су припадници FSA прелазили у Ал Нусру и друге цихадистичке групе које су по дефиницији супротстављене Курдима.

Специфичност ситуације у Сирији била је хетерогеност група које је требало окупити и усмерити према истом циљу, а које су ратовале против режима, Ал Нусре, Исламске државе и међу собом. Међутим, обједињавање је ишло споро и са доста тешкоћа. Ради лакше комуникације и координације са сурогат снагама, 2012. године основана је Слободна сиријска војска (Free Syrian Army – FSA) која је била кровно тело које је требало да окупи секуларне сунитске милиције. Међутим, услед јачања појединих фракција долази до њиховог издвајања и самосталног наступања, независно од структуре FSA, али су везе ипак одржаване, јер је припадност FSA био начин да се дође до америчке војне и финансијске помоћи. Проблем у деловању FSA био је и што је команда FSA била у Турској. Лично ривалство, ривалство главних спонзора сунитских милиција и други политички фактори доводили су до честих раскола у FSA. Тако на пример приликом смене генерала Салима Идриса, председник Сиријске националне коалиције Ахмед ал Џабар и министар одбране Асад Мустафа, довели су на место првог човека FSA генерала Абдел Илах Башир ал Нујамија. Према неким изворима³²⁷ Идрис је био човек од поверења Катарa, док су поменути чланови руководства Сиријске националне коалиције и војске уживали подршку Саудијске Арабије.

Групе из којих је настала FSA, у почетку су вршиле терористичке акте како би дошле у посед оружја. САД нису квалификовале бројне нападе на војне и цивилне мете као терористичке акте, а супротно гледиште сиријских власти су у једном извештају о

³²⁶ Headquarters United States Central Command, Reports of New Syrian Force Equipment Being Provided to Al Nusra Front, NewsRelease, September 25, 2015. https://dod.defense.gov/Portals/1/features/2014/0814_iraq/docs/20150904-CENTCOM-News-Release-NSF-exhanges-equipment-for-safe-passage.pdf, 14.7.2020.

³²⁷ Aron Lund, 2014.

тероризму навеле као пример „погубне“ политике сиријске владе. Међутим, већа америчка помоћ која је почела да пристиже од маја 2012. године³²⁸ омогућила је спровођење сложенијих акција и кампања против владиних снага. У мају и током лета 2012. године долази до интензивнијег наоружавања побуњеника преко турско-сиријске границе уз повећано присуство оперативаца СИА и саудијских и катарских службеника у бази која је успостављена на турско-сиријској граници ради координације и наоружавања побуњеника. У делу о Сирији наведени су медијски извештаји који као почетак тајног наоружавања побуњеника од стране САД помињу управо лето 2012. године. Такође у делу о Сирији поменуто је студија бившег америчког официра који идентификује Турску као државу која учествује и преко које иде оружје са Балкана у Сирију. И генерал Питард наводи нека места на сиријско – турској граници као тачке преко којих илегално долазе борци и оружје у Сирију. Као резултат теренске иницијативе у том периоду, септембра 2012. године формирана је Заједничка команда која је требало да олакша комуникацију и координацију група у оквиру FSA.

Заједничка команда³²⁹ предвиђала је Штаб кога је чинило 5 официра којима је задатак био да надзиру и координирају акције на терену. Као координирајући менаџмент такве структуре било је предвиђено 14 војних савета. Заједничка команда суштински није била командна структура, већ дистрибутивни центар наоружања и помоћи, отворен за пријем нових фракција, па и оних радикалних. За међусобну координацију војних савета основана је Канцеларија за координацију, која је постала важан фактор у именовању лидера војних савета после смене генерала Салима Идриса и јачања саудијског утицаја. Међутим то је довело до нових подела, јер су на терену постојали постављени лидери и изабрани лидери чији је основ легитимитета био у војном умећу и угледу или приступу економској, војној и политичкој помоћи.

Наведени проблеми и друге тешкоће у организовању хијерархијске структуре констатовани су и у извештају ОУН о стању у Сирији.³³⁰ У циљу превазилажења проблема координације и контроле, у Анталији (Турска) је 7. децембра 2012. године основан Врховни здружени војни савет (енг. the Supreme Joint Military Command Council познатији као the Supreme Military Command (SMC))³³¹, на конференцији на којој је учествовало 260 представника побуњеничких група и политичко-безбедносних

³²⁸ Elizabeth O'Bagy, p. 11.

³²⁹ Ibidem, p. 6.

³³⁰ UNHRC. 2013. Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic. A/HRC/22/59. New York: UN Human Rights Council. 40.

³³¹ Elizabeth O'Bagy, p. 16.

представника западних држава. SMC је замишљен као министарство одбране привремене владе које би вршило утицај на FSA. SMC је имао Команду која је подељена на пет фронта (фронт - назив организационе јединице надлежне за једну област деловања) у којима је укупно постојало 14 војних савета. Команда је у свом саставу имала одељење за оружје и финансије и кабинет команданта који је био мини-организација. Сваки фронт имао је пет одељења: обавештајни рад, операције, набавка и логистика, финансијска и административна питања и транзициона правда. Војне савете чинило је по пет цивила и пет официра, а именовао их је SMC.

Међутим, током целог рата биле су бројне информације о недисциплини и неорганизованости FSA. Према неким изворима FSA је у мају 2013. године бројала око 50 000 припадника, док су у исто време у Сирији деловали Сиријски ослободилачки фронт са око 37 000 бораца и Сиријски исламски фронт са око 13 000 бораца. Међутим, дезертерство је било велики проблем за FSA, а доста припадника дезертирало је у Ал Нусру која је јануара 2013. године имала око 5 000 припадника. Разлог томе јесте боља организованост и дисциплина која је одликовала Ал Нусру.³³² Према сведочењима команданата FSA³³³ целе јединице стављају се под команду Ал Нусре, а у исто време припадници Ал Нусре су присутни у јединицама FSA тражећи потенцијалне регруте или старешине подобне да их врбују да се боре за Ал Нусру. Команданти као разлог дезертерства наводе и недостатак оружја. Међутим, скидање ембарга на увоз оружја из ЕУ и амерички јавни и тајни програми наоружавања упућују на другачији закључак, вероватно из разлога што припадници FSA настоје да привуку већу пажњу и подршку Запада и држава из Залива. У том смислу Елизабета Обеги³³⁴ из Института за студије о рату из Вашингтона тврди да су побуњеници добили велику количину квалитетног наоружања преко Јордана, а које је произведено у СФР Југославији.

Све информације указују на то да FSA, упркос покушајима да се успостави заједничка команда, није постојала као чврста структура, већ је била скуп различитих фракција које деле исти мотив – дистрибуција оружја и помоћи од стране SMC, зарад личног интереса и користи. Да је тако сугерише и статус појединих фракција које су

³³² Alex Bennet, "Who Are the Syrian Rebels? A Basic Intelligence Briefing On the Assad Resistance." News Portal. News.Mic. May 16, 2013. <http://mic.com/articles/42317/who-are-the-syrian-rebels-a-basic-intelligence-briefing-on-the-assad-resistance>, упореди са Adam Entous and Rima Abushakra. "Top Western-Backed Rebel in Syria Is Forced to Flee." The Wall Street Journal, December 12, 2013. <http://www.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304202204579252021900591220>, 19.8.2019.

³³³ Mona Mahmood, Ian Black. "Free Syrian Army Rebels Defect to Islamist Group Jabhat Al-Nusra." The Guardian, May 8, 2013. <http://www.theguardian.com/world/2013/may/08/free-syrian-army-rebels-defect-islamist-group>, 19.8.2019.

³³⁴ Elizabeth O'Bagy, p. 33.

имале велику подршку међу побуњеницима, да би на крају дошло до распада и опадања подршке и чланства услед осиноности и злоупотребе помоћи за лично богаћење, али и формални покушаји да се кроз нове институционалне покушаје³³⁵ редефинише оно што је зачето као FSA. У том смислу треба поменути формирање Сиријског револуционарног фронта 13. децембра 2013. године кога је чинило 14 различитих фракција. Затим треба поменути и формирање структуре „пет команди“ која је подразумевала пет командних структура како би се лакше објединиле побуњеничке групе. Ова идеја интегрисана је у SMC.

Активности на војном плану требало је да доведу до ситуације у којој ће Сиријска национална коалиција (Syrian National Coalition – SNC) преузети функцију привремене владе која ће расписати изборе након смене Башара ал Асада. Међутим, проблеми који су утицали на хомогенизацију FSA били су видљиви и на плану политичке интеграције од самог почетка побуне, али су преговорима, организационим променама и међународним интервенцијама прикривани. Проблема су били свесни и западни партнери, а британски званичници³³⁶ су још 2012. године, сматрали SNC недовољно ефикасним телом, због чега су се окренули директно FSA коју су подржали са 5 милиона фунти у намери да се консолидује као тачка окупљања свих секуларних побуњеничких група. У намери да се сиријској опозицији да легитимитет у Дохи је новембар 2012. године основана Сиријска опозициона коалиција (Syrian Opposition Coalition (SOC)) која је у суштини обухватила ранију структуру Сиријске националне коалиције (SNC). Као политичко тело SOC је требало да окупи и представља побуњенике у Сирији, а све уз подршку САД и држава из Залива. Непосредно по оснивању, већина чланова Арапске лиге, затим Турска, Француска, Шпанија и Уједињено Краљевство, а одмах потом САД и велики број држава признали су SOC³³⁷ као јединог политичког представника сиријског народа, а припадници FSA такође су признали SOC као политичког представника.

Међутим, ситуација у Сирији показала је слабости Другог модела у смислу последица до којих је довела активна политичка подршка Русије Башару ал Асаду. У Сирији није дошло до намеравање политичке транзиције, али је зато уследила општа ескалација сукоба у који су отворено умешане САД, Русија, Турска, Иран и друге државе из региона. Поред тога, последице сиријског конфликта по суседне државе, а

³³⁵ Elizabeth O’Bagy, p. 15.

³³⁶ Julian Borger “Britain to give £5m aid to Syrian opposition groups.” The Guardian, August 10, 2012. <http://www.theguardian.com/world/2012/aug/10/britain-aid-syrian-opposition-groups>, 19.8.2019.

³³⁷ CEIP, 2013.

пре свега Турску, утицале су на размимоилажење у интересима између америчке и турске политике у Сирији што је довело у опасност изузетно важно стратешко партнерство између две државе. На крају, континуирани сукоб без јасне стратегије довео је до опадања подршке јавног мњења у САД за ангажовање у Сирији.

2.3. Сиријске демократске снаге (Syrian Democratic Forces - SDF)

Сиријске демократске снаге представљају другу групу сурогат снага и најпоузданијег партнера САД у рату у Сирији што нико из САД и не крије. SDF представљају коалицију која је настала 11.октобра 2015. године³³⁸ и чија је основа Курдска народна заштитна јединица (Kurdish People's Protection Units (YPG)). Поред Курда, под окриље SDF ставиле су се асирске, хришћанске и арапске милиције (око 20% односно 6 000 припадника). Међутим, окосницу коалиције ипак чини YPG која је и највећи корисник америчке војне, финансијске и друге помоћи у Сирији.³³⁹ По неким проценама³⁴⁰ YPG је имала односно има између 25 000 – 35 000 припадника. Оно што је карактеристично за Курде јесте да део YPG чини и јединица чији су припадници искључиво жена – Women's Protection Unit (YPJ). Подаци указују³⁴¹ да ни ова коалиција није чврста с обзиром на то да арапске јединице у североисточном делу Сирије чине део ове коалиције, а у другим се сматрају делом FSA. С друге стране генерал Салим Идрис сматрао је да су арапски борци у редовима SDF само камуфлажа³⁴² и да SDF представља курдску војну формацију.

САД су почеле са пружањем војне помоћи YPG још током 2014. године, дакле и пре него што је коалиција настала. Председник САД формално је одобрио употребу америчких специјалних снага у североисточној Сирији октобра 2015. године³⁴³ у намери да интегрише YPG и друге некурдске побуњеничке групе у SDF. О ангажовању специјалних снага САД у Сирији говорио је командант Команде специјалних снага САД генерал Томас. Генерал Томас је као пример критеријума за одабир савезника у

³³⁸ Can Acun, Bunyamin Keskin, PKK's Branch in Northern Syria PYD-YPG, SETA – Foundation political, economic and social research, Istanbul, 2017, p. 43.

³³⁹ Genevieve Casagrande, The Road to Ar-Raqqa: Background on the Syrian Democratic Forces, Institute for the Study of War, November 22, 2016.

³⁴⁰ Сведочење команданта Здруженог штаба оружаних снага САД Џозефа Данфорда пред Сенатом 2016. године. Види: <https://www.c-span.org/video/?c4591280/ash-carter-pkk-ypg>, 20.8.2019.

³⁴¹ Genevieve Casagrande, 2016.

³⁴² Natasha Bertrand, Turkey slams 'unacceptable' photos of US troops wearing Kurdish patches while they fight ISIS, Business Insider, May 27, 2016, <https://www.businessinsider.com/us-soldiers-ypg-patches-syria-2016-5>, 20.8.2019.

³⁴³ Chris Kozak, The Competing campaigns against ISIS in northern Syria, Institute for the Study of War, Jun 10, 2016, <http://www.understandingwar.org/backgrounder/competing-campaigns-against-isis-northern-syria>, 20.8.2019.

Сирији изричито навео „доступност“ и „корисност“³⁴⁴ таквих група, наводећи као пример SDF, које су претходно наступале под именом које је у јавном дискурсу Турске било повезано са тероризмом, па су ту групу Турци сматрали филијалом РКК. У том смислу сугерисано је да се промени име и одрекне од јавног величања Оцалана и других лица која су раније повезивана са тероризмом. Према Томасу, курдска група коју су турски савезници сматрали терористичком, променом имена и одрицањем од јавног величања својих идеолога, постала је организација на коју су САД рачунале у борби против Асадовог режима.

Разлог опредељења за Курде, Томас је видео у њиховој демографској доминантности у северној Сирији што би могло да се искористи за формирање региона који би био контратежа Асаду и фактор на који се мора рачунати у преговорима. Њихове интересе у дипломатији заступали су амерички саветници. Пример успешне политике ратовања преко сурогат снага Томас је илустровао на примеру Кобанија, града на сиријско-турској граници, где су Курди током 7 месеци борбе изгубили 2 000, Исламска држава од 6 000 до 10 000 бораца, док су САД током скоро две и по године сукоба у овој области изгубиле 2 службеника (Томас је и ово оценио као велики губитак америчких снага). Поред тога, Томас је рачунао да је SDF окупио око 50 000 бораца што је велики број неамериканаца који ратују за амерички интерес. Међутим, како су офанзиве постајале интензивније, САД су априла 2016. године упутиле додатних 250 припадника специјалних снага у Сирију, да би 15. маја 2016. године Сирију и SDF посетио генерал Џозеф Вотел, командант CENTCOM-а.³⁴⁵ Том приликом дошло је до инцидента када су објављене фотографије на којима се види како припадници америчких специјалних снага носе обележја сиријских Курда,³⁴⁶ па је тим поводом Ердгоан изјавио да је сарадња са терористима погрешан корак.

Ситуација са YPG посебно је осетљива с обзиром на то да суседна Турска као партнер САД и чланица НАТО-а, заједно са САД сматра РКК терористичком организацијом, док су ставови око YPG подељени. Турска посматра YPG као продужетак РКК у Сирији, док САД виде YPG као кључног и најпоузданијег савезника, баш као што су Курди били у Ираку 1991. и 2003. године. Курди нису добро прихваћени ни од неких Арапа и Туркмена који су оптуживали YPG за етничко чишћење, док курдска политичка партија (Democratic Union Party (PYD)) настоји да

³⁴⁴ The Aspen Institute, Transcript, p. 15-17.

³⁴⁵ Chris Kozak, Jun 10, 2016,

³⁴⁶ Natasha Bertrand, 2016.

створи курдску аутономну област на северу Сирије.³⁴⁷ Према турским изворима³⁴⁸, кровна курдска организација је Унија курдских заједница (Kurdish Communities Union (KCU)), коју је успоставио Абдулах Оцалан. КСУ обједињује курдске политичке организације у Турској (РКК), Сирији (PYD), Ирану (РЈАК) и Ираку (РСДК). Свака политичка организација има своје војно крило, осим партије у Ираку с обзиром на то да је тамо активан РКК. У поменутих изворима изнета је тврдња да је структура PYD-YPG настајала у периоду 2003-2015. година и да је неколико оперативаца било задужено за развој структуре у Сирији. Позиција Турске је јасна, све су оне део исте терористичке структуре.

Према истом извору³⁴⁹, YPG је војно крило које је организовано по узору на војно крило РКК, а основни задатак је одбрана курдских провинција. Хијерархијски је устројена организација, а на врху хијерархије налази се Врховни војни савет (GMC) који има 55 чланова, Општа команда која руководи војним јединицама и Војни савети на локалном нивоу. Следећи ниво хијерархије чине мушко и женско крило који броје укупно 30 000 припадника. Постоје три врсте војних јединица: професионалне снаге, покрет отпора и локалне снаге. Јединице су структурисане на следећи начин: група или тим броје три члана; две групе чине један вод; три вода чине чету, а три чете чине батаљон. Поред основних, постоје јединице за контролу границе. Као организационе јединице поменуте су организационе јединице за контраобавештајну и обавештајну делатност, финансије, ратну опрему и наоружање, логистику, чување и архивирање података. Снабдевање наоружањем ишло је преко северног Ирака и сиријско-турске границе и из ваздуха.

Министар одбране САД Ештон Картер потврдио је у сведочењу пред Сенатом априла 2016. године³⁵⁰ (пре него што ће генерал Вотел посетити курдске положаје) да YPG представља војно крило РКК, организације коју су Турска и САД означиле као терористичку организацију. У сведочењу пред Комитетом за спољне послове Представничког дома САД, Чарлс Листер³⁵¹ је рекао да је Национални центар за борбу против тероризма, као владино тело које помаже Извршној канцеларији Председника САД, све до 2014. године и почетка сарадње са YPG, третирао YPG као сиријско крило

³⁴⁷ Genevieve Casagrande, 2016.

³⁴⁸ Can Acun, Bunyamin Keskin, p. 14 – 18..

³⁴⁹ Види: Can Acun, Bunyamin Keskin, 2017.

³⁵⁰ Види видео снимак интервјуа на: <https://www.c-span.org/video/?c4591280/ash-carter-pkk-ypg>, 20.8.2019.

³⁵¹ Чарлс Листер је директор програма за сузбијање тероризма и екстремизма на Институту за Блиски исток. Види сведочење: Charles Lister, Syria: which way forward? Testimony by Charles Lister, Middle East Institute, February 7, 2018. <https://www.mei.edu/experts/charles-lister>, 20.8.2019.

РКК коју су САД означиле као терористичку организацију 1998. године. У исто време СИА је током 2018. године наставила да YPG третира као сиријско крило РКК,³⁵² док у моменту писања рада СИА не помиње YPG³⁵³ у делу који се односи на тероризам. Занимљиво је да је приликом стављања на листу терористичких организација иранског крила свекурдске организације (Free Life Party of Kurdistan (PЈАК)) чињеница да је руковођена и усмеравана од стране РКК³⁵⁴, наведена као један од разлога за стављање на листу.

Везе РКК са Курдима у Сирији су вишеструке. Пре свега идеолошке и културне с обзиром на то да се ради о једном народу. Лидер РКК Абдулах Оцалан дуго је имао склониште у Сирији, где је имао подршку локалних Курда. Са америчком војном, финансијском и политичком помоћи упућеној YPG, профитирала је и РКК с обзиром на то да је ослобођен велики простор на коме врше провизорну власт, а који је на граници са Турском односно Курдистаном у Турској. Поред тога велики број припадника РКК постао је члан YPG, док су они који су стекли искуство у дугом рату са Турском заузели командне позиције у YPG (15 од 20 заповедника који су учествовали у ослобађању Кобанеа били су из РКК).³⁵⁵ Оваква ситуација не треба да чуди с обзиром на бројност Курда на Блиском истоку и вековну политичку инфериорност. Због тога аутономија и државност Курда на било ком простору представља основну покретачку снагу њихове борбе у Ираку, Сирији, Турској и Ирану. Како Турци као једну од две највеће опасности по Турску виде курдски сепаратизам, јасно је зашто су односи САД са Турском постали непредвидиви.

Курдско јачање у Сирији и Ираку може довести до хомогенизације, пре свих сунита који живе на освојеним подручјима, у антикурдски блок или коалицију, посебно ако се узме у обзир да САД немају јасну стратегију у вези будућег друштвено-политичког уређења у Сирији и Ираку. Краткорочна стратегија која обухвата само борбу против Исламске државе, може касније произвести осећање незадовољства које би опет постало корен будућег насиља на овом простору. Заузимање градова и

³⁵² CIA officially recognizes PYD as terror group PKK's Syrian wing, Daily Sabah, 26.02.2018. <https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2018/01/27/cia-officially-recognizes-pyd-as-terror-group-pkks-syrian-wing>, 20.8.2019.

³⁵³ CIA – The World Factbook: Turkey, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, 20.8.2019.

³⁵⁴ Види: Treasury Designates Free Life Party of Kurdistan a Terrorist Organization, 2/4/2009. <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/tg14.aspx>, 20.8.2019.

³⁵⁵ Према Patrick Martin, Christopher Kozak, "The Pitfalls of Relying on Kurdish Forces to Counter ISIS," Institute for the Study of War, 3 February 2016. Поред тога, према подацима Атлантског савета (невладина организација) око 50% Курда страдалих у борбама у Сирији између 2013. и 2016. године пореклом је из Турске. Види Aaron Stein, p. 30.

територија на сиријско-турској граници означава црвену линију за Турску која у томе види базу за деловање РКК против Турске, што изазива повремене интервенције турске војске. Заузимање Манциба (оцењен као град преко кога се убацују страни борци у Сирију) од стране YPG генерише сталну жељу Турске³⁵⁶ (чија је војска у Сирији) да потисне Курде источно од Еуфрата. Ово посебно из разлога што су САД најавиле³⁵⁷ да ће SDF имати улогу снага за контролу сиријско-турске границе.

На основу турског и курдског приступа изведен је закључак да и једни и други посматрају РКК и YPG као исту струкутру која се на различитим територијама бори под другим именом за исти циљ. Упркос томе САД инсистирају на садејству са Курдима кроз разне војно-политичке аранжмане. На крају, сведочење генерала Данфорда³⁵⁸ на најбољи начин осликава сву суштину стратегије и проблема америчког приступа у решавању сиријског питања. Током сведочења, генерал је потврдио да је циљ САД у Сирији пораз Исламске државе и промена политичке власти у Дамаску. Као стратегију да се то учини навео је да подржава приступ да се ситуација у Сирији реши деловањем „са или преко домицилних група” (неконвенционалним ратовањем), али на питање да ли нпр. SDF могу освојити и задржати Раку, генерал Данфорд је сматрао да је то мало вероватно без америчке помоћи на терену. Америчка подршка Курдима доводи до јачања Курда и њихових претензија, због чега у исто време долази до антагонизма и непријатељства са другим етничким и верским групама у Сирији и Ираку, немогућности успостављања стабилне политичке коегзистенције са било којом будућом владом у Дамаску и сталне опасности од турске интервенције у Сирији.

2.4. Закључак

Други модел експлоатације тероризма представља примену неконвенционалног ратовања којим се преко сурогат снага делује против владе одређене државе и/или окупационе силе. На дипломатском плану, хегемон настоји да делегитимише власт државе према којој предузима мере, како би сурогат снаге у домаћој и међународној јавности имале легитимитет за остваривање прокламованих циљева. Прокламовани циљеви сурогат снага су јавни и познати, а огледају се у смени „диктаторске власти“,

³⁵⁶ Tom Ramage, Warning Update: Turkish aggression against Syrian Kurds threaten to halt U.S. – anti ISIS operations in Syria, February 13, 2017, Institute for the Study of War. <http://www.understandingwar.org/backgrounder/warning-update-turkish-aggression-against-syrian-kurds-threatens-halt-us-anti-isis>, 2.8.2019.

³⁵⁷ Charles Lister, February 7, 2018. О овоме је писало доста медија, види на пример: Tom Perry, Orhan Coskun, U.S.-led coalition helps to build new Syrian force, angering Turkey, Reuters, January 14, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-sdf/u-s-led-coalition-helps-to-build-new-syrian-force-angering-turkey-idUSKBN1F300A>, 20.8.2019.

³⁵⁸ Види сведочење генерала Џозефа Данфорда пред Сенатом 2016. године.

сецесији или аутономији дела територије у којој постоји диктаторска власт, протеривању стране окупационе силе и сл. Постављени циљеви одређују и статус сурогат снага као бораца за слободу (уместо терориста) и природу њихове активности као ослободилачке (уместо терористичке).

Легитимитет који проистиче из статуса сурогат снага треба да допринесе масовности чланства како би тероризам прерастао у сложеније и интензивније облике политичког насиља чиме би се убрзало и осигурало остваривање циљева. Хегемон, самостално и/или преко савезника и партнера, подржава сурогат снаге позивајући се на људска права и друге универзалне вредности и тако утиче на ескалацију насиља с циљем стварања притиска на власт против које је насиље усмерено. Страна подршка сурогат снагама увек има војни и политички аспект. Први је стварање и/или подршка војним структурама које ће примењивати насиље, а други је стварање и подршка политичким структурама које се ослањају на успехе војних структура и које су пројектоване за јавно вршење политичке улоге (у независној држави, аутономној области или кооперативно вршење власти у постојећој држави и сл.).

Деловање Ал Каиде у Авганистану током совјетске окупације пример је Другог модела експлоатације тероризма. Ал Каида је била организација која је организовала и усмеравала друге муџахединске организације, а све у намери да субверзивним деловањем примора СССР на повлачење из Авганистана. Међутим, Ал Каида је била модел по коме су настајале друге салафијске групе, а у исто време и лидер светске исламске револуције и то после Хладног рата када је велики део света тражио нову идејну основу свог деловања. Резултат активности Ал Каиде и других салафијских група био је повлачење СССР из Авганистана и стварање базе за организовање и деловање исламистичких група широм света, а све у сврху стварања новог светског поретка. На крају, после Хладног рата и Ал Каида је доживела статусну промену и постала највећи непријатељ америчком моделу човечанства који је увек изражавао партикуларне интересе једне силе и њених савезника.

Арапско пролеће изазвало је велике друштвене немире широм арапског света. Марта Креншо поставила је тезу³⁵⁹ да су слабе односно пропале државе, државе у којима је врло вероватан грађански рат. Она наставља да је грађански рат повољан амбијент за развој међународног тероризма, јер има довољно простора за организовање и деловање терористичких група у таквим околностима и разлог за предузимање војних

³⁵⁹ Види више у: Martha Crenshaw, Rethinking International Terrorism – Integrated Approach, United States Institute for Peace, No. 158, February 2020.

интервенција ради решавања проблема којима се утиче само на интензивирање насиља. Арапско пролеће довело је до буђења националистичких, верских и социјалних уверења, која су прожелла сваки покрет у арапском свету. Таква ситуација утицала је на оштре друштвене сукобе који су доводили до политичких преврата праћених већим или мањима насиљем или грађанских ратовања. У Сирији која је деценијама била изложена санкцијама и у којој је друштво било верски, национално и социјално подељено није било тешко створити политичку кризу која је кулминирала грађанским ратом. САД и савезници су од почетка војно и политички подржавале све групе у Сирији, али са различитим циљем.

У циљу смене Башара ал Асада, САД су спроводиле тајне (на основу одлуке председника САД) и јавне (на основу одлуке Конгреса) програме помоћи милитаристичким групама у Сирији у складу са којим су специјалне снаге и обавештајне службе, одабрале, обучиле и наоружале мањи број лица који је упућен у Сирију (неколико десетина) да се бори против сиријске војске и алавитске власти. С друге стране, преко сунитских држава из Залива организоване су и наоружаване групе које су ратовале под окриљем FSA која је била организација преко које је упућивана помоћ групама. У делу Сирије где су насељени Курди, САД су искористиле већ постојећу структуру YPG да окупе друге Курде и националне и верске заједнице у SDF. Америчка помоћ и садејство у акцијама брзо је утицала на већу масовност чланства, па су SDF у једном моменту окупљале око 50 000 припадника. Политичко крило курдских партија вршило је политичке активности, а све у намери стварања слободне курдске државе тзв. Ројаве или Рохаве.

Подаци из различитих извора откривају велике износе новца и велике количине оружја које су биле намењене FSA. Процењени број бораца који је био окупљен око FSA од око 50 000 и подаци да су САД обучиле и опремиле свега неколико десетина бораца доводи до закључка да су, упркос формалним критеријумима, САД искористиле стање грађанског рата у Сирији да кроз помагање бројним наоружаним групама створе општи хаос који би приморао све актере рата у Сирији да пристану на политичку транзицију. У том смислу, упркос прокламованом циљу смене постојеће власти, циљ деловања FSA био је изазивања општег хаоса, а циљ деловања SDF био је притисак на Турску да ради спречавања настанка независне курдске државе на њеној граници остане кооперативан политички партнер САД.

3. Трећи модел – Суругат снаге као терористи

Истраживањем је утврђено да тероризам после Хладног рата у политичком и јавном дискурсу почиње да се доживљава као делатност транснационалних недржавних актера са глобалним циљевима и у том смислу велики безбедносни проблем. После догађаја од 11. септембра 2001. године тероризам формално постаје највећа претња међународном миру и безбедности, а терористи непријатељи човечанства. Доминантно схватање које упориште има у резолуцијама Савета безбедности, а затим у политичком и безбедносном дискурсу западних држава јесте да транснационалне терористичке организације своју егзистенцију заснивају на политичкој, економској и другој подршци држава спонзора тероризма (Иран, Сирија и др.) и слабостима тзв. пропалих држава (Авганистан) које терористичке организације користе као сигурна уточишта. Бруталност и сензационализам таквих терористичких организација има за циљ потврду поменуте конструкције и прављење разлике у односу на терористичке организације из ранијег периода.

Анализом политичке позадине бројних терористичких напада од краја Хладног рата утврђено је да сваки од њих (Њујорк 1993, Танзанија и Кенија 1998, Њујорк и Вашингтон 2001, Мадрид 2004, Лондон 2005 и сл.) оправдава претходно постављену конструкцију по којој су САД, као победник Хладног рата и „лидер слободног света“, заштитник општих вредности човечанства и да су због тога САД савезници мета ретроградних снага. У том смислу САД проглашавајући рат против тероризма предузимају цивилизацијску мисију у којој треба да уједине што више држава у јединствену коалицију против тероризма. САД инсистирају на хитности деловања против терориста ма где се они налазили због чега одлуке међународних организација (ОУН) о ангажовању у борби против тероризма често следе, уместо да претходе међународним интервенцијама (случајеви Авганистана, Ирака, Сирије и Либије).

Истраживањем је наведена конструкција о глобалној цивилизацијској мисији САД и савезника у борби против тероризма оспорена на основу резултата који су показали да САД и савезници користе транснационалне терористичке организације ради остваривања националних интереса. У исто време када се резолуцијама Савета безбедности одговорност за вршење терористичких аката почиње приписивати транснационалним терористичким организацијама и када се у јавном и политичком дискурсу тероризам почиње третирати као највећа претња међународном миру и безбедности, САД започињу са трећим покушајем успостављања новог светског поретка. Истраживањем је утврђено да америчка администрација у исто време

прокламује остваривање глобално замишљеног пројекта и конструише глобално замишљену претњу том пројекту у виду тероризма.

Деловање терористичких организација као сурогат снага усмерено је против држава и према подручјима у којима САД имају политичке, економске, безбедносне или какве друге интересе. Углавном се ради о државама и подручјима која су дуготрајним санкцијама или унутрашњим сукобима ослабљена у мери која дозвољава лако ширење терористичке инфраструктуре (Јемен, Ирак, Либија, Сирија и др.), али од овакве праксе нису изузети ни савезници и партнери (случај Турске). Деловање терористичких организација за циљ има политичке преврате, стварање страха којим се врши политички притисак на савезнике и partnere који зависе од америчке помоћи или легитимисања мера на спољнополитичком (војне интервенције) и унутрашњем плану.

Истраживањем је потом утврђено да САД самостално или преко савезника и партнера подржавају, организују, усмеравају, контролишу и финансирају терористичке организације против којих се у исто време формално боре у „рату против тероризма“. Спровођење ових активности врши се по моделу који је представљен у контроверзном додатку приручника за противпобуњеничка дејства (FM 30 – 31B). У FM 30 – 31B описан је начин³⁶⁰ на који америчке специјалне снаге усмеравају субјекте унутрашње безбедности (често партнерске) државе у правцу остваривања америчких националних интереса. Примарни предмет интересовања америчких специјалних снага јесу руководиоци специјалних снага, свих родова и видова војске, служби безбедности и полиције са којима се успоставља неформална сарадња мимо оне која је уобичајена за односе између партнерских држава. Друго, специјалне снаге врше инфилтрацију својих агената у побуњеничке, терористичке и друге организације ради пострекавања на насиље које би имало за последицу мењање става партнерске владе и јавности.

Насиље се потом приписује терористичким организацијама које имају функцију сурогат снага, независно од њихове одговорности за насиље, што утиче на стварање слике о јединственој транснационалној терористичкој организацији којом се управља из једног центра, а која своје деловање врши преко филијала које се налазе у свим крајевима света. Ово даље за последицу има стварање консензуса у домаћој јавности и међу „угроженим“ државама и њихово уједињење у јединствени фронт у борби против тероризма (рат против тероризма из 2001. године и коалиција против Исламске државе 2014. године). Да би идеја о борби против тероризма и коалиција која прати такву идеју

³⁶⁰ Уз претходно дате напомене о природи приручника видети: FM 30-31B, Department of the Army, Washington D.C. 10 March 1970.

опстали потребно је константно одржавати оперативне способности терористичких организација у смислу финансијске помоћи која корене има у државама Залива, организационе и логистичке подршке и набавке наоружања из суседних и партнерских држава (Турска, Јордан, државе са Балкана и сл.) и конкретне војне помоћи којом се сузбија деловање конкурентских група на терену (кампања Саудијске Арабије и УАЕ у Јемену против Хута, ангажовање америчких специјалних снага у Сирији против легалних оружаних снага Сирије и сл.).

Ефекти примене Трећег модела су покретање и управљање политичким и безбедносним процесима у областима које су од геополитичког и енергетског значаја за политику великих сила. Други значајни ефекти који треба да проистекну су притисак на савезнике да воде кооперативну политику, стварање разлога за војну интервенцију и политичко присуство у геополитички важним и/или ресурсима богатим областима, стално одржавање верских, националних и других антагонизама и у том смислу одржавање потенцијала за будуће локалне сукобе путем којих се врши управљање политичким и безбедносним процесима у поменутиим областима и на крају стварање критичне масе бораца који су спремни да на било ком месту организују терористичке групе или се инфилтрирају и преузму вођство у постојећим групама које спроводе политичко насиље.

Представљени резултати истраживања не негирају могућност примене исте шеме деловања и од стране других држава које настоје остварити интересе на наведени начин. У том смислу је и постављен модел по коме хегемон, самостално и/или преко савезника и партнера, организује, финансира и усмерава терористичке организације и тако обезбеђује виталност терористичких организација „које га угрожавају“ периодичним нападима чиме се континуирано обезбеђује легитимитет сопствених мера на унутрашњем и спољнополитичком плану. „Истраживање је показало и да се наведена конструкција о егзистенцијалној угрожености тероризмом одржава приписивањем терористичких аката сурогат снагама чиме се оне представљају као опасније него што заправо јесу. Оно што је посебно интересантно јесте што се Трећи модел може користити и у партнерским државама, као један од начина остваривања кооперативности савезника и партнера, при чему таква држава није свесна праве улоге хегемона.“³⁶¹

³⁶¹ Љ. Стајић, В. Мирковић, 2/2021.

3.1. Ал Каида од 1992. године до данас

У јавном дискурсу западних држава Ал Каида после Хладног рата прераста у носиоца глобалног цихада и то у исто време када и САД, охрабрене победом у Хладном рату, започињу политику новог светског поретка. Такође, у исто време промењена је улога НАТО-а који од војног и одбрамбеног савеза постаје војно – политички савез са тенденцијом да од ОУН преузме функцију одржања међународног мира и безбедности. Глобално замишљеном пројекту САД главна претња формално постаје глобални цихад оличен, у то време, у деловању Ал Каиде. У том глобалном поретку САД настоје да наметну НАТО као ефикасну организацију која ће штитити светски мир, а Ал Каиду у јавном дискурсу постепено намећу као формално највећег непријатеља САД. Први напад Ал Каиде на америчке циљеве био је у Јемену 29. децембра 1992. године³⁶² на хотел у коме су биле америчке трупе које су биле у транзиту ка Сомалији. Затим је уследио неуспели напад на Светски трговински центар 26. фебруара 1993. године. У опису напада на сајту Стејт департамента³⁶³ наведено је да су везе Ал Каиде са нападом потврђене 1995. године и да је то био индикатор да тероризам постаје међународни проблем. Потом су уследили напади у Саудијској Арабији³⁶⁴, први у Ријаду 13. новембра 1995. године у коме је страдало пет америчких војника и други у Хобару 25. јуна 1996. године у коме је погинуло 19 америчких војника.

Осама бин Ладен, вођа Ал Каиде, објавио је 1996. годину прву фатву³⁶⁵ у којој је оптужио САД и савезнике, али и ОУН за страдање муслимана широм света и позвао муслимане да истерају Американце „из свих исламских земаља“³⁶⁶. Недуго после тога извршени су напади на америчке амбасаре у Најробију (Кенија) и Дар ел Саламу (Танзанија) 7. августа 1998. године. У резолуцији Савета безбедности RES 1189/1998³⁶⁷, тероризам је осуђен као „кукавички криминални акт“, а Брус Хофман³⁶⁸ тврди да је ово преломни догађај у идентификовању главног носиоца тероризма, јер се до тада државама приписивала одговорност за терористичке нападе, док се од ових напада

³⁶² Види: MacLeod, S, In Yemen, a Massacre of Americans Is Averted, TIME Magazine. Retrieved 14 September 2013. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1842045,00.html>, 7.7.2020.

³⁶³ Страница посвећена нападу: <https://www.state.gov/1993-world-trade-center-bombing/>, 7.7.2020.

³⁶⁴ The Irish Times, Chronology of attacks on Westerners in Saudi Arabia, August 3, 2004. <https://www.irishtimes.com/news/chronology-of-attacks-on-westeners-in-saudi-arabia-1.986719>, 7.7.2020.

³⁶⁵ Фатва коју је издао Осама бин Ладен 1996. године у којој позива следбенике да предузму нападе против САД и западних држава и њихових савезника. Види: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2010/MVZ203/OBL_AQ_Fatwa_1996.pdf, 29.7.2019.

³⁶⁶ FBIS Report – Compilation of Usama bin Ladin Statements 1994 – January 2004, ABC Releases Bin Ladin's 1998 Interview, 105. <https://fas.org/irp/world/para/ubl-fbis.pdf>, 29.7.2019.

³⁶⁷ S RES 1189/1998.

³⁶⁸ Види Bruce Hoffman, Terrorism Trends and Prospects, p. 8. У Countering the New Terrorism, Ian Lesser et. al., RAND, 1999.

одговорност приписује недржавним субјектима који наводно делују самостално. Тако је започео јавни дискурс о „новом“ или „савременом“ тероризму. Упркос терористичким нападима и резолуцијама Савета безбедности, Ал Каида је стављена на Листу страних терористичких организација Стејт департамента³⁶⁹ тек 8. октобра 1999. године.

Најзначајнији напад Ал Каиде био је 11. септембра 2001. године на Њујорк и Вашингтон. Председник Буш одмах након напада објавио је рат против тероризма у коме је Ал Каида била главни противник. Међутим, у исто време појавило се доста индиција да се догађаји нису дешавали на начин на који је то јавно приказано. Пре свега, Ал Каиду је основала СИА током рата у Авганистану, а контролу над њом вршила је пакистанска обавештајна служба као партнерска служба. Затим, Авганистан је пре напада идентификован као седиште Ал Каиде и тим поводом Савет безбедности донео је већи број резолуција, а једине државе које су одржавале дипломатске односе са Авганистаном у то време биле су Пакистан, Уједињени Арапски Емирати и Саудијска Арабија као амерички партнери. Потом, САД су у време када је Ал Каида „расла“ као терористичка претња, омогућавале долазак бораца Ал Каиде у ратом захваћена подручја где су стицали ратну обуку и искуство што им је користило приликом извођења терористичких напада.

Џон Шиндлер³⁷⁰, бивши припадник америчке NSA, описује начин на који су муцахедини долазили у Босну и Херцеговину и наводи да су неки отмичари авиона 11. септембра боравили у БиХ током или после рата. У поменутом Извештају комисије која је испитивала нападе од 11. септембра констатовано је да су финансијски системи Саудијске Арабије и УАЕ коришћени за финансирање напада. На крају, и циљ Ал Каиде да врши политичке преврате у секуларним (муслиманским) државама био је у складу са идејом специјалног рата који су САД водиле против великог броја држава, а који је често за резултат имао политички преврат. У том смислу би страх од Ал Каиде утицао на државе које су мета тероризма да сарађују са САД у борби против заједничког непријатеља. На основу наведених индиција и података у вези других терористичких организација изведен је закључак да су САД преко партнерских обавештајних служби, пре свих пакистанске службе, утицале на деловање Ал Каиде, а да су преко богатих држава залива (Саудијска Арабија, Кувајт, Катар, УАЕ) које практикују салафијску верзију ислама финансијски подржавале Ал Каиду.

³⁶⁹ Види Листу: <https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations/>, 7.7.2020.

³⁷⁰ Џон Шиндлер, Несвети терор – Босна, Ал Каида и успон глобалног цихада, Службени гласник, Београд, 2009.

Напади од 11. септембра произвели су неколико последица које су САД искористиле да остваре своје циљеве. Прво је резолуцијом RES 1368/2001 потврђено да држава има право на самоодбрану „у случају да је погођена међународним тероризмом који је по дефиницији третиран као претња међународном миру и безбедности“, а да се у исто време самим државама оставља могућност да унутрашњим законодавством пропишу кривично дело тероризма. У резолуцији RES 1377/2001 пише да „међународни тероризам представља један од најозбиљнијих облика угрожавања међународног мира и безбедности у 21. веку.“³⁷¹ Јавно прихваћена конструкција Ал Каиде као терористичке организације присутне широм света која је главни непријатељ САД, створила је оправдање за предузимање војних интервенција у свим деловима света, а друге државе приморала на сарадњу са САД у рату против тероризма.

На основу наведене конструкције која је имала политичко – правно утемељење у одлукама међународне организације, САД су извршиле агресију на Авганистан ради елиминације терористичке претње по САД и цели свет. Упркос окупацији Авганистана, Осама бин Ладен није ухапшен, јер су САД децембра 2001. године препустиле операцију хапшења авганистанским снагама и тако омогућиле његово бекство, уместо да хапшење изврше припадници америчких специјалних снага који су у то време били на терену. Своје виђење оваквог расплета догађаја дали су и неки учесници акције³⁷². Нестанак бин Ладена и у исто време интензивирана терористичка кампања широм света утицали су на стварање уверења да је Ал Каида свуда присутна и да треба предузети посебне мере у супротстављању савременом тероризму. Из таквог убеђења проистекао је тзв. Патриотски акт³⁷³ који је усвојен у САД непосредно после 11. септембра 2001. године и који је постао модел другим државама у писању „антитерористичких“ закона.

Спољнополитичко опредељење САД да у рату против тероризма нема неутралних учинили су од Ал Каиде, као терористичке организације, идеално средство притиска на носиоце политичке власти широм света, а такође и генератора друштвено – политичких и безбедносних процеса којима се остварују циљеви САД у контексту изградње новог светског поретка. У том смислу треба посматрати присуство Ал Каиде у Ираку, Сирији, Јемену, Сомалији и другим државама у којима је страх од тероризма експлоатисан на начин да се остваре пожељни ефекти на унутрашњем, регионалном и светском политичком, економском, безбедносном и другом плану.

³⁷¹ S RES 1377/2001.

³⁷² Види: Gary Berntsen, *Jawbreaker*, New York: Crown Publishers, 2005.

³⁷³ USA PATRIOT ACT, 107th CONGRESS, 1st Session, October 24, 2001.

3.2. Ал Каида у Ираку (Al Qaeda in Iraq – AQI)

Интервенција у Авганистану није довела до хапшења Осаме бин Ладена нити до уништења Ал Каиде, већ је по мишљењу неких аутора³⁷⁴ довела до дисперзије активности широм света због чега је после напуштања Авганистана Ал Каида прешла на ћелијску структуру. Такво уверење омогућило је САД да доведу у чврсту везу Ирак и Ал Каиду. Међутим, амерички генерал Весли Кларк у једном интервјуу³⁷⁵ говорио је о томе да је у разговору са својим колегама у Пентагону у време напада на Авганистан сазнао да је донета одлука да се нападне Ирак, а да при томе прича о наводним везама Ал Каиде и Садама Хусеина служи као покриће за рат у Ираку. Према подацима доступним у GDT³⁷⁶, тероризма у Ираку пре окупације готово да није било (постојале су канцеларије неких плаестинских група, али нису вршени терористички напади у самом Ираку), док је након окупације дошло до наглог повећања броја терористичких напада. У том смислу закључак је да је Ал Каида деловала у Ираку, али тек онда када је режим Садама Хусеина престао да постоји. Упркос томе, генерална претпоставка да државе спонзори тероризма, подржавају терористе и да им могу обезбедити ОМУ послужила је да се Ираку припише одговорност за помагање Ал Каиди и поседовање ОМУ. Међутим, из Кларкове изјаве и Чилкотовог извештаја³⁷⁷ о ирачком (не)поседовању ОМУ изведен је закључак да су наведене оптужбе покриће за унапред планирану интервенцију која је предузета у марту 2003. године.

Непосредно пре агресије, Јорданац Абу Мусаб ал Заркави³⁷⁸ дошао је у Ирак, а затим је током агресије организовао и спроводио убацивање Ал Каидиних бораца у сунитске провинције у Ираку. Заркави и његова организација су 17. октобра 2004. године изјавили оданост Ал Каиди³⁷⁹, одкада се његова организација почиње називати

³⁷⁴ Види и упореди: Seth Jones, "A Persistent Threat: The Evolution of al Qa'ida and Other Salafi Jihadists," RAND National Defense Research Institute, June 4, 2014, p. 20. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR637.html, 18.8.2019. и Farrall, Leah. 2011. "How Al Qaeda Works: What the Organization's Subsidiaries Say About Its Strength." *Foreign Affairs* 90 (2): 128–38. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67467/leah-farrall/how-al-qaeda-works>, 16.8.2019.

³⁷⁵ Види део интервјуа на <https://www.youtube.com/watch?v=wJUvmToD34c>, 27.5.2019.

³⁷⁶ Види Global Data Terrorism.

³⁷⁷ Извештај из 2016. године којим је потврђено да је интервенција у Ираку предузета на основу нетачних информација да Ирак поседује ОМУ. Види извештај: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20171123122743/http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report/>, 7.7.2020.

³⁷⁸ Gary Gambill, Abu Musab Al-Zarqawi: A Biographical Sketch, *Terrorism Monitor*, Volume 2, Issue 24 (December 16, 2004), https://web.archive.org/web/20070930191559/http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=400&issue_id=3179&article_id=2369019, 19.6.2019.

³⁷⁹ Jeffrey Pool, Zarqawi's Pledge Of Allegiance To Al-Qaeda: From Mu'asker Al-Battar, *Terrorism Monitor*, Volume 2, Issue 24 (December 16, 2004).

Ал Каида у Ираку (Al Qaeda in Iraq – AQI). Његова организација је на Листи Стејт департамента од 17. децембра 2004. године. Међутим, AQI није имала подршку сунитских племена и то из два разлога: прво, племенске поделе биле су јаче, а идеја глобалног цихада била је далека у односу на непосредну жељу да се Ирак ослободи америчке окупације и друго, салафијско учење ислама које је Заркави донео било је сувише стриктно и неутемељено у Ираку. Посебан одбијајући фактор према AQI било је насиље које је Ал Каида чинила према шиитима, које је увек доводило до шиитске одмазде над ирачким сунитима. Из тог разлога Заркави је био незадовољан и често је тражио начине да омасови свој покрет, па је повремено вршено спајање са другим малобројним цихадистичким групама са подручја Ирака. Тако је настала кровна организација за све цихадистичке групе под његовом контролом (Mujahedeen Shura Council)³⁸⁰ почетком 2005. године.

Ал Каида у Ираку имала је вишеструку улогу на унутрашњем и регионалном плану. Пре свега, привремену владу у Ираку основали су шиити и Курди, док су сунити као присталице Садама Хусеина остали ван власти. Међутим, ради контроле над свим политичким факторима у Ираку, САД су настојале да остваре контролу и над сунитима и у ту сврху су искористиле AQI. Припадници AQI самостално су вршили нападе на шиитске мете³⁸¹ или су преузимали контролу над локалним сунитским побуњеничким групама и усмеравали њихово деловање према шиитима³⁸² са циљем да изазову антитерористичке мере ирачких безбедносних снага (састављене готово искључиво од шиита) које су погађале ирачке суните и због чега су такви сукоби представљени као секташки обрачун³⁸³ између шиита и сунита. Поред тога, као реакција на насиље AQI

https://web.archive.org/web/20070930180847/http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=400&issue_id=3179&article_id=2369020, 19.6.2019.

³⁸⁰ Према: Richard Barrett, "The Islamic State," The Soufan Group, November 2014, p. 11. <http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2014/10/TSG-The-Islamic-State-Nov14.pdf>, 18.8.2019.

³⁸¹ Крајем августа 2003. године у шиитском светом граду Наџафу на југу Ирака убијен је ајатолах Мухамед Бакр ал Хаким, а вест о његовом убиству протумачена је као злочин који треба да онемогући помирење и суживот у Ираку. Као реакција на нападе на света места настају шиитске милиције које су браниле света места у Наџафу. Види депешу: Media Reaction: Assassination Of Ayatollah Muhamad Baqr Al Hakim – Unclassified, 2003 September 1. https://wikileaks.org/plusd/cables/03ABUDHABI3973_a.html, 15.6.2019.

³⁸² У видео снимку из септембра 2005. године Заркави је позвао на општи рат против шиита, где год да се налазе у Ираку, као одмазду за акције ирачких безбедносних снага у сунитском граду Тал Афар. Види: Al Zarqawi declares war on Iraqi Shia, 14 Sept 2005. <https://www.aljazeera.com/archive/2005/09/200849143727698709.html>, 19.6.2019.

³⁸³ Сунитски лидери су упозоравали да се сунити радије предају САД као окупатору, него ирачкој полицији коју претежно чине шиити. Види депеше: Leading Sunni Arab Slate Rep On Elections, U.S. Role In Iraq – Confidential, 2005 December 5. (05BAGHDAD4846_a) https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD4846_a.html, 15.6.2019.; Ramadi Security Committee Debates A Division For Anbar – Confidential, 2005 December 11. https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD4935_a.html, 15.6.2019.; Baghdad Sunni Neighborhood

поједини шиитски ауторитети организовали су милиције³⁸⁴ које су чувале света места и које су вршиле одмазду над ирачким сунитима. Ова стратегија требало је да мотивише ирачке суните да пристану на сарадњу³⁸⁵ са САД које су им могле омогућити безбедност у ратом порушеном Ираку. Под притиском сунитских држава из региона, али и као последица насиља чија су колатерална штета били, сунити су почев од 2006. године приступали програму Синови Ирака³⁸⁶ који је био последица тзв. Сунитског буђења како је названа политичка реинтеграција сунита у Ираку.

Према Дејвиду Сатерсфилду³⁸⁷, амбасадору, а касније специјалном америчком изасланику за Ирак, програм Синови Ирака показао се као изузетно успешан јер је од почетних 4000 припадника број нарастао на 100 000. Средином 2007. године, према америчким депешама, готово сва сунитска племена учествовала су у рату против Ал Каиде. Међутим, у току 2007. године, а посебно 2008. године у Ираку је била интензивна борба против шиитских милиција на југу и југоистоку Ирака у којима су учествовали и Синови Ирака. Подаци о нападима AQI углавном указују да су напади усмерени против шиита, па је вероватније да су сунитска племена искористила прилику да се освете шиитским племенима, а да припадници AQI учествују на страни сунита. Програм Синови Ирака требало је да буде прелазни период до потпуне интеграције сунита у ирачке безбедносне снаге. Међутим, шиитски министри нису били вољни да до интеграције дође због привилегованог положаја шиита у тим структурама³⁸⁸, али и због бројних случајева у којима су припадници Ал Каиде истовремено и део програма Синови Ирака³⁸⁹. У исто време, сунитски лидери су упозоравали да ће сунити

Leaders Complain About Moi Human Rights Abuses – Confidential, 2007 January 28. https://wikileaks.org/plusd/cables/07BAGHDAD286_a.html, 17.6.2019.

³⁸⁴ Види Kenneth Katzman, January 14, 2009, p. 27-29.

³⁸⁵ Представници сунита су 2004. године захтевали од САД да прекину са праксом која од САД прави непријатеље међу сунитима. Види: Iraqi Sunnis Visit Amman, Seek To Engage U.S. In Iraq – Confidential, 2004 January 29. https://wikileaks.org/plusd/cables/04AMMAN728_a.html, 15.6.2019. Један од представника сунитског „политичког отпора“ Имад Мухамед Али на састанку са америчким званичницима изнео је став да САД треба да утичу на формирање владе која није заснована на припадности верској и/или националној групи, као и да се ирачке безбедносне снаге професионализују. Види: 05BAGHDAD4846_a

³⁸⁶ Види: Iraqi Minister Of Defense Agrees To Undertake Outreach To Tribes In Ramadi, Briefed On Coming Operations – Secret, 2005 July 16. https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD2959_a.html, 15.6.2019.

³⁸⁷ Amb Satterfield Briefs Gok On Iraq Developments - Secret, Noform, 2008 May 11. https://wikileaks.org/plusd/cables/08KUWAIT512_a.html, 17.6.2019.

³⁸⁸ Види: Scen setter For Washington Visit Of Iraqi Minister Of Interior Jawad Al-Bolani - Secret, Noform, 2008 July 24. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2312_a.html, 17.6.2019. или Sunni Arab Insider Warns Pm Maliki Will Reignite Insurgency – Confidential, 2008 August 29. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2781_a.html, 18.6.2019.

³⁸⁹ Види Babil: Sons Of Iraq Transition Key To Continued Progress – Confidential, 2008 August 14. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2590_a.html, 18.6.2019.; VP Hashimi: Defending The Sofa Will Be Difficult, And Sunni Tribal Fighters Must Be Protected – Secret, 2008 September 15. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD4064_a.html, 18.6.2019.; PRT Salah Ad Din: Apprehension

приступити AQI³⁹⁰ уколико до интеграције не дође. Крајем 2008. године влада се обавезала³⁹¹ да ће преузети уговоре за 50 135 лица регистрованих на подручју Багдада и да ће им исплаћивати 435 долара месечно, све док 20% не интегрише у војне структуре, а 80% у цивилне органе, када ће почети да добијају редовну плату.

Деловање Ал Каиде имало је и регионални утицај. Сунитско буђење дошло је у моменту када је шиитски утицај у региону доминирао од Техерана преко Ирака до Либана³⁹², због чега се може рећи да је Ал Каида испунила свој циљ у Ираку у погледу мобилизације ирачких сунита. Готово у исто време, у лето 2006. године (7. јуна) у америчким ваздушним нападима убијен је ал Заркави. Недуго после тога, 15. октобра 2006. године, Абу Хамза ал Муцахир проглашава Исламску државу Ирака (ISI)³⁹³ која је састављена од припадника Ал Каиде и других сунитских терористичких група које нису ушле у коалицију са америчким снагама. Оно што је занимљиво јесте да се на промену имена није пуно обраћала пажња у америчкој дипломатској кореспонденцији и медијима³⁹⁴ с обзиром на то да је стално коришћен термин AQI, док је у једној депеши поменуто да се ова организација назива и Исламска држава у Ираку. На Листи страних терористичких организација Стејт департмента пише да је Исламска држава Ирака и Сирије, која је раније била позната као AQI, стављена на Листу 17. децембра 2004. године.

Према документима која су наводно нађена приликом рације у Ал Каидином скровишту³⁹⁵, лидери Ал Каиде нису били сагласни са проглашењем калифата јер је постојало мишљење да проглашење државе значи одговорност за становништво које

Over Coming Soi Transition – Confidential, 2008 December 30.
https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2969_a.html, 18.6.2019.;

³⁹⁰ Прогнозе о стању безбедности у вези Синова Ирака по одласку америчких трупа из Ирака, види: Leaving Fallujah -- And Anbar: "Time To Test Ourselves" In Iraq's So-Called Hot Spot – Confidential, 2009 March 27. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD832_a.html, 18.6.2019. Хапшење шеика Мутлаба ал Масарија под оптужбом за тероризам, истакнутог сунита који је био близак са САД подигло је тензије у Ираку. Види депешу: Arrest Of Sunni Leader Highlights Challenges On Many Fronts – Secret, 2009 May 18. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD1294_a.html, 18.6.2019.

³⁹¹ Sons Of Iraq Transition In Baghdad – Confidential, 2008 November 25. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD3712_a.html, 18.6.2019.

³⁹² Страх Вашингтона од ширења шиитског утицаја био је велики у то време. Види: Staunching The Flow Of Saudi Suicide Bombers To Iraq – Secret, 2005 August 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/05STATE149626_a.html, приступљено 15.6.2019.

³⁹³ Bryan Price, Dan Milton, Muhammad al-`Ubaydi and Nelly Lahoud, "The Group that Calls Itself a State: Understanding the Evolution and Challenges of the Islamic State," Combating Terrorism Center at West Point, December 16, 2014. p. 14.

³⁹⁴ Када су у америчким ваздушним нападима 2010. године погинули лидери Исламске државе у Ираку Абу Хамза ал Муцахир и Абу Умар ал Багдади у медијима се појавила вест да су вође Ал Каиде у Ираку убијене. Види "Senior Iraqi al-Qaeda leaders 'killed'," BBC News, April 19, 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8630213.stm, 18.8.2019.

³⁹⁵ Према Al-Qa`ida Goals and Structure. Harmony and Disharmony, Exploiting al-Qa`ida's Organizational Vulnerabilities. Упореди са Bryan Price, Dan Milton, Muhammad al-`Ubaydi and Nelly Lahoud, p. 15.

живи под њеном контролом и да би у тренутним условима у Ираку таква држава оставила лошу слику и утицала на целокупни углед глобалног цихада. Међутим, проглашење Исламске државе Ирака представљао је основу која је послужила да се утиче на регионалну безбедносну политику у моменту када је шиитски утицај заједно са турским заокретом ка Русији претио да потпуно одсече америчке партнере из Залива од оних у региону Кавказа и Каспијског басена. Према једном извештају обавештајне службе министарства одбране САД³⁹⁶, „AQI подржава сиријску опозицију од почетка, идеолошки и медијски...AQI је предузела велики број операција у Сирији под називом Ал Нусра...“ У извештају даље пише да опозиционе снаге настоје да остваре контролу над источним провинцијама које су на граници са Ираком (настањене сунитима) и да остваре контролу области на северу према Турској (насељене Курдима) и да их у томе подржавају западне државе, Турска и земље из Залива. У делу који се односи на Ирак констатовано је да сиријско-ирачка граница нечувана и да због тога постоји могућност да западне ирачке провинције у којима живе сунити постану склониште за опозиционе снаге које делују против режима и у исто време база за регрутацију.

У извештају (настао пре проглашења Исламске државе) даље пише да у зависности од тога „како се ситуација буде развијала постоји могућност успостављања проглашене или фактички присутне салафијске провинције у источној Сирији (Хасака и Дер Зор) и то је управо оно што државе које подржавају опозицију желе у намери да изолују сиријски режим који је перципиран као стратешка дубина шиита (Ирака и Ирана – прим. аут.)“ У вези Ирака у извештају пише да ће „погоршање ситуације имати страшне последице по ситуацију у Ираку“ у смислу да „ово представља идеалну ситуацију за AQI да се врати у стара упоришта Мосул и Рамаду што ће представљати нови моментум под претпоставком да се цихад међу сиријским и ирачким сунитима, али и међу другим арапским сунитима, обједини против онога што они сматрају да је непријатељ. Исламска држава у Ираку може прогласити исламску државу кроз унију са другим терористичким организацијама у Ираку и Сирији, што ће представљати велику претњу по уједињење Ирака и заштиту ирачке територије.”

Претпоставке из извештаја постале су реалност непосредно након одласка америчких трупа из Ирака 2011. године. AQI (ISI) је и пре, а нарочито после повлачења америчких трупа „спровела нову војну кампању у намери да порази америчке савезнике међу сунитима и ослаби улогу безбедносних снага серијом успешних ликвидација...

³⁹⁶ Документ доступан на: <http://www.judicialwatch.org/wp-content/uploads/2015/05/Pg.-291-Pgs.-287-293-JW-v-DOD-and-State-14-812-DOD-Release-2015-04-10-final-version11.pdf>, 24.8.2019.

1345 припадника Сунитског буђења убијено је широм Ирака од почетка 2009. године што је само мањи број с обзиром на то да су подаци добијени на основу потврђених медијских извештаја.³⁹⁷ Према неким изворима³⁹⁸ племенске вође су убијане циљано односно ликвидирани су они који нису озбиљно схватили упозорење да се приклоне AQI (ISI). У исто време када су активности на плану обезбеђивања лојалности сунитских племенских вођа поодмакле, 21. јула 2012. године започела је акција „Разбијање зидова“ која је имала типичан секташки карактер и која је била усмерена на стицање што више територија и наклоности сунита. Део ове акције били су напади на затворе³⁹⁹ одакле су ослобађани сунитски борци (припадници Ал Каиде и Синова Ирака) у намери да се оснаже формације са искусним борцима.

У то време започиње и грађански рат у Сирији, а вођа AQI (ISI) Абу Бакр ал Багдади шаље „контингент бораца (по неким изворима⁴⁰⁰ неколико лица којима су се придружили оперативци из Пакистана) ... предвођен Абу Мухамедом ал Цавланијем, преко ирачко-сиријске границе да се бори против Асадовог режима под заставом Цабат ал Нусре.“⁴⁰¹ Ал Цавлани је као ефикасан командант искористио побуњенички потенцијал међу сиријским сунитима што је утицало да Ал Нусра постане најупешнија побуњеничка јединица у Сирији. У намери да искористи идеолошке и практичне користи Ал Нусриног успеха, ал Багдади је у априлу 2013. године издао саопштење да ће Исламска држава у Ираку своје активности проширити и на Сирију и да се у складу са тим њено име мења у Исламска држава Ирака и Сирије (Islamic State of Iraq and the Levant – ISIL). Међутим, ал Цавлани је јавно одбио уједињење и изјавио лојалност Ал Каиди, због чега је настао сукоб у који се као посредник умешао Завахири. Постоје и други извори⁴⁰² који говоре да је Завахири посматрао Ал Нусру као самосталну организацију (у односу на ISI) односно Ал Каиду у Сирији, а да је ал Багдади то одбио, те да је из тога проистекло „једнострано“ уједињење са Ал Нусром као сиријским крилом и потврда власти над њом. Фебруара 2014. године долази до раскида и

³⁹⁷ Craig Whiteside, War, Interrupted, Part I: The Roots of the Jihadist Resurgence in Iraq, Texas National Security Review, November 5, 2014.

³⁹⁸ Hayder al-Khoei, Al-Qaida's surge spells further turmoil for Iraq, The Guardian, 21 August 2012, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/21/al-qaida-surge-iraq-jihadist>, 19.6.2019.

³⁹⁹ Craig Whiteside, November 5, 2014.

⁴⁰⁰ Richard Barrett, November 2014, p. 12. Види и Цавланијеву изјаву поводом тога која је цитирана према Seth Jones, June 4, 2014, p. 7.

⁴⁰¹ Erin Marie Saltman, Charlie Winter, Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism, Quilliam, November 2014, p. 30.

⁴⁰² Zachary Laub, Jonathan Masters, “Backgrounder: The Islamic State,” Council on Foreign Relations, May 18, 2015, <http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/p14811>, 18.8.2019.

обостраног одрицања веза Ал Каиде и ISI⁴⁰³. Ал Заркави, као лидер Ал Каиде, објављује да ISIL није део Ал Каиде, док Ал Аднани у име ISIL-а објављује да никада нису ни били део организације Ал Каиде, јер ISIL представља државу.

Према неким ауторима⁴⁰⁴, Багдади је након одлуке Завахирија да поништи спајање Ал Нусре и Исламске државе у Ираку, наставио да се бори под именом ISIL, због чега су бројне групе које су сматрале да припадају Ал Каиди, укључујући и Ал Нусру, започеле акције против Багдадија. Међутим, судећи по другим изворима⁴⁰⁵ однос између Ал Нусре и ISIL није био тако једноставан, јер је у неким провинцијама остварено садејство у политичким и војним подручјима деловања, док је у другим постојала потпуна одвојеност ове две организације. Ал Багдадијева организација ширила је своје акције у Сирији где је заузела Раку и у Ираку где је заузела Рамаду и Самару, да би 2014. године био освојен и Мосул. У Мосулу се ирачка војска предала са свим наоружањем које је добила од САД⁴⁰⁶, што је ISIL-у дало довољно материјалних и војних ресурса да освоји неколико провинција на северу Ирака и Сирије.

Коначно, јуна 2014. године Абу Мухамед ал Аднани проглашава настанак исламског калифата под називом Исламска држава (Islamic State – IS)⁴⁰⁷ и објављује да Ирак и Сирија престају да постоје као државе. Конкретнија визија цихада у односу на Ал Каиду имала је за последицу да Исламска држава постане модел деловања и тачка окупљања других цихадистичких организација. Током 2014. године у време највеће експанзије, Исламској држави прикључило се још 24 исламске цихадистичке организације⁴⁰⁸ од Индонезије, преко Индије и Арабијског полуострва до Јемена и Либије, да би се 2015. године прикључило још 6 организација. Од већих терористичких организација треба поменути Боко Харам⁴⁰⁹ чију су лидери изјавили лојалност калифату 7. марта.

Ал Нусра је, с друге стране, наставила да заступа салафијску идеологију, а прокламовани циљ организације, чије име у преводу значи Фронт за подршку народу

⁴⁰³ Према: Bryan Price, Dan Milton, Muhammad al-`Ubaydi and Nelly Lahoud, December 16, 2014. p. 9.

⁴⁰⁴ Према: Bryan Price et al., December 16, 2014. p. 24. Други извори тврде да је Исламска држава нападала друге фракције. Упореди Richard Barrett, November 2014.

⁴⁰⁵ Наводно су припадници Исламске државе убили команданта Ал Нусре за провинцију Идлиб. Види Bill Roggio, "ISIS reportedly killed Al Nusrah Front's commander for Idlib province," Threat Matrix: A Blog of The Long War Journal, April 16, 2014. http://www.longwarjournal.org/threat-matrix/archives/2014/04/isis_reportedly_killed_al_nusr.php, 23.8.2019.

⁴⁰⁶ Bryan Price et al., December 16, 2014, p. 25.

⁴⁰⁷ Види Bryan Price et al., December 16, 2014, p. 7.

⁴⁰⁸ "Islamic State's 35 Global Affiliates Interactive World Map," IntelCenter, Updated May 19, 2015, <http://intelcenter.com/maps/is-affiliates-map.html>, 18.8.2019.

⁴⁰⁹ "ISIS Fast Facts," CNN News, May 23, 2015, <http://www.cnn.com/2014/08/08/world/isis-fast-facts/index.html>, 18.8.2019.

Сирије, је свргавање режима Башара ал Асада и стварање исламског калифата⁴¹⁰ на подручју тзв. велике Сирије односно Сирије, Либана, Јордана, Палестине и Израела. Тешко је говорити о броју припадника, али су процене⁴¹¹ да је Ал Нусра на врхунцу имала између 6 000 и 8 000 припадника. Борци су углавном долазили из муслиманских држава, али и Европе и САД. Према подацима израелског центра за проучавање тероризма⁴¹² у Ал Нусру се не прима свако ко се пријави, већ добровољци пролазе провере салафијске вере, биографије и мотива. Обука се састоји од верске наставе и војне обуке. Колики је пропагандни утицај присуства Ал Нусре био сведочи и Економист⁴¹³ који преноси да су у Алепу демонстранти узвикивали да не желе „војску криминалаца“ мислећи на FSA, већ да желе „исламску војску“ мислећи на Ал Нусру која је објавила цихад у Сирији. У лето 2016. године вођа Ал Нусре дао је интервју катарској телевизији Ал Џазира⁴¹⁴ у коме каже да Ал Нусра прекида везе са међународним терористичким организацијама у намери да заустави америчке и руске нападе на територије које контролише опозиција с обзиром на то да се чланство углавном састоји од Сиријаца и да наступају заједнички на неким деловима фронта са опозицијом. Изјавом је још једном потврђено да Ал Каида наступа као мобилна група која треба да допринесе интензивирању насиља тамо где је то потребно и то углавном инфилтрацијом у домицилне побуњеничке групе чији потенцијал користи за остваривање циљева.

Неки аутори⁴¹⁵ готово са чуђењем пишу о томе да је AQI 2008. године била пред гашењем, да би потом закључно са 2014. године таква структура освојила велику територију у Сирији и Ираку. Међутим, AQI је успела да утиче на процесе у Ираку који су од сунита у периоду 2006. до 2008. године створили политичку и војну контратежу шиитима који су формално имали власт због чега је дошло до стапања AQI и Синова Ирака. С друге стране, када је било потребно изоловати Асада у Сирији и пресећи шиитски утицај који је долазио из Ирана, AQI је утицала на стварање Исламске државе, организације која је могла имати легитимитет у Сирији и Ираку јер није била састављена искључиво од странаца и која је имала територијалне аспирације које Ал Каида, као лидер светске исламске револуције, никада није имала. У том смислу

⁴¹⁰ The Al-Nusra Front (Jabhat al-Nusra), p. 2.

⁴¹¹ Економист говори о 7 000. Види: “Syria’s Jihadists: Jabhat al-Nusra,” *The Economist*, December 17, 2012, <http://www.economist.com/blogs/pomegranate/2012/12/jabhat-al-nusra>, 23.8.2019.

⁴¹² У вези организације и деловања Ал Нусре види у: The Al-Nusra Front (Jabhat al-Nusra), p. 104.

⁴¹³ “Syria’s Jihadists: Jabhat al-Nusra,” *The Economist*, December 17, 2012.

⁴¹⁴ Raja Abdulrahim, Nusra Front Says It Has Severed Ties With al Qaeda, July 28, 2016. <https://www.wsj.com/articles/leading-syrian-rebel-group-severs-al-qaeda-ties-1469727676>, 18.8.2019.

⁴¹⁵ Bryan Price et al., December 16, 2014.

закључак је да Исламска држава и Ал Каида, нису противници ни ривали, већ називи за различите пројекте путем којих САД остварују геополитичке интересе.

Актери и сам процес финансирања и наоружавања Исламске државе и Ал Нусре (Ал Каиде) током рата у Сирији потврђују претходно изведени закључак. Терористичке групе које су водиле цихад у Сирији финансиране су новцем богатих пословних људи, шеика и духовних вођа из Катара, Кувајта, Египта, Саудијске Арабије и других сунитских држава које су у исто време били и амерички партнери у борби против тероризма. Неколико идентификованих донора су лица која су повезана са салафијским учењима у поменутиим држава који јавно позивају на прикупљање средстава за цихадисте у Сирији. Штавише, неки од њих стоје иза акције која има за циљ обучавање и опремање 12 000 цихадиста и у ту сврху траже новац за прикупљање поименично одређених комада оружја и муниције. Један од донора био је Кувајћанин др Валед ал Табтабале⁴¹⁶ који је дао интервју за Ал Џазиру у Алепу испред заставе Ливе ал Тахида, групе која у Сирији ратује заједно са Ал Нусром. Француски Фигаро, преносећи изворе сиријске опозиције писао је о томе да је др Валед председник кувајтског комитета за помоћ муџахединима и да новац цихадистима стиже из Кувајта, Катара и Саудијске Арабије преко Турске, Јордана и Либана. Такође, исти лист наводи и да је др Валед један од власника телевизијске станице која се налази у Саудијској Арабији.

Процес набавке наоружања је сложен и има више модалитета. Пре свега Ал Нусра и Исламска држава имају своје оперативце који су задужени за набавку и кријумчарење оружја. Други начин укључује кријумчарске канале које су успоставиле западне државе, на челу са САД, који воде преко арапских држава из Залива до Јордана, одакле се допрема наоружање за „сиријску умерену опозицију“, а које се затим прелива у руке припадника Ал Нусре или се директно допрема до Ал Нусре⁴¹⁷ или Исламске државе. У илегалној набавци наоружања саставни део ланца снабдевања имају предузећа која производе и тргују наоружањем на Балкану и источној Европи, али и организоване криминалне групе, посебно оних држава у којима је куповина наоружања извршена и преко којих се транспортује. Према подацима из више извора процес се углавном одвија на исти начин, при чему није могуће тачно идентификовати којој групи је оружје намењено, због чега су и постојала међународна ограничења у трговини оружјем.

⁴¹⁶ The Al-Nusra Front (Jabhat al-Nusra), p. 76.

⁴¹⁷ О финансирању и наоружавању побуњеника и терориста у Сирији од стране САД преко трећих држава говори један од команданата Ал Нусре Абу ал Ез. Види интервју: Das Interview von Jürgen Todenhöfer mit dem Rebellen-Kommandanten Abu Al Ezz.

Према Мајклу Чосудовском,⁴¹⁸ Пентагон или нека друга релевантна америчка владина агенција доставља Команди за прекоморски транспорт војне опреме (United States Navy's Military Sealift Command (MSC))⁴¹⁹ детаљну спецификацију наоружања коју треба купити и где пошиљке треба послати, без навођења крајње дестинације или корисника. Затим MSC прави поручбину преко владине агенције (US government's Federal Business Opportunities (FBO))⁴²⁰ која послује у име MSC. Након тога FBO са компанијама из било ког дела света закључује уговоре о куповини наоружања које се потом испоручује у договорене луке, а затим се кријумчари или слободно доставља групама у Сирији. Наоружање са Балкана и из источне Европе стиже у румунску луку Констанца, одакле у зависности од тога коме је намењено, иде преко турске луке Тасуку, а одатле за северну Сирију односно кроз Суецки канал и преко јорданске луке Акаба групама у јужној Сирији.

Други начин испоруке јесте индиректно преко савезника Саудијске Арабије, Турске, Катара, Јордана и других држава. Државе порекла оружја су исте, с тим што је у испоруку укључен ваздушни саобраћај и аеродроми у поменутиим државама савезницама у којима се оружје сортира и дели по договореним квотама. Пошиљке које су допремљене до Турске или Ирака, камионима се пребацују на територију Сирије. Балканска истраживачка мрежа (BIRN)⁴²¹ истражила је и утврдила како функционише процес куповине и кријумчарења оружја на Блиски исток који се одвија уз логистичку подршку и надзор CIA.

Документа америчке владе на која се претходно поменути аутор позива нису пронађена у оригиналу, али се могу пронаћи посредни докази за наведене тврдње. У делу о Турској поменут је случај из јануара 2014. године када је турска полиција пресрела камионе оружја и муниције у чијем кријумчарењу је учествовала турска обавештајна служба. Затим, Либану је априла 2015. године испоручено француско наоружање у вредности од 3 милијарде долара⁴²² у оквиру програма који је финансирала Саудијска Арабија у циљу јачања способности система безбедности у борби против цихадистичких група, а посебно на сиријско-либанској граници. Вашингтон пост пренео је изјаву тадашњег председника САД Барака Обаме из октобра

⁴¹⁸ Michel Chossudovsky, June 24, 2019.

⁴¹⁹ <https://www.navy.mil/index.asp>, 23.8.2019.

⁴²⁰ На сајту доступна база података са реализованим испорукама у вези свих владиних агенција. Види <https://www.fbo.gov/?s=getstart&mode=list&tab=list>, 23.8.2019. Агенција мења вебсајт 8.11.2019.

⁴²¹ Види извештаје у вези тога на: <https://balkaninsight.com/balkan-arms-trade/>, 20.8.2019.

⁴²² Lebanon receives French arms for anti-jihadist fight, 20 April 2015, Ahram online. <http://ipisresearch.be/publication/arms-trade-highlights-january-may-2015/>, 23.8.2019.

2015. године у којој каже да се САД неће борити против Русије преко посредника (сурогат снага), већ да је циљ САД у Сирији Исламска држава, те да ће испоруке наоружања ићи „копном из Ирака, до сиријских, курдских и арапских бораца који су последњих месеци потиснули Исламску државу из већег дела северне Сирије дуж турске границе.“⁴²³ Такође, у октобру 2015. године, британски Гардијан⁴²⁴ извештава о америчким испорукама из ваздуха 50 тона муниције намењених сиријским побуњеницима. Независно од тога, по информацијама Команде америчких снага у Ираку⁴²⁵, САД су од избијања рата у Сирији до средине 2016. године извршиле 350 испорука одређене количине лаког наоружања и муниције из Ирака.

У извештају Комитета за спољне послове Европског парламента о извозу оружја из 2018. године⁴²⁶ пише да је Комитет „шокиран количином наоружања и муниције производних у ЕУ, а које је пронађено у поседу Исламске државе у Сирији и Ираку“, а затим „констатује пропуст Бугарске и Румуније да ефикасно примени Заједнички став у вези ретрансфера оружја“ које се односи на сертификат о крајњем кориснику, те позива све будуће чланице да убудуће одбију сличне трансфере, „посебно се то односи на трансфере са САД и Саудијском Арабијом“ и позива Европску службу за спољне послове и државе чланице, посебно Бугарску и Румунију да објасне пред органима ЕУ и јавности које кораке су предузели поводом учињених пропуста. Поред тога, Комитет критикује и позива државе чланице које продају наоружање Саудијској Арабији и УАЕ да престану са таквом праксом с обзиром на то да се у 90% случајева у којима је сертификат издат крше правила ЕУ и Заједничког става. Бугарска која је идентификована као држава која крши европске прописе у погледу извоза наоружања остварила је 2017. године 1.2 милијарде долара, а 2018. године 1.4. милијарде долара профита од продаје оружја⁴²⁷, при чему су главни купци САД, Саудијска Арабија, Ирак

⁴²³ U.S. will not directly confront Russia in Syria, Obama says, 4 October 2015, Washington Post. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/2015/10/02/44c1f7fc-6932-11e5-9223-70cb36460919_story.html, 23.8.2019.

⁴²⁴ US ammunition airdrop in Syria raises concerns amid reduced vetting of rebels, 13 October 2015, The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/13/us-syria-rebels-ammunition-airdrop-isis-assad-regime>, 23.8.2019.

⁴²⁵ Eric Schmitt, “Obama Administration Considers Arming Syrian Kurds Against ISIS”, New York Times, September 21, 2016. <https://www.nytimes.com/2016/09/22/world/middleeast/obama-syria-kurds-isis-turkey-military-commandos.html>, 20.8.2019.

⁴²⁶ Committee on Foreign Affairs, Report on arms exports: implementation of Common Position 2008/944/CFSP (2018/2157(INI)), 16.10.2018. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0335_EN.html?redirect, 23.8.2019.

⁴²⁷ Bulgaria’s Arms Exports up 20 Percent to €1.2 Billion in 2017, 1 November 2018, Novenite.com. <http://ipisresearch.be/publication/arms-trade-highlights-december-2018-february-2019/>, 23.8.2019.

и Индија. Бројни извештаји државних органа и медија⁴²⁸ указују да су у послове продаје оружја Саудијској Арабији и УАЕ, само током 2018. године, а поводом кризе у Јемену укључене и следеће државе: САД, Велика Британија, Немачка, Шпанија, Словачка, Канада, Италија, Француска и др.

Паралелено са процесом управљања политичко – безбедносном ситуацијом у Ираку и региону, САД су експлоатисале нестабилну ситуацију у Ираку за ширење страха од глобалног тероризма у међународној јавности. У поступку поводом напада на железницу у Мадриду 2004. године утврђено је да иза напада стоји Заркави, затим је у јулу 2005. године убијен амбасадор Египта у Ираку⁴²⁹, при чему је одговорност поново приписана Ал Каиди и Заркавију, док је у исто време у Лондону извршен напад на лондонски градски превоз, који је такође приписан Заркавију и његовој организацији. У Извештају специјалног известиоца америчког Конгреса о стању и перспективи Ирака из 2009. године било је речи о томе да је Ал Каида у Ираку у периоду 2003-2006. године била одговорна за 90% напада на америчке и ирачке снаге безбедности и друге цивилне мете. Увидом у америчке депеше утврђено је да је пракса приписивања терористичких аката AQI наставила и касније. Тако су на пример терористички напад у Багдаду 19. августа 2009. године у јавном дискурсу одмах приписан сунитима,⁴³⁰ иако су се брзо појавиле информације⁴³¹ да иза овог напада стоји (шиитска) Бадр војска, која је нападе извела са циљем да се Малики принуди да се врати коалицији са шиитском странком (ISCI). Затим, за нападе од 25. октобра и 8. децембра 2009. године⁴³² у коме је погинуло 250 лица одговорност је преузела AQI.

3.3. Ал Каида на Арабијском полуострву (Al-Qa'ida in the Arabian Peninsula (AQAP))

Саудијска Арабија и Јемен пружили су подршку САД у рату против тероризма што је подразумевало одређене мере против Ал Каиде, пре свега притварање припадника и пријем затвореника из Гвантанама. Према информацијама аустралијске

⁴²⁸ Види <http://ipisresearch.be/publication/arms-trade-highlights-december-2018-february-2019/>, 23.8.2019.

⁴²⁹ Media Reaction: Iraq, Terror, Egyptian Ambassador; Baghdad – Unclassified, 2005 July 10. https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD2889_a.html, 15.6.2019.

⁴³⁰ “Blamestorming” Over Baghdad Bombings Sharpens Sectarian Rhetoric – Confidential, 2009 August 28. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD2319_a.html, 18.6.2019.

⁴³¹ Sheikhs Warn Maliki To Steer Clear Of Isci – Confidential, 2009 September 17. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BASRAH51_a.html, 18.6.2019.

⁴³² Iraq: 2009 Country Report On Terrorism – Unclassified, 2009 December 27. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD3344_a.html, 18.6.2019.

владе⁴³³ Саудијска Арабија је у периоду 2003-2007. године уништила Ал Каиду у Саудијској Арабији (AQSA), док су преостали припадници AQSA побегли у Јемен. У фебруару 2006. године из затвора у Сани побегла су 23 припадника Ал Каиде⁴³⁴ која су нешто касније основала Ал Каиду у Јемену (AQY). Веома брзо појавили су се извори⁴³⁵ који су тврдили да је влада створила Ал Каиду у Јемену и да су та лица пуштена из затвора да би обавили неке задатке, као што су убиства политичких противника и сл. Штавише, сматрало се да је организатор бегства војни заповедник подручја на коме се затвор налази који је из истог племена као и председник Салех.

Сложена безбедносна ситуација у Јемену била је повољна за ширење терористичке делатности, па су бегунци из Саудијске Арабије, припадници AQY и Саудијци који су били у Гвантанаму, 2009. основали Ал Каиду на Арабијском полуострву (AQAP). На Листи Стејт департамента AQAP се налази од 2010. године. Формално AQAP има исте глобалне циљеве као и Ал Каида с тим што се директни и непосредни циљеви односе на регион: смену (раније Салахове, касније ал Хадијеве) секуларне владе и успостављање државе засноване на шеријатском праву, борба против Саудијске Арабије и борба против Хута. Ширење делатности AQAP омогућиле су политичке и безбедносне околности у Јемену од којих су најзначајније побуна Хута на северу и активности сецесионистичког покрета на југу Јемена.

Немогућност решавања проблема на северу отворила је простор за настанак оружане побуне на југу која је почела јула 2007. године грађанским протестима.⁴³⁶ У исто време јавиле су се оптужбе⁴³⁷ да Салех не жели да се озбиљно бави проблемом Ал Каиде у Јемену. С друге стране јача и спољни притисак јер се на северу поново развија побуна Хута која привлачи пажњу Саудијске Арабије. Приликом посете генерала Петреуса Сани у лето 2009. године⁴³⁸, председник Салех је указао на спремност и нужност сарадње са САД на пољу сузбијања штетног деловања Хута, Ал Каиде и

⁴³³ Attorney-General, Australia, 2013, Al-Qa'ida in the Arabian Peninsula (AQAP), Australian National Security. <http://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/Al-QaidaintheArabianPeninsulaAQAP.aspx>, 17.8.2019.

⁴³⁴ Saleh Signals Shake Up In Intelligence Services After Jail Breakout – Secret, 2006 February 6. https://wikileaks.org/plusd/cables/06SANAA286_a.html, 27.8.2019.

⁴³⁵ Yemenis Discuss Al Qaeda Escapees: Government Soap Opera Or National Emergency? – Confidential, 2006 February 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/06SANAA296_a.html, 27.8.2019.

⁴³⁶ Scen setter For The Travel Of Ambassador Dailey To Yemen – Secret, 2007 November 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/07SANAA2067_a.html, 27.8.2019.

⁴³⁷ Saleh's Stewardship Of Yemen A Subject Of Concern – Confidential, 2008 April 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/08SANAA711_a.html, 27.8.2019.

⁴³⁸ Saleh Tells Petraeus: "No Restrictions" On Ct Cooperation – Secret. 2009 August 9. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA1430_a.html, 12.6.2019.

сепаратиста у јужном делу Јемена. Штавише, Салех је том приликом указао на директну везу Ал Каиде са сепаратистима због чега је затражио јаче ангажовање САД.

Током 2009. године председник Салех је од сунитских племена у северном Јемену настојао да створи помоћне трупе тзв. Народну војску, која је требало да се бори против Хута заједно са редовним војним снагама. Овим јединицима било је дозвољено све, па су се користиле бруталностима и плљачком као посебним обликом застрашивања односно награде. С друге стране, САД су сматрале да је ово погрешна тактика⁴³⁹ и да неће довести до пораза Хута, већ до свеопштег грађанског рата. Јужне провинције Јемена које су се бориле за независност постале су идеално место за AQAP. Одмах по оснивању, AQAP је пружила подршку Јужном покрету⁴⁴⁰, али су представници Јужног покрета одбијали било какву везу са AQAP. Занимљиво је да је Ал Шабаб као салафијска организација јавно подржавала Хуте, а да је AQAP као такође салафијска организација подржавала Јужни покрет као секуларни покрет који жели да отцепи део Јемена. Имајући у виду политичку ситуацију и понашање учесника ових догађаја, као и коинциденцију догађаја, изведен је закључак да је подршка била усмерена ради делегитимизације оба покрета и/или лакше инфилтрације у вођство покрета од стране припадника Ал Каиде и Ал Шабаба.

Џон Ролинс у анализи ситуације у Јемену⁴⁴¹ тврдио је да председник Салех деценијама сарађује са сунитским милицијама у циљу сузбијања сепаратизма на југу и борбе против Хута (шиита) на северу државе. Постоје и друге информације⁴⁴² које сугеришу да Салех користи Ал Каиду да порази Хуте, али и да борце Ал Каиде употребљава и против сопствених грађана. У том смислу настанак AQAP 2009. године у исто време када настаје и Народна војска на северу и јавна подршка AQAP побуњеницима на југу делују као снажне индиције које заједно са другим претходно поменути индицијама доводе до закључка да је Јемен држава у којој је активност Ал Каиде утицала на политичку зависност од САД, а тиме и кооперативност Јемена.

Учешће Ал Каиде и Народне војске у решавању проблема Хута на северу имало је и регионални утицај у смислу интензивирања борби, а потом стварања и експлоатације страха међу савезницима (Саудијска Арабија, УАЕ) да би Иран могао да оствари доминантан утицај преко Хута. Саудијска Арабија је у више наврата

⁴³⁹ Tribalized "Popular Army" Against The Houthis Will Exacerbate Sa'ada War – Confidential, 2009 October 7. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA1847_a.html, 27.8.2019.

⁴⁴⁰ Who's The Boss In Abyan? Southern Movement, Aqap, Royg Duke It Out In A Lawless Land – Secret, 2009 October 28. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA1983_a.html, 27.8.2019.

⁴⁴¹ John Rollins, 2011. p. 14.

⁴⁴² Види: Jane Novak, January 26, 2009. и Bill Rogio, January 12, 2009.

упозоравала да би могла да предузме ограничене нападе у Јемену како би спречила преливање сукоба на своју територију. Наводни прелазак Хута у Саудијску Арабију био је повод да Ријад предузме прве ваздушне ударе на положаје Хута у северном Јемену. Америчке депеше⁴⁴³ садрже упозорење да би веће војно присуство Саудијаца довело до мобилизације племена на северу Јемена и тиме већих сукоба због њиховог неповерења и према Ријаду и према Сани. У исто време процењено је да ће већа саудијска подршка јеменској влади и шира интервенција и присуство саудијске војске у Јемену довести до ширег војног конфликта у који би се укључио Иран, а потом и САД. Међутим, у том моменту није дошло до ширег конфликта.

На унутрашњем плану, Салех је тражио од Петреуса да бомбардује циљеве Ал Каиде које му доставе јеменске службе. Депеше⁴⁴⁴ откривају да су предмет бомбардовања били цивили и да их је велики број страдао у тим нападима. Упркос информацијама из депеша о страдању цивила, хвале се антитерористичке акције против АҚАР, због чега генерал Петреус у трећој посети Сани обећава 150 милиона долара помоћи за 2010. годину, од чега би 45 милиона било намењено сепцијалним јединицама, као и донацију десетак хеликоптера. Готово у исто време, почетком фебруара 2010. године долази до несугласица међу вођама сепаратистичког покрета на југу, због чега капацитет за остваривање циља постаје битно мањи,⁴⁴⁵ док се с друге стране закључује примирје са Хутима после 6 година рата.⁴⁴⁶

Следеће године (2011) долази до нових протеста и демонстрација против Салеха, па под притиском САД⁴⁴⁷ долази до мирне транзиције у којој је ал Хади преузео власт. Упркос америчким напорима да се Хади одржи на власти, Хути су 2014-2015. године заузели јужни део Јемена и престоницу Сану након чега је дошло до повлачења око 100 припадника америчких специјалних снага из ваздухопловне базе ал Андад у којој су амерички специјалци обучавали јеменске снаге за борбу против тероризма (исте оне који су према Дајанију обучавали паравојне формације). Међутим, америчке власти

⁴⁴³ Види: Saudi Airstrikes At Yemen Border - Secret, NoFORN, 2009 November 9. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA2040_a.html, 27.8.2019. и Saudi Strikes In Yemen: An Invitation To Iran -- And The U.S.? - Secret, NoFORN, 2009 November 16. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA2070_a.html, 27.8.2019.

⁴⁴⁴ General Petraeus' Meeting With Saleh On Security Assistance, Aqap Strikes - Secret, NoFORN, 2010 January 4. https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA4_a.html, 27.8.2019.

⁴⁴⁵ Back To The Future: Yemen's Southern Movement Splits Between Old Rivals - Secret, 2010 February 3, https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA220_a.html, 27.8.2019.

⁴⁴⁶ Yemen: Sudden Quiet In Sa'ada As Royg And Rebels Agree To Ceasefire - Confidential, 2010 February 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA275_a.html, 27.8.2019.

⁴⁴⁷ The White House, Office of the Press Secretary, Statement by the Press Secretary on Today's Executive Order on Yemen's Peace, Security, and Stability, May 16, 2012. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/05/16/statement-press-secretary-today-s-executive-order-yemen-s-peace-security>, 17.8.2019.

објавиле су да је повлачење изазвано небезбедношћу због напада AQAP⁴⁴⁸ на оближњи град ал Хута па је успех Хута искоришћен да се повећа страх од AQAP. Након повлачења америчких специјалаца започиње војна интервенција Саудијске Арабије и УАЕ против Хута у циљу враћања протеране проамеричке владе у Јемен. Ратне сукобе, страх и непријатељство сунитских племена против Хута користи AQAP да се инфилтрира у побуњеничке групе и формира масовнију организацију⁴⁴⁹ која није била мета војних удара. Захваљујући томе AQAP је успоставила контролу над јужним деловима Јемена које су раније контролисали Хути или јеменска влада, а у којима се налазе важне луке у близини стратешки важног мореуза Баб ел Мандеб.

Извори наклоњени коалицији⁴⁵⁰ избегавају помињање AQAP, већ говоре о томе да су Саудијска Арабија и УАЕ заједно са салафијским организацијама сузбиле утицај и присуство Хута у стратешки важним деловима Јемена. „У априлу 2016. јеменске милиције подржане од стране УАЕ ушле су у лучки град Мукалу, најфреквентнију луку у јужном Јемену, уз подршку специјалних снага УАЕ и америчку обавештајну, десантну и ваздушну подршку.“ У спровођењу активности у јужном Јемену, УАЕ „врше селективни патронат над салафистима (Амалка бригаде и Абу Абас бригаде), присталицама бивше Народне Демократске Републике Јемен и сепаратистима у јужном Јемену“. Према истом аутору, ситуација у Јемену је за УАЕ од интереса за националну безбедност и економију. Из тог разлога УАЕ су спремни да предузму мере на „обезбеђивању подручја око урбаних места, инфраструктурних и енергетских постројења“ као доказ да је војска УАЕ посвећена дуготрајној борби против AQAP у намери да заштити националне интересе у јужном Јемену.

У Јемену као стратешки важној области на Арабијском полуострву тероризам AQAP експлоатисан је на више начина. Прво, председник Салех користио је AQAP ради сузбијања политичких противника на унутрашњем плану због чега је политички, војно и економски постао зависан од САД. Сукоби са Хутима утицали су на интензивирање борби на граници са Саудијском Арабијом која је, страхујући од могућег утицаја Ирана на владу коју би формирали Хути у Јемену, извршила два пута агресију на Јемен (2010. и 2014.). У јужном делу Јемена AQAP је јавном подршком

⁴⁴⁸ Dion Nissenbaum, U.S. Confirms Military Withdrawal from Yemen, The Wall Street Journal, March 22, 2015. <https://www.wsj.com/articles/u-s-confirms-special-operations-forces-withdrawal-from-yemen-1427046997>, 17.8.2019.

⁴⁴⁹ Saeed Al-Batati and Kareem Fahim, War in Yemen is Allowing al Qaeda to Expand. The New York Times, April 16, 2015. <https://www.nytimes.com/2015/04/17/world/middleeast/khaled-bahah-houthi-rebel-yemen-fighting.html>, 17.8.2019.

⁴⁵⁰ Eleneora Ardemagni, The UAE's security-economic nexus in Yemen, Carnegie Endowment for International Peace, July 18, 2018.

Јужном покрету настојала да делегитимише покрет као национално ослободилачки и представи га као део светске цихадистичке мреже како би побуњенички потенцијал био искоришћен за ширење и експлоатисање страха од тероризма. Грађански рат који је у исто време трајао, вероватно је утицао на присталице сецесионистичког покрета да из страха од Хута приступе АQАР. Присуство већег броја јеменских сунита са југа у АQАР дало је легитимитет војним мерама коалиције у рату који је почео 2014. године и у коме је АQАР била помоћна снага коалиционе војске.

3.4. Ал Шабаб (Al-Shabaab)

У периоду од 1991. до 2006. године, у Сомалији су изабране четири владе, али су фактичку власт имале милиције које је подржавала СИА.⁴⁵¹ Средином 2004. године од 11 шеријатских судова настала је Унија исламских судова⁴⁵² која је 2006. године успела да оствари власт на подручју Могадиса и околине и наметне шеријатске законе. Овде није реч о класичним судовима, већ о локалним самоуправама чији су извршиоци одлука биле милиције. Најригиднија и најдоследнија вахабитском учењу ислама у то време била је фракција Ал Шабаб⁴⁵³ (арп. Harakat Al Shabaab Al Mujahedeen) која је настојала да наметне вахабистичко учење и изгради друштвено-политички систем на тим идејама. САД нису биле задовољне извршеним политичким променама, па су 2006. године подржале или можда боље рећи подстакле Етиопију⁴⁵⁴ да интервенише ради враћања претходне власти. Том приликом етиопске снаге брзо су заузеле Могадис, а присталице Уније су избегле у Еритреју, док су припадници Ал Шабаба герилским и терористичким техникама успели да ослабе продор етиопских снага према југу⁴⁵⁵. Лидери Ал Шабаба су полако преузимали контролу над целим покретом отпора, при чему „добровољци нису знали или су имали ограничена знања о намерама и циљевима Ал Шабаба.“ Због веза Ал Шабаба са Ал Каидом, на предлог Кондолизе Рајс, Ал Шабаб је 2008. године стављен на листу терористичких организација. На почетку, Ал Шабаб је имао око 400 бораца (2006),⁴⁵⁶ да би међународне интервенције и међународне коалиције утицале на јачање Ал Шабаба, нарочито у периоду 2006-2008, када је број припадника био већи од неколико хиљада. Стране интервенције ојачале су Ал Шабаб и бројчано и пропагандно због чега им се почињу прикључивати друге локалне милиције.

⁴⁵¹ Julie Cohn, "Terrorism Havens: Somalia." Backgrounder. Council on Foreign Relations, June 1, 2010. <http://www.cfr.org/somalia/terrorism-havens-somalia/p9366>, 17.8.2019.

⁴⁵² Rob Wise, Al Shabaab. Case Study 2. AQAM Futures Project. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2011, p. 2.

⁴⁵³ John Rollins, 2011, p. 24.

⁴⁵⁴ Коалицију су касније, поред Етиопије, чинили још Уганда, Бурунди, а касније и Кенија.

⁴⁵⁵ Rob Wise, p. 3.

⁴⁵⁶ Ibidem.

Информације о тренутку када су успостављене везе Ал Шабаба и Ал Каиде су различите. Према неким изворима⁴⁵⁷ везе са Ал Каидом успостављене су још 2008. године, да би у фебруару 2010. године Ал Шабаб постао део покрета за глобални џихад чиме је прихваћена лидерска улога Ал Каиде у светској исламској револуцији. Према другим информацијама⁴⁵⁸, лидер Ал Шабаба објавио је септембра изјаву о лојалности Ал Каиди, да би у фебруару 2009. године ал Завахири хвалио заузимање сомалијског града Бадитоа. Постоје и они који тврде⁴⁵⁹ да се бин Ладен противио спајању, али да је Завахири на то пристао због чега је тек фебруара 2012. године дошло до формалног повезивања ове две групе.

Важна индиција о везама Ал Каиде и Ал Шабаба је и то што су после смрти првог лидера Ал Шабаба, Аден Хаши Ајроа у мају 2008. године, у командну структуру Ал Шабаба ушли готово искључиво припадници Ал Каиде. Шеик Ахмед Абди Годане познатији као абу Зубаир покушао је да оствари организационо и функционално јединство Ал Шабаба⁴⁶⁰ тако што је на водеће позиције војних фракција Ал Шабаба у различитим крајевима Сомалије поставио искусне оперативце Ал Каиде. У том смислу изведен је закључак да је Ал Шабаб доспео на листу терористичких организација због тога што је у периоду 2006-2008. године био перципиран као противник политичке власти коју су подржавале САД, а да су везе са Ал Каидом успостављене касније, после смрти лидера Ал Шабаба, када су припадници Ал Каиде успоставили контролу над овом организацијом.

Организационим и персоналним променама Ал Шабаб је од покрета за национално ослобођење прерастао у једног од носилаца светске исламске револуције. Промена улоге утицала је и на тактику и подручје деловања. Ал Шабаб почиње да користи бомбаше самоубице и друга терористичка средства, а најважнији самоубилачки напади били су у Кампали 2010. године (Уганда) и 2013. године у Најробију (Кенија). Поред тога, започиње интензивнија обука припадника, а уз то јача и пропаганда. Тек када су започели да своје активности објављују преко интернета и да јавно прокламују своје циљеве, долази до значајнијег прилива бораца из иностранства и

⁴⁵⁷ Ibidem.

⁴⁵⁸ Julie Cohn, June 1, 2010.

⁴⁵⁹ Matt Bryden, *The Reinvention of Al-Shabaab: A Strategy of Choice or Necessity*. CSIS Africa Program. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2014, p. 4. Фебруар 2012. године као време спајања помињу: Claire Felter, Jonathan Masters, and Mohammed Aly Sergie, *Al Shabab*, Council on Foreign Relations, January 31, 2019. <https://www.cfr.org/background/al-shabab>, 18.8.2019.

⁴⁶⁰ Према Rob Wise.

финансијских средстава.⁴⁶¹ Све то заједно ојачало је свест и веру Сомалијаца који живе у иностранству, а привукло је пажњу и богатих Арапа који су почели да шаљу помоћ. Периодично је долазило до чистки у врху вођства Ал Шабаба, због чега је Ал Шабаб уместо националистичког покрета постао вахабистичка организација.

Упркос наведеним променама поједини аутори тврде⁴⁶² да Ал Шабаб не може имати дубљи корен у сомалијском друштву из два разлога. Прво, у Сомалији је умерени ислам укореењен, док је екстремнија варијанта вахабизма коју ова група заступа слабо заступљена. Штавише, примена драконских казни према цивилима због непоштовања строгих исламских правила одбила је велики број присталица, док је међу лидерима мало оних који заиста изражавају првобитне националистичке циљеве. Друго, сомалијско друштво оштро је подељено на кланове због чега ни државност није успела да заживи од формалног оснивања државе 1960. године. Поред тога, сталним чисткама Годане је елиминисао неке од најистакнутијих чланова Ал Шабаба који су били припадници још од оснивања, због чега је и могућност сомалијског друштва да се идентификује са Ал Шабабом постала мања У том смислу Ал Каида је искористила националистички бунт који је настао због стране интервенције и путем кадровских промена претворила Ал Шабаб у носиоца глобалног цихада у овом делу света.

Међутим, руководство Ал Шабаба није успело до краја да успостави баланс између реалних потреба и могућности у Сомалији и жеља лидера Ал Каиде. И даље су присутне струје које настоје да остваре национална питања, због чега у пракси долази до интеракције између Ал Шабаба и локалних милиција и то тако да милиције користе Ал Шабаб ради обрачуна са противницима. С друге стране Ал Шабаб може кроз мешање са активностима милиција и прихватањем одговорности за акције милиција да манипулише бројношћу и распрострањеношћу и тиме се покаже као озбиљнија сила. Поред тога међу припадницима милиција Ал Шабаб може наћи регруте за самоубилачке акције. Идентична идеја била је и са Ал Каидом у Ираку.

Ал Каида је одржавала контакте са Ал Шабабом преко AQAP⁴⁶³ која је обезбеђивала оружје, борце и обуку за руковање експлозивом. Наводно пронађени документи у скровишту бин Ладена приликом његовог убиства потврђују да је AQAP била посредник у односима са Ал Шабабом, а откривају и то да је намера бин Ладена

⁴⁶¹ Ibidem.

⁴⁶² Види: Matt Bryden, p. 2. и Julie Cohn, 2010.

⁴⁶³ Види: Brian Bennett, 2011, "Al Qaeda's Yemen Branch Has Aided Somalia Militants, US Says." Los Angeles Times, July 18. <http://articles.latimes.com/2011/jul/18/world/la-fg-bin-laden-somalia-20110718>, 17.8.2019. и Martin Plaut 2010, "Somalia and Yemen 'Swapping Militants.'" Online News. BBC. January 17. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8463946.stm>, 17.8.2019.

да се деловање интензивира и прошири ван граница Сомалије. Међутим, то се није десило изузев напада у Кенији, Уганди и Најробију, што се може тумачити као одмазда за оно што Ал Шабаб схвата као окупацију, а не планско ширење активности ван граница Сомалије. Подршка је била двосмерна, па су борци ишли по потреби из Сомалије у Јемен и обрнуто, онда када су то прилике захтевале и дозвољавале.

Ал Шабаб је створио исту друштвено – политичку ситуацију као и АҚАР у Јемену, а УАЕ су и у Сомалији искористили страх од тероризма и насиља да изврше интервенцију 2011. године. Мотиви за интервенцију били су стратешки и трговински, имајући у виду значај Рога Африке за светску политику и трговину. У намери да контролише овај осетљиви регион, УАЕ су изградили већи број лука и војних база, од којих се по вредности издвајају војне базе у луци Бербера у Сомалиленду (2018)⁴⁶⁴ (део Сомалије који је прогласио независност, али није међународно признат) и у Еритреји у поморском граду Асабу који се налази тачно на мореузу Баб ел Мандеб (2016).⁴⁶⁵ О инструментализацији Ал Шабаб у наведене сврхе говоре и извори⁴⁶⁶ који сугеришу да УАЕ заправо подржавају и наоружавају Ал Шабаб који представља сурогат снаге у борби против утицаја Турске и Катара у овом делу света. Овде треба поменути да је ова организација извршила напад на турску амбасаду (2013) и на низ других турских циљева, а поред тога у току велике глади у Сомалији 2011. године, Ал Шабаб је одбио помоћ Турске и Катара. Турска је оптужила УАЕ да подржавају Ал Шабаб, али и да пружају подршку генералу Хафтару у Либији због чега су и у овој ситуацији Турска и УАЕ на супротним странама.

Компарацијом деловања Ал Шабаб са терористичким организацијама у Јемену, Сирији и Ираку, утврђено је да припадници Ал Каиде долазе и користе постојећи националистички бунт и капацитет за оружану борбу тако што се као искусни борци инфилтрирају у командну структуру организација и потом усмеравају активности у правцу остваривања интереса САД. Страх од нестабилности која је проузрокована тероризмом утицао је на стварање шире коалиције предвођене Етиопијом 2006. године

⁴⁶⁴ УАЕ су издвојили 442 милиона долара за изградњу луке. Nizar Manek, UAE Military Base in Breakaway Somaliland to Open by June, Bloomberg, November 6, 2018. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-06/u-a-e-military-base-in-breakaway-somaliland-seen-open-by-june>, 17.8.2019.

⁴⁶⁵ Stratfor, Analysis of the UAE Military Base in Assab – Eritrea. TesfaNews, December 8, 2016. <https://www.tesfanews.net/analysis-uae-military-base-assab-eritrea/>, 17.8.2019.

⁴⁶⁶ Види: Ragip Soylu, Turkey accuses the UAE of supporting al-Shabab amid Libya tensions, Middle East Eye, 1 May 2020. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-accuses-uae-supporting-al-shabaab-amid-libya-tensions>, 11.7.2020. или Ronen Bergman and David D. Kirkpatrick, With Guns, Cash and Terrorism, Gulf States Vie for Power in Somalia, July 22, 2019. <https://www.nytimes.com/2019/07/22/world/africa/somalia-qatar-uae.html>, 11.7.2020.

и интервенције УАЕ 2011. године што је за последицу имало стварање политичког блока на Рогу Африке који је преко мореуза Баб ел Мандеб повезан са државама Залива чиме је овај стратешки важан регион стављен под потпуну контролу САД.

3.5. Курдска радничка партија (енг. The Kurdistan Workers' Party, курд. Partiya Karkeren Kurdistan - PKK)

Курдска радничка партија (ПКК) основана је 1974. године⁴⁶⁷, а као основни прокламовани циљ борбе јесте сецесија неколико провинција на југу и истоку Турске и њихово уједињење са територијама на којима живе Курди у Сирији, Ираку и Ирану, док постоје аутори који сматрају да се циљ временом променио и да Курди настоје да остваре аутономију. У остваривању циљева ПКК користи политичка и насилна средства. Народне одбрамбене снаге (People's Defense Force (HPG)) представљају војно крило, које као и свака курдска организација овог типа има и јединицу чији су припадници жене. За време четрдесетогодишњег сукоба са Турском, број припадника ПКК се мењао, па су процене⁴⁶⁸ да је на врхунцу ПКК имала око 50 000 припадника. ПКК је у Турској и САД, али и неким другим државама означена као терористичка организација.

Мајкл Гантер⁴⁶⁹ је испитивањем спољне подршке ПКК утврдио да је ПКК од оснивања довођена у везу са спољнополитичким интересима других држава. Најчвршћа веза постојала је са Сиријом где је дуго година боравио Оцалан и где је организација имала склониште, да би се после притиска Турске камп ПКК преместио у Либан у долину Беко коју су контролисале сиријске власти. Постоје информације о томе да је Ирак за време Садама Хусеина, финансирао и наоружавао ПКК, док је руководство ПКК делило информације са ирачким снагама безбедности о позицијама курдских политичких организација и милиција које су биле супротстављене ПКК и ирачкој влади. Као донатор ПКК не помиње се Иран, али се ипак доводи у везу са финансирањем, организовањем и усмеравањем других курдских организација у Ираку за време ирачко-иранског рата. Турци даље тврде да Јерменија подржава ПКК у намери да дестабилизује Турску у делу у коме се граничи. Од осталих суседних држава треба поменути Грчку у чијој амбасади у Кенији је Оцалан тражио азил 1998. године, а која је

⁴⁶⁷ Упореди: Australian National Security, Kurdistan Workers Party (PKK), September 18, 2013, <http://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/KurdistanWorkersPartyPKK.aspx>, 23.8.2019.; <https://www.start.umd.edu/baad/narratives/kurdistan-workers-party-pkk>, 23.8.2019. и Greg Bruno, "Backgrounder: Inside the Kurdistan Workers Party (PKK)," Council on Foreign Relations, October 19, 2007. <http://www.cfr.org/turkey/inside-kurdistan-workers-party-pkk/p14576>, 23.8.2019.

⁴⁶⁸ Види детаљније о ПКК у: Greg Bruno, October 19, 2007.

⁴⁶⁹ О односима ПКК са другим државама види у: Michael Gunter, Transnational Sources of Support for the Kurdish insurgency in Turkey, Conflict Quarterly, 1991.

традиционални Турски непријатељ и због историјског искуства, али и посебно због проблема са Кипром. Од великих сила које имају интерес од дестабилизације Турске помињу се Русија и САД. Русија се доводи у везу са РКК због историјских претензија у овом делу света, као и због идеолошке основе РКК која је могла бити експлоатисана у време Хладног рата.

Политичка хомогеност није карактеристика курдских односа у Ираку због чега тероризам РКК и омогућава њено коришћење ради притиска на политичке факторе. Курди су подржали америчку интервенцију против Ирака и 1991. године и 2003. године. На основу заслуга и показане кооперативности остварили су регионалну аутономију која је формализована Уставом из 2005. године⁴⁷⁰ према коме регионална влада има законодавне, извршне и судске надлежности (чл. 117. ст. 1) у складу са уставом и на чију територију ирачке одбрамбене снаге немају овлашћења да уђу. Војне формације тзв. Пешмерге подељење су у погледу политичке лојалности између две најмоћније политичке партије Курда у Ираку, Курдске демократске партије (Kurdistan Democratic Party (KDP)) и Патриотског савеза Курдистана (Patriotic Union of Kurdistan (PUK)) између којих је постигнут формални политички савез⁴⁷¹ након окупације Ирака према коме лидер KDP Барзани одржава односе са Турском, а лидер PUK Талабани са шиитима у Багдаду.

Непосредно након првог Заливског рата (1992) две партије су договориле спајање војних јединица обе странке, али до тога није дошло. Штавише, 1994. године избија грађански рат између присталица две партије који је окончан међународним посредништвом 1998. године. У курдском грађанском рату обе политичке партије имале су страну помоћ⁴⁷². Војне формације PUK-а, бориле су се заједно са РКК уз иранску помоћ против војних формација KDP-а којима је помоћ пружала турска војска у намери да сузбије утицај РКК. Поменути споразум Барзани – Талабани осликава поделу курдских фракција из времена грађанског рата. Уз посредништво САД грађански рат је окончан 1998. године и договорено је да се успостави јединствено Министарство за послове Пешмерги⁴⁷³ које је редефинисано 2010. године као

⁴⁷⁰ Види Iraq's Constitution of 2005.

⁴⁷¹ О односима између различитих курдских фракција види више у: Buddhika Jayamaha, "A Daunting Triangle: Turkey, the Kurds, and the ISIL Threat," Combating Terrorism Center at West Point Sentinel, December, 2014, <https://www.ctc.usma.edu/posts/a-daunting-triangle-turkey-the-kurds-and-the-isil-threat>, 23.8.2019.

⁴⁷² Види: Buddhika Jayamaha, December, 2014.

⁴⁷³ О структури и функцији Пешмерги види у: Wladimir van Wilgenburg, Mario Fumerton, Kurdistan's Political Armies: The Challenge of the Unifying the Peshmerga Forces, Carnegie Middle East Center, December 16, 2015.

заједничко тело, али су јединице које чине Пешмерге и даље остале подељене по страначком принципу и територијама које ове две странке контролишу.

У делу који се односи на Турску речено је да САД експлоатацијом тероризма РКК утичу на турску спољну и унутрашњу политику, а тиме и на регионална дешавања. На регионалном плану тероризам РКК служи у сврху притиска на курдску регионалну владу у Ираку која због страха од турске интервенције у Ираку настоји да одржи добре односе са Турском. У том смислу тероризам РКК против Турске увек производи опасност по аутономију ирачког Курдистана, због чега се кроз експлоатацију страха од Турске Курди држе у коалицији са шиитима која им омогућава уживање *de facto* државности. РКК у Сирији делује заједно са SDF чиме се повећава њихова снага, а тиме и утицај у Турској и Ираку што представља опасност и по Турску и по регионалну владу Курдистана. Деловање РКК чији припадници користе Ирак као склониште од турских власти константно одржава стање напетости⁴⁷⁴ које може довести до турске интервенције која не жели да се на њеној граници појави независна курдска држава. Заједнички интерес Турске и регионалне владе Курдистана повезује их у анти-РКК блок.

Најављено повлачење америчке војске из Ирака створило је потребу за јачим присуством Турске у ирачком Курдистану које је довело до тзв. демократског отварања⁴⁷⁵ које је започело 2009. године и подразумевало је већу економску и политичку сарадњу са Курдима у Ираку. Према неким проценама⁴⁷⁶ око 90% турског увоза у Ирак ишло је у ирачки Курдистан. На плану политичке сарадње у Анкари је остварено представништво регионалних курдских власти. Шири политички интерес Турске огледа се и у утицају на централну власт у Багдаду коју може остварити преко курдских представника. Заједнички интереси и користи од међусобне сарадње утицали су на намеру регионалне и турске владе да се РКК протера из Ирака. Међутим, у тренутку када је остварено курдско – турско партнерство у Мосулу настаје Исламска држава 2014. године. Турска је настојала да сачува остварени регионални успех тако што је обучавала Пешмерге ради борбе против Исламске државе.⁴⁷⁷ Међутим, крах

⁴⁷⁴ Страх од окупљања Курда у Ираку представља проблем у америчко – турским односима. Види: Müjge Küçükkeleş And Jeffrey Mankoff, *The Kurdish Question and US-Turkish Relations in a Changing Middle East*, Atlantic Council, March 2014. https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Kurdish_Question_and_US-Turkey_Relations.pdf, 23.8.2019.

⁴⁷⁵ Види више у: Henri J. Barkey, *Turkey's New Engagement in Iraq – Embracing Iraqi Kurdistan*, United States Institute of Peace, Special Report, May 2010, Washington DC.

⁴⁷⁶ Buddhika Jayamaha, p. 4.

⁴⁷⁷ Види: Humeyra Pamuk, “Turkey Trains Kurdish Peshmerga Forces in Fight against Islamic State,” *Reuters*, November 22, 2014. <https://www.livemint.com/Politics/3ykSO90p0PDc8IHUtqOtfM/Turkey-trains-Kurdish->

власти у Багдаду због успеха Исламске државе и њена усмереност против Курда навели су курдске лидере да најаве референдум за отцепљење 2014. године⁴⁷⁸ и да га одрже 2017. године⁴⁷⁹, што је довело до погоршања односа са Турском која је сматрала референдум разлогом за рат. Поред тога, припадници РКК су потврдили да су у августу 2017. године у Сулејманији ухапсили два припадника турске обавештајне службе⁴⁸⁰, услед чега је дошло до протеривања представника регионалних курдских власти из Анкаре.

Појава Исламске државе и борба против ње утицала је на позиције РКК у Сирији и Ираку. У исто време када Турска обучава Пешмерге за рат против Исламске државе, САД пружају помоћ Курдима у Сирији такође за борбу против Исламске државе. По природи ствари, америчка помоћ утиче на војно и политичко јачање РКК због чега РКК постаје активнији у односима према политичким факторима у регионалној курдској влади у Ираку, али и према Турској. Јача позиција РКК долази у време када турске власти настоје да постигну политички споразум са РКК (2012-2015)⁴⁸¹, који је прекинут 2015. године. Повод за обнављање сукоба био је бомбашки напад Исламске државе у турском граду Суруку који је претежно насељен Курдима и то за време верског празника. Био је ово још један у низу догађаја у којима је турско нечињење протумачено као знак подршке антикурдској политици због чега је РКК извршила нападе на турске војне и полицијске циљеве. Потом је уследила велика војна акција на простору где живе Курди због чега је у периоду од јула 2015. до јуна 2017. године према проценама ОУН⁴⁸² око пола милиона Курда отишло у избеглиштво, док је

peshmerga-forces-in-fight-against-Isra.html и “Turkish Military to Train Peshmerga Forces, Kurdish Official Says” Rudaw (Курдске новине), November 22, 2014. <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/221120142>, 23.8.2019.

⁴⁷⁸ Agence France Press, Kurdish Leader: We Will Vote For Independence Soon, Jul 1, 2014. https://www.businessinsider.com/kurdish-leader-vote-for-independence-soon-2014-7?nr_email_referer=1, 10.10.2019.

⁴⁷⁹ Iraqi Kurd independence a reason for war, says Turkish MP, Middle East Eye, <https://www.middleeasteye.net/news/iraqi-kurd-independence-reason-war-says-turkish-mp>, 23.8.2019.

⁴⁸⁰ Види: Alex MacDonald, PKK confirms capture of two Turkish spies in Iraq, Middle East Eye, 28 August 2017. <https://www.middleeasteye.net/news/pkk-confirms-capture-two-turkish-spies-iraq>, 23.8.2019.

⁴⁸¹ Турска започиње разговоре са Оцаланом који 2013. године тражи прекид сукоба и повлачење припадника РКК из Турске. Види Оцаланову изјаву: Ocalan calls on Kurdish militants to bid farewell to arms for a new Turkey, Daily News, March 21, 2013. <https://www.hurriyetdailynews.com/ocalan-calls-on-kurdish-militants-to-bid-farewell-to-arms-for-a-new-turkey-43373>, 10.9.2019. Брзо после Оцаланове изјаве почиње повлачење. Види: PKK militants start withdrawal from Turkey, fueling optimism for peace process, The Christian Science Monitor. 8 May 2013. <https://www.csmonitor.com/World/Europe/2013/0508/PKK-militants-start-withdrawal-from-Turkey-fueling-optimism-for-peace-process>, 8.9.2019.

⁴⁸² Види извештај Канцеларије високог комесара за људска права о стању у Турској за 2018. годину: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22853&LangID=E>, и 2017. годину https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_TurkeyReport_10March2017.pdf, 12.10.2019. године и види коментаре на извештај из 2017. године у: Nick Cumming Bruce, UN Accuses

према тврдњама министра одбране убијено 10 657 терориста. Неуспели војни пуч 2016. године доведен је у везу са РКК и Фетулахом Гуленом због чега су, паралелно са војним акцијама против РКК, уследила велика хапшења у Турској. Према проценама ОУН око 180 000 људи је ухапшено у току 18 месеци од покушаја пуча. Овиме је потврђен раније изведени закључак да САД експлоатисањем насиља РКК и страха од последица тог насиља утичу на унутрашњу и спољну политику Турске према Сирији и Ираку, као и на односе унутар регионалне курдске владе и њен однос према Турској.

3.6. Закључак

Предмет експлоатације у Трећем моделу јесте страх од насиља организација које су квалификоване као терористичке организације. Терористичке организације спроводе акте насиља самостално или користе побуњенички потенцијал аутохтоних народних покрета и инфилтрацијом у чланство усмеравају насиље у жељеном правцу. Експлоатација тероризма у Трећем моделу има два основна начина. Први је стварање страха од одређене организације ради стварања притиска на сопствену јавност, савезнике и партнере или једноставније речено застрашивање. Други правац јесте изазивање и усмеравање друштвено – политичких процеса и одлука путем насиља и страха од насиља које врши одређена организација.

Истраживањем је утврђено да је процес експлоатације тероризма у Трећем моделу континуиран процес у коме одређена група која користи насиље постепено постаје терористичка организација способна да угрози светски мир и безбедност. Чак и у случајевима када ниједна група није преузела одговорност за терористички акт, у јавном дискурсу се терористички акти веома брзо повезују са сурогат снагама. Депеше америчких дипломатских представништава показују да су акти насиља сунитских милиција у Ираку у периоду 2003. – 2010. године често представљани као тероризам Ал Каиде у Ираку независно од тога да ли је то потврђено чињеницама или не. Штавише, напади у Мадриду, Лондону и другим местима широм света приписани су Ал Каиди у Ираку. У Јемену је насиље било које групе против власти било третирано као тероризам Ал Каиде што је потом легитимисало мере против свих политичких противника под изговором рата против тероризма. У Турској се насиље доводи у везу са РКК да би се оправдале војно – полицијске мере на одржању територијалног јединства турске државе. Иста пракса присутна је и на међународном плану, јер је анализом резолуција

Turkey of Killing Hundred of Kurds, The New York Times, March 10, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/10/world/europe/un-turkey-kurds-human-rights-abuses.html?smid=tw-share>, 21.10.2019.

Савета безбедности поводом различитих терористичких аката утврђено да се терористички акти углавном приписују Ал Каиди, чиме се у јавном дискурсу тероризам готово идентификује са Ал Каидом. На крају, стављање на листе терористичких организација представља констатацију да је створен страх од насиља одређене организације.

Профил терористичке организације зависи од конкретних циљева државе која користи ту организацију у сврху хибридног ратовања због чега се идеологија и начин деловања терористичких организација конципирају тако да доведу до жељене реакције. Ал Каида је конципирана као лидер светске исламске револуције која настоји да оствари нови светски поредак заснован на исламу и шеријатском праву. Као таква, Ал Каида је дијаметрално супротна америчкој идеји новог светског поретка у коме САД настоје да остваре нови модел глобалних односа у складу са својим интересима. У том смислу Ал Каида и све филијале Ал Каиде представљају непријатеља који је конструисан тако да се кроз борбу може остварити, ако не присуство у сваком делу света, онда политичка кооперативност других влада у борби против „највеће претње међународном миру у безбедности“. Деловање Ал Каиде у Ираку, Сирији, Авганистану, Пакистану, Јемену, Сомалији и другим државама део је конструкције о глобалној претњи на коју мора да уследи и глобални одговор коалиције држава предвођене САД.

Исламска држава представља другачију врсту пројекта чије акције такође треба да створе страх и притисак. Међутим, за разлику од Ал Каиде и њених филијала, експлоатацијом насиља Исламске државе било је потребно произвести ефекте на одређеној територији. Извршен геноцид над Курдима и шиитима, уништавање цивилизацијских споменика и сличне бруталности могу се тумачити потребом да се, у јавном дискурсу који је засићен насиљем, направи разлика у односу на све претходне терористичке организације и да се Исламска држава представи као цивилизацијски веће зло. Терористички напади у Паризу, Ници, Минхену, Сан Бернандину створили су страх од присуства таквог зла и на сопственој територији због чега је настала коалиција од преко 60 држава са САД као лидером, а након тога уследила је и нова војна интервенција у региону.

Одржавање турске владе на жељеном спољнополитичком курсу дуго је вршено експлоатацијом тероризма РКК. Имајући у виду уставом прописано начело територијалне целовитости, проблем тероризма РКК увек је решаван војним мерама које су утицале на смањивање улоге турске владе. Релаксација односа са Курдима водила је јачој улози владе, што се посебно видело на случају тзв. демократског

отварања према Курдима у Ираку 2009. године, које не би било могуће да годину дана пре тога велики број официра није ухапшен, а улога војске умањена због наводних веза са терористичком организацијом ФЕТО.

Ефекти произведеног страха манифестују се у политичкој кооперативности носилаца политичке власти многих држава који не желе да доживе судбину Ирака, Сирије, Либије или Авганистана. Управо наведене државе представљају примере последица које проистичу из некооперативности политичке власти. Многе државе са подручја Рога Африке и Арабијског полуострва у партнерству су са САД због страха од преливања насиља терористичких организација. Партнерство увек укључује предузимање оружане интервенције против некооперативних држава уместо САД или деловање у складу са интересима САД на међународном плану. Страх се експлоатише и ради убеђивања домаће јавности у исправност предузетих мера (нпр. Патриотски акт у САД), али и међународне заједнице која кроз одлуке међународних организација легитимише претходно донете одлуке.

Друштвени, политички, правни и други ефекти експлоатације страха омогућавају експлоатацију насиља оних организација које политички субјекти и медији у јавном дискурсу представљају као егзистенцијалне претње по светски мир и безбедност. Свака врста насиља производи реакцију и код извршиоца и код жртве насиља. Што је терористичка организација познатија, то је и страх од ње већи, па ће и насиље које она употреби имати веће ефекте. У том смислу насиље представља моћан катализатор друштвено – политичких процеса и одлука. Насиље терористичке организације која је носилац глобалне идеје ислама од 11. септембра 2001. године довела је до глобалног одговора државе која се представља као лидер слободног света. Стварне последице интервенције биле су стварање упоришта за изградњу терористичке инфраструктуре која ће изводити потребне операције у региону.

Формални циљ Ал Каиде у Ираку да се Ирак ослободи и успостави исламски калифат остваривао се првенствено насиљем према шиитима, а не окупационим снагама. Уместо да дође до политичког помирења, дошло је до секташког рата који је утицао на суните да због страха од шиитске одмазде ступе у партнерство са САД у виду организовања формација Синова Ирака. У том смислу интензивирање насиља у Ираку које је изазвано деловањем Ал Каиде није представљало проблем, већ решење јер су сунити организовани у формације над којима су САД имале контролу. Тако су САД оствариле контролу над сва три политичка фактора у Ираку, а у исто време и оствариле равнотежу у односу на шиитско – курдску владу која би без политичке равнотеже лако

дошла под утицај Ирана. Одласком америчке војске из Ирака 2011. године Ал Каида је, користећи незадовољство сунита и америчку војну помоћ остављену у Ираку, брзо запосела велики део Ирака, пренела тежиште борби у Сирију, прогласила Исламску државу и објавила престанак постојања Ирака и Сирије као држава.

Исламска држава у Ираку настала је после смрти Абу Мусаба ал Заркавија 2006. године. Визија лидера Исламске државе била је да су они калифат односно држава у правом смислу те речи, па су у областима које су заузели успостављали строго шеријатско право и сопствену власт. Исламска држава окупила је велики број бораца из Ирака и Сирије због чега је изгледало да представља аутохтони покрет сунита у Сирији и Ираку који су настојали да се ослободе стране власти и успоставе политички систем који изражава њихова убеђења. Међутим, настанак Исламске државе у Ираку као ембриона из кога ће настати Исламска држава, долази у време када се у региону шиитски утицај протеже од Ирана, преко шиитске власти у Багдаду, Сирије и Либана до Палестине у којој Хамас има политичку власт.

Поред тога, Турска почиње више да сарађује са Русијом због чега је дошло до прекида копнене везе између америчких партнера из Залива и оних на Кавказу и области Каспијског језера. Депеша из 2006. године у којој се изражава забринутост председника Буша због јачања шиитског утицаја у овој области представља јасан знак да треба нешто променити. Исте године, почиње да се мења реторика у извештајима о тероризму у вези Сирије и Ирана, започиње процес тзв. Сунитског буђења, а све кулминира за време Арапског пролећа и појавом Исламске државе. Исламска држава финансирана и подржана од држава Залива и САД прекида копнену везу шиитских држава и влада, а поред тога врши утицај и на Курде који као амерички савезници јачају и врше притисак на Турску која се у то време показује као савезник Русије.

Резултат насиља није био распад Сирије и Ирака, већ настанак национално и верски чистих и хомогенизованих области са политичким циљевима које су у САД виделе партнера са којим ће морати радити на остваривању циља. Позитивни ефекти по интересе САД виде се и по томе што је идеја Исламске државе настала у време када је због секташког рата у Ираку (2004. – 2008. година) америчка стратегија према Ираку критикована, да би у време напуштања оцењена као неуспешна. Америчка војска отишла је из Ирака 2011. године без савезника и партнера, да би само три године после тога окупиле коалицију од преко 60 држава за борбу против Исламске државе. Упркос нејасној ситуацији у вези тога да ли је Исламска држава побеђена и ко ју је победио,

нестабилна ситуација на терену упућује различите националне и верске заједнице на сарадњу са САД ради гарантовања безбедности.

На Арабијском полуострву настале су две фракције Ал Каиде које су се ујединиле у Ал Каиду на Арабијском полуострву. Формални циљ AQAP био је у складу са општим циљем Ал Каиде и подразумевао је борбу против Саудијске Арабије и шиитске милиције Хута на веома осетљивом стратешком подручју. AQAP је за подручје свог деловања имала Јемен, упркос томе што је формална мета била Саудијска Арабија. Председника Салех користио је AQAP против Хута на северу и против побуњеника на југу, али се формално борио против Ал Каиде и све облике насиља приписивао Ал Каиди. У нападима америчких и јеменских снага на наводне положаје Ал Каиде страдали су цивили и политички противници. Насиље према Хутима довело је до интензивирања сукоба и јачања Хута који су заузели главни град Сану. Ради повратка проамеричке војске уследила је агресија Саудијске Арабије и УАЕ које су преко AQAP и других група ослобађале подручја око главних извора нафте и нафтне инфраструктуре, као и приморску област око стратешки важног мореуза Баб ел Мандеб. Са друге стране Баб ел Мандеба, припадници Ал Каиде су покушали да се инфилтрирају у Ал Шабаб што су делимично и успели, јер су страх од ове терористичке организације експлоатисале државе региона да изврше интервенцију у циљу сузбијања тероризма, а потом су закључени регионални безбедносни споразуми којима је цели регион интегрисан у једну политичку сферу на коју преко посредника коначни утицај остварују САД.

Као резултат експлоатације Трећег модела у региону је остварена политичка контрола Блиског истока и Арабијског полуострва кроз интеграцију држава путем политичких и безбедносних иницијатива односно путем управљања кризом у региону који увек привлачи суседе да стекну корист на рачун ослабелог суседа. Поред тога, велики цивилни губици, материјална штета, уништавање историјских споменика, интензивирањем страха и продубљена мржња увећ ће представљати константан извор будућих сукоба на које могу утицати велике силе и регионалне силе. На крају, увек постоји могућност да појединци или групе које се идентификују са жртвама или извршиоцима терористичких аката изврше насиља иако нису у формалној вези са претходно анализираним групама, већ користе њихово име да стекну публицитет и увећају сопствену моћ.

ГЛАВА V

МОГУЋИ ПРИСТУП У СУПРОТСТАВЉАЊУ ЕКСПЛОАТАЦИЈИ ТЕРОРИЗМА У СВРХУ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА

1. Анализа области кључних за спречавање експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања

Истраживањем је утврђено да експлоатација тероризма у сврху хибридног ратовања укључује истовремену и комбиновану примену мера и активности у различитим областима друштвеног живота. Отуда и мере и активности које треба предузети на плану сузбијања експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања треба да буду интегрисане. У том смислу потребно је предузети мере и активности ради: 1. Стварања политички инклузивног и стабилног друштва; 2. Успостављања адекватног политичког, правног и безбедносног институционалног оквира за супротстављање експлоатацији тероризма; 3. Спречавања терористичких аката и процесуирање извршилаца; 4. Вођења проактивне дипломатске активности; 5. Заштите јавног интереса у области информисања; 6. Заштите информационо – комуникационих система; 7. Спречавања прања новца и финансирања тероризма; 8. Смањивања ризика од наступања односно отклањања последица у случају терористичког акта и 9. Дерадикализације учинилаца терористичких аката.

1. 1. Инклузивно и стабилно друштво

Истраживањем је утврђено да су дестабилизација друштва и утицај на друштвене односе и процесе општи циљ хибридног ратовања, при чему се појединачним средствима (тероризмом, дезинформисањем, пропагандом и сл.) експлоатишу успеси на плану дестабилизације друштва. Отуда постоји потреба за предузимањем мера и активности које имају за циљ стварање политички инклузивног и стабилног друштва у коме свака друштвена група може под истим условима да оствари Уставом гарантована права и слободе. Устав забрањује сваку врсту дискриминације по основу пола, језика, расе, верске, националне или какве друге припадности⁴⁸³ и посебно гарантује права националних мањина.⁴⁸⁴ Заштита мањинских права конкретније је уређена Законом о забрани дискриминације из 2009. године⁴⁸⁵, којим је уведен и посебан парнични поступак за случај дискриминације, али и независна институција Повереника за заштиту равноправности⁴⁸⁶. Посвећеност Републике Србије стварању

⁴⁸³ Види Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006, чл. 19. и 21.

⁴⁸⁴ Ibidem, чл. 14. и чл. 75-81.

⁴⁸⁵ „Службени гласник РС“, бр. 22/2009.

⁴⁸⁶ Сајт Повереника <http://ravnopravnost.gov.rs/>, 20.2.2020.

једнаких услова за све њене грађане потврђена је и 2013. године доношењем *Стратегије превенције и заштите од дискриминације*⁴⁸⁷. Институционални оквир за спровођење Стратегије и правних прописа у вези поштовања људских и мањинских права је сложен и чине га Канцеларија за заштиту људских права, Повереник за заштиту равноправности, Заштитник грађана, Покрајински заштитник грађана и органи јединица локалне самоуправе задужени за питања поштовања људских права.

На пожељан друштвени амбијент у великој мери могу утицати ОЦД које представљају форму политичког деловања грађана у вези питања од јавног интереса. Својим деловањем и информисањем ОЦД могу имати велики утицај на јавно мњење због чега је важно успоставити адекватан правни режим како би биле смањене могућности за њихову злоупотребу ради дестабилизације друштва. У упоредном праву (САД, Русији, Израелу и др.) препознат је субверзивни потенцијал оних (физичких и/или правних лица) који делују у име и/или за рачун друге државе због чега постоји потреба да државни службеници и грађани буду свесни идентитета оних „који су укључени у политичке активности за или у име страних влада, страних политичких партија или других страних ментора, тако да се њихове изјаве и активности могу ценити кроз призму њихове повезаности са страним интересима.“⁴⁸⁸

Правни режим лица која делују у корист страних држава потребно је уредити тако да се одговори на суштинска питања: на кога се односи такав правни режим, које обавезе проистичу из правног режима и које су санкције. Према ФАРА-и „агент страног ментора“ је лице које делује „у било ком својству по наредби, захтеву или под управом или контролом страног ментора или другог лица чије су активности директно или индиректно под надзором, усмераване, контролисане или финансиране или субвенционисане у целости или у већем делу од стране страног ментора.“⁴⁸⁹ У Израелу „прималац помоћи страног политичког субјекта“ или само „прималац помоћи“ је „прималац новчане помоћи од стране страног политичког субјекта за потребе политичких активности у Израелу, са изузетком дипломатских и конзуларних представника стране државе који уживају дипломатски имунитет.“⁴⁹⁰ Страни агенти, по руском решењу, су „непрофитне организације које примају новчана средства и другу имовину од стране државе, државних органа, међународних и страних организација,

⁴⁸⁷ „Службени гласник РС“, бр. 60/2013.

⁴⁸⁸ Foreign Agents Registration Act Of 1938, As Amended 2007, (FARA) <https://www.fara.gov/reports/June30-2006.pdf>, 30.9.2019.

⁴⁸⁹ FARA, 22 U.S.C.A. §611.

⁴⁹⁰ Government of Israel, Transparency Requirements for Parties Supported by Foreign State Entities Bill, 2016 (Law on Foreign Agents - Israel).

страних држављана, лица без држављанства или од стране лица која су овлашћена од стране поменутих особа и/или руска правна лица која примају новчана средства или другу имовину од поменутих извора и која учествују, посебно у интересу страних извора, у политичким активностима на територији Руске Федерације.⁴⁹¹ Исправнијим се чине америчко и израелско решење с обзиром на то да у савременом свету и појединац може остварити велики утицај на јавно мњење путем друштвених мрежа и других интернет платформи.

Амерички закон прописује да страни ментор може бити страна влада или страна политичка партија, лице које нема пребивалиште на подручју САД и профитна или непрофитна организација која претежни део пословања обавља у страни држави,⁴⁹² односно страни политички субјект. Важно питање је и садржај политичке активности поводом које се успоставља веза са страним ментором. Решења у све три поменута закона⁴⁹³ именују активности које имају за циљ утицај на владу или јавно мњење поводом формулисања, усвајања или измене унутрашње или спољне политике у складу са политичким или јавним интересом страног ментора. Све три закона⁴⁹⁴ прописују обавезну регистрацију код министарства надлежног за послове правосуђа. Приликом регистрације потребно је обезбедити податке и документацију о идентитету страног агента, страног ментора, природи активности поводом које се успоставља однос, износ који је примљен од страног ментора и др. Ради контроле деловања и уписаних података предвиђено је периодично подношење извештаја и ажурирање уписаних података, а као санкције прописане су казне затвора и новчане казне. Поред тога, потребно је прописати и обавезу јавног објављивања извештаја о раду и финансијама чиме би се допринело ефикаснијој контроли рада ОЦД.

Анализирани закони показују да се изузеци од обавезе регистрација одређују према субјектима или према подручју активности. Међутим, изузеци проистичу из концепције закона. У САД закон се односи на лица која врше политичке активности за рачун стране државе, па се и као лица која су ослобођена обавезе регистрација наводе адвокати, дипломатско-конзуларни представници, научници, професори и сл. С друге

⁴⁹¹ Government of Russia, Law on Noncommercial Organizations (LoNO). Article 2.

⁴⁹² Упореди америчко решење FARA, 22 U.S.C.A. §611. и израелско решење..

⁴⁹³ Упореди америчко, руско и израелско решење у овој области: FARA, 22 U.S.C.A. §611; LoNO, Article 2. и Law on Foreign Agents - Israel.

⁴⁹⁴ Упореди америчко, руско и израелско решење у области регистрације: FARA, 22 U.S.C.A. §612. Види америчку базу на сајту Министарства правде САД: [https://efile.fara.gov/ords/f?p=1381:17:6367170951711,30.9.2019.](https://efile.fara.gov/ords/f?p=1381:17:6367170951711,30.9.2019.;); LoNO, Article 32. Види руску базу страних агената на сајту Министарства правде Руске Федерације: <http://unro.minjust.ru/NKOForeignAgent.aspx>, 30.9.2019.; Control over the Activity of a Non-profit Organisation и Law on Foreign Agents - Israel.

стране, руски закон односи се на делатност невладиних организација, па у том смислу због једнозначног одређивања субјеката више користи има ограничити области у којима се они појављују (спорт, култура, здравствена заштита, добротворни рад и др.). У зависности од тога какву би концепцију прихватио наш законодавац зависио би и начин прописивања изузетака.

Поред адекватног правног режима, на конструктиван допринос ОЦД у изградњи инклузивног и стабилног друштва утиче и сарадња са носиоцима јавне власти. Влада Републике Србије донела је 2010. године *Уредбу о Канцеларији за сарадњу са цивилним друштвом* којом је предвиђено оснивање Канцеларије која треба да „обавља стручне послове за потребе Владе који се односе на старање о усклађеном деловању органа државне управе и подстицање сарадње органа државне управе са ОЦД.“⁴⁹⁵ Следећи корак у позиционирању Канцеларије као координатора између ОЦД и државних органа био је доношење *Стратешког оквира Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом за период 2011. до 2014. године*⁴⁹⁶ у коме су утврђени стратешки правци деловања Канцеларије. Од важнијих мера које Стратешки оквир предвиђа, а које би биле корисне у спречавању злоупотребе ОЦД у угрожавању наше земље треба поменути успостављање Националног савета за развој цивилног друштва као тела које би пратило спровођење будуће стратегије и мера које из ње проистичу са тежиштем на успостављању транспарентног и одрживог финансирања ОЦД.

Важна област друштвеног деловања која је значајна за изградњу инклузивног и стабилног друштва јесте култура која је у *Стратегији развоја културе Републике Србије у периоду од 2020. до 2029. године* препозната као један од кључних чинилаца развоја друштва. Стратегија је опредељена за очување јединства културног простора Републике Србије, очување културне разноликости као посебног богатства наше земље и очување и повезивање српског културног простора. Ради остваривања ових циљева потребно је остварити интердисциплинарност, међусекторску и међуресорну сарадњу. Сарадња на научном, културном и просветном плану представља неопходну и виталну основу развоја све три области. Улога науке се у стратегији из области културе посматра кроз улогу стварања објективне и научно проверљиве основе за планирање и израду праваца стратешког развоја културе. У области науке 2016. године донета је Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2016. до

⁴⁹⁵ „Службени гласник РС“, бр. 26/2010, чл. 2.

⁴⁹⁶ Види https://gamn.org/wp-content/uploads/2013/10/strateski_okvir_KancelarijaSrbija.pdf, 10.10.2020.

2020. године – Истраживања за иновације⁴⁹⁷ чији је прокламовани циљ подстицање иновативности, примена иновација у привреди и опште унапређење друштва. У вези доприноса науке јачању капацитета државе да се супротстави хибридном ратовању и тероризму, треба издвојити научноистраживачки рад у области друштвено-хуманистичких наука и информационих технологија и то кроз истраживања и могућност оснивања и функционисања истраживачких центара који би пратили и истраживали ову проблематику.

С друге стране, сарадња са просветом треба да допринесе да се кроз школске програме усвоје одређени садржаји који су потребни за развој толерантних, културно и национално освешћених грађана, а на чему је акценат и у Стратегији превенције и заштите од дискриминације. Образовна политика формулисана је у *Стратегији развоја образовања у Србији до 2020. године* која је усвојена 2012. године. Мисија система образовања у Републици Србији дефинисана је тако да „систем образовања треба да обезбеди основни темељ живота и развоја сваког појединца, друштва и државе заснованог на знању.“⁴⁹⁸ Свест и знање о потреби коегзистенције са другим, али и о начинима заштите од најдеструктивнијих облика угрожавања представља индицију успешног образовања, при чему се не мисли на експертски ниво познавања, на пример тероризма, већ ниво и обим знања који зависе од узраста, а у каснијем узрасту од професије.

1.2. Интегрални институционални оквир у супротстављању експлоатацији тероризма

Стратегија националне безбедности (у даљем тексту: СНБ) представља основни и општи стратешки документ на плану заштите националне безбедности којим се стварају услови за успостављање адекватног институционалног оквира на плану сузбијања свих облика угрожавања. У том смислу у СНБ су идентификовани кључни облици угрожавања и елементи система националне безбедности Републике Србије. У СНБ и Стратегији одбране (у даљем тексту: СО) *хибридне претње* и тероризам идентификовани су као облици угрожавања који „угрожавају стабилност појединих држава и читавих региона, као и глобалну безбедност“⁴⁹⁹ односно „представљају кључне чиниоце у процесу изналажења одговарајућег модела безбедносног и одбрамбеног организовања држава.“⁵⁰⁰ С друге стране, хибридно ратовање посматра се

⁴⁹⁷ Влада Републике Србије, Београд, март 2016.

⁴⁹⁸ „Службени гласник РС“, бр. 107/2012.

⁴⁹⁹ „Службени гласник РС“, бр. 94/2019.

⁵⁰⁰ „Службени гласник РС“, бр. 94/2019.

у контексту информационог и сајбер ратовања⁵⁰¹ односно као „ширење лажних вести и дезинформација у оквиру концепта *хибридног* и информационог ратовања.“⁵⁰² Набрајајући хибридне претње заједно са другим облицима угрожавања које се у академским радовима и стратешким актима других држава помињу као део садржаја хибридног ратовања, остаје нејасно шта чини садржај хибридне претње у СНБ и СО. С друге стране, хибридно ратовање у СНБ и СО посматра се кроз деловање на плану пропаганде што је уско схватање које не одговара смислу хибридног ратовања, а ни постојећим академским одређењима и стратешким одређењима (углавном западних) држава.

У СНБ дата је полазна основна за успостављање интегрисаног институционалног оквира који се „заснива на примени свеобухватног приступа који подразумева заједничко ангажовање свих субјеката и потенцијала друштва и државе у супротстављању изазовима, ризицима и претњама безбедности и заштити и остваривању националних интереса Републике Србије.“⁵⁰³ Према СНБ, „систем националне безбедности Републике Србије састоји се од управљачког и извршног дела. Управљачки део система националне безбедности чине највиши носиоци политичке власти: Народна скупштина, председник Републике, Влада и Савет за националну безбедност, док извршни део система чине: систем одбране, систем унутрашње безбедности, безбедносно-обавештајни систем и други субјекти од значаја за националну безбедност.“ Имајући у виду да је истраживањем утврђено да су дипломатски односи од велике важности на плану експлоатације тероризма, отуда министарство надлежно за спољне послове и мрежа дипломатско – конзуларних представништава не би требало да буду третирани као „други субјекти значајни за националну безбедност,“ већ као систем који је подједнако важан као и систем одбране или унутрашњих послова.

Најшира мобилизација друштвених капацитета на плану супротстављања свим облицима угрожавања која је предвиђена СНБ, намеће потребу и за организационим прилагођавањем унутар постојећих система. Тако би у оквиру различитих министарстава и других државних органа требало успоставити организационе јединице за информационо ратовање. Пре свега то би требало учинити у оквиру министарстава надлежних за послове одбране, унутрашњих и спољних послова, ВБА, ВОА, БИА као и

⁵⁰¹ Према СНБ.

⁵⁰² Види СО.

⁵⁰³ Види СНБ.

министарства надлежног за културу и информисање. Имајући у виду ограниченост ресурса и потребу блиске и интензивне сарадње на овом плану, бољом се чини идеја оснивања међуресорног центра за информационо ратовање који би окупљао припаднике различитих служби и државних органа. Институционални оквир не би био потпун без оснивања службе безбедности при министарству надлежном за спољне послове, у оквиру које би постојала посебна организациона једница која би прикупљала информације од значаја за супротстављање тероризму. Упоредна пракса, наша ранија организациона решења и захтеви који се постављају пред дипломатију, такву једну службу чине неопходном.

Хибридно ратовање подразумева интегрисано и синергијско деловање, па би у циљу супротстављања хибридном ратовању и његовима појединачним елементима требало интегрисати све снаге и субјекте система националне безбедности Републике Србије у једну целину. Интеграцију би требало започети од организације и функције Савета за националну безбедност који је основан Законом о основама уређења служби безбедности (ЗоОУСБ) ⁵⁰⁴. Међутим, надлежност Савета превазилази законом прописану улогу усмеравања и усклађивања служби безбедности и према томе није у складу са новом улогом предвиђеном у СНБ. Отуда би правни положај Савета требало прописати посебним законом којим би био решен правни статус Савета који је према важећем решењу „тело Републике Србије.“

У САД, на пример, Савет за националну безбедност представља саветодавно тело председника САД, међутим због политичког система у Републици Србији, Савет за националну безбедност могао би бити *заједничко тело извршне власти* које је надлежно за разматрање питања из области безбедности; координацију државних органа на плану предузимања превентивних и репресивних мера из области безбедности; иницирање мера и активности на превентивном и репресивном плану, непосредно или посредно преко сталних или привремених тела која би била основана за конкретне случајеве и облике угрожавања; надзор и контролу спровођења стратегија из области безбедности (одбране, унутрашњих послова и сл.). Ради ефикаснијег управљања системом безбедности, правним актом којим би био решен статус Савета требало би предвидети две врсте аката коју Савет доноси: 1. Правно обавезујуће одлуке којима би се утицало на рад других државних органа и иницирале одговарајуће мере и 2. Правно необавезујуће, саветодавне одлуке поводом других питања. У том смислу

⁵⁰⁴ „Службени гласник РС“, бр. 116/2007, 72/2012.

требало би прописати и поступак утврђивања одговорности и санкције у случају непоступања по обавезујућим одлукама Савета.

Да би Савет могао адекватно да обавља послове из своје надлежности у савременом безбедносном окружењу потребно је да има одговарајући састав. Према ЗоОУСБ чланови Савета су: „председник Републике; председник Владе; министар одбране; министар унутрашњих послова; министар правде; начелник Генералштаба Војске Србије; директори служби безбедности,“ док „председник Републике може, на своју иницијативу или на иницијативу члана Савета, позвати на седнице Савета руководиоце других државних органа и институција и друга лица која нису чланови Савета.“⁵⁰⁵ Упркос томе што Закон даје довољно могућности да се на седнице може позвати било који државни функционер, потребно је предвидети као сталног члана Савета и министра надлежног за спољне послове или лице које он одреди да присуствује седници, ако је министар због природе посла спречен да присуствује. Као релевантно решење може послужити пример САД где је министар надлежан за спољне послове један од најважнијих чланова Савета и најближи политички саветник САД. У вези тероризма, његова улога је од суштинског значаја с обзиром на то да је супротстављање Првом моделу експлоатације тероризма највећим делом у надлежности министарства надлежног за спољне послове.

Имајући у виду сложеност и озбиљност савременог ратовања и потребе интеграције свих релевантних елемената система безбедности требало би предвидети могућност да Савет образује сталне и привремене радне групе или тела која би се бавила конкретним питањима. Ради супротстављања експлоатацији тероризма у сврху хибридног ратовања требало би формирати *сталну мешовиту радну групу* коју би чинила лица по положају и истакнути стручњаци из области права, безбедности, криминалистике, дипломатије, информисања, културе, маркетинга и сл. Лица по положају била би директор полиције као руководилац групе и лица која су руководиоци организационих јединица које су надлежне за борбу против тероризма у министарствима надлежним за унутрашње послове, одбрану и спољне послове⁵⁰⁶, затим БИА, ВБА и ВОА и на крају руководилац међуресорне групе за супротстављање информационом ратовању⁵⁰⁷.

⁵⁰⁵ Види: ЗоОУСБ, чл. 6 и 9.

⁵⁰⁶ Под претпоставком да се у оквиру министарства надлежног за спољне послове оснује служба безбедности која би, поред осталих, бавила и пословима супротстављања тероризму.

⁵⁰⁷ Под претпоставком да се таква међуресорна група оснује.

Истакнути стручњаци долазили би са државних универзитета у Републици Србији, а бирао би их Савет на предлог председника Републике и председника Владе као највиших носилаца извршне власти. Партнерство између државних органа и научних установа и института у циљу стварања адекватне стручне и научне основе из које би проистекли политички и правни акти у области безбедности нису новина, а као циљ деловања прописани су стратешким актима из области културе и науке. Базе података и научне публикације настале у оквиру Global Data Terrorism и RAND компаније представљају најбоље примере коришћења научних ресурса ради остваривања националне безбедности. На састанке радне групе могли би бити позвани и представници министарстава надлежних за информисање, науку и образовање, правосуђе, финансије и др. од којих би се тражило да доставе информације и податке или да предузму мере у складу са одлукама Савета и радне групе.

Мешовита радна група Савета могла би да разматра важна питања у вези спречавања тероризма; захтева од других државних органа, правних лица и појединаца информације релевантне за вршење своје надлежности; предлаже Савету мере којима би се допринело већој ефикасности целог система безбедности и бољој координацији; иницира формирање кризних штабова у управним окрузима у случају конкретних облика угрожавања или каквих других кризних и ризичних ситуација; саставља обавештења за јавност поводом конкретних терористичких аката или претњи у земљи и иностранству и сл. Кризни штаб суштински би био ad hoc међуресорна група за решавање конкретног проблема у вези тероризма чији би састав могао да се посматра на следећи начин: Управљачки ниво чинили би начелник подручне полицијске управе, начелници регионалних центара служби безбедности и руководиоци организационих јединица за супротстављање тероризму у оквиру подручне полицијске управе односно регионалних центара служби безбедности, док би извршни део чинили припадници специјалних јединица војске и полиције који би на терену предузимали антитерористичке акције. О свом раду кризни штабови достављали би извештај радној групи Савета, а радна група Савета самом Савету за националну безбедности. С обзиром на улогу и састав радне групе проходност одлука била би обезбеђења преко Савета односно обавеза чланова Савета да имплементирају одлуке Савета.

Мешовита радна група требало би да буде надлежна за вођење регистара који би у великој мери утицали на брзо, тачно и ефикасно вршење послова. Регистри за које би мешовита радна група била надлежна били би: 1. Регистар страних агената; 2. Регистар домаћих и страних терористичких организација и појединаца према оцени Републике

Србије; 3. Регистар терористичких организација према одлукама релевантних међународних организација (ОУН, ЕУ, Савет Европе и сл.); 4. Регистар држављана Републике Србије која су на страним ратиштима; 5. Регистар домаћих и страних криминалних група, екстремистичких и сепаратистичких група које одржавају везу или су на други начин повезане са терористичким организацијама и радикалним верским вођама; 6. Регистар држава које финансирају и подржавају тероризам или другу врсту штетне делатности против наше земље и 7. Регистар држава у којима се налазе кампови за обуку терориста и других врста екстремистичких група. С обзиром на то који и какав обим послова проистиче из наведених улога Савета и мешовите радне групе требало би предвидети могућност образовања и стручно-техничких служби које би биле логистичка и материјална подршка.

На крају, основни стратешки принципи и ставови усвојени у Савету представљали би полазну основу за Владу Републике Србије приликом израде предлога будућих стратегија. Влада би била у могућности да на јединствен начин формулише и предложи све стратешке акте у области безбедности укључујући предлоге стратегије којом се утврђују основна полазишта, принципи и циљеви спољне политике, као и стратегију која би се односила на рад служби безбедности и информационо ратовање које тренутно недостају.

1. 3. Спречавање терористичких аката и процесуирање извршилаца

Државни органи надлежни за послове одбране, унутрашње безбедности и безбедносно – обавештајног рада надлежни су за спречавање терористичких аката, спровођење антитерористичких акција и прикупљање доказа у циљу кривичног процесуирања извршилаца терористичких и других аката која су у вези тероризма. Материјални и процесни (кривични) прописи у области сузбијања тежих облика криминалитета, укључујући и тероризам су у највећој мери одговарајући. Прописи кривичног материјалног права су благовремено усклађени са међународним захтевима, посебно резолуцијама Савета безбедности. У неколико наврата Кривични законик (КЗ)⁵⁰⁸ је инован кривичним делима као што су: Јавно подстицање на извршење терористичких дела (чл. 391а); Врбовање и обучавање за вршење терористичких дела (чл. 391б); Употреба смртоносне направе (чл. 391в); Уништење и оштећење нуклеарног објекта (391г); Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави (чл. 386а) и тд.

⁵⁰⁸ „Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

На процесном плану извршена је специјализација надлежних државних органа. Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције (ЗОНОКТК)⁵⁰⁹ прописано је да кривично гоњење извршилаца врши Тужилаштво за организовани криминал у сарадњи са посебном организационом јединицом МУП-а (Служба за борбу против организованог криминала). Судску функцију у првој инстанци врши Посебно одељење Вишег суда у Београду, а у другој Посебно одељење Апелационог суда у Београду. Имајући у виду да се и кривична дела у вези тероризма врше у области високотехнолошког криминала треба поменути и Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала (ЗОНВТК)⁵¹⁰ којим се за ову врсту кривичних дела успоставља надлежност Вишег јавног тужиоца, који у сарадњи са Службом за борбу против високотехнолошког криминала кривично гони извршиоце кривичних дела из ове области. Судску функцију у првој инстанци врши Одељење за борбу против високотехнолошког криминала Вишег суда у Београду, а у другој Посебно одељење Апелационог суда у Београду.

Спречавање терористичких аката подразумева оперативни рад надлежних организационих јединица на плану прикупљања информација о свим аспектима терористичке делатности, почев од промовисања радикалних идеологија на интернету до спречавања извршења аката насиља. У оквиру превентивне делатности, припадници БИА распоређени у организационе јединице предузимају активности на откривању и пресецању најтежих облика кривичних дела, укључујући и тероризам⁵¹¹. ВОА и ВБА у делу обавештајног и контраобавештајног рада применом редовних овлашћења и посебних поступака и мера прописаних Законом о ВБА и ВОА⁵¹² штите Министарство одбране тако што прикупљају податке о лицима која планирају терористичке акте против Војске Србије и Министарства.

Министарство унутрашњих послова кључни је орган државне управе у сузбијању различитих облика угрожавања унутрашње односно јавне безбедности, а посебно организованог криминала, тероризма, насилног екстремизма који води ка тероризму и злоупотребе информационо – комуникационих технологија (ИКТ). Министарство је 2015. године донело прву *Процену претње од тешког и организованог*

⁵⁰⁹ „Службени гласник РС“, бр. 94/2016 и 87/2018-др. закони.

⁵¹⁰ „Службени гласник РС“, бр. 61/2005 и 104/2009.

⁵¹¹ „Службени гласник РС“, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука УС, 66/2014 и 36/2018.

⁵¹² „Службени гласник РС“, бр. 88/2009, 55/2012 – одлука УС и 17/2013.

криминала⁵¹³ у којој су идентификовани најтежи облици угрожавања унутрашње безбедности (тероризам није обухваћен), док се у *Стратешкој процени јавне безбедности*⁵¹⁴ спомињу активности које треба да буду усмерене ка сузбијању тероризма и насилног екстремизма. У складу са свим претходним стратешким и правним актима, Влада Републике Србије донела је *Стратегију развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018. до 2023. године*⁵¹⁵ којом је предвиђено јачање активности на сузбијању свих облика криминала, нарочито организованог криминала, тероризма и корупције и унапређење постојећег нивоа информационе безбедности.

Поступајући у складу са актима који регулишу надлежност полиције, припадници МУП-а предузимају оперативне мере и радње којима откривају и пресецају активности које су усмерене директно ка извршењу терористичког акта (помагање, планирање, удруживање и извршење) или се ради о активностима које су у вези са терористичким деловањем (злоупотреба ИКТ, финансирање тероризма, илегални преласци граница, набављање наоружања, веза са ОКГ и другим организацијама и групама). Припадници ВБА, БИА и МУП-а могу се појавити и као извршиоци доказних радњи (редовних и/или посебних) по налогу тужилаштва опште и специјализоване намене у складу са ЗКП и другим законима у овој области којима су успостављени посебни поступци за одређене врсте кривичних дела. На крају, антитерористичке акције предузимају специјалне јединице полиције (Жандармерија и Специјална антитерористичка јединица) и специјализоване организационе јединице Војске Србије (Војна полиција и Специјална бригада).

1. 4. Проактивна дипломатско – конзуларна активност

Први модел експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања у великој мери је у области дипломатије због чега је од виталне важности одржавати добре односе са суседима, континуирано тражити партнере у међународној заједници, користити међународне организације за промовисање и заштиту сопствених интереса, те се кроз иницирање и организовање билатералних и мултилатералних састанака наметнути као регионални лидер. Међутим, Република Србија нема стратешки акт у овој области нити има обавештајну службу при министарству надлежном за спољне послове која би прикупљала податке који су витални за рано препознавање претњи, али и могућности мирног решавања спорова. Посебан аспект дипломатског рада јесте

⁵¹³ Процена претње од тешког и организованог криминала, Министарство унутрашњих послова, Београд, 31.12.2015. године.

⁵¹⁴ Стратешка процена јавне безбедности, МУП, 2017.

⁵¹⁵ „Службени гласник РС“, бр. 78/2018.

одржавање веза са дијаспором и њено културно и информативно повезивање са матицом. Према проценама министарства надлежног за спољне послове у свету има око 1300 удружења која представљају српске интересе⁵¹⁶, а везу са њима одржавају дипломатско-конзуларна представништва у оквиру својих надлежности и Канцеларија за сарадњу са дијаспором и Србима у региону. У овој области Влада је донела Декларацију о проглашењу односа између отаџбине и расејања односом од највећег државног и националног интереса⁵¹⁷, а поред тога треба споменути и Закон о дијаспори и Србима у региону⁵¹⁸ и Стратегију очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону⁵¹⁹.

У Стратегији је препознат потенцијал дијаспоре да кроз деловање ОЦД Срби, као држављани других држава почев од локалног до републичког или савезног нивоа, заступају и промовишу интересе Републике Србије. Међутим и у Стратегији и у Закључцима пословне конференције – Србија и дијаспора⁵²⁰ коју је организовала Канцеларија, констатовано је да ресурси дијаспоре нису искоришћени због чега формална посвећеност односима са Србима у дијаспори и региону није присутна и у пракси. Претпоставка активне улоге дијаспоре јесте очување националног идентитета и адекватно информисање о стању у матици. Међутим, једно истраживање из 2013. године⁵²¹ које је спровела Канцеларија заједно са Удружењем новинара Србије, показало је да медији српске дијаспоре (углавном интернет портали) више информишу о светским актуелностима, него о стању у Србији, а од вести које се односе на Србију већина је преузетих текстова медија из Србије, што је оцењено као незадовољавајуће.

Културна разноликост Србије може бити искоришћена као важан инструмент националне моћи у смислу деловања преко умрежених ОЦД мањинских народа. Ово, разуме се, не важи у оним случајевима у којима се друштвене противречности и незадовољство односи на неку појединачну заједницу. У свету у коме јавно мњење, без обзира на начин на који је формирано, утиче и на политику великих сила, Република Србија не би требало да занемари ни једну могућност да унапреди углед и статус у међународној заједници и у јавном мњењу појединачних држава. Дипломатска активност која се води у вези повлачења признања тзв. Косова као независне државе на

⁵¹⁶ <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/konzularni-poslovi/dijaspora/dijaspora-opste?lang=lat>, 22.3.2020.

⁵¹⁷ „Службени гласник РС“, бр. 86/06.

⁵¹⁸ „Службени гласник РС“, бр. 88/09.

⁵¹⁹ „Службени гласник РС“, бр. 4/11.

⁵²⁰ Закључци пословне конференције – Србија и дијаспора.

⁵²¹ Анализа онлајн медија дијаспоре и Срба у региону, Канцеларија за сарадњу са дијаспором и Србима у региону и Удружењем новинара Србије, Београд, 2013.

билатералном и мултилатералном плану и у оквиру међународних организација чији је Република Србија члан, добар је показатељ да се може утицати и на политику, а не само на јавно мњење.

1. 5. Заштита јавног интереса у области јавног информисања

Област јавног информисања у савременом дигитализованом и технолошки освешћеном свету карактерише брзо, динамично и интензивно ширење информација због чега информисање у великој мери утиче на обликовање друштвене свести. Из тог разлога у јавном простору треба да циркулишу објективне и тачне информације, а са друге стране треба предузети мере на спречавању злоупотребе нашег јавног простора ради ширења дезинформација и лажних вести. Ове потребе препознате су у *Стратегији развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020. до 2025. године*⁵²² која је наставак визије о развоју система јавног информисања дефинисане у Стратегији развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2011. до 2016. године.

Стратегијом је одређен статус јавних медијских сервиса као медија који објективно, непристрасно и равноправно задовољавају информативне и комуникационе потребе свих друштвених група, а као један од циљева Стратегије предвиђен је „развој медијског плурализма који подразумева разноликост власништва, извора информација и медијских садржаја.“ Међутим, Извештај РЕМ-а из 2018. године⁵²³ о начину испуњавања законских и програмских обавеза комерцијалних медија показао је да већина програма одлази на информативни и забавни програм и рекламе, док се документарни и научно образовни садржаји на комерцијалним телевизијама ретко појављују. У Стратегији је посебно идентификован проблем медија цивилног друштва (оснивачи ОЦД) који су присутни углавном на интернету и који су карактеристични по томе што публика учествује у осмишљавању садржаја, али и у управљању и финансирању тих медија.

У периоду важења претходне Стратегије у области јавног информисања донети су закони којима је уређена ова област и којима су одређене институције надлежне за њихово спровођење: Закон о јавном информисању и медијима (ЗоЈИ)⁵²⁴, Закон о електронским медијима⁵²⁵ и Закон о јавним медијским сервисима.⁵²⁶ „Институције

⁵²² „Службени гласник РС“, бр. 11/2020.

⁵²³ Комерцијални пружаоци медијских услуга – начини испуњавања законских и програмских обавеза, Извештај за 2018. годину, РЕМ, Београд 2019.

⁵²⁴ „Службени гласник РС“, бр. 83/14, 58/15 и 12/16 - аутентично тумачење.

⁵²⁵ „Службени гласник РС“, бр. 83/14 и 6/16 – др.закон.

надлежне за спровођење закона у области јавног информисања су, пре свега: Министарство културе и информисања; Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама; Регулаторно тело за електронске медије (у даљем тексту: РЕМ); Јавна медијска установа 'Радио-телевизија Србије'; Јавна медијска установа 'Радио-телевизија Војводине' Агенција за привредне регистре (која води Регистар медија).⁵²⁷

Стратешко-политички и правни акти и институционални оквир у овој области, према оцени аутора нове Стратегије, нису произвели жељено стање у области јавног информисања. Као основни разлози због којих долази до деформација у пракси, наведени су проблеми око финансирања због чега медији постају подложни утицају оних који располажу (јавним) средствима. Следећи проблем јесте нетранспарентност власништва због чега се не може говорити о медијском плурализму који не подразумева само већи број медија у јавном простору, већ и плурализам власника. У ЗоЈИ⁵²⁸ прописано је право грађана да знају податаке о медијима, али у Регистру медија који води Агенција за привредне регистре често је могуће утврдити само дужи или краћи низ привредних субјеката који имају власнички удео, без могућности да се утврди стварни власник. У ситуацији када није могуће сазнати идентитет стварног власника није могуће остварити ни медијски плурализам због чега Законом прописану забрану медијског монопола⁵²⁹ није могуће доследно спровести. До истих закључака дошао је и Савет за борбу против корупције који је у Извештају о власничкој структури и контроли медија у Србији⁵³⁰ идентификовао исте проблеме.

1. 6. Заштита информационо – комуникационих система

Информационо – комуникационе технологије (ИКТ) представљају основу деловања у готово свим сферама друштвеног живота због чега они постају и средство напада и мета терористичког акта. Отуда и потреба да се оствари информационо безбедност која се односи на „безбедносне ризике повезане са употребом информационо-комуникационих технологија (ИКТ), укључујући безбедност података,

⁵²⁶ „Службени гласник РС“, бр. 83/14, 103/15 и 108/16.

⁵²⁷ Стратегија, јавно информисање, 2020 - 2025, стр. 2.

⁵²⁸ ЗоЈИ, чл. 7.

⁵²⁹ ЗоЈИ, чл. 6.

⁵³⁰ У Извештају из 2011. године од 30 медија, њих 18 имало је нетранспарентно власништво, а према Извештају из 2015. године од 50 медија само код 23 власништво је потпуно транспарентно. Посебно је важно истаћи да су код свих комерцијалних телевизија са националном фреквенцијом изражене сумње у вези крајњег односно стварног власника. Види више у: Извештај о власничкој структури и контроли медија у Србији, Влада Републике Србије, Савет за борбу против корупције, број 72: 345 – 00 – 1829/2015, Београд, 2015.

уређаја, информационих система, мрежа, организација и појединаца.“⁵³¹ Релевантни европски и међународни акти и процене угрожености релевантних институција⁵³² указују на везу између тероризма и злоупотребе технологија било да се ради о планирању, комуникацији, финансирању кроз трговину на илегалним виртуелним тржиштима⁵³³ или злоупотребом виртуелних валута⁵³⁴ и сл.

Влада Републике Србије је у циљу развоја и унапређења информационе безбедности, 29. маја 2017. године донела *Стратегију информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године*. Реализацију Стратегије прати Министарство туризма, трговине и телекомуникација, а правни оквир у области информационе безбедности између осталих чине: Закон о информационој безбедности⁵³⁵; Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала; Кривични законик; Закон о тајности података⁵³⁶; Закон о заштити података о личности⁵³⁷; Закон о електронским комуникацијама⁵³⁸; Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији и др.

Основни принципи стратегије у области информационе безбедности јесу сарадња између јавног и приватног сектора, стварање и јачање свести о могућностима употребе и опасностима од злоупотребе ИКТ, размена информација између релевантних субјеката на овом плану о ризицима и инцидентима који су се десили. Као приоритети и стратешки циљеви у овој области наведени су: безбедност информационо – комуникационих система, информационо безбедност Републике Србије, информационо безбедност грађана, међународна сарадња и борба против високотехнолошког криминала. Посебан акценат треба ставити на информациону безбедност грађана која подразумева тзв. информациону писменост односно способност коришћења савремених технологија у образовном и научном циљу, али и

⁵³¹ Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године (Стратегија, ИБ, 2017-2020), „Службени гласник РС“, бр. 53/2017.

⁵³² Види у Drugs and Darknet, Perspectives for enforcement, research and policy, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) and EUROPOL, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017; Europol, Internet Organized Crime Threat Assessment 2018– ИОСТА, European Cybercrime Centre, 2018.

⁵³³ Види више о трговини на илегалним виртуелним тржиштима у Владан Мирковић, Илегална виртуелна тржишта као савремени безбедносни проблем, 1. Научни скуп са међународним учешћем „Право у функцији развоја друштва“, Косовска Митровица - Правни факултет, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 24 мај, 2019, стр. 229-245.

⁵³⁴ Види више о могућностима злоупотреба виртуелних валута у овом смислу у Љубомир Стајић, Владан Мирковић, Ненад Радивојевић, Могућности злоупотребе виртуелних валута у процесу прања новца и финансирања тероризма, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2018, стр. 891-907.

⁵³⁵ „Службени гласник РС“, бр. 6/16.

⁵³⁶ „Службени гласник РС“, бр. 104/09.

⁵³⁷ „Службени гласник РС“, бр. 97/08, 104/09 – др. закон, 68/12 – УС и 107/12.

⁵³⁸ „Службени гласник РС“, бр. 44/10, 60/13 – УС и 62/14.

ради разоноде и дружења, али тако да се то чини на одговоран начин и да се не ограничава слобода других. С друге стране информациона безбедност грађана подразумева и заштиту, посебно деце, од злоупотреба преко интернета и експлоатације дечије порнографије.

Информациона писменост позитивно утиче на безбедносну културу лица активних у виртуелном простору у смислу препознавања несавесног, забрањеног, злонамереног и штетног понашања које би сваки појединац требало да пријави надлежним органима. То се посебно односи на промовисање радикалне идеологије и насиља преко интернета, али и на кривична дела јавног подстицање на вршење терористичких дела (391а КЗ) и врбовање и обучавање за вршење терористичких дела која се могу извршити преко интернета, а посебно друштвених мрежа. Наведена понашања препозната су као опасност и у Стратегији за борбу против високотехнолошког криминала за период 2019. до 2023. године (Стратегија ВТК 2019-2023)⁵³⁹. Према подацима из Стратегије МУП је у периоду између 2013. до 2017. године поднео 3 824 кривичних пријава за дела високотехнолошког криминала. Од тога: 34 пријаве односиле су се на неовлашћени приступ заштићеним рачунарима, рачунарским мрежама и електронској обради података и 1 пријава била је у вези спречавања и ограничавања приступа јавној рачунарској мрежи. Дакле, од укупно 3 824 пријава само 35 пријава или мање од 1% било је у вези кривичних дела која могу бити радња извршења тероризма, што не значи да су конкретна кривична дела и била у вези са тероризмом.

Стратегијом је предвиђено постојање Савета за борбу против високотехнолошког криминала као радно тело за сарадњу и координацију свих актера укључених у активности на спровођењу Стратегије. Савет треба да предложи формирање Стручног тима за имплементацију Стратегије и Националног координатора за борбу против високотехнолошког криминала кога именује Влада, а који координира радом Стручног тима и свих субјеката надлежних за спровођење Стратегије. Институционални оквир⁵⁴⁰ који поступа по позитивноправним прописима у овој области је изузетно разуђен и чине га надлежни судови и тужилаштва, одређене организационе јединице МУП-а, БИА, ВОА и ВБА, али и Народна банка Србије, Министарство трговине, туризма и телекомуникација (МТТТ) и Министарство финансија (Управа за спречавање прања новца и финансирање тероризма), Регулаторна

⁵³⁹ „Службени гласник РС“, бр. 71/2018.

⁵⁴⁰ Институционални оквир наведен према Стратегија, ВКТ, 2019-2023, стр. 24 – 34.

агенција за електронске комуникације и поштанске услуге (РАТЕЛ), основана Законом о електронским комуникацијама, Привредна комора Србије (ПКС), Удружење банака Србије (УБС).

Акционим планом 2019-2020. за спровођење Стратегије ВКТ 2019-2023 предвиђено је оснивање Одсека за сузбијање недозвољених и штетних садржаја на интернету у оквиру Одељења за борбу против високотехнолошког криминала.⁵⁴¹ Оснивање поменутог Одсека корисно је јер ће тако бити извршена специјализација у области сузбијања злоупотребе ИКТ у циљу ширења и промовисања радикалних идеологија, насилног екстремизма и тероризма. „Управа царина, у оквиру Министарства финансија, ради на успостављању услова за формирање јединице Сајбер царина, која би се активно борила против високотехнолошког криминала, са циљем идентификације дела која су у супротности са царинским прописима на интернету. У склопу Плана развоја царинске службе, као и одговарајућег Акционог плана, наводи се обавеза формирања одговарајуће организационе јединице у оквиру Сектора за контролу примене царинских прописа која би се искључиво бавила питањем тзв. 'илегалне интернет трговине'.“⁵⁴²

1. 7. Спречавање прања новца и финансирања тероризма

Прање новца представља област криминалног деловања која се често доводи у везу са финансирањем тероризма, што се види и по називима Стратегије и закона у овој области. „Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма коју је Влада усвојила 25. септембра 2008. године ('Службени гласник РС', број 89/08) била је прва национална стратегија Републике Србије у овој области.“⁵⁴³ Затим је 2015. године усвојена друга стратегија у којој је прописано да је „општи циљ и сврха Националне стратегије да у потпуности заштити финансијски систем и привреду државе од опасности које узрокују прање новца и финансирање тероризма и ширење оружја за масовно уништење, чиме се јача интегритет финансијског сектора и доприноси безбедности и сигурности.“⁵⁴⁴

„Трећа стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма, која се доноси за период 2020-2024, по обухвату ће такође бити национална, у складу са Законом о планском систему Републике Србије. Стратегија се надовезује на претходне

⁵⁴¹ Акциони план 2019-2020. за спровођење Стратегија 2019-2023, стр. 2.

⁵⁴² Стратегија 2019-2023, стр. 24

⁵⁴³ Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма (НСПНФТ), Влада Републике Србије, 31. децембра 2014. године, Београд, стр. 2.

⁵⁴⁴ НСПНФТ, стр. 2.

две стратегије и има за циљ да разради систем за борбу против прања новца и финансирања тероризма у Републици Србији ради успешног суочавања са ризицима утврђеним 2018. године у Процени ризика од прања новца и Процени ризика од финансирања тероризма и ради усвајања мера које ће бити у складу са стандардима ФАТФ и које ће успешно доприносити постављеним циљевима у борби против прања новца и финансирања тероризма.⁵⁴⁵ „На основу прибављених података⁵⁴⁶ о степену спровођења активности из Националне стратегије 2014-2019, од укупно 109 активности, које су различитог нивоа општости – од доношења прописа до израде збирки текстова – у потпуности је испуњено, односно континуирано се спроводи 87 (80%), делимично је испуњено 12 (11%) активности, а неиспуњених 10 (9%).“⁵⁴⁷

Правни режим у овој области чине Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма (у даљем тексту: ЗПНФТ)⁵⁴⁸ и Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење (у даљем тексту: ЗСТОМУ)⁵⁴⁹. „Радње и мере за спречавање и откривање прања новца и финансирања тероризма предузимају се пре, у току и након вршења трансакције или успостављања пословног односа.“⁵⁵⁰ Циљ свих радњи је спречити да финансијски систем Републике Србије послужи за прање новца и финансирање тероризма. У том смислу најважније мере и радње које се могу предузети су познавање странке и праћење њеног пословања и достављање информација, података и документације Управи за спречавање прања новца и финансирања тероризма (у даљем тексту: Управа).⁵⁵¹

Основна обавеза свих обвезника ЗПНФТ је достављање одговарајућих података о свакој готовинској трансакцији у износу од 15.000 евра или више у динарској противвредности (износ зависи од врсте обвезника, а износ од 15 000 је највиши који је предвиђен у Закону), и „то одмах када је извршена, а најкасније у року од три дана од дана извршења трансакције. Обвезник је дужан да Управи достави релевантне податке увек када у вези са трансакцијом или странком постоје основи сумње да се ради о

⁵⁴⁵ Стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма (Стратегија, ПНиФТ, 2020-2024), „Службени гласник РС“, бр. 14/2020.

⁵⁴⁶ „На основу информација Народне банке Србије, Министарства унутрашњих послова, Републичког јавног тужилаштва, МТГТ-Сектора тржишне инспекције, Правосудне академије, Управе за спречавање прања новца, АПР и Министарства правде, али и из до сада прикупљених информација у оквиру различитих активности (нпр. извештавање FATF, Манивала, Европске комисије итд).“

⁵⁴⁷ Стратегија, ПНиФТ, 2020-2024.

⁵⁴⁸ „Службени гласник РС“, бр. 113/17.

⁵⁴⁹ „Службени гласник РС“, бр.29/15, 113/17 и 41/18.

⁵⁵⁰ ЗПНФТ, чл. 5, ст. 1.

⁵⁵¹ Ibidem, чл. 5, ст. 2, тч. 1 и 2.

прању новца или финансирању тероризма, и то пре извршења трансакције, и да у извештају наведе рок у коме та трансакција треба да се изврши. У случају хитности, такво обавештење може се дати и телефоном, али се накнадно мора доставити Управи у писаном облику најкасније следећег радног дана.“⁵⁵² „Друштво за ревизију и самостални ревизор, предузетници и правна лица која се баве пружањем рачуноводствених услуга и порески саветници дужни су да, у случају када странка од њих тражи савет у вези са прањем новца или финансирањем тероризма, о томе одмах обавесте Управу, а најкасније у року од три дана од дана када је странка тражила савет.“⁵⁵³

Мере које предвиђа ЗСТОМУ предузимају се ради ограничавања располагања имовином означеним лицима. „Ограничавање располагања имовином у смислу овог Закона је привремена забрана преноса, конверзије, располагања и премештања имовине или привремено управљање том имовином на основу одлуке надлежног државног органа.“⁵⁵⁴ „Означено лице у смислу овог Закона је физичко лице, правно лице, као и група или удружење, регистровано или нерегистровано, које је означено и стављено на листу терориста, терористичких организација или финансијера терориста, као и на листу лица која се доводе у везу са ширењем оружја за масовно уништење и посебним листама на основу: одговарајућих резолуција Савета безбедности Уједињених нација или аката међународних организација чији је држава члан, предлога надлежних државних органа или на основу образложеног захтева стране државе.“⁵⁵⁵ Листе се преко Управе достављају обвезницима ЗПНФТ и другим лицима која предузимају радње и мере за спречавање финансирања тероризма, односно ширења оружја за масовно уништење, а доступне су и на сајту Управе. „Правно или физичко лице дужно је да приликом обављања посла или делатности утврди да ли има послова или других сличних односа са означеним лицем. Ако правно или физичко лице утврди да има послова или других сличних односа са означеним лицем дужно је да у најкраћем могућем року ограничи располагање имовином означеног лица и о томе одмах, а најкасније у року од 24 часа, обавести Управу.“⁵⁵⁶

⁵⁵² Ibidem, чл. 47.

⁵⁵³ Ibidem.

⁵⁵⁴ ЗСТОМУ, чл. 2, ст. 1.

⁵⁵⁵ Ibidem, чл. 2, ст. 3.

⁵⁵⁶ Ibidem, чл. 8.

Законом о међународним мерама ограничавања (ЗММО)⁵⁵⁷ прописан је „поступак спровођења међународних мера ограничавања које Република Србија уводи, примењује или укида на основу правних аката донетих од стране Савета безбедности Уједињених нација, Организације за европску безбедност и сарадњу, других међународних организација чији је Република Србија члан, као и правних аката других међународних организација, када је то у спољнополитичком интересу Републике Србије.“ Мере у смислу ЗММО су „мере које се примењују у циљу успостављања и очувања међународног мира и безбедности, поштовања међународног хуманитарног права, људских права и основних слобода и извршавања других међународних обавеза.“⁵⁵⁸

Поред наведених закона, треба навести и Кривични законик (кривична дела прања новца чл. 246 и финансирање тероризма чл. 393) и ЗОНОКТК. ЗОНОКТК-ом је уређено „образовање, организација, надлежност и овлашћења државних органа и посебних организационих јединица државних органа ради откривања, кривичног гоњења и суђења,⁵⁵⁹ за одређена кривична дела међу којима је и кривично дело прање новца. „На тај начин је извршена специјализација, а самим тим и концентрација стварне надлежности за откривање и вођење поступка због кривичног дела прање новца на државне органе надлежне за поступање у предметима кривичних дела организованог криминала и државне органе надлежне за поступање у предметима корупције.“⁵⁶⁰

Институционални оквир у овој области чине субјекти из државног и приватног сектора. Међутим, увек када постоји велики број субјеката укључених у реализацију једног циља потребна је координација. Законом је предвиђено да „Влада образује координационо тело ради остваривања ефикасне сарадње и координације послова надлежних органа који се врше у циљу спречавања прања новца и финансирања тероризма.“⁵⁶¹ „Координационо тело за спречавање прања новца и финансирања тероризма које је заменило Сталну координациону групу за надзор над спровођењем Националне стратегије за борбу против прања новца и финансирања тероризма формирано је Одлуком Владе⁵⁶² Републике Србије од 12. јула 2018. године.“⁵⁶³

⁵⁵⁷ „Службени гласник РС“, бр. 10/2016.

⁵⁵⁸ ЗММО, чл. 2.

⁵⁵⁹ ЗОНОКТК, чл. 1.

⁵⁶⁰ Стратегија, ПНИФТ, 2020-2024.

⁵⁶¹ ЗПНФТ, ст. 1.

⁵⁶² Одлука о образовању Координационог тела за спречавање прања новца и финансирање тероризма, „Сл. гласник РС“, бр. 54/18.

1. 8. Спречавање и смањивање последица терористичког напада

Веома важна питања у вези терористичког акта су превенција и смањење ризика од наступања штетне последице односно рано узбуњивање, управљање у ванредним ситуацијама и санација штете. Терористички акти сами по себи представљају криминалне акте, али у зависности од објекта напада и средства извршења могу проузроковати ванредну ситуацију (напад на брану, водовод, нуклеарна постројења, употреба ОМУ и сл.). У области смањења ризика од катастрофе и управљања у ванредним ситуацијама 2011. године усвојена је *Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама*⁵⁶⁴ у којој један део заузимају ситуације изазване терористичким актом, а 2018. године усвојен је нови закон у овој области – Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (ЗСРУВС)⁵⁶⁵ у коме терористички акти нису изричито поменути, али који садржи норме на основу којих се може поступати и у случају да ванредна ситуација настане као последица терористичког акта. У Стратегији су прописане приоритетне области и мере које је потребно предузети и указана је потреба интеграције са европским механизмом цивилне заштите основаним у складу са Директивом Европског савета 2007/779/ЕС⁵⁶⁶.

Основна намена Стратегије и ЗСРУВС јесте стварање друштва отпорног на катастрофе што се постиже прописивањем институционалног оквира и права и обавеза за све релевантне субјекте. Институционални оквир је широко постављен и обухвата велики број субјеката од Републичког штаба за ванредне ситуације до грађана као појединаца који су дужни да пријаве потенцијалну катастрофу односно да у случају катастрофе реагују на прописан начин. Јединство деловања субјеката система смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама на нивоу Републике Србије обезбеђује се преко Републичког штаба за ванредне ситуације који врши улогу националне платформе за смањење ризика.⁵⁶⁷ Полазна основа за деловање система смањења ризика од катастрофе и управљања ванредним ситуацијама јесте израда процене ризика која се израђује на републичком, покрајинском и локалном нивоу и на нивоу привредних субјеката, „која управљају пословним, трговачким, спортским,

⁵⁶³ Владан Мирковић, Улога безбедносног менаџмента у спречавању злоупотребе виртуелних валута у процесу прања новца и финансирања тероризма, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 58/2019, стр. 220 – 221.

⁵⁶⁴ „Службени гласник РС“, бр. 86/2011.

⁵⁶⁵ „Службени гласник РС“, бр. 87/18.

⁵⁶⁶ Види Директиву 2007/779/ЕС којом је предвиђено успостављање Механизма за цивилну заштиту на нивоу ЕУ на плану спречавања односно смањења последица у случају ванредних ситуација. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l28003>, 20.8.2020.

⁵⁶⁷ ЗСРУВС, чл. 13.

угоститељским и смештајним објектима и објектима за разоноду капацитета више од 100 лица, а ако су објекти намењени за боравак деце до 14 година, независно од капацитета.“⁵⁶⁸ На основу и у складу са проценом ризика сви обвезници ЗСРУВС доносе план смањења ризика од катастрофе и план заштите и спасавања. За праћење активности на смањењу ризика од катастрофа и координацију и руковођење у ванредним ситуацијама одлуком надлежног органа ⁵⁶⁹ образују се републички, покрајински, окружни, градски и општински кризни штабови.

Законом о критичној инфраструктури (ЗоКИ)⁵⁷⁰ из 2018. године постављен је основ за изградњу система заштите критичне инфраструктуре. Законом је предвиђено да критичну инфраструктуру чине „системи, мреже, објекти или њихови делови, чији прекид функционисања или прекид испоруке роба односно услуга може имати озбиљне последице на националну безбедност, здравље и животе људи, имовину, животну средину, безбедност грађана, економску стабилност, односно угрозити функционисање Републике Србије“ ⁵⁷¹ . Успостављање ефикасног система заштите критичне инфраструктуре представља императив имајући у виду утврђене карактеристике тероризма у погледу циља деловања и избора мете.⁵⁷² У том смислу од пресудне је важности израдити процену угрожености свих елемената критичне инфраструктуре, израдити карту угрожених објеката и система, дефинисати безбедносне планове, процедуре и улоге субјеката у систему заштите критичне инфраструктуре.

1.9. Дерадикализација извршилаца терористичких аката

Слањем извршилаца терористичких аката на издржавање кривичних санкција не завршава се борба против тероризма. Напротив, терористима као извршиоцима политички мотивисаног насиља одузимање слободе углавном не значи санкцију, већ прилику да потврде идеологију или мучеништво, ако је реч о верски мотивисаном насиљу. Отуда Министарство правде, а посебно организационе јединице Управе за извршење кривичних санкција и у оквиру ње Одељење за заштиту и остваривање права лица лишених слободе и Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама у оквиру својих надлежности треба да осмисле и спроведу процес дерадикализације извршиоца

⁵⁶⁸ Ibidem чл. 14.

⁵⁶⁹ Ibidem, чл. 41.

⁵⁷⁰ „Службени гласник РС“, бр. 87/2018.

⁵⁷¹ ЗоКИ, чл. 4. ст.1.

⁵⁷² Више о организацији мера у систему заштите КИ види: Љубомир Стајић, Владан Мирковић, Ненад Радивојевић, Безбедносни менаџмент у области заштите критичне инфраструктуре у Републици Србији – Стање и перспективе, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2020, стр. 953-970.

политички мотивисаног насиља. Дерадикализација⁵⁷³ подразумева напуштање радикалне идеологије чијим слеђењем је неко постао извршилац терористичког акта. У свету су познати различити приступи и термини за овај процес, али његова суштина је једноставна – убедити појединца да је идеологија насиља и екстремизма погубна по њега и друштво, а сходно томе и погрешна те да се достојанствен живот може и мора обезбедити другим, ненасилним средствима.

Програм дерадикализације треба осмислити у сарадњи са научно – образовним установама и то тако да се уваже све културне, економске, социјалне и друге специфичности ситуације у којој се налази извршилац. Имајући у виду да програм дерадикализације може да траје и после издржане казне затвора или независно од ње, такав програм треба прилагодити посебно за установе за извршење кривичних санкција, а посебно установама у којима се врши поступак дерадикализације лица која нису извршиоци терористичких аката. У оба случаја потребно је посебно обучити запослене који раде са таквим лицима. У Стратегији развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године⁵⁷⁴ као један од главних изазова препознат је „недовољан број ефикасних специјализованих и индивидуализованих програма третмана и недовољан број едукованог особља оспособљеног за спровођење ових програма.“ У Стратегији се нигде не говори изричито о програму дерадикализације, већ се помиње „израда и увођење специјализованих програма третмана.“ Предлагање и реализација програма дерадикализације могло би бити под надзором Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама. Активна улога Управе на подручју сарадње са другим друштвеним субјектима види се из извештаја о раду⁵⁷⁵ Министарства правде.

2. Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма за период 2017. до 2021. године

Република Србија тероризам препознаје као глобални проблем, али и као реалну опасност по сопствену безбедност. Прихватајући ОУН на глобалном и Европску унију и Савет Европе на регионалном нивоу као релевантан оквир координације и сарадње у борби против тероризма Влада Републике Србије донела је Националну стратегију за спречавање и борбу против тероризма за период 2017. до 2021. године (у даљем тексту:

⁵⁷³ О процесу дерадикализације у: Марко Крстић, Ефикасност програма дерадикализације у пенитенцијарним установама, Специјална едукација и рехабилитација, Београд, бр. 1/2019, стр. 103-124.

⁵⁷⁴ „Службени гласник РС“, бр. 114/2013.

⁵⁷⁵ Види на пример:Извештај о раду Министарства правде за 2017. годину, Београд, март 2018, стр. 6.

Стратегија – борба против тероризма, 2017-2021).⁵⁷⁶ Стратегија испуњава стандарде и захтеве који су постављени Глобалном стратегијом за борбу против тероризма ОУН (Резолуција 60/288 од 8. септембра 2006. године)⁵⁷⁷ и Резолуцијом Савета Европе о спречавању тероризма од 16. маја 2005. године⁵⁷⁸.

„Стратегија се базира на концепту свеобухватне сарадње свих актера који могу да дају допринос реализацији стратегијских циљева и који су се, у том смислу, профилисали на основу наведених анализа и процена, али и достигнућа научне теорије из ове области. Овај приступ подразумева блиску сарадњу државних и недржавних актера, укључујући представнике цивилног друштва, академску и научну заједницу као партнере на националном нивоу, што је претпоставка адекватног одговора на претњу тероризма и насилног екстремизма као вишедимензионалних друштвених феномена. Стратегија дефинише стратегијске циљеве којима се штите основне вредности и сврстава их у четири приоритетне области: (1) Превенција од тероризма, насилног екстремизма и радикализације која води у тероризам; (2) Заштита, уочавањем и отклањањем претњи од тероризма и слабости у систему заштите; (3) Кривично гоњење терориста, уз поштовање људских права, владавине права и демократије и (4) Одговор система на терористички напад.“⁵⁷⁹

Превенција тероризма, насилног екстремизма и радикализације која води у тероризам „подразумева стварање политичких, друштвених, економских и других околности које не погодују појави радикализације, ширењу екстремистичких идеологија и регрутовању терориста, уз јачање система вредности на коме почива Република Србија,“⁵⁸⁰ и остварује се путем: развијања безбедносне културе; ране идентификације свих околности које погодују ширењу екстремизма и радикалних идеја које доводе до тероризма; развијања окружења које демотивише регрутовање младих за учешће у терористичким активностима; развијања отпорности ИКТ на ширење радикализације и насилног екстремизма и развијања вештина стратешке комуникације.

Заштита, уочавањем и отклањањем претњи од тероризма и слабости у систему заштите „подразумева изграђен систем у коме су уређене процедуре и дефинисане активности и мере одговорних актера, чија ће примена смањити претњу од терористичког акта, односно спречити конкретан терористички напад кроз уочавање и

⁵⁷⁶ „Службени гласник РС“, бр. 94/2017.

⁵⁷⁷ The United Nations Global Counter – Terrorism Strategy, A/60/288.

⁵⁷⁸ Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, Council of Europe Treaty Series - No. 196, Warsaw, 16.5.2005.

⁵⁷⁹ Стратегија – борба против тероризма, 2017-2021, стр. 4.

⁵⁸⁰ Ibidem, стр. 5.

отклањање слабости у систему заштите и ограничавање могућности појединца или групе да изврше терористички напад.⁵⁸¹ Да би се ова област развијала потребно је: разумети терористичку претњу тако што ће бити извршена рана идентификација циљних група и радикалних метода; унапредити координацију и сарадњу између државних органа надлежних за прикупљање података о терористичкој претњи; остварити виши ниво оперативних способности надлежних органа; унапредити систем за борбу против финансирања тероризма; извршити дерадикализацију и реинтеграцију радикализованих особа; подићи ниво заштите критичне инфраструктуре и подићи ниво безбедности транспорта, трговине, размене роба и услуга.

Кривично гоњење терориста, уз поштовање људских права, владавине права и демократије „подразумева изграђен систем вођења истрага о актима тероризма и оптужења одговорних за извршење кривичног дела тероризам, односно кривичних дела повезаних са терористичким организацијама и терористичким активностима, који одликује правичност и ефикасност“⁵⁸². У том смислу потребно је: ускладити националне прописе са одговарајућим резолуцијама Савета безбедности, правом ЕУ и другим међународним стандардима; унапредити систем за откривање, идентификацију и кривично гоњење извршилаца кривичног дела тероризам и кривичних дела повезаних са тероризмом и обезбедити потребну брзину и ефикасност суђења уз поштовање људских права и претпоставке невиности. *Одговор система на терористички напад* „подразумева припрему институција и система који пружају виталне услуге грађанима, као и самих грађана за управљање последицама и смањење последица терористичког напада, укључујући и помоћ жртвама напада“⁵⁸³. У овој области у Стратегији је стављен акценат на унапређење система управљања последицама терористичког напада, а затим и минимизирање последица терористичког напада.

На основу Стратегије усвојен је и Акциони план за спровођење Стратегије са конкретизацијом активности које се подразумевају под сваком од наведених мера, индикаторима на основу којих се може пратити успешност спровођења Стратегије, носиоцима активности, финансијским аспектима активности, рок за спровођење активности. Праћење и оцењивање спровођења Стратегије у складу са Акционим планом у надлежности је Сталне мешовите радне групе за борбу против тероризма.

⁵⁸¹ Ibidem, стр. 7.

⁵⁸² Ibidem, стр. 10.

⁵⁸³ Ibidem, стр. 11.

Стратегијом је предвиђен широк институционални оквир за реализацију активности и чине га: „министарства, органи управе у њиховом саставу и посебне организације у чијој надлежности је заштита безбедности Републике Србије, као што су министарства надлежна за унутрашње послове и одбрану, посебно полиција, војска и службе безбедности; друга министарства и органи управе у њиховом саставу, посебно они који у обављању својих послова имају право да користе одређена полицијска овлашћења, као што су министарства надлежна за финансије и правду, односно органи управе као што су царина, пореска полиција, финансијско-обавештајна служба у Републици Србији (ФОС) и службе за извршење кривичних санкција; друга министарства и органи управе у њиховом саставу у чијој надлежности су послови пољопривреде и заштите животне средине; грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре; трговине, туризма и телекомуникација; државне управе и локалне самоуправе; спољних послова; просвете, науке и технолошког развоја; здравља; рада, запошљавања, борачких и социјалних питања; омладине и спорта и културе и информисања; тужилаштва; органи који врше управљање, усклађивање и усмеравање, надзор и контролу над сектором безбедности – Народна скупштина, председник, Влада, правосудни органи, независни државни органи и надзорна тела и тела за усмеравање и усклађивање у области безбедности, посебно Савет за националну безбедност и Биро за координацију рада служби безбедности; актери из приватног сектора безбедности (приватна безбедносна предузећа и приватне детективске агенције); актери у области информисања; служба Владе надлежна за сарадњу са организацијама цивилног друштва; цивилни сектор и други субјекти друштва који имају утицај на креирање безбедносне политике, између осталог путем јавног надзора сектора безбедности и академска и универзитетска заједница.“⁵⁸⁴ Основни носиоци активности којима се реализује Стратегија и Акциони план су Министарство правде, Министарство културе и информисања, Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Министарство унутрашњих послова, БИА, Министарство спољних послова и Тужилаштво за организовани криминал.

3. Елементи за стратегију за борбу против тероризма у сврху хибридног ратовања

Савремени свет обилује деструктивним појавама које своје исходиште имају у сукобу интереса различитих друштвених група око моћи и утицаја, анксиозности изазваној између осталог и свешћу о лимитираности природних ресурса, савременој технологији која веома лако постаје средство деструкције и сл. Историјски посматрано,

⁵⁸⁴ Ibidem, стр. 19.

средства уништења постајала су све моћнија, а начини угрожавања све разноврснији. У таквом контексту настаје концепт хибридног ратовања који у јавном дискурсу често има негативну конотацију и означава непријатељску делатност. Истраживањем је утврђено да хибридно ратовање обухвата широк спектар различитих активности, а да се често нека активност сврстава у садржај хибридног ратовања у намери делегитимизације противника, док се кроз психолошко-пропагандну делатност истоветне сопствене активности представљају као легитимне одбрамбене активности. Речју, интерпретација догађаја постаје важнија од самог догађаја.

Тероризам се на различите начине експлоатише у сврху хибридног ратовања. Пре свега, узроци тероризма који су условљени стањем у друштву различито се тумаче дајући за право свакој страни да верује да је у друштвеном односу њено становиште исправно. Тероризам који проистиче из таквих друштвених односа и сам производи дилему и поделу на оне који сматрају да је нека активност тероризам односно борба за слободу. Разлози који утичу на различите позиције у погледу природе друштвених односа и тероризма као једног специфичног друштвеног односа и актери који учествују у догађајима, било кроз физичко чињење или тумачењу таквог чињења, су бројни и потичу из свих сфера друштвеног живота.

Отуда супротстављање тероризму који се експлоатише у хибридном ратовању треба да обухвати шири спектар активности и актера у циљу остваривања безбедност друштва, државе и појединца. Тероризам, као теоријски феномен, може се посматрати као изолована појава, али се на плану пројектовања мера ради његовог сузбијања увек мора водити рачуна о његовој природи као политичком насиљу које своје исходиште има у широј стратегији онога ко то насиље примењује. На основу спроведеног истраживања о тероризму, хибридном ратовању, стању и перспективама у друштвеним областима које су кључне за супротстављање тероризму утврђено је да држава мора да има свеобухватан и интегрисан приступ. Интегрисан приступ који је предложен на основу резултата спроведеног истраживања обухвата бројне друштвене актере који предузимају активности и мере у три правца:

1. *Активности и мере којима се ствара друштво отпорно на експлоатацију друштвених противречности.* Циљ предузимања ових мера је стварање политички инклузивног друштва, односно друштва које је способно да на институционализован начин апсорбује сукобе интереса који могу проистећи из верске, националне, расне, социјалне, економске, културне и друге подељености. Реализација поменутог циља могућа је само кроз синергијско деловање државних органа и заинтересованих

друштвених партнера (ОЦД, медији, привредна друштва, верске заједнице, образовне установе и сл.) који се у том смислу с правом третирају као суплементарни субјекти система безбедности;

2. Активности и мере на плану откривања, спречавања, процесуирања и кажњавања извршилаца терористичких аката и других дела која су у вези са тероризмом. Циљ предузимања ових мера је да до терористичког акта не дође односно да се извршиоци казне, а остварује се континуираним и редовним обављањем послова из надлежности полиције, служби безбедности, војске, тужилаштва и судова;

3. Активности и мере којима се спречавају и отклањају последице штетне експлоатације тероризма против наше државе. Циљ предузимања наведених мера јесте спречавање и отклањање последица до којих долази услед: 1. Пропаганде у међународној јавности поводом терористичког акта који је усмерен против наше државе; 2. Стране дипломатске активности којом се наша држава доводи у неповољан положај поводом терористичких аката против наше државе; 3. Материјалне штете која настаје услед терористичких аката; 4. Ширења страха од терористичких аката или штетних психолошких последица до којих долази код оних лица која су оштећена конкретним терористичким актима и 5. Радикализације грађана који у насиљу виде начин решавања сопственог политичког статуса или статуса друштва групе којој припадају.

1. Активности и мере којима се ствара друштво отпорно на експлоатацију друштвених противречности

Република Србија је држава са израженим националним, верским, културним, идеолошким, социјалним и другим разликама које имају потенцијал да прерасту у политичку супротстављеност и доведу до насиља. Историја је показала да интерес великих сила за подручје на коме се налази Република Србија никад није престајао, па су током историје верска и национална подељеност локалног становништва често коришћене за дестабилизацију држава у корист великих сила. Сепаратизам Албанаца на Косову и Метохији добар је пример тога, а истовремено и потенцијално нови извор нестабилности. И данас у Републици Србији постоји велики ризик да се комбиновањем насилних и ненасилних средстава створи или продуби неповерење, страх, мржња и незадовољство међу различитим друштвеним групама из чега би успешном манипулацијом јавним мњењем поменути ризик био претворен у отворено (политичко) насиље.

Држава треба да делује на плану спречавања експлоатације друштвених различитости и конкретних штетних догађаја супротних нашем интересу. Деловање државе и суплементарних субјеката система безбедности на овом плану може се поделити на два нивоа. Први је шири по обухвату и садржају јер има за циљ спречавање штетне експлоатације друштвених противречности која може довести до радикализације припадника одређених друштвених група. Други је ужи по обухвату и садржају и има за циљ сузбијање ширења радикалне и екстремистичке идеологије која представља основу деловања терористичких организација.

Деловање на општем нивоу има два правца. Прво, потребно је деловати превентивно у смислу ширења „наше истине“ у земљи и иностранству, а у исто време деловати против ширења пропаганде која је супротна нашим интересима. Ширење „наше истине“ не треба посматрати као негативну или непотребну активност. Напротив, оваква врста активности представља уобичајену, редовну и континуирану активност свих држава које воде рачуна о својим интересима и представља темељ за предузимање других мера у земљи и иностранству. У том смислу ради спречавања штетне експлоатације друштвених противречности потребно је:

1. Предузети стратешку комуникацију према домаћој јавности;
2. Предузети стратешку комуникацију према иностранству;
3. Уредити правни положај ОЦД, медија, политичких партија и других друштвених субјеката који могу постати носиоци субверзивне делатности против наше земље;
4. Предузети мере социјалне и економске помоћи и политичке инклузије, и
5. Промовисати културне и друге посебности верских, националних и других мањинских група.

Независно од врсте и природе претходно поменутих мера, тешко је очекивати њихову апсолутну успешност, а ако се томе додају и дезинтеграциони процеси који своје исходиште имају у државама региона или великих сила, онда постаје јасно да је немогуће потпуно елиминисати појаву радикалних идеологија, екстремизма и политичког насиља у Републици Србији. У таквој ситуацији потребно је предузети мере којима би се минимизирале штетне последице постојања таквих идеја у нашем друштву. У том смислу потребно је предузети мере којима би се делегитимисале радикалне идеологије и искључило њихово присуство у јавном простору, а све у намери да привуку што мање следбеника. Реч је о следећим мерама:

1. Делегитимизација радикалних идеологија као штетних, деструктивних и погрешних и промовисање позитивних идеја и

2. Спречавање ширења радикалних идеја у јавном простору.

2. Активности и мере на плану откривања, спречавања, процесуирања и кажњавања извршилаца терористичких аката

Хибридно ратовање подразумева употребу свих елемената моћи државе која самостално или преко посредника (сурогат снага) предузима мере и активности ради остваривања интереса. Политички и војни притисци, економске санкције, активности ОЦД, психолошко – пропагандна делатност, тероризам, деловање деструктивних секти, сајбер напади и друге врсте криминалног и деструктивног понашања представљају делове јединствене активности коју предузимају државни органи и недржавни актери ради слабљења друге државе и друштва, а све у циљу изнуде одређеног политичког, економског или каквог другог уступка. Да би се спречило угрожавање није довољан парцијални и секторски приступ, већ је потребно организовати интегралан одговор на интегралну претњу.

Ради стварања интегралног политичко – правног и институционалног оквира за борбу против тероризма потребно је предузети следеће мере:

1. Усвојити и периодично ревидирати све стратешке акте из области безбедности у складу са теоријским и емпиријским резултатима истраживања и у том смислу ускладити концепт хибридног ратовања у СНБ и СО са концептом који је доминантан у теорији и усвојити стратегије у области дипломатије, обавештајног и контраобавештајног рада и информационог ратовања;

2. Уредити правни положај Савета за националну безбедност као главног форума за планирање, координацију и надзор над спровођењем политике националне безбедности;

3. Основати мешовиту радну групу при Савету за националну безбедност која би пратила, процењивала, планирала, иницирала и вршила контролу и надзор над мерама које се предузимају на плану супротстављања тероризму;

4. Основати службу безбедности при министарству надлежном за спољне послове;

5. Основати одељења за информационо ратовање при министарствима надлежним за спољне послове, унутрашње послове, одбрану, информисање, БИА, ВБА, ВОА или основати међуресорну групу која би окупљала стручњаке из наведених државних органа;

6. Иницирати оснивање истраживачких центара при универзитетима, факултетима и институтима који би се бавили проучавањем радикалних идеологија, политичког насиља и тероризма и успоставити адекватну комуникацију са њима;

7. Преко надлежних министарстава и владиних канцеларија успоставити адекватне комуникационе канале и сарадњу са ОЦД у земљи и иностранству, просветним и културним организацијама српског и других народа са подручја Републике Србије у иностранству, верским заједницама, привредним субјектима и другим могућим актерима на плану борбе против хибридног деловања и тероризма;

8. Прописати обавезну регистрацију за све ОЦД и основати регистар страних агената;

9. Уредити услове оснивања ОЦД и обезбедити транспарентност њиховог деловања;

10. Обезбедити транспарентност власништва у медијима;

11. Испуњавати међународне обавезе у области борбе против тероризма;

12. Израдити и периодично усклађивати општу оцену и процену угрожености државе и друштва од свих облика екстремизма и политичког насиља и при томе утврдити које врсте друштвених противречности представљају потенцијални повод за било коју врсту екстремизма и насилног деловања и

13. Проценити вероватноћу наступања политички мотивисаног насиља и његову деструктивност.

Следећи корак подразумева деловање система безбедности организованог на претходно описан начин ради спречавања припремних радњи, организовања и повезивања терориста са другим противдруштвеним и противдржавним актерима, спречавања напада и/или хапшења и процесуирања извршилаца. У том правцу потребно је предузети следеће мере:

1. Континуирано пратити и процењивати угрожености од тероризма;

2. Израдити оквирни план за спречавање терористичких аката;

3. Идентификовати и делегитимисати државе спонзоре тероризма;

4. Спречавање финансирања тероризма;

5. Идентификовати ОКГ и друге криминалне и насилне групе које имају везу са терористичким организацијама;

6. Извођење противтерористичких операција;

7. Сарадња са другим државним органима, суплементарним субјектима система безбедности, службама безбедности и противтерористичким снагама других држава;

8. Континуирана обука припадника служби безбедности и специјалних снага који учествују у противтерористичким операцијама, и

9. Опремити потребним материјалним и техничким ресурсима све субјекте који учествују у противтерористичким операцијама.

3. Активности и мере којима се спречавају и отклањају последице штетне експлоатације тероризма против наше државе

Континуираним и систематским радом може се постићи да држава и друштво буду спремни у случају терористичког акта. Међутим, реакција државе током и непосредно после штетног догађаја такође је важна и представља тест способности и организованости државе. Поред тога, у савременом глобализованом свету последице догађаја на међународном плану утичу на стање у другим државама, као што и догађања у појединим државама могу постати проблем од међународног значаја. У том смислу потребно је предузети мере које имају за циљ стварање позитивне слике о нашој земљи у међународној јавности и међународним односима у случају да се против наше државе предузме неки облик насилног политичког деловања, али и у циљу правилног поступање грађана у тренутку терористичког акта, затим је потребно помоћи жртвама, извршити дерадикализацију учинилаца, водити комуникацију са грађанима и сл.

Конкретније мере које треба предузети су:

1. Израда плана поступања у случају терористичког акта у коме је коришћено конвенционално оружје односно ОМУ на свим нивоима;

2. Стратешка комуникација усмерена према домаћој јавности поводом терористичког акта;

3. Стратешка комуникација у виду јавне дипломатије поводом терористичког акта;

4. Мере подршке жртвама терористичког аката, и

5. Мере дерадикализације извршилаца терористичких аката и интеграција у друштво.

4. Активности и мере на плану супротстављања појединачним моделима експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања

На основу претходно класификованих активности и мера, конструисани су могући приступи у супротстављању појединачним моделима експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања.

4.1. Активности и мере на плану супротстављања Првом моделу

Примена Првог модела експлоатације тероризма против наше земље проистиче из: а) супротности интереса са неком великом силом (држава А) поводом легитимитета и легалитета делатности организације коју наша држава формално или фактички подржава и б) одлуке безбедносног менаџмента државе А да се применом Првог модела најефикасније могу остварити њени циљеви. Хипотетички, организација која предводи грађанске протесте у име заштите права нашег народа у држави Б оцењена је као терористичка, јер је држава А забринута да би такви грађански протести могли довести до политичког преврата који није у њеном интересу. Чињеница да грађански протести нису насилни, не утиче на квалификацију, јер циљ државе А није утврђивање чињеничног стања, већ делегитимисање нашег интереса у држави Б.

Први и једноставнији начин отклањања опасности по нашу земљу да буде квалификована као држава спонзор тероризма јесте да се са државом А пронађе компромис. Постизање наведеног политичког компромиса у надлежности је највиших политичких представника, али му претходи успостављање конкретних дипломатских контаката званичним дипломатским каналима или неформално, путем истакнутих представника нашег народа или пријатељског народа и ОЦД у држави А. У том смислу умрежавање ОЦД наших грађана у држави А и одржавање чврсте институционалне везе са њима путем министарства надлежног за спољне послове и информативне везе путем међуресорне групе за информационо ратовање представља изузетно важну полуку утицаја у иностранству. Поменути компромис подразумева познавање политичких, економских, безбедносних и других интереса које држава А има у држави Б због чега је од изузетне важности правовремено и активно деловање службе безбедности при министарству надлежном за спољне послове.

Успешно решење хипотетичког проблема пред којим се наша држава нашла јесте убеђивање државе А да грађански протести у држави Б представљају легитимно право нашег народа или убеђивање да политичке промене које би уследиле не би имале утицај на интересе државе А у држави Б. Овом убеђивању треба да претходи и да га прати дипломатска активност и стратешка комуникација у међународним

организацјама, партнерским и неопређеним државама којом би руководила међуресорна група за информационо ратовање. Први начин супротстављања Првом моделу укључује највише политичке представнике наше државе који доносе одлуку, министарства надлежна за спољне послове наше државе и наших партнера, као везе између власти двеју држава и већи број суплементарних субјеката безбедности који делују на плану стратешке комуникације, повезивања и утицаја на доносиоце одлука (верске организације, ОЦД које оснивају наши грађани и сл.). У том смислу синхронизовано и континуирано деловање које се при супротстављању Првом моделу намеће као потреба захтева постојање и примену опште стратегије дипломатског рада.

Други приступ подразумева ситуацију када политички компромис није постигнут. У том случају наша држава је стављена или треба да буде стављена на листу држава спонзора тероризма коју води држава А, њени савезници и неке међународне организације. Из тога даље проистичу политички притисци, економске санкције, медијска пропаганда, отворени војни притисци и/или примена насиља преко сурогат снага на плану дестабилизације наше државе. Последице ових мера могу бити погубне за друштво и државу. Отуда разумевање циљева Првог модела даје могућност да се утврде наши правци деловања. Основни циљеви примене Првог модела су стварање страха од наше државе као спонзора тероризма међу суседним државама (нпр. државе Б, В и Г) ради стварања притиска на њих да воде кооперативну политику са државом А и дестабилизација наше државе. Циљ наших мера треба да буде стварање уверења међу властима и грађанима држава Б, В и Г да им од наше државе не прети опасност.

Остваривање обостраног поверења у овом случају утицало би на промену става државе А, јер би се наша квалификација као спонзора тероризма показала као неефикасна у остваривању њених интереса и према нашој држави и према државама Б, В и Г. Отуда према државама Б, В и Г треба предузети *стратешку комуникацију у виду јавне дипломатије* (нпр. деловање домаћих ОЦД у таквој држави, програми подршке домицилном становништву; трибине, предавања, презентације и публикације којима се промовишу наши стварни интереси и вредности; студијски боравци у Републици Србији за домицилно становништво суседних држава; ТВ садржај који је усмерен према иностранству и којим се врши активно деловање према страном јавном мњењу у циљу правилног информисања о нашим интересима према тој држави и сл.) и *званичне дипломатије* којом се званичним дипломатским каналима жели постићи пуно поверење држава Б, В и Г у нашу политику. Овде се види потреба за стратегијом информационог ратовања чијим би спровођењем руководила међуресорна група за информационо

ратовање. Претпоставка успеха наведених мера јесте ефикасан рад свих служби безбедности на плану прикупљања информација о могућностима за компромис са државама Б, В и Г, могућим проблемима у постизању компромиса са њима, о потенцијалним партнерима који би помогли у намери да са државама Б, В и Г остваримо пуно разумевање и поверење, начину и средствима вођења стратешке комуникације (нпр. преко страних медија и ОЦД) и сл. У том смислу овде се потврђује и значај постојања стратегије обавештајног рада.

У случају да наша држава не успе да придобије на своју страну државе Б, В и Г, наша земља могла би бити суочена са политичким, економским, војним и другим облицима притисака који би у потпуности дестабилизовали друштво и државу и отворили простор за различите облике употребе силе у и према нашој земљи. Оваква ситуација захтева деловање у три правца. Први подразумева активно коришћење свих дипломатских ресурса на плану стварања стратешког партнерства са неком великом силом (држава Д) која би својом подршком могла да поништи штетне ефекте различитих облика принуде и притисака који се предузимају према нашој земљи. Следећи корак јесте стратешка комуникација према међународном јавном мњењу, а посебно према јавном мњењу државе А у циљу стварања притиска на политичке представнике да обуставе примену Првог модела против наше државе. У овој активности велику улогу треба да имају ОЦД, верске организације, истакнути појединци и други елементи друштвено – политичког живота државе А који су наклоњени нашим интересима.

Треће, од пресудног значаја је створити друштво које је отпорно на „увоз“ радикалних и екстремних идеологија којима се промовише насиље. У том смислу треба предузети мере стратешке комуникације према сопственим грађанима ради спречавања настанка или експлоатације друштвених противречности било које врсте. У ситуацији када се држава налази под великим спољним притиском, потребно је обезбедити унутрашњу кохезију и у том смислу треба:

1. Одржавати сталну комуникацију са грађанима на плану ширења позитивних вредности, политичке културе, толеранције, разумевања, међуверског и међунационалног дијалога;

2. Имати комуникацију према групама којима су радикална идеологија и позив на екстремно деловање упућени;

3. Ограничити и забранити садржаје у јавном говору (телевизија, интернет, јавна места) у складу са Уставом, ради спречавања подстицања и ширења нетрпељивости и насиља и

4. Стимулисати промоцију изворних вредности свих мањинских група у намери очувања њиховог идентитета и аутентичног тумачења учења, веровања и идеологија које могу бити предмет злоупотребе.

Посебну пажњу треба посветити делегитимизацији радикалних идеологија као штетних, деструктивних и погрешних и промовисање позитивних идеја и у том смислу:

1. У сарадњи са научним и научно-образованим институцијама утврдити које су радикалне идеологије у српском друштву, колико су деструктивне, који је њихов садржај и усмереност, ко су представници и на које друштвене групе се односе;

2. У сарадњи са верским заједницама односно представницима група на које се радикалне идеологије односе радити на делегитимисању таквих идеологија као штетних, погрешних и деструктивних;

3. У сарадњи са ОЦД и органима локалне самоуправе презентовати на конкретним примерима случајеве и ситуације у којима су се нашли појединци као следбеници радикалних идеологија;

4. Указати на прави смисао порука које нека идеологија или учење заступају, а све у циљу изградње политичке културе и правих вредности;

5. Утицати на безбедносну културу свих припадника друштва у вези проблема радикализације, са посебним освртом на штетне последице по појединца и друштво;

6. Утврдити које групе заступају радикалне идеологије и израдити процену колико су опасне за друштво и државу;

7. Успоставити сарадњу са стручњацима на плану спречавања ширења радикалних идеологија путем интернета;

8. У сарадњи са релевантним партнерима израдити програме дерадикализације који би се примењивали у установама за извршење кривичних санкција.

Поред делегитимизације радикалних идеологија потребно је и:

1. Ограничити, забранити и/или уклонити све врсте писаног и вербалног садржаја на јавним местима и у јавном простору у коме се промовише радикална идеологија и политичко насиље;

2. Спречити злоупотребу савремених технологија (на пример dark web) у циљу промовисања радикалних идеја и политичког насиља;

3. Уредити ТВ садржаје и емисије тако да не охрабрују и подстичу ширење радикалних идеја; утицати на одговорност и објективност при медијском извештавању;

4. Забрањивати рад ОЦД које промовишу насиље, радикализам и екстремизам у корист држава са којима имамо сукоб интереса и сл.

У другом приступу доминантна је улога дипломатије на плану грађање савезничких и партнерских односа којима се настоје неутралисати штетне последице економских санкција и спречити да политички и војни притисци прерасту у отворену агресију. Међутим, упркос савезничкој помоћи не постоји гаранција да против наше државе неће бити примењен Други или Трећи модел. У том смислу, сви суплементарни субјекти безбедности требало би на основу стратегије информационог ратовања, својим континуираним и дуготрајним деловањем утицати на стварање и јачање хомогености и кохезије у друштву. Овим би био смањен простор за „увоз“ тероризма и његову експлоатацију у нашој држави. У случају да упркос свим предузетим мерама држава А успе да „уведе“ тероризам у нашу државу у виду Другог или Трећег модела, поред дипломатије и активности суплементарних субјеката система безбедности, у први план борбе против тероризма долазе и специјализовани субјекти система безбедности.

4.2. Активности и мере на плану супротстављања Другом моделу

Приликом примене Другог модела, држава А настоји да у нашој држави изврши смену политичке власти у корист сурогат снага које представља као борце за слободу, односно настоји да део наше територије претвори у независну државу у којој би сурогат снаге вршиле политичку власт. Деловање наше државе на плану супротстављања Другом моделу има три аспекта:

1. Дипломатска активност;
2. Стратешка комуникација и
3. Спречавање терористичких аката.

Дипломатска активност усмерена је ка: 1. Постизању политичког договора са представницима друштвених група из које сурогат снаге бивају мобилисане; 2. Политичком и другом повезивању са великим силама и другим државама са којима имамо компатибилне интересе и 3. Делегитимизацији држава које користе тероризам против наше државе. Постизање политичког договора у оквиру институција и политичког система наше државе је од суштинске важности, јер се тиме потенцијал за експлоатацију насиља смањује. Поред тога, представници друштвених група са којима је постигнут договор могу постати савезници у решавања проблема радикалних и екстремних елемената међу својим сународницима. Политички договор може бити

постигнут директним преговарањем, уз учешће заинтересованих и неутралних посредника или под покровитељством међународних организација уз гаранцију неке силе која подржава наше интересе. Наша дипломатија у исто време треба да буде активна у делегитимисању држава које подржавају насиље против наше земље.

Стратешка комуникација има општи и појединачни ниво. Стратешка комуникација на општем нивоу има исте носиоце, задатке и циљеве као и при супротстављању Првом моделу. На појединачном нивоу комуникација се врши поводом терористичког акта и има за циљ да отклони нежељене ефекте експлоатације таквог догађаја у домаћој и међународној јавности. Стратешка комуникација према домаћој јавности поводом терористичког акта захтева: 1. Целовито извештавање о узроцима, циљевима, носиоцима и страни подршци група које су извршиле терористички акт ради спречавања штетне и злонамерне експлоатације догађаја у циљу радикализације и новог подстицања на насиље; и 2. Ограничења и забране изношења оних садржаја у јавном говору који терористички акт експлоатишу на начин да изазивају, подстичу и шире нетрпељивости и насиље или који кроз сензационалистичко извештавање појачавају страх и несигурност код грађана. Стратешка комуникација поводом терористичког акта према међународној јавности подразумева сталну комуникацију према страном јавном мњењу и државама у циљу стицања подршке.

Имајући у виду да су групе које предузимају тероризам против наше земље означене од стране државе А и дела међународне јавности као борци за слободу, реакција на насиље мора да буде добро припремљена и испланирана, сразмерна и поступна, док се у исто време мерама које се односе на претходна два аспекта настоје елиминисати узроци, страна подршка терористима и незадовољство и страх међу грађанима. У том смислу специјализовани субјекти система безбедности треба да предузму следеће мере и активности на плану спречавања терористичких аката:

1. *Праћење и процењивање угрожености од тероризма:* Потребно је утврдити које терористичке организације делују против наше државе или су непријатељски настројене, њихову структуру, повезаност са другим актерима (државним и недржавним), капацитет за извођење терористичких аката и сл. и у том смислу изградити и периодично ажурирати процену угрожености од тероризма, регистре терористичких организација, базе података о терористичким нападима у свету и код нас и др.

2. *Спречавање финансирања тероризма:* Спровођење мера у складу са нормативним оквиром у Републици Србији који је усклађен са европским стандардима

и у том смислу посебно треба: Пратити стање и ажурирати општу процену угрожености од прања новца; Успоставити и одржавати интегрални систем заштите финансијског сектора; Откривати, пресецати и процесуирати све активности којима се финансира тероризам; Одузети имовину проистеклу из процеса прања новца; Забранити пословање привредним друштвима односно рад ОЦД који финансирају или на други начин материјално помажу тероризам.

3. *Идентификовање ОКГ и других криминалних и насилних група које имају везе са терористичким организацијама:* Деловањем специјализованих субјеката безбедности треба утврдити везе терориста и терористичких организација са ОКГ или другим криминалним групама и страним државама ради делегитимисања страних држава, пресецања сарадње, наоружавања, финансирања, обуке и друге врсте помоћи која је из иностранства упућена терористичким организацијама које делују против интереса Републике Србије.

4. *Противтерористичке операције:* Деловање специјалних јединица полиције и војске против непосредних извршилаца терористичких аката или лица која припремају, организују или на други начин помажу тероризам.

5. *Сарадња са службама безбедности и противтерористичким снагама других држава:* Сарадња на плану размене информација, тренинга, обуке, заједничких тактичких вежби и сл. ради стварања претпоставки за брзо, ефикасно и благовремено деловање на плану супротстављања терористичким организацијама и групама.

6. *Обука припадника служби безбедности и специјалних снага који учествују у противтерористичким операцијама:* Обука специјализованих државних органа који непосредно реализују противтерористичке операције уз објашњење ширег контекста извођења терористичких аката и последица погрешне реакције на терористичке акте.

7. *Опремање потребним материјалним и техничким ресурсима свих субјеката који учествују у супротстављању тероризму:* Набавка адекватног наоружања за противтерористичке операције и других материјално - техничких ресурса неопходних за припремање и извођење противтерористичких операција и других активности које имају за циљ супротстављању тероризму.

4.3. Активности и мере на плану супротстављања Трећем моделу

Приликом примене Трећег модела, држава А настоји да иницирањем и експлоатацијом насиља које формално делегитимише као тероризам, изврши дестабилизацију наше државе и себи обезбеди позицију посредника у решавању проблема, а све ради контроле политичких процеса у нашој држави и региону,

извођења политичких преврата, легитимисања војних интервенција и сл. Супротстављање Трећем моделу има три аспекта:

1. Дипломатска делатност;
2. Стратешка комуникација и
3. Спречавање терористичких аката.

Активности које се предузимају у супротстављању Другом моделу, примењују се и овде, с тим што код дипломатске делатности постоје одређене специфичности. Пре свега, наша држава мора имати активан однос према држави А, јер иако она стоји иза терористичких група, она се у међународној јавности појављује као фактор мира због чега је на формалном нивоу потребно имати конструктиван однос према тој држави. У исто време, потребно је преко савезника у међународним организацијама онемогућити, пресећи или делегитимисати дипломатске активности државе А против наше државе које за резултат могу имати међународне одлуке којима се унутрашњи проблем претвара у међународни, намеће међународно посредништво, санкционише наша држава или политички представници, одобрава употреба отворене силе ради решавања проблема и сл.

На унутрашњем плану, потребно је остварити политичку кохезију, а посебно са политичким и верским вођама друштвених група из којих држава А регрутује сурогат снаге и чије незадовољство настоји да искористи. На плану постизања унутрашњег политичког договора потребно је уверити поменуте представнике у стварну природу непријатељске активности против наше државе и чињеницу да се врши инструментализација њиховог незадовољства ради остваривања политичких и других интереса државе А. Речју, потребно је убедити политичке и верске представнике ризичних друштвених група да држава А на њихову штету остварује сопствени интерес, а затим кроз политички компромис ставити до знања да се њихови интереси могу ефикасно остварити у политичком оквиру наше државе.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Тероризам представља радо експлоатисану појаву у многим областима друштвеног живота, а не само у науци. Сензационализам коју доносе бруталност чина и ексклузивност медијске слике о догађају чине тероризам примамљивим и за оне који га проучавају и за оне који се њиме интересују из радозналости. У последње време исти случај је и са хибридном ратовањем који је у научном и политичком дискурсу коришћен углавном за делегитимизацију противника. Тероризам као сложени облик политичког насиља који је могуће експлоатисати на различите начине, представља корисно средство хибридног ратовања. Основна намера истраживања била је теоријско разјашњење тероризма и хибридног ратовања ради утврђивања њихове компатибилности, могућности експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања и штетних последица такве експлоатације. Критичким сагледавањем савремених безбедносних процеса истраживањем су добијени резултати који су послужили да се предложе мере и активности на плану стварања интегрисаног одговора у супротстављању тероризму.

У истраживање се кренуло од следећих проблемских питања:

1. Да ли је сложеност борбе против тероризма условљена тешкоћама у његовом дефинисању или због политичког критеријума његове оцене чиме је условљено и понашање актера који најављују „борбу против тероризма“?
2. Које су последице доминације политичког критеријума над другим критеријумима у одређењу неког акта као терористичког или неког актера (држава или недржавни субјект) као спонзора тероризма односно терористичке организације?
3. Да ли политички критеријум служи инструментализацији политичких чинилаца у националним и међународним размерама ради делегитимизације актера према коме је напад усмерен?
4. Да ли предузимање мера делегитимизације противника аутоматски подразумева легитимизацију сопствених мера у оквиру хибридног ратовања?
5. Која је и каква улога тероризма у хибридном ратовању?
6. Који су модели експлоатације тероризма у хибридном ратовању?
7. Који су ефекти експлоатације тероризма у хибридном ратовању?
8. Шта треба предузети на превентивном и репресивном плану ради супротстављања мерама које проистичу из примене политичког критеријума одређења тероризма и делегитимизације легалних метода заштите безбедности?

9. Каква је улога безбедносног менаџмента система безбедности у супротстављању тероризму као средству хибридног ратовања?

Методом анализе садржаја дефиниција тероризма утврђено је да постоји сагласност да је тероризам политички мотивисано насиље односно насилно средство политичке борбе. Тероризам је недвосмислено политичко насиље, али исто тако је извесно да није једини облик политичког насиља. Напротив, политички мотив и циљ присутни су и код других облика политичке борбе (герила, оружана побуна, устанак, грађански рат). Методом анализе садржаја научних ставова домаћих и страних аутора идентификована су одређена обележја која су послужила да се утврди специфична разлика тероризма у односу на друге облике политичког насиља. Компарацијом утврђених обележја утврђено је да се тероризам разликује по томе што терористичке акте изводе мање групе, без значајније подршке у циљној популацији и без намере да се извршеним актом физички запоседне територија и врши власт. Ипак, специфична разлика тероризма у односу на друге облике политичког насиља је примарна усмереност насиља ка стварању, одржавању и експлоатацији страха као психолошком средству утицаја на противнике и мобилисања подршке међу присталицама, а ради остваривања политичких циљева.

Разлика међу ауторима постоје у вези критеријума за идентификовање тероризма. Иако већина аутора тероризам одређују спрам природе акта као политичког деликта, постоји и мањи број аутора који акценат стављају на нелегалност радњи којима се тероризам манифестује, без обзира на циљ таквих радњи. Истраживање је показало и да се теоријски ставови аутора разликују у погледу извршиоца терористичког акта. Постоје аутори који наглашавају улогу државе као извршиоца тероризма (нпр. Џенкинс, Чомски и др.) и они који то не чине (Хофман), приписујући одговорност само недржавним актерима. Већинско мишљење у науци око најважнијих елемената дефиниције тероризма сагласно је са елементима присутним у међународноправном оквиру: тероризам представља употребу насиља или претње да ће насиље бити употребљено (1), са намером да се проузрокују људске и материјалне жртве (2) како би се створио страх међу циљаном популацијом (3) као средство притиска и остваривања политичких циљева (4). У погледу извршиоца терористичког акта (држава, група или организација), објекта напада и тога да се понашања предузета у оквиру оружаног сукоба могу третирати као тероризам не постоји поклапање.

Суштинска одступања од теоријских и правних критеријума при одређивању тероризма утврђена су анализом резолуција Савета безбедности. Општа оцена

деловања Савета безбедности у вези резолуција о тероризму јесте да прате владајући дискурс у коме су најпре државе биле одговорне за тероризам, да би потом државе биле одговорне за омогућавање деловања међународних терористичких организација које постају највећа претња по глобалну безбедност. У том смислу, Савет безбедности доносио је резолуције у којима је терористичке акте одређивао спрам природе акта, али и спрам извршиоца чиме су сва дела претходно одређене терористичке организације квалификована као тероризам. Истраживањем је утврђено и да је приликом усвајања појединих резолуција политичка сврсисходност утицала да се истоврсна понашања не квалификују као терористички акти. Тако су на пример напади на иранске дипломате квалификовани као обични злочини, док је покушај убиства председника Египта у Кенији оцењен као терористички акт.

Промене у концепцији тероризма у резолуцијама Савета безбедности и њихова усклађеност са владајућим јавним дискурсом одвија се истовремено са настојањем САД и других западних држава да преобликују међународну заједницу и успоставе нови светски поредак. У таквим околностима тероризам почиње да егзистира као офанзивно политичко средство хибридног ратовања и то на два начина. Прво, тероризам егзистира као политичка оцена нечијег деловања без обзира на природу активности тако означене државе или организације. Друго, тероризам се користи као насилно политичко средство које се, у зависности од интереса онога ко цени одређено понашање, неће у свакој ситуацији означити као тероризам, већ понекад и као легитиман облик политичке акције.

Промене на глобалном плану које су утицале на све области друштвеног живота, утицале су и на промене у приступу хибридном ратовању. Концепт хибридног ратовања доживео је тако потпуну трансформацију од Вокерове тезе о ефикасном начину ратовања посебно обучених и припремљених јединица, преко комбинованог деловања пропалих држава и недржавних актера са тежиштем на активностима недржавних актера до деловања државе преко мреже државних органа и недржавних актера на плану субверзије и пропаганде. Тако је хибридно ратовање временом прерасло из тактичког војног приступа у решавању сложених захтева на конкретном бојишту до свеукупног политичког концепта који се спроводи на стратегијском нивоу.

Историјско – компаративним методом утврђено је да се савремени тероризам и хибридно ратовање објашњавају у складу са безбедносном парадигмом насталом после Хладног рата, према којој недржавни актери који делују у садејству са „пропалим“ и „диктаторским“ државама представљају егзистенцијалну претњу по развијене државе.

Из ове конструкције даље следи легитимитет употребе силе у међународним односима према наведеним актерима, а која увек има хуманитарни, егзистенцијални или етички карактер односно дефанзивни карактер.

Упркос великом интересовању за хибридно ратовање, већина аутора задржава се само на набрајању средстава, начина ратовања или области деловања, док је мали број аутора који покушава да хибридно ратовање одреди тако да га је могуће разликовати од других сличних концепата. У истраживању је направљена подела на ауторе који одређују хибридно ратовање у ужем и у ширем смислу. Прва група аутора посматра хибридно ратовање као комбинацију конвенционалног и неконвенционалног начина борбе. Код хибридног ратовања у ширем смислу комбинује се отворена и директна борба против непријатеља чија се морална и физичка снага истовремено настоји уништити разним невојним и ненасилним методама које за последицу могу имати промену мишљења јавног мњења, економску кризу, друштвену дестабилизацију, хаос, глад, сиромаштво и сл. Као невојне и ненасилне мере могу доћи у обзир политичке (дипломатске) мере, економске мере, финансијске мере, мере у области снабдевања енергентима, медијски рат и др.

Компарацијом хибридног ратовања у ужем и ширем смислу утврђено је да је однос између два приступа однос општег и појединачног и да је хибридно ратовање у ширем смислу начин реализације активности на стратегијском нивоу, док је хибридно ратовање у ужем смислу прилагођено оперативно – тактичком нивоу. Међутим, садржај сам по себи није суштинска карактеристика хибридног ратовања што се види и из различитих дефиниција и одређења хибридног ратовања. Методом индукције изведен је закључак да се синергијски ефекат у контексту хибридног ратовања може остварити само интеграцијом субјеката различитог статуса, функције и нивоа у јединствену мрежу односно структуру чији менаџмент управља и руководи различитим, али међусобно компатибилним појединачним начинима ратовања који кроз такву синергију постају елементи јединствене делатности. Интеграција различитих субјеката у јединственог носиоца и интеграција појединачних начина у јединствен начин ратовања дешава се на истом бојишу (хибридно ратовање у ужем смислу) односно поводом конкретног политичког циља на одређеном подручју (хибридно ратовање у ширем смислу).

У пракси, хибридно ратовање није последица неограниченог избора средстава односно оружја нити њихове софистицираности, већ способности безбедносног менаџмента да у свакој конкретној ситуацији независно од организационог нивоа

примени такву комбинацију различитих, али међусобно компатибилних појединачних начина ратовања којима се остварује синергијски ефекат ради реализације претходно постављеног циља. Управо у овоме се види основ за различиту експлоатацију тероризма у сврху хибридног ратовања. Одлука о томе шта је тероризам и ко је терориста у хибридном ратовању офанзивног је карактера и постаје један од начина ратовања против другог (тзв. lawfare) у смислу његове дискредитације у домаћој и међународној јавности. Офанзивни карактер одлуке истовремено води занемаривању научних критеријума у корист политичке сврсисходности и при квалификацији конкретног насилног акта као терористичког акта.

Истраживањем су утврђена три модела експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања. Први модел експлоатације тероризма изведен је из политичке праксе САД да државе за које државни секретар сматра да користе тероризам као политичко средство ставе на Листу спонзора тероризма. Имајући у виду политички и сваки други утицај које САД имају, овакава пракса и њене последице формално или неформално су прихваћене широм света. Према критеријумима Стејт департамента, држава која континуирано подржава међународни тероризам, на основу мишљења државног секретара бива стављена на Листу спонзора ради стварања притиска на њу да се одрекне тероризма као политичког средства. Међутим, истраживањем је утврђено да су критеријуми за стављање на Листу испуњени у односу на америчке савезнике и партнере, због чега такве државе нису стављене на Листу. У том смислу, амерички савезници и партнери своју кооперативност потврђују тиме што за амерички интерес подржавају, финансирају и помажу терористичке и друге групе које примењују насиље ради остваривања америчких циљева.

Истраживањем је утврђено да је циљ стављања на Листу вишеструк. Прво, негативна конотација тероризма утиче да атрибут држава спонзор тероризма створи страх код суседних држава које мотивисане страхом, сопствену безбедност настоје да остваре партнерством са јачом државом. Друго, из страха од терористичких аката државе спонзора тероризма проистиче легитимитет мера које се предузимају против такве државе на спољном плану, али и легитимитет мера на унутрашњем плану којима се држава и друштво настоје изнутра заштити. На крају, санкције које проистичу из статуса спонзора тероризма утичу на економско, социјално и политичко пропадање таквих држава које потом постају погодно место за извођење политичких преврата, терористичких аката или других тежих облика угрожавања безбедности што примери

Судана, Сирије и Либије потврђују. Заједничко за све ове ситуације јесте што је статус на Листи коришћен да се управља политичком и безбедносном ситуацијом.

САД успешно експлоатишу статус држава спонзора тероризма широм света. На Блиском истоку, подручју на коме се налази већина држава обухваћена анализом, САД експлоатишу страх од Ирана и Сирије на два начина. Прво, војно слабије суседне државе, Катар, Бахреин и Јордан, приморане су да сопствену безбедност остварују кроз војно – политичке споразуме са САД. На основу оваквих споразума у овим државама налазе се седиште Пете америчке флоте, Центар за обуку специјалних снага и истурено командно место команде за специјалне операције за овај део света, чиме се омогућава војна контрола региона. Потом, Саудијска Арабија која је највећи ривал Ирана, а затим и Турска, у САД имају партнера који им кроз војну и економску помоћ омогућава да шире сопствени утицај на Блиском истоку. Изостанак осуде Саудијске Арабије због начина сузбијања немира у Бахреину 2011. године односно Турске због противтерористичке кампање у Ираку, потврђују корист која проистиче из савезништва са САД. Друго, страх од Ирана и шиитских организација утиче да државе из региона предузимају активне мере преко сурогат снага против шиитских организација без страха да ће такве активности бити квалификоване као помагање тероризму. У том смислу Пакистан, Турска, Јордан, Саудијска Арабија, Катар и Уједињени Арапски Емирати организују, опремају, обучавају сурогат снаге које делују у Либану, Ираку, Јемену и Сирији, али ове државе нису на Листи имајући у виду да се ради о сурогат снагама које остварују америчке интересе у овом делу света.

У Централној Азији политичка контрола остварује се одржавањем равнотеже између две нуклеарне силе, Пакистана и Индије. САД формално подржавају индијске напоре у Кашмиру, а истовремену прећутно подржавају Пакистан који шаље у Кашмир терористичке групе. Поред тога, САД охрабрују индијски економски утицај у Авганистану, а не предузимају ништа против Пакистана са чије територије терористичке групе врше нападе у Авганистану. Политичком, војном и економском помоћи коју дају Пакистану, САД обезбеђују партнерство Пакистана не само у односима према Индији, већ и у свим ситуацијама у којима САД у коришћењу тероризма види начин остваривања политичких интереса. У исто време, Индија у партнерству са САД настоји да реши проблем у Кашмиру, а са друге стране види начин и да оствари економску корист кроз присуство у Авганистану.

На Далеком истоку страх од нуклеарног програма Северне Кореје експлоатише се ради одржавања војних споразума које САД имају са Јапаном и Јужном Корејом.

Јужна Кореја која је формално још увек у рату са Северном Корејом и која има нуклеарни програм, своју безбедност остварује партнерством са САД. Јапан који је у домету севернокорејских ракета и који нема своју војску, већ га од агресије брани војска САД, такође види начин да оствари безбедност одржавањем партнерства са САД. Када се узме у обзир наведена ситуација на Далеком истоку онда је јасно зашто је Северна Кореја упркос прописаним критеријумима, 2017. године враћена на Листу због нуклеарног програма, а не због подршке терористима.

Куба је као држава спонзор тероризма и комунистичка држава која се налази у близини САД дуго била идеални противник САД. Потреба сузбијања антиамеричких режима под изговором борбе против комунистичких револуција током Хладног рата утицала је да се све активности Кубе у правцу подршке левичарским групама у Јужној и Средњој Америци делегитимишу као финансирање тероризма. Штавише, и када Куба није била оптужена за активну подршку терористима она је била на Листи како би САД због страха од народних покрета држале у стању зависности већину држава у Средњој и Централној Америци. Судан као економски, социјално и политички подељена држава налази се на Листи упркос дугогодишњим позитивним оценама у извештајима о тероризму Стејт департмента. Међутим, статус државе спонзора и нестабилна безбедносна ситуација ствара страх код суседа и утиче да кроз партнерство са САД остваре сопствену безбедност.

Други модел експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања огледа се у организовању, финансирању, опремању, обуци и усмеравању сурогат снага против влада држава са којима није остварена компатибилност интереса, при чему су сурогат снаге представљене у јавном дискурсу као борци за слободу. Предмет експлоатације у Другом моделу јесте насиље које испуњава теоријске критеријуме да буде означено као тероризам, али је због политичке сврсисходности такво насиље квалификовано као борба за слободу, отпор против угњетавања и сл. Експлоатација насиља у Другом моделу врши се у циљу промене носилаца политичке власти, стварање аутономних регија односно држава које би биле кооперативне са политиком хегемона или као део шире стратегије управљања безбедносним процесима.

Сирија и Ирак представљају подручје на коме је примењен Други модел. Сурогат снаге у Сирији потичу из две верске и националне групе. У првој су секуларни сунити које је требало организовати у војне и политичке структуре које ће преузети политичку власт уместо Башара ал Асада. Делегитимизација Асадовог режима као репресивног и диктаторског служи правдању подршке секуларним сунитима. Курди су

за активно учешће у америчким политичким пројектима у региону добили аутономију у североисточном делу Сирије. Деловање Исламске државе на територији насељеној Курдима доприноси њиховој кооперативности према америчким интересима од чије војне и политичке помоћи у великој мери зависе. Инсистирање на секуларности, грађанском и демократском опредељењу једног дела сурогат снага на овом простору имало је за циљ идеолошко раздвајање група са салафијско-цихадистичком идеологијом од секуларних група и група које се залажу за „ислам који је компатибилан демократији“. У том смислу створена је црно – бела слика према којој су исламистичке групе и владине снаге непријатељи сиријског народа коме је требало помоћи.

Генерал Питард, један од руководиоца специјалних снага у Сирији, тврдио је да је постојала мрежа милиција која се борила против режима Башара ал Асада, да се САД нису мешале у њихов рад и да су их називали „умерена сиријска опозиција“. Према њему, САД су организовале и обучавале тзв. Нове сиријске снаге (други назив: Дивизија 30), али су инструктори истовремено бирали милиције из умерене сиријске опозиције за које је доказано да су против Исламске државе и сиријског режима. Сведочења министра одбране Ештона Картера и генерала Демпсија и Селве потврђују ове тврдње. Генерал Питард такође је тврдио да је постојала инструкција да се не предузимају акције против Ал Нусре с обзиром на то да се њени припадници боре против Исламске државе и Асада. Посредна потврда његових тврдњи може се наћи и у поменутих сведочењима у којима се инсистира само на уништењу Исламске државе.

Неколико извора из тог периода сведочи о томе да су групе које су имале америчку подршку, опрему и наоружање предавале управо Ал Нусри. Штавише, америчке војне власти су поводом једног таквог догађаја издале званично саопштење у коме признају да су тек обучени борци, чим су прешли у Сирију, предали оружје борцима Ал Нусре. Извори наводе и да су јединице Ал Нусре у више наврата наступале заједно са Слободном сиријском војском (Free Syrian Army – FSA), због чега су припадници FSA заједно са оружјем које су добили прелазили у редове Ал Нусре. С друге стране велики број страних држављана долазио је у Сирију и попуњавао редове између осталих и FSA, да би потом одлазио код Ал Нусре и других цихадистичких група. У том смислу FSA, је деловала као легитимни дистрибутивни центар оружја и друге помоћи формално за умерену опозицију, а фактички за све наоружане групе у Сирији, укључујући Ал Каиду и Исламску државу.

Подаци из различитих извора откривају велике износе новца и велике количине оружја које су биле намењене FSA. Процењени број бораца који је био окупљен око FSA од око 50 000 и подаци да су САД обучиле и опремиле свега неколико десетина бораца доводи до закључка да су, упркос формалним критеријумима, САД искористиле стање грађанског рата у Сирији да кроз помагање бројним терористичким и побуњеничким групама (тзв. умереној опозицији) створе општи хаос који би приморао све актере рата у Сирији да пристану на политичку транзицију. У том смислу, упркос прокламованом циљу смене постојеће власти, циљ деловања FSA био је изазивање општег хаоса, а циљ деловања SDF био је притисак на Турску да ради спречавања настанка независне курдске државе на њеној граници остане кооперативан политички партнер САД.

Основни критеријуми за одабир савезника у Сирији и Ираку били су „доступност“ и „корисност“ појединих група. Командант америчких специјалних снага, генерал Томас навео је пример SDF. Основну јединицу SDF чинили су курдски борци (YPG) који су у Турској сматрани припадницима РКК. Министар одбране САД Ештон Картер потврдио је у сведочењу пред Сенатом априла 2016. године да YPG представља војно крило РКК, организације коју су Турска, а и САД означиле као терористичку организацију. У сведочењу пред Комитетом за спољне послове Представничког дома САД, Чарлс Листер је рекао да је Национални центар за борбу против тероризма, као владино тело које помаже Извршној канцеларији Председника САД, све до 2014. године и почетка сарадње са YPG, третирао YPG као сиријско крило РКК коју су САД означиле као терористичку организацију 1998. године. У исто време CIA је током 2018. године наставила да YPG третира као сиријско крило РКК, док у моменту писања рада CIA не помиње YPG у делу који се односи на тероризам. Међутим, промена имена, окупљање и некурдских група у јединствену структуру, те одрицање од јавног величања Оцалана и других лица која су раније повезивана са тероризмом учинили су да SDF постане организација на коју су САД рачунале у борби против Асадовог режима и са којом су америчке специјалне снаге деловале у садејству. Корисно је упоредити статус YPG и иранског крила свекурдске организације (Free Life Party of Kurdistan (PJAK)) као терористичке организације која је на листи терористичких организација због чињеница да је руковођена и усмеравана од стране РКК.

Из америчког, турског и курдског приступа може се закључити да сви посматрају РКК и YPG као исту структуру која се на различитим територијама бори под другим именом за исти циљ. Упркос томе САД инсистирају на садејству са

Курдима као стратегији да се ситуација у Сирији реши деловањем „са или преко домицилних група“ (неконвенционалним ратовањем). Међутим, генерал Данфорд је једном приликом рекао да нпр. SDF могу освојити и задржати Раку само уз америчку помоћ на терену. С друге стране, заузимање градова и територија на сиријско-турској граници означава црвену линију за Турску која у томе види базу за деловање РКК против Турске, што изазива повремене интервенције турске војске. Заузимање Манциба (оцењен као град преко кога се убацују страни борци у Сирију) од стране YPG генерише сталну жељу Турске (чија је војска у Сирији) да потисне Курде источно од Еуфрата. Ово посебно из разлога што су САД најавиле да ће SDF имати улогу снага за контролу сиријско-турске границе.

Трећи модел експлоатације тероризма у сврху хибридног ратовања манифестује се као организовање и управљање сурогат снагама које су квалификоване као терористичке организације или се врши инфилтрација појединаца у изворне и самосталне народне побуне ради преузимања руководећих места и управљања њиховим деловањем у складу са интересима хегемона. Предмет експлоатације у Трећем моделу јесте насиље које се квалификује као тероризам, при чему је циљ експлоатације вишеструк: 1. Путем насиља и страха који настаје као последица вршења терористичких аката управља се безбедносном ситуацијом у држави која је мета агресије или у региону који је потребно политички и територијално контролисати, са или без физичког присуства оружаних снага хегемона; 2. Стварање страха код одређеног или унапред неодређеног броја држава од потенцијалних напада терористичких организација ради вршења латентног политичког притиска на државе да буду кооперативне, и 3. Стварање разлога за војну интервенцију ради војног присуства и политичке контроле одређене државе или региона.

Истраживањем је утврђено да је процес експлоатације тероризма у Трећем моделу континуиран процес у коме одређена група која користи насиље постепено постаје терористичка организација способна да угрози светски мир и безбедност. Чак и у случајевима када ниједна група није преузела одговорност за терористички акт, у јавном дискурсу (изјаве политичких субјеката или медији) се терористички акти веома брзо повезују са организацијама од којих се настоји створити претња по опште или партикуларне интересе. Профил терористичке организације зависи од конкретних циљева хегемона у хибридном ратовању због чега се идеологија и начин деловања конципирају тако да доведу до жељене реакције.

У јавном дискурсу западних држава Ал Каида после Хладног рата прераста у носиоца глобалног цихада и то у исто време када и САД, охрабрене победом у Хладном рату, започињу политику новог светског поретка. Такође, у исто време мења се и улога НАТО-а који од војног и одбрамбеног савеза постаје војно – политички савез са тенденцијом да од ОУН преузме функцију одржања међународног мира и безбедности. Глобално замишљеном пројекту САД главна претња формално постаје глобални цихад оличен, у то време, у деловању Ал Каиде. У таквом глобалном поретку САД настоје да наметну НАТО као ефикасну организацију која ће штитити светски мир, а Ал Каиду у јавном дискурсу постепено намећу као формално највећег непријатеља САД и човечанства. У том смислу Ал Каида и све филијале Ал Каиде представљају непријатеља који је конструисан тако да се кроз борбу против њега може остварити, ако не присуство у сваком делу света, онда политичка кооперативност других влада у борби против претње која је квалификована као највећа претњу међународном миру у безбедности.

Интервенција у Авганистану није довела до хапшења Осаме бин Ладена нити до уништења Ал Каиде, већ је довела до дисперзије активности широм света што је у складу са претходно изнетом улогом Ал Каиде. У том смислу САД су лако довеле у везу Ирак и Ал Каиду. Међутим, амерички генерал Весли Кларк у једном интервјуу потврдио је да је прича о наводним везама Ал Каиде и Садама Хусеина неоснована и да послужила као покриће за рат у Ираку. Деловање Ал Каиде у Ираку заправо почиње тек по смени режима Садама Хусеина. Формални циљ Ал Каиде у Ираку (AQI) био је да се Ирак ослободи окупације и успостави исламски калифат. Међутим, припадници AQI вршили су нападе на шиитске мете чиме су увели Ирак у секташки грађански рат који је мобилисао велики број сунита који су били уплашени због одмазде шиитских милиција или ирачких безбедносних снага.

Створен народни бунт припадници AQI покушали су да искористе омасовљавањем сопствене организације, али нису у томе успели јер се ирачки сунити нису идентификовали са визијом ислама коју су желели припадници AQI. Ипак, интензивирање насиља у Ираку, изазвано деловањем AQI, није представљало проблем, већ решење. Сунити због страха од политичке маргинализације и по сопствену безбедност, организовани су у формације Синови Ирака над којима су САД имале контролу. Тако су САД оствариле контролу над сва три политичка фактора у Ираку, а у исто време и оствариле равнотежу у односу на шиитско – курдску владу која би без политичке равнотеже лако дошла под утицај Ирана (шиитски утицај).

Паралелено са процесом управљања политичко – безбедносном ситуацијом у Ираку и региону, САД су експлоатисале нестабилну ситуацију у Ираку за ширење страха од глобалног тероризма у међународној јавности. У поступку поводом напада на железницу у Мадриду 2004. године утврђено је да иза напада стоји Заркави, затим је у јулу 2005. године убијен амбасадор Египта у Ираку, при чему је одговорност поново приписана Ал Каиди и Заркавију, док се у исто време у Лондону десио напад на лондонски градски превоз, који је такође приписан Заркавију и његовој организацији. Упркос подацима да су припадници АҚИ били малобројни и да је у Ираку трајао секташки грађански рат, у Извештају специјалног известиоца о стању и перспективи Ирака из 2009. године констатовано је да је АҚИ у периоду 2003-2006. године била одговорна за 90% напада на америчке и ирачке снаге безбедности и друге цивилне мете. Увидом у америчке депеше утврђено је да је пракса приписивања терористичких аката АҚИ настављена и касније. Овим начином су САД експлоатисале тероризам Ал Каиде ради стварања страха међу савезницима, партнерима, али и у целој међународној заједници.

Експлоатацијом насиља Исламске државе било је потребно произвести другачије ефекте. Извршен геноцид над Курдима и шиитима, уништавање цивилизацијских споменика и сличне бруталности могу се тумачити потребом да се, у јавном дискурсу који је засићен насиљем, направи разлика у односу на све претходне терористичке организације и да се Исламска држава представи као цивилизацијски веће зло од претходних терористичких организација. Терористички напади у Паризу, Ници, Минхену, Сан Бернандину и др. створили су страх од присуства таквог зла и на сопственој територији због чега је настала коалиција од преко 60 држава са САД као лидером, а након тога уследила је и нова војна интервенција у Сирији и Ираку. Визија лидера Исламске државе била је да су они калифат односно држава у правом смислу те речи, па су у областима које су заузели успостављали строго шеријатско право и сопствену власт. Исламска држава окупила је велики број бораца из Ирака и Сирије због чега је изгледало да представља аутохтони покрет сунита у Сирији и Ираку.

Исламска држава у Ираку проглашена је 2006. године у време када се у региону шиитски утицај протезао од Ирана, Ирака, преко Сирије и Либана до Палестине у којој је Хамас исте године освојио политичку власт. У исто време Турска почиње више да сарађује са Русијом због чега је дошло до прекида копнене везе између америчких партнера из Залива и оних на Кавказу и области Каспијског језера. Депеша из 2006. године у којој се изражава забринутост председника Буша због јачања шиитског

утицаја у овој области представља јасан знак да треба нешто променити. Исте године, почиње да се мења реторика у извештајима о тероризму у вези Сирије и Ирана, започиње процес тзв. Сунитског буђења, а све кулминира за време Арапског пролећа појавом Исламске државе. Исламска држава финансирана и подржана од држава Залива и САД принудила је шиитске државе на дефанзиву, прекинула копнену везу шиитских држава и влада, а поред тога и извршила утицај на Курде чије су организације као амерички савезници ојачале и тако извршиле притисак на Турску у намери да је одврати од партнерства са Русијом. Резултат насиља није био распад Сирије и Ирака, већ настанак национално и верски чистих и хомогенизованих области са политичким представницима који су у САД видели партнера са којим ће морати радити на остваривању сопствених политичких циљева.

На Арабијском полуострву настале су две фракције Ал Каиде које су се ујединиле у Ал Каиду на Арабијском полуострву (AQAP). Формални циљ AQAP био је у складу са општим циљем Ал Каиде и подразумевао је борбу против Саудијске Арабије и шиитске милиције Хута на веома осетљивом стратешком подручју. AQAP је за подручје свог деловања имала Јемен, упркос томе што је формална мета била Саудијска Арабија. Председник Салех користио је AQAP против Хута на северу и против побуњеника на југу, али се формално борио против Ал Каиде и све облике насиља приписивао Ал Каиди. У нападима америчких и јеменских снага на наводне положаје Ал Каиде страдали су цивили и политички противници. Насиље према Хутима довело је до интензивирања сукоба и јачања Хута који су заузели главни град Сану. Ради повратка проамеричке владе уследила је агресија Саудијске Арабије и УАЕ које су преко AQAP и других група ослобађале подручја око главних извора нафте и нафтне инфраструктуре, као и приморску област око стратешки важног мореуза Баб ел Мандеб. Са друге стране Баб ел Мандеба, припадници Ал Каиде покушали су да се инфилтрирају у Ал Шабаб што су делимично и успели.

Ал Каида је извршила инфилтрацију у редове Ал Шабаба после смрти првог лидера Ал Шабаба, Адена Хаши Ајроа у мају 2008. године. Након тога у командну структуру Ал Шабаба ушли су готово искључиво припадници Ал Каиде, а шеик Ахмед Абди Годане познатији као Абу Зубаир покушао је да оствари организационо и функционално јединство Ал Шабаба тако што је на водеће позиције војних фракција у различитим крајевима Сомалије поставио искусне оперативце Ал Каиде. Компарацијом деловања Ал Шабаба са терористичким организацијама у Јемену, Сирији и Ираку, утврђено је да припадници Ал Каиде долазе и користе постојећи националистички бунт

и капацитет за оружану борбу тако што се као искусни борци инфилтрирају у командну структуру организација. Деловање се потом усмерава тако да хегемону омогући стварање и одржавање страха од глобалног цихада. Страх од нестабилности која је проузрокована тероризмом утицао је на стварање шире коалиције предвођене Етиопијом 2006. године и интервенцију УАЕ 2011. године што је за последицу имало стварање политичког блока на Рогу Африке који је преко мореуза Баб ел Мандеб повезан са државама Залива чиме је овај стратешки важан регион стављен под потпуну контролу САД.

САД експлоатацијом тероризма РКК утичу на турску спољну и унутрашњу политику, а тиме и на регионална дешавања. На регионалном плану тероризам РКК служио је или и даље служи у сврху притиска на курдску регионалну владу у Ираку која због страха од турске интервенције у Ираку настоји да одржи добре односе са Турском. У том смислу тероризам РКК против Турске увек производи опасност по аутономију ирачког Курдистана, због чега се кроз експлоатацију страха од Турске Курди држе у коалицији са шиитима која им омогућава уживање *de facto* државности. РКК у Сирији делује заједно са SDF чиме се повећавања њихова снага, а тиме и утицај у Турској и Ираку што представља опасност и по Турску и по регионалну владу Курдистана.

Појава Исламске државе и борба против ње утицала је на позиције РКК у Сирији и Ираку. У исто време када Турска обучава Пешмерге за рат против Исламске државе, САД пружају помоћ Курдима у Сирији такође за борбу против Исламске државе. По природи ствари, америчка помоћ утиче на војно и политичко јачање РКК због чега РКК постаје активнији у односима према политичким факторима у регионалној курдској влади у Ираку, али и према Турској. На крају, изведен је закључак да САД експлоатисањем насиља РКК и страха од последица тог насиља утичу на унутрашњу и спољну политику Турске према Сирији и Ираку, као и на односе унутар регионалне курдске владе и њен однос према Турској.

Спроведеним истраживањем утврђене су чињенице и изведени закључци којима су потврђене општа, три посебне и осам појединачних хипотеза. Истраживањем је утврђено да тероризам, независно од тога да ли се користи као политичка оцена или облик политичког насиља, представља офанзивно политичко средство које се користи у сврху хибридног ратовања. Даље следи да се у пракси истоврсни догађаји и истоврсна понашања држава или организација свесно не квалификују у складу са научним, већ политичким критеријумима. Истраживањем је даље утврђено да се проблем тероризма

не своди само на погрешну оцену догађаја или субјекта, већ и на свесно коришћење политичког насиља, које се квалификује као тероризам или борба за слободу, ради остваривања политичких, безбедносних, економских и других интереса. Свесним стварањем или продубљивањем друштвених противречности и разлика, ствара се потенцијал за друштвене сукобе на неком подручју или држави, а који се потом експлоатише у форми тероризма или других облика политичког насиља.

У зависности од интереса, циља и могућности хегемона, тероризам се у конкретној ситуацији експлоатише: као политичка оцена непријатеља ради ширења страха и вршења притиска на друге државе; иницирањем и управљањем насиљем које испуњава научне критеријуме да буде квалификовано као тероризам, али се квалификује као борба за слободу и иницирањем и управљањем насиљем које је у јавном дискурсу квалификовано као тероризам ради легитимисања „дефанзивне“ стратегије против терористичке претње. На основу резултата истраживања закључено је да потребно отклонити или умањити потенцијал за друштвене сукобе који настаје услед стварања или продубљивања друштвених противречности. Из тог разлога извршена је анализа нормативно – политичког и институционалног оквира у релевантним областима друштвеног живота.

Истраживање је показало да у Републици Србији постоји добар основ за ангажовање и интегрисање свих ресурса друштвене моћи на плану остваривања националне безбедности, али и да постоји потреба да се актуелни политички и безбедносни институционални оквир уреди у складу са таквим могућностима. Као резултат истраживања предложене су три групе мера којима се настоји: отклонити или умањити опасност од стварања потенцијала за друштвене сукобе; успоставити ефикасан и интегрисан институционални оквир за супротстављање политичком насиљу које евентуално проистекне из поменутих противречности и умањити или отклонити штетне последице таквог политичког насиља. Наведене три групе мера послужиле су да се у складу са резултатима истраживања предложи приступ у супротстављању сваком од три анализирана модела експлоатације тероризма.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије, научни радови и студије:

1. Aaron Stein, *Partner Operations in Syria*, Atlantic Council, July 2017;
2. Aron Lund, *The Free Syrian Armies: Failed Reconciliation*, Carnegie Endowment for International Peace, March 26, 2014;
3. Andrew Radin, *Hybrid Warfare in the Baltics*, RAND, 2017;
4. Andrew Korybko, *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach To Regime Change*, Institute for Strategic Studies and Predictions, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, 2015;
5. Antulio J. Echevarri, *Globalization and the nature of war*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, March 2003;
6. Anthony H. Cordesman with George Sullivan and William D. Sullivan, *Lessons of the 2006 Israeli – Hezbollah War*, Center for Strategic and International Studies, Washington D.C. 2007;
7. Alexander Murinson, *The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy*, Middle Eastern Studies Vol. 42, No. 6 (Nov, 2006), pp. 945-964;
8. Alex Schmid, *Terrorism – The Definitional Problem*, Case Western Reserve Journal of International Law, 2/2004, 374- 419;
9. Ami Pedahzur et al., *The Challenges of Conceptualizing of Terrorism*, Terrorism and Political Violence, 4/2004, pp.777–794;
10. Ariel Merari, *Terrorism as a Strategy of Insurgency*, Terrorism and Political Violence, 4/1993;
11. Андреја Савић, Љубомир Стајић, *Основи цивилне безбедности*, УСБЕ, Нови Сад, 2006;
12. Bryan Price, Dan Milton, Muhammad al-`Ubaydi, Nelly Lahoud, *The Group that Calls Itself a State: Understanding the Evolution and Challenges of the Islamic State*, Combating Terrorism Center at West Point, December 16, 2014;
13. Buddhika Jayamaha, *A Daunting Triangle: Turkey, the Kurds, and the ISIL Threat*, Combating Terrorism Center at West Point Sentinel, December, 2014;
14. Boaz Ganor, *Defining Terrorism – Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?* International Institute for Counter-Terrorism, 2010;
15. Brian Jenkins, *The Study of Terrorism: Definitional Problems*, The RAND Corporation, Santa Monica, 1980;
16. Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 2006;

17. Bruce Hoffman, *Terrorism Trends and Prospects*. У Ian Lesser et. al., RAND, 1999, *Countering the New Terrorism*;
18. Бориша Лечић, *Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма – докторска дисертација*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2014;
19. Can Acun, Bunyamin Keskin, *PKK's Branch in Northern Syria PYD-YPG*, SETA – Foundation political, economic and social research, Istanbul, 2017;
20. Carl Schmitt, *Total Enemy, Total State and Total War*;
21. Chris Kozak, *The Competing campaigns against ISIS in northern Syria*, Institute for the Study of War, Jun 10, 2016;
22. Craig Whiteside, *War, Interrupted, Part I: The Roots of the Jihadist Resurgence in Iraq*, Texas National Security Review, November 5, 2014;
23. Cynthia Combs, *Terrorism in the Twenty – First Century*, Upper Saddle River, New Jersey, 1997;
24. CEIP, *National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces*, Carnegie Endowment for International Peace, 2013;
25. Davi D'Agostino, *Hybrid warfare, report GAO-10-1036R Hybrid Warfare*, US Government Accountability office, Washington DC 20548, September 10, 2010;
26. Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies – Operation Gladio and Terrorism in Western Europe*;
27. Daniel Ganser, *Terrorism in Western Europe: An Approach to NATO's Secret Stay-Behind Armies*, The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations, Winter/Spring 2005, ETH Zurich, Switzerland;
28. Dana J.H. Pittard , Wes J. Bryant, *Hunting the Caliphate: America's War on ISIS and the Dawn of the Strike Cell*, A Post Hill Press Book, New York, 2019;
29. Драган Симеуновић, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009;
30. Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989;
31. Давор Милошевић, *Перцепција савремених оружаних сукоба као индикатора хибридног концепта рата, модели превенције и супротстављања хибридним претњама*, Војно дело 5/2018, 272-293;
32. Eleneora Ardemagni, *The UAE's security-economic nexus in Yemen*, Carnegie Endowment for International Peace, July 18, 2018;

33. Elizabeth O'Bagy, *Middle East Security Report 9: Free Syrian Army*, Institute for the Study of War, March 2013;
34. Erin Marie Saltman, Charlie Winter, *Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism*, Quilliam, November 2014;
35. Erich Ludendorff, *Ludendorff's Own Story, August 1914 – November 1918*, Harper, New York, 1919;
36. Erich Ludendorff, *Der Totale Krieg*, Ludendorffs Verlag, Munchen, 1935;
37. Frank Hoffman, *Examining the Complex Forms of Conflict: Gray Zone and Hybrid Challenges*, The Journal of Complex Operation, PRISM – National Defense University, 4/2018;
38. Frank G. Hoffman, *Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict*, Strategic Forum, Institute of National Strategic Studies, 1-8, April 2009;
39. Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007;
40. Gary Berntsen, *Jawbreaker*, New York: Crown Publishers, 2005;
41. Gary Gambill, *Abu Musab Al-Zarqawi: A Biographical Sketch*, Terrorism Monitor, Volume 2, Issue 24 (December 16, 2004);
42. Genevieve Casagrande, *The Road to Ar-Raqqah: Background on the Syrian Democratic Forces*, Institute for the Study of War, November 22, 2016;
43. Gerry Simpson, *Great Powers and Outlaw States*, Cambridge University Press, 2004;
44. Henri J. Barkey, *Turkey's New Engagement in Iraq – Embracing Iraqi Kurdistan*, United States Institute of Peace, Special Report, May 2010, Washington DC;
45. Hirschorn P. et al., *Special Report: Al Qaeda: Blowback*. In *Jane's Intelligence Review*, August 2001;
46. Хатиџа Бериша, *Основна обележја политичког насиља*, Војно дело, лето/2013, 165-201;
47. Игор Николајевич Панарин, *Хибридни рат – теорија и пракса*, Клуб генерала и адмирала Србије, Београд, 2019;
48. *Извори хуманитарног права*, Публикум, Београд, 2007;
49. Иво Политео, *Политички деликти*, Меркур, Загреб, 1921;
50. James Fearon, *Civil War Definition transcends politics*, The Center for International Security and Cooperation, April 10, 2006;

51. James Fearon, David Laitin, *Ethnicity, Insurgency and Civil War*, Department of Political Studies, University Stanford, August 20, 2001;
52. Jagello 2000, *Hybrid Warfare: A New Phenomenon in Europe's Security Environment*, Research paper by Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague in cooperation with Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, and European Commission Representation in the Czech Republic, Praha-Ostrava 2015;
53. James Mattis, Frank Hoffman, *Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars*, Proceedings Magazine, US Naval Institute, 132/11/1233, November 2005;
54. James Wither, *Making Sense of Hybrid Warfare*, Connections: The Quarterly Journal, 15(2), 73-87, 2016;
55. Kenneth McKenzie, *Elegant Irrelevance: Fourth Generation Warfare*, U.S. Army War College, Autumn 1993;
56. Карл фон Клаузевиц, *О рату*, Војна библиотека, Београд, 1951;
57. Карл Шмит, *Номос земље у међународном праву Jus Publicum Europeanum*, Федон, Београд, 2011;
58. Larry Johnson, *Pakistan – the Ultimate Sponsor of Terrorism*;
59. Liddel Hart, *Strategy of Indirect Approach*, Faber and Faber Limited, London, 1941;
60. Leah Farrall, *How Al Qaeda Works: What the Organization's Subsidiaries Say About Its Strength*. Foreign Affairs , 2011, (2): 128–38;
61. Louise Richardson, *What Terrorists Want – Understanding the Enemy, Containing the Threat*, The Random House Publishing Group, New York, 2007;
62. Љубомир Стајић, Владан Мирковић, *Нова улога тероризма данас** рад ће бити објављен у другој свесци Зборника радова Правног факултета у Новом Саду;
63. Љубомир Стајић, *Постмодерни тероризам, организовани криминал и корупција као савремени изазови, ризици и претње*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2016, Нови Сад, 2016;
64. Љубомир Стајић, Владан Мирковић, Ненад Радивојевић, *Могућности злоупотребе виртуелних валута у процесу прања новца и финансирања тероризма*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2018, стр. 891-907;
65. Љубомир Стајић, Владан Мирковић, Ненад Радивојевић, *Безбедносни менаџмент у области заштите критичне инфраструктуре у Републици Србији – Стање и перспективе*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2020, стр. 953-970;

66. Martha Crenshaw, *Rethinking International Terrorism – Integrated Approach*, United States Institute for Peace, No. 158, February 2020;
67. Matt Herbert, *Arms Trafficking in Syria: A Case of the Biter Getting Bitten*, Global Initiative Against Organized Crime;
68. Matt Bryden, *The Reinvention of Al-Shabaab: A Strategy of Choice or Necessity*. CSIS Africa Program. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2014;
69. Michael Gunter, *Transnacional Sources of Support for the Kurdish insurgency in Turkey*, Conflict Quarterly, 1991;
70. Michel Chossudovsky, *U.S. Military Aid to Al Qaeda, ISIS-Daesh*, Global Research, June 24, 2019;
71. Michael Miller, *Hybrid Warfare: Preparing for Future Conflict*, Air War College, Air University, research report, 17 February 2015, p. 4/34;
72. Maigre Merle, *Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendations for NATO*, Policy Brief. Foreign Policy Program. GMF – The German Marshall Fund, February 2015;
73. Michael Kofman, Matthew Rojansky, *A Closer look at Russia's „Hybrid War“*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Kennan Cable No. 7, April 2015;
74. Michael Aaronson et al, *NATO Countering the Hybrid Threat*, Prism 2/4, 111-124, 2011;
75. Multinational Capability Development Campaign project - *Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare*, January 2017;
76. Michael W. Doyle, Nicholas Sambanis, *Making War and Building Peace*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006;
77. Müjge Küçükkeleş, Jeffrey Mankoff, *The Kurdish Question and US-Turkish Relations in a Changing Middle East*, Atlantic Council, MARCH 2014;
78. Миодраг Гордић, Горан Матић, *Оружана побуна*, Војно дело, јесен/2011, Београд, 2011, 117-137;
79. Милан Мијалковски, *Терористички карактер америчке хегемонистичке политике*, Безбедност, 3/2000, 331-344, Београд, 2000;
80. Младен Бајагић, *Тероризам и међународно јавно право*, Безбедност, 5-6/2000, 616-642, Београд, 2000;
81. Милинко Врачар, Владлена Тикхова, *Дискурзивни приступ феномену хибридног ратовања*, Војно дело 3/2018, Београд, 2018;

82. Марко Крстић, *Ефикасност програма дерадикализације у пенитенцијарним установама*, Специјална едукација и рехабилитација, Београд, 1/2019, 103-124;
83. Noam Chomsky, *Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy*, Henry Holt and Company, 2006;
84. Noam Chomsky, *Pirates and Emperors, Old and New: International Terrorism in the Real World*, South End Press, Boston, 2003;
85. Ноам Чомски, *Шта то Америка у ствари хоће*, Чигоја штампа, Београд, 1999;
86. Небојша Николић, *Стратегијска раскршћа и хибридни рат – нови феномен или ново име за старе приступе конфликтима*, Зборник радова „Србија и стратегијска раскршћа”, 77-85, Београд, 2016;
87. Paul Wilkinson, *Terrorism versus Democracy – The Liberal State Response*, Routledge, London, 2006;
88. Patrick Martin, Christopher Kozak, *The Pitfalls of Relying on Kurdish Forces to Counter ISIS*, Institute for the Study of War, 3 February 2016;
89. Peter R. Mansoor, „*Hybrid War in History*“ in *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, ed. Williamson Murray and Peter R. Mansoor (Cambridge: Cambridge University Press, 2012);
90. Qiao, L., Xiangsui, W., *Unrestricted Warfare*, PLA Literature and Arts Publishing House, Beijing, 1999;
91. Rob Wise, *Al Shabaab*. Case Study 2. AQAM Futures Project. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2011;
92. Robert G. Walker, *Spec Fi: The United States Marines Corps and Special Operations - Master's Thesis*, Monterey, CA, Naval Post Graduate School, December 1998;
93. Richard Barrett, *The Islamic State*, The Soufan Group, November 2014, 2014;
94. Seth Jones, *A Persistent Threat: The Evolution of al Qa'ida and Other Salafi Jihadists*, RAND National Defense Research Institute, June 4, 2014;
95. Serdar Celik, *Turkey's Killing Machine: The Contra-Guerrilla Force*, Kurdistan Report No.17. February/March 1994;
96. *Савремени тероризам*, група аутора – уредник Бранислав Ђорђевић, Службени гласник и Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015;
97. Thomas Huber, *Compound Warfare: A Conceptual Framework in Compound Warfare – The Fatal Knot*, U.S. Army Command & General Staff College, Combat Studies Institute, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 2002;

98. Torbjorn L. Knutsen, *The Reagan Doctrine and the Lessons from the Afghan War*, 2/1992, pp. 193-205;
99. Tom Ramage, *Warning Update: Turkish aggression against Syrian Kurds threaten to halt U.S. – anti ISIS operations in Syria*, February 13, 2017, Institute for the Study of War;
100. *The Al-Nusra Front (Jabhat al-Nusra)*, The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, Israeli Intelligence & Heritage Commemoration Center, September 23, 2013;
101. Vladan Mirković, *Terrorism as a Means of Hybrid Warfare*; In: Thematic conference proceedings of international significance [Elektronski izvor]. Vol. 2 / International scientific conference "Archibald Reiss Days"; [editor-in-chief Darko Simović], Belgrade, Academy of Criminalistic and Police Studies, 2018, pp. 357-369;
102. Владан Мирковић, Улога безбедносног менаџмента у спречавању злоупотребе виртуелних валута у процесу прања новца и финансирања тероризма, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 58/2019;
103. Владан Мирковић, *Илегална виртуелна тржишта као савремени безбедносни проблем*, 1. Научни скуп са међународним учешћем „Право у функцији развоја друштва“, Косовска Митровица - Правни факултет, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 24 мај, 2019, стр. 229-245;
104. Вилијам Робинсон, *Подстицање полиархије – глобализација, интервенција САД и хегемонија*, Албатрос плус, Београд, 2012;
105. *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981;
106. Џон Шиндлер, *Несвети терор – Босна, Ал Каида и успон глобалног михада*, Службени гласник, Београд, 2009;
107. Wladimir van Wilgenburg, Mario Fumerton, *Kurdistan's Political Armies: The Challenge of the Unifying the Peshmerga Forces*, Carnegie Middle East Center, December 16, 2015;
108. William Lind et al., *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, Marine Corps Gazette, October 1989 и
109. Walter Laqueur, *Terrorism: A Brief History, Countering the Terrorist Mentality*, 2007.

Правни акти

1. Arms Export Control Act, Public Law 90–629, (As Amended Through P.L. 115–232, Enacted August 13, 2018);
2. Continuing Appropriations Resolution, 2015. 113th Congress Public Law 113-164. Approved September 19, 2014;
3. Декларација из Маниле о мирном решавању међународних спорова из 1982. године;
4. Декларација о унапређењу ефикасности принципа уздржавања од претње или употребе силе у међународним односима из 1987. године;
5. Декларација о спречавању и отклањању спорова и ситуација које могу угрозити међународни мир и безбедност и улози ОУН у овој области из 1988. године;
6. Декларација о недозвољености уплитања у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверености;
7. Декларација о принципима међународног права који се односе на пријатељске односе и сарадњу међу чланицама у складу са Повељом ОУН;
8. Додатни протокол уз Конвенцију о спречавању незаконите отмице ваздухоплова из 1970. године који је усвојен 2010. године;
9. Директива 2007/779/ЕС;
10. Executive Order 12333, United States Intelligence Activities, December 4, 1981, (As Amended by Executive Orders 13284 (2003), 13355 (2004) and 13470 (2008));
11. Government of Israel, Transparency Requirements for Parties Supported by Foreign State Entities Bill, 2016 (Law on Foreign Agents - Israel);
12. Government of Russia, Law on Noncommercial Organizations (LoNO);
13. Iraq's Constitution of 2005;
14. Конвенција о спречавању незаконитих аката усмерених против међународног цивилног ваздухопловства из 2010. године;
15. Конвенција о сузбијању кривичних дела и других аката уперених против безбедности ваздушног саобраћаја из 1963. године;
16. Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала из 1980. године;
17. Конвенција о спречавању незаконитих аката против безбедности морске пловидбе из 1988. године;
18. Конвенција о спречавању и кажњавању злочина против међународним правом заштићених лица укључујући и дипломатске представнике из 1977. године;
19. Конвенција о спречавању незаконите отмице ваздухоплова из 1970. године;

20. Конвенција о сузбијању незаконитих аката уперених против безбедности цивилног ваздухопловства од 23. септембра 1971. године;
21. Конвенција о обележавању пластичног експлозива ради детекције из 1991. године;
22. Кривични законик (КЗ), „Службени гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019;
23. League of Nations, Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism, United Nations Library, Geneva;
24. Mutual Defense Treaty Between the United States and the Republic of Korea; October 1, 1953;
25. Међународна конвенција против узимања талаца из 1979. године;
26. Међународна конвенција о спречавању терористичких бомбашких напада из 1997. године;
27. Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма из 1999. године;
28. Међународна конвенција о спречавању нуклеарног тероризма из 2005. године;
29. National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2017, Public Law 114-328-DEC. 23, 2016;
30. Одлука о образовању Координационог тела за спречавање прања новца и финансирање тероризма, „Сл. гласник РС“, бр. 54/18;
31. Протокол усвојен 2014. године у вези Конвенције о сузбијању кривичних дела и других аката уперених против безбедности ваздушног саобраћаја из 1963;
32. Протокол (IV) о сузбијању незаконитих аката насиља на аеродромима који служе међународном цивилном ваздухопловству из 1988. године;
33. Протокол о спречавању незаконитих аката усмерених против безбедности фиксних платформи у континенталном појасу из 1988. године;
34. Резолуција Генералне скупштине ОУН од 14. децембра 1974. године;
35. The Foreign Assistance Act of 1961”, Public Law 87–195; Approved September 4, 1961, (As Amended Through P.L. 115–440, Enacted January 14, 2019);
36. The Treaty of Mutual Cooperation and Security between the United States and Japan;
37. U.S. Export Administration Act of 1969, December 30, 1969, Public Law 91-184;
38. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001, 107th CONGRESS, 1st Session, October 24, 2001;

39. U.S. Dep't Of Justice, Report Of The Atty Gen. To The Congress Of The U.S. On The Admin. Of The Foreign Agents Registration Act Of 1938, As Amended, For The Six Months Ending June 30, 2006 I - 2 (2007), (FARA);
40. Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006;
41. Уредба о Канцеларији за сарадњу са цивилним друштвом, 05 број: 110-2785/2010, у Београду, 15. априла 2010. године;
42. Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“, бр. 22/2009;
43. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције, „Службени гласник РС“, бр. 94/2016 и 87/2018-др. закони;
44. Закон о организацији и надлежности државних органа за борби против високотехнолошког криминала, „Службени гласник РС“, бр. 61/2005 и 104/2009;
45. Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 116/2007, 72/2012;
46. Закон о Безбедносно-информативној агенцији, „Службени гласник РС“, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука УС, 66/2014 и 36/2018;
47. Закон о ВБА и ВОА, „Службени гласник РС“, бр. 88/2009, 55/2012 – одлука УС и 17/2013;
48. Закон о информационој безбедности, „Службени гласник РС“, бр. 6/16;
49. Закон о дијаспори и Србима у региону, „Службени гласник РС“, бр. 88/09;
50. Закон о јавном информисању и медијима, „Службени гласник РС“, бр. 83/14, 58/15 и 12/16 - аутентично тумачење;
51. Закон о електронским медијима, „Службени гласник РС“, бр. 83/14 и 6/16 – др. закон.
52. Закон о тајности података „Службени гласник РС“, бр. 104/09;
53. Закон о критичној инфраструктури, „Службени гласник РС“, бр. 87/2018;
54. Закон о заштити података о личности, „Службени гласник РС“, бр. 97/08, 104/09 – др. закон, 68/12 – УС и 107/12;
55. Закон о електронским комуникацијама, „Службени гласник РС“, бр. 44/10, 60/13 – УС и 62/14;
56. Закон о јавним медијским сервисима, „Службени гласник РС“, бр. 83/14, 103/15 и 108/16;
57. Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, „Службени гласник РС“, бр. 113/17;

58. Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење – ЗСТОМУ, „Службени гласник РС“, бр. 29/15, 113/17 и 41/18 и
59. Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, „Службени гласник РС“, бр. 87/18.

Политички акти:

1. A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats: Factsheets, 13/06/2018;
2. Акциони план 2019-2020. за спровођење Стратегије за борбу против високотехнолошког криминала за период 2019. до 2023. године;
3. Bi-SC Input to a New NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats, 25 August 2010;
4. Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, Council of Europe Treaty Series - No. 196, Warsaw, 16.5.2005;
5. Defence and National Security Strategic Review, Octobre 2017 (Француска);
6. Декларација Владе Републике Србије о проглашењу односа између отаџбине и расејања односом од највећег државног и националног интереса, „Службени гласник РС“, бр. 86/06;
7. Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization, Jul. 2016;
8. French White Paper – Defence and National Security, 2013;
9. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015, November 2015 (Велика Британија);
10. Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма, Влада Републике Србије, 31. децембра 2014. године, Београд;
11. Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама;
12. Стратегија превенције и заштите од дискриминације, Влада Републике Србије, Београд, 27. јун 2013. године;
13. Стратешки оквир Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом за период 2011. до 2014. године, Влада Републике Србије;
14. Стратегија развоја културе Републике Србије у периоду од 2020. до 2029. године;

15. Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2016. до 2020. године – Истраживања за иновације, Влада Републике Србије, Београд, март 2016;
16. Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, „Службени гласник РС“, бр. 107/2012;
17. Стратегија националне безбедности, „Службени гласник РС“, бр. 94/2019;
18. Стратегија одбране, „Службени гласник РС“, бр. 94/2019;
19. Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018. до 2023. године, Београд, 4. октобар 2018. године;
20. Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону, „Службени гласник РС“, бр. 4/11;
21. Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020. до 2025. године, Влада Републике Србије, Београд, јануар 2020;
22. Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017. до 2020. године, „Службени гласник РС“, бр. 53/2017;
23. Стратегија за борбу против високотехнолошког криминала за период 2019. до 2023. године;
24. Стратегија за борбу против прања новца и финансирање тероризма, Влада Републике Србије, 14. фебруар 2020. године;
25. Стратегија развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године, Влада Републике Србије, 05 број 021-10982/2013, Београд, 18. децембар 2013. године;
26. The Federal Government, White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr, Germany, July 2016;
27. The United Nations Global Counter – Terrorism Strategy, A/60/288 и
28. White Paper for International Security and Defence, The Ministry of Defence, July 2015 (Италија).

Резолуције Савета безбедности

1. S_RES_579 (1985);
2. S_RES_618 (1988);
3. S_RES_638 (1988);
4. S_RES_687 (1991);
5. S_RES_731 (1992);
6. S_RES_748 (1992);

7. S_RES_1189 (1998);
8. S_RES_1193 (1998);
9. S_RES_1214 (1998);
10. S/RES/1267 (1999);
11. S/RES/1333 (2000);
12. S_RES_1368 (2001);
13. S/RES/1373 (2001);
14. S/RES/1377 (2001);
15. S/RES/1378 (2001);
16. S/RES/1383 (2001);
17. S/RES/1386 (2001);
18. S_RES_1438 (2002);
19. S_RES_1465 (2003);
20. S_RES_1511 (2003);
21. S_RES_1516 (2003);
22. S_RES_1530 (2004);
23. S_RES_1611 (2005);
24. S_RES_2249 (2015);
25. S_RES_1440 (2002);
26. S_RES_2133 (2014);
27. S_RES_2170 (2014) и
28. S_RES_2199 (2015).

Војни акти:

1. Army Special Operation Forces – Unconventional Warfare, Field Manual No. 3-05.130; Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 30 September 2008;
2. Capstone Concept for Joint Operations (CCJO), Version 3.0, 15 January 2009;
3. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, Joint Publication 1-02 – JP 1-02, 2010;
4. Irregular Warfare: Countering Irregular Threats, Joint Operating Concept, Version 2.0, May 2010;
5. Joint Publication 1-02;
6. Low Intensity Conflict – Overview, Definitions and Policy Concerns, Army – Air Force Center for Low Intensity Conflict, Langley Air Force Base, Virginia, 1989;

7. Operational Environments to 2028: The Strategic Environment for Unified Land Operations, Training and Doctrine Command, (TRADOC) G-2, August 2012;
8. The Army Capstone Concept TRADOC (Pam 525-3-0), Operational Adaptability: Operating under Conditions of Uncertainty and Complexity in an Era of Persistent Conflict, 2016-2028, 21 December 2009;
9. Quadrennial Defense Review Report 2010;
10. Quadrennial Roles and Missions Review Report, Department of Defence (DoD), January 2009;
11. Special Forces Operation Field Manual No. 3-05.20 (FM 31-20), Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 26 June 2001 and Change No. 1. C1, FM 3-05.20, Headquarters, Department of the Army, Washington, DC 1 April 2004;
12. Psychological Operations, FM 3-05.30, Department of the Army, April 2005;
13. Special Forces Operation Field Manual No. 3-18, Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 28 May 2014;
14. The Strategic Environment for Unified Land Operations, Training and Doctrine Command, (TRADOC) G-2, August 2012 и
15. The Army Capstone Concept TRADOC (Pam 525-3-0), Operational Adaptability: Operating under Conditions of Uncertainty and Complexity in an Era of Persistent Conflict, 2016-2028, 21 December 2009;

Извештаји, анализе и процене стања безбедности:

1. Al-Qa'ida Goals and Structure. Harmony and Disharmony, Exploiting al-Qa'ida's Organizational Vulnerabilities;
2. Анализа онлајн медија дијаспоре и Срба у региону, Канцеларија за сарадњу са дијаспором и Србима у региону и Удружењем новинара Србије, Београд, 2013;
3. Committee on Foreign Affairs, Report on arms exports: implementation of Common Position 2008/944/CFSP (2018/2157(INI)), 16.10.2018;
4. Bulgaria's Arms Exports up 20 Percent to €1.2 Billion in 2017, 1 November 2018, Novenite.com;
5. Country Reports on Terrorism 2004;
6. Country Reports on Terrorism 2005;
7. Country Reports on Terrorism 2006;
8. Country Reports on Terrorism 2007;
9. Country Reports on Terrorism 2008;
10. Country Reports on Terrorism 2009;

11. Country Reports on Terrorism 2010;
12. Country Reports on Terrorism 2011;
13. Country Reports on Terrorism 2012;
14. Country Reports on Terrorism 2013;
15. Country Reports on Terrorism 2014;
16. Country Reports on Terrorism 2015;
17. Country Reports on Terrorism 2016;
18. Country Reports on Terrorism 2017;
19. Country Reports on Terrorism 2018;
20. Country Reports on Terrorism 2019;
21. Congressional Research Service - Report RL31339, Iraq: Post-Saddam Governance and Security, Kenneth Katzman, Specialist in Middle Eastern Affairs, Jan. 14, 2009;
22. Congressional Research Service Report RL32048 Iran: U.S. Concerns and Policy Responses Kenneth Katzman, Specialist in Middle Eastern Affairs Dec. 31, 2008;
23. Congressional Research Service Report RL33793 Iraq: Regional Perspectives and U.S. Policy Christopher M. Blanchard, Coordinator, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division Dec. 1, 2008;
24. Congressional Research Service Report RL33546 Jordan: Background and U.S. Relations Jeremy M. Sharp, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division Oct. 17, 2008;
25. Congressional Research Service Report RL33793 Iraq: Regional Perspectives and U.S. Policy Christopher M. Blanchard, Coordinator, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division Dec. 1, 2008;
26. Congressional Research Service Report R40087 Terrorist Attacks in Mumbai, India, and Implications for U.S. Interests K. Alan Kronstadt, Specialist in South Asian Affairs Dec. 19, 2009;
27. Congressional Research Service Report RS22632 Pakistan and Terrorism: A Summary K. Alan Kronstadt, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division March 27, 2007;
28. Congressional Research Service Report RL33487 Syria: Background and U.S. Relations Jeremy M. Sharp, Foreign Affairs, Defense and Trade Division May 1, 2008;
29. Congressional Research Service Report RL31533 The Persian Gulf: Issues for U.S. Policy, 2006 Kenneth Katzman, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division Aug. 21, 2006;

30. Congressional Research Service Report RL31624 Pakistan-U.S. Anti-Terrorism Cooperation K. Alan Kronstadt, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division Updated March 28, 2003;
31. Congressional Research Service Report RS22632 Pakistan and Terrorism: A Summary K. Alan Kronstadt, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division March 27, 2007;
32. Chilcot Report, 2009;
33. Drugs and Darknet, Perspectives for enforcement, research and policy, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) and EUROPOL, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017; Europol, Internet Organized Crime Threat Assessment 2018– IOCTA, European Cybercrime Centre, 2018;
34. Double Jeopardy – CIA Renditions to Jordan, Human Rights Watch;
35. Geopolitical Weekly: Three Points of View: The United States, Pakistan and India;
36. Headquarters United States Central Command, Reports of New Syrian Force Equipment Being Provided to Al Nusra Front, News Release, September 25, 2015;
37. Извештај Министарства одбране САД о стању и тенденцијама развоја Исламске државе на подручју Сирије и Ирака;
38. Извештај Канцеларије високог комесара за људска права о стању људских права у Турској за 2017;
39. Извештај Канцеларије високог комесара за људска права о стању људских права у Турској за 2018;
40. Извештај о власничкој структури и контроли медија у Србији, Влада Републике Србије, Савет за борбу против корупције, број 72: 345 – 00 – 1829/2015, Београд, 2015;
41. Извештај о раду Министарства правде за 2017. годину, Београд, март 2018. године;
42. Комерцијални пружаоци медијских услуга – начини испуњавања законских и програмских обавеза, Извештај за 2018. годину, РЕМ, Београд 2019;
43. John Rollins, Al Qaeda and Affiliates: Historical Perspective, Global Presence, and Implications for US Policy. R41070. Washington, DC: Congressional Research Service, 2011;

44. Leave no marks, Enhanced interrogation techniques and the risk of criminality, Physicians for human right and Human rights first, 2007;
45. Patterns of Global Terrorism 1996;
46. Patterns of Global Terrorism 1997;
47. Patterns of Global Terrorism 1998;
48. Patterns of Global Terrorism 1999;
49. Patterns of Global Terrorism 2000;
50. Patterns of Global Terrorism 2001;
51. Patterns of Global Terrorism 2002;
52. Patterns of Global Terrorism 2003;
53. Процена претње од тешког и организованог криминала, Министарство унутрашњих послова, Београд, 31.12.2015. године;
54. Report of the Congressional Committees Investigating the Iran-Contra Affair, Washington 1987;
55. Senate Select Committee on Intelligence, Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program, Declassification Revisions December 3, 2014;
56. Stratfor, Analysis of the UAE Military Base in Assab – Eritrea. TesfaNews, December 8, 2016;
57. Стратешка процена јавне безбедности, МУП, 2017;
58. The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (also known as the 9-11 Commission), The 9/11 Commission Report;
59. UNHRC. 2013. Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic. A/HRC/22/59. New York: UN Human Rights Council и
60. Закључци пословне конференције – Србија и дијаспора.

Депеше Стејт департмента доступне на сајту Викиликс:

1. Ambassador's Farewell Call On Fonmin Gul, May 26 – Secret, 2005 June 1. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA3086_a.html;
2. Amb Satterfield Briefs Gok On Iraq Developments - Secret, Noform, 2008 May 11. https://wikileaks.org/plusd/cables/08KUWAIT512_a.html;
3. American Jewish Committee Meets With Turkish Leaders, Including President Sezer – Confidential, 2002 December 18. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA9040_a.html;

4. Arrest Of Sunni Leader Highlights Challenges On Many Fronts – Secret, 2009 May 18. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD1294_a.html;
5. Baghdad Sunni Neighborhood Leaders Complain About Moi Human Rights Abuses – Confidential, 2007 January 28. https://wikileaks.org/plusd/cables/07BAGHDAD286_a.html;
6. Babil: Sons Of Iraq Transition Key To Continued Progress – Confidential, 2008 August 14. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2590_a.html;
7. “Blamestorming” Over Baghdad Bombings Sharpens Sectarian Rhetoric – Confidential, 2009 August 28. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD2319_a.html;
8. Back To The Future: Yemen's Southern Movement Splits Between Old Rivals – Secret, 2010 February 3, https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA220_a.html;
9. Codel Wexler Tells Ankara That Gaza Response Undercut Pro-Turkey Advocacy In Washington – Confidential, 2009 March 4. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/09ANKARA336_a.html;
10. Combating Yemen's Gray Market In Small Arms And Light Weapons – Secret, 2005 February 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/05SANAA269_a.html;
11. Distorted Turkish Reaction To Fallujah Operation Creates Poisonous Anti-U.S. Atmosphere – Confidential, 2004 November 29. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/04ANKARA6615_a.html;
12. Finalizing The \$200 Million Grant To Turkey - Unclassified,For Official Use Only, 2002 November 6. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA7973_a.html;
13. Fata Implementation Update For 04/11/08 – Confidential. 2008 April 18. https://wikileaks.org/plusd/cables/08ISLAMABAD1611_a.html;
14. General Buyukanit's Visit To Washington, February 14-16 – Confidential, 2007 February 6. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/07ANKARA253_a.html;
15. General Petraeus' Meeting With Saleh On Security Assistance, Aqap Strikes - Secret, Nofor, 2010 January 4. https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA4_a.html;
16. General Petraeus' Meeting With Saleh On Security Assistance, Aqap Strikes - Secret, Nofor, 2010 January 4. https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA4_a.html;
17. General Petraeus' Visit To Yemen – Secret, 2008 December 6. https://wikileaks.org/plusd/cables/08SANAA1947_a.html;
18. Hamas -- Turks Describe Planned Meetings In Ankara – Secret, 2006 February 16. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA722_a.html;

19. Human Rights Verification For Yemeni Forces To Be Trained By U.S. – Secret, 2003 January 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA143_a.html;
20. Iraq: Turks Allege Us Contacts With PKK - Request Guidance To Respond To Claims - Secret, Nofor, 2004 July 14. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/04ANKARA3901_a.html;
21. Iraqi Sunnis Visit Amman, Seek To Engage U.S. In Iraq – Confidential, 2004 January 29. https://wikileaks.org/plusd/cables/04AMMAN728_a.html;
22. Iraq: Turkish Parliament Rejects U.S. Troop Deployment – Confidential, 2003 March 1. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/03ANKARA1345_a.html;
23. Iraqi Minister Of Defense Agrees To Undertake Outreach To Tribes In Ramadi, Briefed On Coming Operations – Secret, 2005 July 16. https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD2959_a.html;
24. Iraq: Evolving Yemeni Attitudes Toward A Possible War – Secret, 2003 February 27. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA380_a.html;
25. Iraq: 2009 Country Report On Terrorism – Unclassified, 2009 December 27. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD3344_a.html;
26. Jordan-U.S. Security Dialogues – Confidential. 2009 November 25. https://wikileaks.org/plusd/cables/09AMMAN2579_a.html;
27. Leading Sunni Arab Slate Rep On Elections, U.S. Role In Iraq – Confidential, 2005 December 5. https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD4846_a.html;
28. Leaving Fallujah -- And Anbar: “Time To Test Ourselves” In Iraq's So-Called Hot Spot – Confidential, 2009 March 27. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BAGHDAD832_a.html;
29. Media Reaction: Assassination Of Ayatollah Muhamad Baqr Al Hakim – Unclassified, 2003 September 1. https://wikileaks.org/plusd/cables/03ABUDHABI3973_a.html;
30. Media Reaction: Iraq, Terror, Egyptian Ambassador; Baghdad – Unclassified, 2005 July 10. https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD2889_a.html;
31. Non-Kinetic Action Against The PKK - Secret, Nofor, 2005 June 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA3456_a.html;
32. Putin Visit To Turkey September 2-3 – Secret, 2004 August 27. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/04ANKARA4887_a.html;
33. Public Intellectuals Urge Vigorous Ergenekon Prosecution – Confidential, 2008 September 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/08ISTANBUL499_a.html;

34. PRT Salah Ad Din: Apprehension Over Coming Soi Transition – Confidential, 2008 December 30. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2969_a.html;
35. Ramadi Security Committee Debates A Division For Anbar – Confidential, 2005 December 11. https://wikileaks.org/plusd/cables/05BAGHDAD4935_a.html;
36. Readout Of January 20 U.S.-France Strategic Dialogue In Washington - Secret, Noform, 2010 February 17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/10STATE13750_a.html;
37. ROYG Seizes Opportunity To Increase Yemeni Political Will To Fight Terror In The Aftermath Of Recent Terror Incidents – Secret, 2003 January 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA86_a.html;
38. ROYG Briefed On Legal Authority For Use Of Force In Iraq - Unclassified, For Official Use Only, 2003 March 25, https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA591_a.html;
39. Reports Of Al-Qaida Arrests In Yemen - Secret, Noform, 2003 April 3, https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA657_a.html;
40. Sanaa Response To Next Steps On U.S. - Middle East Partnership Initiative (Mepi) – Unclassified, 2003 January 23. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA166_a.html;
41. Saleh's Rhetoric Over The Top, But Policy Unchanged – Confidential, 2000 November 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/00SANAA5396_a.html;
42. Saleh Signals Shake Up In Intelligence Services After Jail Breakout – Secret, 2006 February 6. https://wikileaks.org/plusd/cables/06SANAA286_a.html;
43. Saleh Cites Usn Culpability In The Uss Cole Attack – Confidential, 2000 November 26. https://wikileaks.org/plusd/cables/00SANAA5449_a.html;
44. Saleh Promises Protection For Americans – Confidential, 2001 October 7. https://wikileaks.org/plusd/cables/01SANAA5200_a.html;
45. Scen setter For The Travel Of Ambassador Dailey To Yemen – Secret, 2007 November 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/07SANAA2067_a.html;
46. Saleh's Stewardship Of Yemen A Subject Of Concern – Confidential, 2008 April 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/08SANAA711_a.html;
47. Saleh Tells Petraeus: “No Restrictions” On Ct Cooperation – Secret. 2009 August 9. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA1430_a.html;
48. Saudi Airstrikes At Yemen Border - Secret, Noform, 2009 November 9. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA2040_a.html;

49. Saudi Strikes In Yemen: An Invitation To Iran -- And The U.S.? - Secret, Noform, 2009 November 16. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA2070_a.html;
50. State Of Play On Turkey-PKK - Secret, Noform, 2005 September 1. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA5114_a.html;
51. Southeast Turkey Update: Anti-PKK Operations And Political Trends – Confidential, 2005 July 11. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA4032_a.html;
52. Scenesetter For Deputy Secretary Negroponte's September 9 Visit To Doha – SECRET. 2007 August 31. https://wikileaks.org/plusd/cables/07DOHA871_a.html;
53. Scenesetter For December 18 Gulf Security Dialogue With Qatar – Secret. 2007 December 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/07DOHA1172_a.html;
54. Scenesetter For U/S Levey's February 24-25 Visit To Doha – Secret. 2008 February 21. https://wikileaks.org/plusd/cables/08DOHA155_a.html;
55. Scenesetter For The Visit To Jordan Of Lieutenant General North, Commander 9th Air Force And U.S. Central Command Air Forces – Secret. https://wikileaks.org/plusd/cables/06AMMAN1657_a.html;
56. Scenesetter For Washington Visit Of Iraqi Minister Of Interior Jawad Al-Bolani - Secret, Noform, 2008 July 24. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2312_a.html;
57. Sunni Arab Insider Warns Pm Maliki Will Reignite Insurgency – Confidential, 2008 August 29. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD2781_a.html;
58. Sons Of Iraq Transition In Baghdad – Confidential, 2008 November 25. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD3712_a.html;
59. Staunching The Flow Of Saudi Suicide Bombers To Iraq – Secret, 2005 August 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/05STATE149626_a.html;
60. Sheikhs Warn Maliki To Steer Clear Of Isci – Confidential, 2009 September 17. https://wikileaks.org/plusd/cables/09BASRAH51_a.html;
61. Turco-Russian Rapprochement: Seven Hours Of Erdogan-Putin Talks In Sochi – Secret, 2005 August 12. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA4751_a.html;
62. Turkey: Got On Non-Military Solutions To PKK Problem – Confidential, 2008 January 8. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/08ANKARA31_a.html;
63. Turkish Foreign Minister Complains To Iran; Comment On Hamas – Secret, 2006 February 3. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA443_a.html;

64. Turkey's Message To Hamas – Confidential, 2006 February 17.
https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA765_a.html;
65. Turkey: Ambassador Meets Pro-PKK Dtp Leader – Confidential, 2009 May 14.
https://search.wikileaks.org/plusd/cables/09ANKARA697_a.html;
66. Turkey/Pakistan/Afghanistan - Pak, Afghanistan,
Turkey to intensify cooperation against terrorism.
[https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1196520](https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1196520;);
67. Turkish Exports To Iraq Flourishing - Unclassified, For Official Use Only, 2003
December 30. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/03ANKARA7992_a.html;
68. Turkey Encourages Pakistan To Contribute To Iraq Stabilization Force – Confidential,
https://search.wikileaks.org/plusd/cables/03ANKARA5233_a.html;
69. Turkey's Top General Speaks Out On Civil-Military Relations, PKK And Role Of
Religion – Confidential, 2009 April 15.
https://search.wikileaks.org/plusd/cables/09ANKARA560_a.html;
70. Turkey And The PKK: Raising The Heat - Secret, NoFORN, 2005 July 19.
https://search.wikileaks.org/plusd/cables/05ANKARA4186_a.html;
71. Turkey: PKK Attack Puts Military Under A Microscope – Confidential, 2008 October
17. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/08ANKARA1806_a.html;
72. Turkey's Deep State – Secret, 2002 November 15.
https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA8252_a.html;
73. Turkey - Surge in terrorism leaves Kurdish supporters of
peace helpless,
19 August 2011. [https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1458772](https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/1458772;);
74. Turkey seeks Iraq's help against PKK
terrorism, 9.9.2011. [https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/4220159](https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/4220159;);
75. Turkey's foreign minister says Turkey cannot allow
presence of a threat just beyond its borders, 29.11.2011.
[https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/162672](https://search.wikileaks.org/gifiles/emailid/162672;);
76. TFLE01: Turkey: Israeli Actions Translate Into Widespread Public Pressure For Early
Action Against The PKK – Confidential, 2006 July 20.
https://wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA4236_a.html;
77. Tribalized “Popular Army” Against The Houthis Will Exacerbate Sa'ada War –
Confidential, 2009 October 7.
https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA1847_a.html;

78. Turkish Politicians Use PKK Amnesty Remarks To Push Back At Military – Confidential, 2006 October 18. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/06ANKARA6014_a.html;
79. USS COLE: Investigation And Prosecution – Secret, 2002 October 20. https://wikileaks.org/plusd/cables/02SANAA3591_a.html;
80. Update On Turkey's Contribution To Afghanistan Reconstruction – Unclassified, 2002 November 13. https://search.wikileaks.org/plusd/cables/02ANKARA8150_a.html;
81. VP Hashimi: Defending The Sofa Will Be Difficult, And Sunni Tribal Fighters Must Be Protected – Secret, 2008 September 15. https://wikileaks.org/plusd/cables/08BAGHDAD4064_a.html;
82. Who's The Boss In Abyan? Southern Movement, Aqap, Royg Duke It Out In A Lawless Land – Secret, 2009 October 28. https://wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA1983_a.html;
83. Yemen: Assistance For Civil Disorder Management (Cdm) - Unclassified, For Official Use Only, 2003 April 9. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA690_a.html;
84. Yemen Seeks Increased Cooperation With Hoa To Decrease Terrorism – Confidential, 2003 August 11. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA1975_a.html;
85. Yemeni Military Leaders Brief Ambassador On Dprk Contacts – Confidential, 2003 August 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/03SANAA1990_a.html;
86. Yemen Requests U.S. Role In Manpads Buy-Back Remain Secret – Secret, 2004 August 21. https://wikileaks.org/plusd/cables/04SANAA2009_a.html;
87. Yemenis Discuss Al Qaeda Escapees: Government Soap Opera Or National Emergency? – Confidential, 2006 February 8. https://wikileaks.org/plusd/cables/06SANAA296_a.html и
88. Yemen: Sudden Quiet In Sa'ada As Royg And Rebels Agree To Ceasefire – Confidential, 2010 February 12. https://wikileaks.org/plusd/cables/10SANAA275_a.html.

Листе терористичких организација и држава спонзора

1. Листа терористичких организација ОУН (United Nations Security Council Consolidated List): <https://scsanctions.un.org/fop/fop?xml=htdocs/resources/xml/en/consolidated.xml&xsl=t=htdocs/resources/xsl/en/consolidated.xsl>;
2. Листа терористичких организација ЕУ: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/terrorist-list/>;

3. Листе држава спонзора тероризма и терористичких организација Стејт департамента (САД): <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/>
4. Листа терористичких организација Уједињеног Краљевства: Proscribed Terrorist Organisations: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/901434/20200717_Proscription.pdf;
5. Листа терористичких организација Аустралије (Listed Terrorist Organisations): <https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/default.aspx> и
6. Листа терористичких организација Канаде (Listed Terrorist Entities): <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/ntnl-scrt/cntr-trrrsm/lstd-ntts/crrnt-lstd-ntts-en.aspx>.

Предавања, говори и изјаве:

1. Al Zarqawi declares war on Iraqi Shia, 14 Sept 2005. <https://www.aljazeera.com/archive/2005/09/200849143727698709.html>;
2. Charles Lister, Syria: which way forward? | Testimony by Charles Lister, Middle East Institute, February 7, 2018. <https://www.mei.edu/experts/charles-lister>;
3. Das Interview von Jürgen Todenhöfer mit dem Rebellen-Kommandanten Abu Al Ezz, <https://www.ksta.de/politik/interview-mit-al-nusra-kommandeur--die-amerikaner-stehen-auf-unserer-seite--24802176-seite2>;
4. FBIS Report – Compilation of Usama bin Ladin Statements 1994 – January 2004, ABC Releases Bin Ladin's 1998 Interview, 105. <https://fas.org/irp/world/para/ubl-fbis.pdf>;
5. Фатва Осаме бин Ладена из 1996. године https://is.muni.cz/el/1423/jaro2010/MVZ203/OBL_AQ_Fatwa_1996.pdf;
6. Интервју са Веслијем Кларком <https://www.youtube.com/watch?v=wJUvmToD34c>;
7. Интервју са Первезом Мушарафом <https://www.news18.com/news/india/osama-bin-laden-was-pakistans-hero-says-pervez-musharraf-in-an-undated-video-clip-2386363.html>;
8. Обраћање Гадафија пред Генералном скупштином ОУН 23.9.2009. године: <https://www.youtube.com/watch?v=BKMyY2V0JOY>;
9. RUSI Hybrid Warfare Conference - Does hybrid warfare exist? <https://www.youtube.com/watch?v=1nob7-cYiLY>;

10. Сведочење од 7. јула 2015. године министра Ештона Картера и команданта Здруженог штаба америчких оружаних снага генерала Мартина Демпсија: <https://www.youtube.com/watch?v=BcblYQRi9IU;>
11. Сведочење министра Ештона Картера и заменика команданта Здруженог штаба америчких оружаних снага генерала Пола Селве од 9. децембра 2015. године: <https://www.youtube.com/watch?v=IdhbyfowMT8;>
12. Сведочење команданта Здруженог штаба оружаних снага САД Џозефа Данфорда пред Сенатом 2016. године. Види видео снимак сведочења на: <https://www.c-span.org/video/?c4591280/ash-carter-pkk-ypg;>
13. The evolution of hybrid warfare and key challenges: https://www.youtube.com/watch?v=s4ais_PH4ic;
14. The White House, Office of the Press Secretary, Statement by the Press Secretary on Today's Executive Order on Yemen's Peace, Security, and Stability, May 16, 2012. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/05/16/statement-press-secretary-today-s-executive-order-yemen-s-peace-security> и
15. The Aspen Institute, Aspen Security Forum 2017, SOCOM: Policing the World, July 21, 2017. Transcript.

Новински чланци:

1. Alex Bennet, *Who Are the Syrian Rebels? A Basic Intelligence Briefing On the Assad Resistance*, News Portal. News.Mic. May 16, 2013;
2. Adelle Nazarian, *Azerbaijan: A Key Piece In The Shifting Puzzle Of America's Strategic Alliances – Analysis*, Eurasia Review, July 12, 2019;
3. Adam Entous, Rima Abushakra, *Top Western-Backed Rebel in Syria Is Forced to Flee*, The Wall Street Journal, December 12, 2013.
4. Agence France Press, *Kurdish Leader: We Will Vote For Independence Soon*, Jul 1, 2014;
5. Alex Spillius, *US secures record \$60 billion arms sale to Saudi Arabia*, Washington, 13 Sep 2010;
6. Andrew Porter, *UK/Pakistan- Terrorism row: David Cameron refuses to back down on Pakistan terrorism remarks*, 02 Aug 2010;
7. Anthony Summers, Robbyn Swan, *The Kingdom and the Towers*, August 2011;
8. Anthony Newkirk, *Tracking the Saudi Arms Deal, Washington is gearing up for a historic arms sale to Riyadh. So why is it so hard to learn the details of the deal?* July 1, 2011;

9. Asli Aydintasbas, *Is The PKK Working for Israel?* Turkish newspaper Milliyet website on 21 June 2010;
10. Alex MacDonald, *PKK confirms capture of two Turkish spies in Iraq*, Middle East Eye, 28 August 2017;
11. Ali H. Aslan, *Why Did Those Telephone Calls Come From Washington?*, Zaman website, Istanbul, in Turkish 24 Oct 2011;
12. Bill Rogio, *Osama's son coordinates call between Zawahiri and Iran's Qods Force*, The Long War Journal, January 12, 2009.;
13. Bill Roggio, *ISIS reportedly killed Al Nusra Front's commander for Idlib province*, Threat Matrix: A Blog of The Long War Journal, April 16, 2014;
14. BBC Monitoring Alert – Turkey, *Turkish interior minister says “democratization” way to solve Kurdish issue*, Anatolia news agency, Ankara, in Turkish 2 Jul 2010;
15. BBC Monitoring Alert – Pakistan, *Source: Nawa-i-Waqt, Rawalpindi*, in Urdu 12 Jul 2010;
16. BBC Monitoring Alert – Turkey, *Turkish daily examines “new direction” of Turkey's foreign policy, Samih Kohen: “What is Going on' in Foreign Policy?*;
17. Brian Bennett, *Al Qaeda's Yemen Branch Has Aided Somalia Militants, US Says*, Los Angeles Times, July 18, 2011;
18. Claire Felter, Jonathan Masters, Mohammed Aly Sergie, *Al Shabab*, Council on Foreign Relations, January 31, 2019;
19. *CIA officially recognizes PYD as terror group PKK's Syrian wing*, Daily Sabah, 26.02.2018;
20. De Young, Karen, Liz Sly, *Syrian Rebels Get Influx of Arms with Gulf Neighbors' Money, US Coordination*, The Washington Post, May 15, 2012;
21. Dion Nissenbaum, *U.S. Confirms Military Withdrawal from Yemen*, The Wall Street Journal, March 22, 2015;
22. Eric Schmitt, *Obama Administration Considers Arming Syrian Kurds Against ISIS*, New York Times, September 21, 2016;
23. *Филм који је изазвао бес исламиста*, сајт РТС-а, 13. септембар 2012. године;
24. Graham E. Fuller, *Our fraying alliance with Turkey*, The Los Angeles Times, 19 Oct 2007;
25. *Geopolitical Weekly: Three Points of View: The United States, Pakistan and India*;

26. Greg Bruno, *Backgrounder: Inside the Kurdistan Workers Party (PKK)*, Council on Foreign Relations, October 19, 2007;
27. Holger Stark, *The Merkel doctrine - Tank exports to Saudi Arabia signal German policy shift*, Spiegel Online website, Hamburg, in English 14 Oct 2011;
28. Hamza Hendawi, *With Wary Eye, Syrian Rebels Welcome Islamists into Their Ranks*, Online News. The Times of Israel. October 25, 2012;
29. Humeyra Pamuk, *Turkey Trains Kurdish Peshmerga Forces in Fight against Islamic State*, Reuters, November 22, 2014;
30. Hayder al-Khoei, *Al-Qaida's surge spells further turmoil for Iraq*, The Guardian, 21 August 2012;
31. Ian Black, *US axes \$500m scheme to train Syrian rebels*, The Guardian, 9 October 2015;
32. *Iraqi PM Maliki says Saudi, Qatar openly funding violence in Anbar*, March 9, 2014;
33. *Islamic State: Where does jihadist group get its support?* 1 September 2014;
34. *Islamic State's 35 Global Affiliates Interactive World Map*, IntelCenter, Updated May 19, 2015;
35. *ISIS Fast Facts*, CNN News, May 23, 2015;
36. *Iraqi Kurd independence a reason for war, says Turkish MP*, Middle East Eye, 24.8. 2017;
37. KSA/Israel/Turkey/UK-Turkish, *Palestinian economy ministers discuss Israel, terrorism*, Anatolia news agency, Ankara, in English 19 Oct 2011;
38. Jane Novak, *Arabian Peninsula Al Qaeda Groups Merge*, The Long War Journal, January 26, 2009;
39. Jane Novak, *Yemeni al Qaeda leader: State conducts terror attacks*, The Long War Journal, December 3, 2008;
40. Jeffrey Pool, *Zarqawi's Pledge Of Allegiance To Al-Qaeda: From Mu'asker Al-Battar*, Terrorism Monitor, Volume 2, Issue 24 (December 16, 2004);
41. Julie Cohn, *Terrorism Havens: Somalia*, Backgrounder. Council on Foreign Relations. June 1, 2010;
42. Julian Borger, *Britain to give £5m aid to Syrian opposition groups*, The Guardian, August 10, 2012;
43. *Lebanon receives French arms for anti-jihadist fight*, 20 April 2015, Ahram online;

44. Martin Berger, *Operation Timber Sycamore and Washington's Secret War on Syria*, MPN News, December 1, 2016;
45. MacLeod, S. *In Yemen, a Massacre of Americans Is Averted*. TIME Magazine. Retrieved 14 September 2013;
46. Mark Hosenball, *Exclusive: Obama authorize secret U.S. support for Syrian rebels*, Reuters, August 1, 2012;
47. Mark Mazzeti, Adam Goldman, Michael S. Schmid, *Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria*, The New York Times, August 2, 2017;
48. Mona Mahmood, Ian Black, *Free Syrian Army Rebels Defect to Islamist Group Jabhat Al-Nusra*, The Guardian, May 8, 2013;
49. Martin Plaut, *Somalia and Yemen Swapping Militants*, BBC, January 17, 2010;
50. *More officers arrested for exposing illegal Syria arms transfers*, 18 May 2015, Today's Zaman;
51. Mumtazer Turkone, *Who is the PKK fighting for*, Zaman website, Istanbul, in English 5 Jun 2010;
52. Nima Elbagir, Salma Abdelaziz, Mohamed Abo el Gheit, Laura Smith-Spark, *Exclusive Report – Sold to an ally, lost to an enemy*, CNN, 2019;
53. *Neutrality no option in anti-PKK fight, Turkey tells Iraqi Kurds*, Zhixing Zhang - Asia-Pacific Analyst, 30 October 2011;
54. Nizar Manek, *UAE Military Base in Breakaway Somaliland to Open by June*, Bloomberg, November 6, 2018;
55. Nabih Bulos, *US-trained Division 30 rebels 'betray US and hand weapons over to al-Qaeda's affiliate in Syria*, The Telegraph. Retrieved September 23, 2015;
56. Natasha Bertrand, *Turkey slams 'unacceptable' photos of US troops wearing Kurdish patches while they fight ISIS*, Business Insider, May 27, 2016;
57. Nick Cumming Bruce, *UN Accuses Turkey of Killing Hundred of Kurds*, The New York Times, March 10, 2017;
58. *Ocalan calls on Kurdish militants to bid farewell to arms for a new Turkey*, Daily News, March 21, 2013;
59. [OS] Yemen/KSA - *The leader of the Houthi movement in Yemen says Saudi Arabia is an enemy of Muslim world*, Oct 4, 2011;
60. [OS] AFGHANISTAN/PAKISTAN/US/CT/MIL - *Afghan observers discuss ways US can make Pakistan fight terrorism*, 2011-10-24;

61. [OS] INDIA/US/PAKISTAN – *Indian minister meets visiting US official, discusses Pakistan terrorism*, PTI news agency, New Delhi, in English 27 May 1;
62. [OS] KSA - *Saudi Arabia calls on the world community to support Arab efforts for dismantling mass-destruction weapons*, Dec 1, 2011;
63. [OS] US/KSA/IRAQ - *Saudi Arabia accused of terrorist collusion*, by Safura Rahimi on Wednesday, 19 September 2007;
64. Patrick Martin, Christopher Kozak, *The Pitfalls of Relying on Kurdish Forces to Counter ISIS*, Institute for the Study of War, 3 February 2016;
65. *Profile: Fatah Palestinian movement*, 16 June 2011;
66. *PKK militants start withdrawal from Turkey, fueling optimism for peace process*, The Christian Science Monitor, 8 May 2013;
67. PAKISTAN/INDIA - *Blaming non-state actors for terrorism not enough - Indian home minister*, PTI news agency, New Delhi, in English 23 Jul 2011;
68. Rozen, Laura, *US Authorizes Financial Support For the Free Syrian Army*, Online News. Al-Monitor, July 27, 2012;
69. *Rex Tillerson applauds Qatar plan but Gulf rivals refuse to lift sanctions*, The Guardian. 11 July 2017. Retrieved 2 November 2017;
70. Raja Abdulrahim, *Nusra Front Says It Has Severed Ties With al Qaeda*, July 28, 2016;
71. Ragip Soylu, *Turkey accuses the UAE of supporting al-Shabab amid Libya tensions*, Middle East Eye, 1 May 2020;
72. Ronen Bergman, David D. Kirkpatrick, *With Guns, Cash and Terrorism, Gulf States Vie for Power in Somalia*, July 22, 2019;
73. Sudarsan Raghavan, *The U.S. put a Yemeni warlord on a terrorist list. One of its close allies is still arming him*, The Washington Post, December 29, 2018;
74. Saeed Al-Batati, *Kareem Fahim, War in Yemen is Allowing al Qaeda to Expand*, The New York Times, April 16, 2015;
75. *Senior Iraqi al-Qaeda leaders 'killed'*, "BBC News, April 19, 2010;
76. *Syria's Jihadists: Jabhat al-Nusra*, The Economist, December 17, 2012;
77. *S-Weekly For Comments - Saudi Arabia's Role In Combating International Jihadism*, May 12, 2009;
78. *Syrian rebel group leaves their HQ after clash with al-Qaida*. AP. 1 August 2015;
79. *Rivals of ISIS Attack U.S.-Backed Syrian Rebel Group*, New York Times. July 31, 2015. Retrieved October 12, 2015;
80. *The New Cold War*, The Wall Street Journal, 16 April 2011;

81. The Irish Times, *Chronology of attacks on Westerners in Saudi Arabia*, August 3, 2004;
82. Tom Perry, Orhan Coskun, *U.S.-led coalition helps to build new Syrian force, angering Turkey*, Reuters, January 14, 2018;
83. *Terrorism in Syria Under the Command of US General Cleveland*, Al-Thawrah website, Damascus, in Arabic 5 Dec 2011;
84. *Turkey's Kurds condemn attacks, speak out against PKK terrorism*, 21.10.2011;
85. *Turkish PM condemns Israeli "state terrorism", PKK attacks*, Anatolia news agency, Ankara, in Turkish 4 Jun 2010;
86. *Turkey praises counterterrorism cooperation with Iran*, Anatolia news agency, Ankara, in English 14 Oct 2011;
87. *Turkish Military to Train Peshmerga Forces, Kurdish Official Says*, Rudaw (Курдске новине), November 22, 2014;
88. *Трамп: САД се повлаче из нуклеарног споразума са Ираном*, Н1 8.5.2018, Београд;
89. *U.S. program to train new Syrian force faces logistic, diplomatic headaches*, The Washington Post. April 3, 2015. Retrieved May 8, 2015;
90. *U.S. will not directly confront Russia in Syria, Obama says*, 4 October 2015, Washington Post;
91. *US ammunition airdrop in Syria raises concerns amid reduced vetting of rebels*, 13 October 2015, The Guardian;
92. *Worldwide English Media Report, The External Implications of Syrian Turmoil*, 2.10.2011;
93. *Qatar, accused of supporting terrorism, hires ex-U.S. attorney general*, Reuters. Retrieved 10 June 2017 и
94. *What are the 13 demands given to Qatar? Acting as a mediator, Kuwait presented Qatar a list of demands from Saudi Arabia, Bahrain, the UAE and Egypt*, June 23, 2017.

Сајтови и други интернет извори:

1. CIA - The World Factbook, United Arab Emirates.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>;
2. CIA - The World Factbook, Azerbaijan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>;

3. CIA – The World Factbook: Turkey, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>;
4. From:na741954@gmail.com: YENİ GLADİO NE YAPIYOR? 2012-09-26. <https://wikileaks.org//akp-emails/emailid/323321>;
5. Gulf Cooperation Council – International Organization. <https://www.britannica.com/topic/Gulf-Cooperation-Council>;
6. Government of Turkey – PKK, General information. <https://ucdp.uu.se/additionalinfo?id=781&entityType=4&id=781&entityType=4>;
7. Команда за прекоморски транспорт војне опреме (United States Navy's Military Sealift Command (MSC)) <https://www.navy.mil/index.asp>;
8. Мејл Ахмета Догана From:ahmetdogan.simsek@gmail.com: PKK'ya ne verildi, 2013-05-22. <https://wikileaks.org//akp-emails/emailid/52931>;
9. START, Global Terrorism Database, National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, University of Maryland: <https://www.start.umd.edu/gtd/>;
10. Сајт Министарства одбране САД: <https://dod.defense.gov/OIR/>
11. Сајт Балканске истраживачке мреже: <https://balkaninsight.com/balkan-arms-trade/>;
12. Сајт Поверника за равноправност: <http://ravnopravnost.gov.rs/>
13. Сајт Министарства спољних послова: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/konzularni-poslovi/dijaspora/dijaspora-opste?lang=lat>
14. Сајт Министарства спољних послова Турске - Before Coup Attempt: [http://15.07.gov.tr/#timeline before](http://15.07.gov.tr/#timeline%20before);
15. Treasury Designates Free Life Party of Kurdistan a Terrorist Organization, 2/4/2009: <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/tg14.aspx>;
16. US Military Budget, Its Components, Challenges and Growth: <https://www.thebalance.com/u-s-military-budget-components-challenges-growth-3306320>;
17. U.S. Energy Information Administration, Proved Reserves of Natural Gas – 2018. <https://www.eia.gov/beta/international/>;
18. US government's Federal Business Opportunities (FBO) <https://www.fbo.gov/?s=getstart&mode=list&tab=list>;
19. <https://cryptome.org/cia-FM30-31B.htm>;
20. <https://progettoerebus.wordpress.com/2019/05/19/field-manual-30-31b-direttiva-westmoreland-18-03-1970/>;

21. <https://espresso.repubblica.it/attualita/2015/12/16/news/a-96-muore-licio-gelli-in-italia-non-ha-mai-fatto-un-giorno-di-carcere-1.243577>;
22. <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-political-affairs/bureau-of-south-and-central-asian-affairs>;
23. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-eritrea/>;
24. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-ethiopia/>;
25. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-uganda/>;
26. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-kenya/>;
27. https://www.start.umd.edu/baad/narratives/al-qaida#_edn19;
28. <https://sr-rs.facebook.com/SOJTF/posts/1124883694565212>;
29. <https://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents/about/definitions.html>
30. https://www.start.umd.edu/gtd/search/?back=1&casualties_type=b&casualties_max=&start_yearonly=1970&end_yearonly=2017&criteria1=yes&criteria2=yes&criteria3=yes&dtp2=some&sAttack=1&weapon=1,2,6,7,5,8,9,4,12,3,11,13,10&target=13
31. <https://www.start.umd.edu/gtd/features/GTD-Data-Rivers.aspx>
32. <https://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents/about/definitions.html>
33. <http://www.mpri.com/>
34. <https://www.dyn-intl.com/>
35. <https://www.start.umd.edu/gtd/downloads/Codebook.pdf>
36. <https://dl.wdl.org/11579/service/11579.pdf>
37. <https://www.un.org/counterterrorism/ctif/en/international-legal-instruments>

План третмана података

Назив пројекта/истраживања
Назив институције/институција у оквиру којих се спроводи истраживање
а) б) в)
Назив програма у оквиру ког се реализује истраживање
1. Опис података
<p><i>1.1 Врста студије</i></p> <p><i>Укратко описати тип студије у оквиру које се подаци прикупљају</i> Није било прикупљања података</p> <p><i>1.2 Врсте података</i></p> <p>а) квантитативни б) квалитативни</p> <p><i>1.3. Начин прикупљања података</i></p> <p>а) анкете, упитници, тестови б) клиничке процене, медицински записи, електронски здравствени записи в) генотипови: навести врсту г) административни подаци: навести врсту _____ д) узорци ткива: навести врсту _____ ђ) снимци, фотографије: навести врсту _____ е) текст, навести врсту _____ ж) мапа, навести врсту _____ з) остало: описати _____</p> <p><i>1.3 Формат података, употребљене скале, количина података</i></p> <p><i>1.3.1 Употребљени софтвер и формат датотеке:</i></p> <p>а) Excel фајл, датотека _____ б) SPSS фајл, датотека _____ в) PDF фајл, датотека _____ г) Текст фајл, датотека _____ д) JPG фајл, датотека _____ е) Остало, датотека _____</p> <p><i>1.3.2. Број записа (код квантитативних података)</i></p> <p>а) број варијабли _____ б) број мерења (испитаника, процена, снимака и сл.) _____</p> <p><i>1.3.3. Поновљена мерења</i></p> <p>а) да б) не</p> <p>Уколико је одговор да, одговорити на следећа питања:</p>

- а) временски размак између поновљених мера је _____
б) варијабле које се више пута мере односе се на _____
в) нове верзије фајлова који садрже поновљена мерења су именоване као _____

Напомене: _____

Да ли формати и софтвер омогућавају дељење и дугорочну валидност података?

а) Да

б) Не

Ако је одговор не, образложити _____

2. Прикупљање података

2.1 Методологија за прикупљање/генерисање података

2.1.1. У оквиру ког истраживачког нацрта су подаци прикупљени?

а) експеримент, навести тип _____

б) корелационо истраживање, навести тип _____

ц) анализа текста, навести тип _____

д) остало, навести шта _____

2.1.2 Навести врсте мерних инструмената или стандарде података специфичних за одређену научну дисциплину (ако постоје).

2.2 Квалитет података и стандарди

2.2.1. Третман недостајућих података

а) Да ли матрица садржи недостајуће податке? Да Не

Ако је одговор да, одговорити на следећа питања:

а) Колики је број недостајућих података? _____

б) Да ли се кориснику матрице препоручује замена недостајућих података? Да Не

в) Ако је одговор да, навести сугестије за третман замене недостајућих података _____

2.2.2. На који начин је контролисан квалитет података? Описати

2.2.3. На који начин је извршена контрола уноса података у матрицу?

3. Третман података и пратећа документација

3.1. Третман и чување података

3.1.1. Подаци ће бити депоновани у _____ репозиторијум.

3.1.2. URL адреса _____

3.1.3. DOI _____

3.1.4. Да ли ће подаци бити у отвореном приступу?

а) Да

б) Да, али после ембарга који ће трајати до _____

в) Не

Ако је одговор не, навести разлог _____

3.1.5. Подаци неће бити депоновани у репозиторијум, али ће бити чувани.

Образложење

3.2 Метаподаци и документација података

3.2.1. Који стандард за метаподатке ће бити примењен? _____

3.2.1. Навести метаподатке на основу којих су подаци депоновани у репозиторијум.

Ако је потребно, навести методе које се користе за преузимање података, аналитичке и процедуралне информације, њихово кодирање, детаљне описе варијабли, записа итд.

3.3 Стратегија и стандарди за чување података

3.3.1. До ког периода ће подаци бити чувани у репозиторијуму? _____

3.3.2. Да ли ће подаци бити депоновани под шифром? Да Не

3.3.3. Да ли ће шифра бити доступна одређеном кругу истраживача? Да Не

3.3.4. Да ли се подаци морају уклонити из отвореног приступа после извесног времена?

Да Не

Образложити

4. Безбедност података и заштита поверљивих информација

Овај одељак МОРА бити попуњен ако ваши подаци укључују личне податке који се односе на учеснике у истраживању. За друга истраживања треба такође размотрити заштиту и сигурност података.

4.1 Формални стандарди за сигурност информација/података

Истраживачи који спроводе испитивања с људима морају да се придржавају Закона о заштити

података о личности (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html) и одговарајућег институционалног кодекса о академском интегритету.

4.1.2. Да ли је истраживање одобрено од стране етичке комисије? Да Не

Ако је одговор Да, навести датум и назив етичке комисије која је одобрила истраживање

4.1.2. Да ли подаци укључују личне податке учесника у истраживању? Да Не

Ако је одговор да, наведите на који начин сте осигурали поверљивост и сигурност информација везаних за испитанике:

- а) Подаци нису у отвореном приступу
 - б) Подаци су анонимизирани
 - ц) Остало, навести шта
-
-

5. Доступност података

5.1. Подаци ће бити

- а) јавно доступни
- б) доступни само уском кругу истраживача у одређеној научној области
- ц) затворени

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести под којим условима могу да их користе:

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести на који начин могу приступити подацима:

5.4. Навести лиценцу под којом ће прикупљени подаци бити архивирани.

6. Улоге и одговорност

6.1. Навести име и презиме и мејл адресу власника (аутора) података

6.2. Навести име и презиме и мејл адресу особе која одржава матрицу с подацима

6.3. Навести име и презиме и мејл адресу особе која омогућује приступ подацима другим истраживачима
